This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.

+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.

+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.

+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at `http://books.google.com/`

Over dit boek

Dit is een digitale kopie van een boek dat al generaties lang op bibliotheekplanken heeft gestaan, maar nu zorgvuldig is gescand door Google. Dat doen we omdat we alle boeken ter wereld online beschikbaar willen maken.

Dit boek is zo oud dat het auteursrecht erop is verlopen, zodat het boek nu deel uitmaakt van het publieke domein. Een boek dat tot het publieke domein behoort, is een boek dat nooit onder het auteursrecht is gevallen, of waarvan de wettelijke auteursrechttermijn is verlopen. Het kan per land verschillen of een boek tot het publieke domein behoort. Boeken in het publieke domein zijn een stem uit het verleden. Ze vormen een bron van geschiedenis, cultuur en kennis die anders moeilijk te verkrijgen zou zijn.

Aantekeningen, opmerkingen en andere kanttekeningen die in het origineel stonden, worden weergegeven in dit bestand, als herinnering aan de lange reis die het boek heeft gemaakt van uitgever naar bibliotheek, en uiteindelijk naar u.

Richtlijnen voor gebruik

Google werkt samen met bibliotheken om materiaal uit het publieke domein te digitaliseren, zodat het voor iedereen beschikbaar wordt. Boeken uit het publieke domein behoren toe aan het publiek; wij bewaren ze alleen. Dit is echter een kostbaar proces. Om deze dienst te kunnen blijven leveren, hebben we maatregelen genomen om misbruik door commerciële partijen te voorkomen, zoals het plaatsen van technische beperkingen op automatisch zoeken.

Verder vragen we u het volgende:

+ *Gebruik de bestanden alleen voor niet-commerciële doeleinden* We hebben Zoeken naar boeken met Google ontworpen voor gebruik door individuen. We vragen u deze bestanden alleen te gebruiken voor persoonlijke en niet-commerciële doeleinden.

+ *Voer geen geautomatiseerde zoekopdrachten uit* Stuur geen geautomatiseerde zoekopdrachten naar het systeem van Google. Als u onderzoek doet naar computervertalingen, optische tekenherkenning of andere wetenschapsgebieden waarbij u toegang nodig heeft tot grote hoeveelheden tekst, kunt u contact met ons opnemen. We raden u aan hiervoor materiaal uit het publieke domein te gebruiken, en kunnen u misschien hiermee van dienst zijn.

+ *Laat de eigendomsverklaring staan* Het “watermerk” van Google dat u onder aan elk bestand ziet, dient om mensen informatie over het project te geven, en ze te helpen extra materiaal te vinden met Zoeken naar boeken met Google. Verwijder dit watermerk niet.

+ *Houd u aan de wet* Wat u ook doet, houd er rekening mee dat u er zelf verantwoordelijk voor bent dat alles wat u doet legaal is. U kunt er niet van uitgaan dat wanneer een werk beschikbaar lijkt te zijn voor het publieke domein in de Verenigde Staten, het ook publiek domein is voor gebruikers in andere landen. Of er nog auteursrecht op een boek rust, verschilt per land. We kunnen u niet vertellen wat u in uw geval met een bepaald boek mag doen. Neem niet zomaar aan dat u een boek overal ter wereld op allerlei manieren kunt gebruiken, wanneer het eenmaal in Zoeken naar boeken met Google staat. De wettelijke aansprakelijkheid voor auteursrechten is behoorlijk streng.

Informatie over Zoeken naar boeken met Google

Het doel van Google is om alle informatie wereldwijd toegankelijk en bruikbaar te maken. Zoeken naar boeken met Google helpt lezers boeken uit allerlei landen te ontdekken, en helpt auteurs en uitgevers om een nieuw leespubliek te bereiken. U kunt de volledige tekst van dit boek doorzoeken op het web via `http://books.google.com`

UC-NRLF
$B 14 549

KARL WEINHOLD

The Karl Weinhold
Library. Presented
to the University
of California by
John D. Spreckels
A.D. MDCCCCIII

Dh

UITGAVEN VAN J. B. WOLTERS, TE GRONINGEN.

H. Aalderink, Wetten militie en schutterij . . . f 2,90
Dr. H. J. van Ankum, Standpunt der dierkunde 0,60
L. van Ankum, Voor hoofd en hart 0,30
R. van Assen, School-wandkaart van Friesland 12,00
Asselyn's Werken, door Dr. A. de Jager . . . 3,60
Atlas der geheele aarde in 24 Kaarten, 3de druk 0,60
Atlas van Nederland v. lei en schrift, 4de druk 0,25
B. Baas, Ons Vaderland 0,25
Dr. A. Baehrens, Miscellanea Critica 2,90
Dr. A. Baehrens, Lectiones Horatianae. 1,25
W. H. M. Bartels, Ned. Schoolliederen, 1—3 . à 0,15
Beekman en v. Goor, Duitsch Leesboek I . . . 0,50
Beekman en v. Goor, Duitsch Leesboek II . . 0,75
Beekman en v. Goor, Duitsch Leesboek III . . 1.00
J. van den Berg, Teekenschriften in 8 cahiers à 0,15
F. Lz. Berghuis, Water- en burgerl. bouwk. geb. 25,00
F. Lz. Berghuis, Bekn. burg. bouwkunde . . . 2,50
Joh. Berghuis, Schelpjes, leesb. v. d. school. 4de druk 0,25
Jon. Berghuis, Schelpjes. 2e stukje 0,25
Joh. Berghuis, het Opstel voor de Volksschool. 0,50
Joh. Berghuis, Vertelselboek voor huis en school 1,50
Van d. Berg-Stomp, Vrouwel. handwerken. 2e druk 1,25
Van den Berg-Stomp, Het knipboek 0,90
J. Bergsma, Onze Kamerplanten. 0,90
H. J. Bergsma, Proeve van plaatselijk reglement 0,30
Beschrijving der vruchtsoorten, 3 deelen 2,25
K. Bes, Klassikale teekenmeth. in 60 pl. I. 2e dr. 4,90
K. Bes, Klassikale Teekenmethode in 40 pl. II. 3,90
K. Bes, Teekenschriften bij bovenstaande, 1—5 à 0,20
K. Bes, Teekenen naar de Natuur I 2,90
Bibliotheek van midden-nederl. letterk., afl. 1—40 à 1,50
Mr. B. W. S. Boeles, Financiële regtsbetrekking 1,25
Mr. B. W. S. Boeles, Scheiding v. kerk en staat 0,75
Mr. B. W. S. Boeles, Stemregt van eigenërfden 1,90
B. Boerma, Rekenopgaven voor kweekelingen . 0,40
T. Boerma, Begins. der Fransche taal . 3de druk 0,90
T. Boerma, Exercises de lecture, 2de druk . . 0,75
T. Boerma, De Fransche taal I 0,30
Th. Boersma en P. v. d. Maen, Zuivelbereiding 1,00
Bogaerts en Koenen, Taalstudie. 6de druk. 3 dln. à 1,25
P. R. Bos, Landen en Volken, deel I, II . . à 3,75
P. R. Bos, Leerboek d. aardrijkskunde. 5de druk 3,75
P. R. Bos, bekn. leerb. d. aardrijkskunde. 6de druk 1,50
P. R. Bos, Leiddraad onderwijs aardrijkskunde 0,90
P. R. Bos, School-Atlas der Aarde . . 7de druk 3,75
P. R. Bos, Atlas der geheele aarde, 1e afl. . . 0 60
P. R. Bos, Natuur- en Staatkundige Atlas . . . 2,90
P. R. Bos, Atlas voor de Volksschool. 7e druk 1.—
P. R. Bos, Aardrijksk. voor de volkssch. 6de druk 0,40
P. R. Bos, Nederl. en zijne Overz. bezitt. 2de druk 0,25
P. R. Bos, De plaats der aardrijkskunde 0,40
P. R. Bos, platen voor Aarurijkskunde 6e druk 0,60
P. R. Bos, De Globe, Aardrijkskundig schetsboek 2,50
P. R. Bos, Kleine Atlas voor de Volkssch. 2e dr. 0,50
P. R. Bos, Eerste Atlas voor de Volkssch. 4e dr. 0,35
P. R. Bos, Schets. en beeld. u. Nederl. en Ned.-I. 0,35
P. R. Bos, Schoolplaten voor aansch. onderwijs in Aardrijkskunde, 1—9 met Handleiding . . 6,75
P. R. Bos, Schoolkaart van Groningen in 9 bladen 10.00
P. R. Bos, Wereldkaart 10,00
Bos en Rijkens, Schoolkaart van O-Indië . . . 15,00
Dr. J. Ritzema Bos, Landbouwdierkunde. 2 dln. 21,25
Dr. J. Ritzema Bos, Insectenschade 2,50
Dr. J. Ritzema Bos, De Vogels 0,30
Dr. J. Ritzema Bos, Dierkunde . . . . 2e druk 2,50
Dr. J. Ritzema Bos, Schetsen uit het dierenrijk 0,30
H. C. Bosscha, Lokale spoorwegen 1,00
Boswijk en Zijlstra, Het rekenen. 8 stukjes . à 0,20
H. Bouman, Opvoeding en onderwijs, I, II 1 . 4,90
H. Bouman, Bekn. Opvoedk. voor de lag. school 1,25
H. Bouman, Vorml. in de lagere school. 9de druk 1,50
H. Bouman, Vormleer in opg. en oefen. 2 stukj. à 0,25

Van de School-Uitgaven kan men Present-Exemplaren ter kennisneming aanvragen.

H. Bouman, De Nederlandsche landhuishouding . f 0,30
H. Bouman, Aansch. onderw., 12 pl. 3de druk 2,90
H. Bouman, Handl. b. h. aans. onderw. 5de dr. 0,90
H. Bouman, Het gulden kinderboek, geïll. . 1,25
H. Bouman, 1e leesboekje . . . . 26de druk 0,25
H. Bouman, 2e leesboekje . . . . 25de druk 0,25
H. Bouman, 3e leesboekje . . . . 25de druk 0,25
H. Bouman, 4e leesboekje . . . . 12de druk 0,25
H. Bouman, 5e leesboekje . . . . 8de druk 0,25
H. Bouman, Eerste Schooljaren, 6 st., 3e dr. à 0,25
H. Bouman, Handb. v. h. leiden d. Oefeningen 0,75
H. Bouman, Platen bij de Eerste Schooljaren 2,90
L. Bouwman Jz., Goniometrie en vlakke Trigon. 0,90
L. Bouwman, Examen-opgaven v. Hoofdonderwijz. 0,40
L. Bouwman, Examen-opg. v. Hulponderwijzeress. 0,40
L. Bouwman, Examen-opgaven voor onderwijzers. 0,50
Marius A. Brandts Buys, Twaalf Kinderliederen 0,65
C. M. Bremer, Wetten d. dir. belast. enz. 3 deelen 22,50
A. Br. van Eikema, Mijn eerste boekje. 4de druk 0,25
A. Br. van Eikema, Mijn tweede boekje. 3de druk 0,25
B. v. Bruggen, Stijloefeningen 0,75
B. Brugsma, Schetsen uit het natuurl. 7de druk 0,30
B. Brugsma, Veertig pl. voor aans. onderw. 5de druk 4,90
B. Brugsma en P. Eldering, Dertig platen voor aanschouwingsonderwijs, met de Handleiding 3,90
F. C. Brugsma, Statist. Atlas d. Nederl. 3de druk 3,00
F. C. Brugsma, Atlas der Nederlanden. 6de druk 1,00
K. ten Bruggencate, Hoofdz. d. Eng. Grammatica 0,60
K. ten Bruggencate, The Chimes by Charles Dickens 0,60
P. Bruining, Schets der zede- en geloofsleer . . 0,25
Bijdragen t. geschiedenis en oudheidk., 10 dln. 39,00
Dr. v. Capelle en Ekker, Ned. Lat. woordenb. geb. 9,75
ten Cate en v. Milligen, lager onderwijs. 3e druk 1,25
S. Blaupot ten Cate en A. Moens, De wet op het lager onderwijs, met aanteekeningen. 3e druk 7,50
I. J. Bl. ten Cate, Het domicilie v. onderstand . 1,60
Dr. T. Cannegieter, de Zedelijkheid 1,90
Dr. T. Cannegieter, Kerk, Kerkleer, Kerkrecht. 0,50
Dr. T. Cannegieter, Object. en Subject. in de Dogmat. 0,50
Dr. T. Cannegieter, Dogmatische Wetenschap . 0,50
Dr. T. Cannegieter, Evangeliedienaar 0,50
Dr. L. Ali Cohen c.s, Openb. gezondheidsr., 2 dln. 12,50
Dr. Coster en Opwyrda, Pharm. Neerl., I—III, 1—7 26,50
Dr. J. J. Cornelissen, Libellis Jocularis 0,75
Mr. Cremers, Aant. op de Ned. wetboeken, 10 dln. 65,00
Mr. W. C. J. J. Cremers, Gemeentewet. 2de druk 3,75
Mr. W. C. I. J. Cremers, Wetg. o. h. notarisambt 1,90
Mr. W. C. I. J. Cremers, Aant. op de Grondwet 2,65
De wet op de burgerlijke pensioenen 0,15
F. C. Delfos, Beginselen d. Scheik., m. fig. 2e druk 1,25
F. C. Delfos, Kennis der Natuur, 2 st. . . . à 0,30
Mr. G. Diephuis, N. Burg. regt, 9 dln. 2de druk 39,50
Mr. G. Diephuis, Ned. Burg regt I—IX, geb. . 78,80
Mr. G. Diephuis, Handb. N. burg. regt, 3 dln. 3de druk 15,00
Mr. G. Diephuis, Handelsregt, 3 dln. 2de druk 15,00
Mr. G. Diephuis, De wet op het lager onderwijs 1,80
H. C. P. Dirks, Lecture et récitation 0,90
E. Drenth, Zakwoordenboekje der muziek . . . 0,60
H. W. Dijken, Vlinders v. 't jonge volkje. 5de druk 0,25
H. W. Dijken, Woorden en zinnen, 7 stukjes . 0,45
H. W. Dijken, Natuurkennis 0,30
Dittes—Wendel, Zielkunde en redeneerk. 2e druk 1,25
J. Douwes, De wijsgeer J. F. L. Schröder . . . 3,00
J. Douwes, Een Storm in de Ned. Herv. kerk. . 0,50
J. Douwes en Mr. H. O. Feith, N. kerkelijk wetboek 4,50
J. Douwes, Gouden gansje, Kinder-operette m. zang 0,30
Douwes, De kleine Wekker, 3 stukjes. 3e druk à 0,20
J. A. v. Droogenbroeck, Zonnestr., geïll. 4de druk 1,25
C. F. van Duyl, Algemeene Geschiedenis I . . 3,75
C. F. van Duyl, Geschied. zond. geschied., 1e dl. 0,35
C. F. van Duyl, Onze geschiedenis I II . . . à 0,35
C. F. van Duyl, Mijn Vaderland . . . 3de druk 0,25

Aanschouw. leesonderw.

C. F. van Duyl, Taalonderw. v.d. Lag. Sch. 1e stukje . . 5de druk f 0,25
C. F. van Duyl, Taalonderw. v.d. Lag. Sch. 2e stukje . . 6de druk 0,25
C. F. van Duyl, Taalonderw. v.d. Lag. Sch. 3e stukje . . 6de druk 0,25
C. F. van Duyl, Taalonderw. v.d. Lag. Sch. 4e stukje . . 4de druk 0,25
C. F. van Duyl, Oefeningen in 't Nederl. 5de druk 0,50
C. F. van Duyl, De eerste trap van het Taalonderw., Serie B, I—IV (Stijloefeningen) 2e dr. à 0,25
C. F. van Duyl, La langue française. 1e partie 0,50
C. F. van Duyl, La langue française. 2e partie 0,50
C. F. van Duyl, La langue française. 3e partie 0,75
C. F. van Duyl, La langue française. 4e partie 0,75
C. F. van Duyl, La langue française. 5e partie 0,75
C. F. van Duyl, Fransch lees- en vertaalboek I 0,90
C. F. van Duyl, Fransch lees- en vertaalboek II 1,25
P. van Duinen, Recueil de Traductions 0,50
J. L. Ph. Duijser, Nederlandsche-taaloefeningen 0,25
J. L. Ph. Duijser, Nederl. taal, 3 st. 2e druk à 0,50
Duijser en van Goor, Letterkundig leesboek . . 1,25
J. L. Ph. Duijser, Alg. Geschiedenis I en II. à 0,90
Dr. Engelbregt, Latijnsch woordenb. geb. 4de druk 9,75
Mr. A. W. Engelen, Alg. gesch., 4 dln. 3de druk 13,00
Mr. A. W. Engelen, Tijdtafels der alg. geschied. 1,25
Dr. J. E. Enklaar, Eerste beginsel. d. Scheikunde 0,75
Dr. J. E. Enklaar, Handl. Eerste beg. d. Scheik. 0,40
Dr. v. d. Es, Grieksch woordenb., geb. 4de druk 9,75
Dr. v. d. Es, Ned.-Grieksche woordenl. 4de druk 2,50
Dr. v. d. Es, Grieksche antiquiteiten. 3de druk 2,00
Dr. v. d. Es, Grieksche opstell., 4 st. 6de druk à 1,25
Dr. v. d. Es, Gr. en Rom. letterkunde 2de druk 3,75
Dr. v. d. Es, Grieksche spraakkunst . 2de druk 3,75
Dr. v. d. Es, Grieksche Buigingsleer 1,25
Dr. v. d. Es, Uittreksel Gr. en Rom. Letterk. . 0,50
Dr. v. d. Es, Studie Grieksche oudheid 0,50
Mr. H. O. Feith, Het Groninger beklemregt 2 dln. 6,00
Dr. J. W. Fockens, de Graankorrel 0,75
Dr. C. M. Francken, Studie over taal- en letterk. 0,25
Dr. C. M. Francken, De wet op het h. onderw. 0,50
Dr. C. M. Francken, Gr. en Rom. letterkunde . 0,40
Dr. C. M. Francken, Oratio de civitate Atheniensi 0,60
Dr. C. M. Francken, Prometheus en Pandora. . 0,50
Dr. C. M. Francken, Plauti Aulularia 1,50
J. G. Frederiks, Oefen. in het schr. der Nederl. taal 0,90
Aimé Gauthey, La Gerbe 0,90
Mr. C. C. Geertsema, de Zijlvestenijen in Groningen 0,90
Mr. C. J. Geertsema, Beschouwingen over de herz. van de belastb. opbr. der ongeb. eigendommen 0,90
J. Geluk, Woordenb. voor opv. en onderwijs. . 12,50
J. Geluk, Opvoedingsleer 1,50
Gids voor den Onderwijzer. . . . . Per deel 4,90
Dr. W. Gleuns, Leerb. der meetkunde, 4de druk 1,25
Dr. W. Gleuns, Beschouw. v. h. heelal. 2de druk 3,00
Dr. W. Gleuns, Wis- of sterrek. aardrijksk. 3e druk 0,90
W. Gleuns Jr., Algebra, n. Fallisse en Graindorge 2,50
J. J. A. Goeverneur, 140 kinderliederen. 4de druk 1,25
J. J. A. Goeverneur, Vijftig Kinderspelen 2e druk 0.50
J. J. A. Goeverneur, Fabelboek, 4 stukj. 10e druk à 0.25
J. J. A. Goeverneur, Nieuw Fabelboek, met gekleurde platen, 4 deeltjes . . . . . 9de druk à 0,90
J. J. A. Goeverneur, De Keesiade 0,50
T. Greidanus, Theorie der Rekenkunde. 2e druk 1,50
T. Greidanus, Rekenvoorstellen, . . . 4de druk 1,25
T. Greidanus, Antwoorden op de rekenvoorstellen 0,10
T. Greidanus, Leerboek der algebra I en II . à 1,75
v. Grieken, Burgerlijke bouwkunde, 3 deelen. . 25,00
Dr. F G. Groneman, Natuurk. vraagstukk. 2e dr. 1,25
Dr. F. G. Groneman, Honderd vraagstukken ter herhaling van de natuurkunde . . . 2de druk 0,60
J. Groneman, Dagb. v. een Nederl.-Ind. geneesheer 3,75
H. J. H. Groneman, Leer der perspectief 0,60
H. J. H. Groneman, Hedend. Bouwkunst, geb. . 40,00
de Groot, Leopold en Rijkens. Ned. letterk. 6de druk 3,90
P. Grosjean, De Nuttige Handwerken 0,90
A. W. Grube, Landen en menschen. 2 dln. . . 3,90
Dr. A. Halberstadt, Lhomond's Urbis romae . . 1,90
Dr. A. Halberstadt, Oefening in de Lat. Vormleer 0,90
Dr. Tj. Halbertsma, Hooger Onderw. en Gr. Lett. 0,40
Dr. A. G. v. Hamel, La chaire de Français . . 0,60
H. M. Hartog, Scheikundig onderz. v. d. grond 0,90

J. Hassell, Hoe de gezondheid te bevorderen. . f 0,50
Dr. W. L. van Helten, Kl. Ned. spraakk. 5e druk 1,90
Dr. W. L. van Helten, Nederl. spraakkunst . . 3,75
Dr. W. L. van Helten, Vondels taal. 3,75
Dr. W. L. van Helten, Bijdrage Vad. taalstudie 0,60
Dr. W. L. van Helten, Middelnederl. versbouw 1,90
Dr. W. L. van Helten, Middelnederl. spraakk. 1e 2,90
H. Hermans en Dr. J. Woltjer, Hist. atlas 2e druk 2,90
D. Hoekzema, Gleanings fr. Engl. Prose. 5de druk 1,60
D. Hoekzema, Gleanings fr. Engl. Poetry. 3de druk 1,60
D. Hoekzema, Matériaux biographiques. 2de druk 0,75
K. Hofkamp, Vertelling. van een torenw. 8e druk 0,30
K. Hofkamp, Klokjes, nieuwe vertell. 7de druk 0,25
Hofkamp en Haarman, Schrijfcursus, 2 st. 3de druk à 0,25
A. F. C. Hoffmann, Teekenc. v. de Lag. School, 2 st. à 0,40
C. Honigh en G. J. Vos, Van eigen bodem. Inleidende reeks, 6 stukjes . . . . 3e druk à 0,30
C. Honigh en G. J. Vos, Van eigen bodem. 1e st. 6e dr. 0,30
C. Honigh en G. J. Vos, Van eigen bodem. 2e st. 6e dr. 0,30
C. Honigh en G. J. Vos, Van eigen bodem. 3e st. 5e dr. 0,30
C. Honigh en G. J. Vos, Van eigen bodem. 4e st. 5e dr. 0,40
C. Honigh en G. J. Vos, Van eigen bodem. 5e st. 4e dr. 0,40
C. Honigh en G. J. Vos, Van eigen bodem. 6e st. 3e dr. 0,40
C. Honigh en G. J. Vos, V. eigen bod. 7e en 8e st. Slotb. 1,25
Mr. S. van Houten, Verhandeling over de waarde 1,60
Mr. S. van Houten, Staatsleer Thorbecke. . . . 0,60
Jaarboek d. Groning. Rijks Universiteit. I—VII à 1.90
H. Jacobs, Foutieve oplossingen 0,25
Dr. A. de Jager, Nieuwe taal- en letteroefeningen 1,00
J. G. Jeen, Verwarming en Ventilatie 1,25
Dr. Jonckbloet, Nederl. letterk. 6 dln. geb., 3de dr. 17,40
Dr. Jonckbloet, Bekn. gesch. d. Ned. lett. 3e druk 2,50
Dr. Jonckbloet, Beoefen. d. Nederl. letterkunde . 0,60
Dr. Jonckbloet, Vanden Vos Reinaerde 4,90
Dr. Jonckbloet, Etude sur le roman de Renart 6,90
Dr. Jonckbloet, Gedenkb. d. Gr. Hoogeschool, geb. 10,90
Kaart der Nederlanden in 9 bladen . 3de druk 10,00
G. L. Kepper, Regeering v. Willem III, afl. 1—4. à 3,75
Dr. P. J. van Kerckhoff, Tegenw. toest. d. scheik.. 0,60
Dr. P. J. v. Kerckhoff, Over chemische verbinding. 0,60
Dr. S. S. de Koe, Christel. Godgeleerdheid . . 0,60
M. J. Koenen, Voorlooper van het N. Taalb. 2de druk 0,25
M. J. Koenen, Het nieuwe Taalb. I—IV, 1, 2, 6e dr. à 0,20
M. J. Koenen, Het nieuwe Taalboek V, 5e druk 0,50
M. J. Koenen, Het nieuwe Taalboek VI, 2e druk 0,50
M. J. Koenen, Denken en schrijven I—III. . à 0,20
M. J. Koenen, Denken en schrijven IV—V. . à 0,25
M. J. Koenen, Handleiding 0,50
M. J. Koenen, Een kleine sleutel 0,25
M. J. Koenen, Nederl. zakwoordenboekje 2e dr. 0,25
M. J. Koenen, Handl. b. h. rekenen op rekenraam 0,50
M. J. Koenen, Rekenboek der aanvangsklasse . 0,20
M. J. Koenen, Hoofdrekenen, 2de afdeeling . . 0,20
M. J. Koenen, Keur uit Staring 1,00
A. M. Kollewijn, Gesch. d. Ned. bezitt. 3de druk 0,75
W. Kreling, Beginselen der meetkunde. 6de druk 1,75
W. Kreling, Meetkundige werkstukken 0,90
L. Leopold, Leesboek voor de volksschool. 1. Meiregen. . Serie A 14e druk 0,30
L. Leopold, Leesboek voor de volksschool. 2. Dauwdroppels „ A 17e druk 0,30
L. Leopold, Leesboek voor de volksschool. 3. Sneeuwvlokken „ A 16e druk 0,30
L. Leopold, Leesboek voor de volksschool. 4. Mosroosjes . . „ A 19e druk 0,30
L. Leopold, Leesboek voor de volksschool. 5. Wildzang . . „ A 11e druk 0,30
L. Leopold, Leesboek voor de volksschool. 6. Klimop . . . . „ A 7e druk 0,30
L. Leopold, Leesboek voor de volksschool. 7. Stofgoud . . . „ A 15e druk 0,30
L. Leopold, Leesboek voor de volksschool. 8. Bonte Steenen . „ A 9e druk 0,30
L. Leopold, Leesboek voor de volksschool. 9. Uit onze Gesch. „ A 8e druk 0,30
L. Leopold, Leesboek voor de volksschool. 1. Meiregen. . Serie B 7e druk 0,30
L. Leopold, Leesboek voor de volksschool. 2. Dauwdroppels . „ B 7e druk 0,30
L. Leopold, Leesboek voor de volksschool. 3. Sneeuwvlokken „ B 6e druk 0,30
L. Leopold, Leesboek voor de volksschool. 4. Mosroosjes . . „ B 6e druk 0,30
L. Leopold, Leesboek voor de volksschool. 5. Wildzang . . . „ B 5e druk 0,30
L. Leopold, Leesboek voor de volksschool. 6. Klimop . . . . „ B 4e druk 0,30
L. Leopold, Leesboek voor de volksschool. 7. Stofgoud . . . „ B 4e druk 0,30
L. Leopold, Leesboek voor de volksschool. 8. Bonte Steenen . „ B 3e druk 0,30
L. Leopold, Leesboek voor de volksschool. 1. Meiregen . .Serie C 2e druk 0,30
L. Leopold, Leesboek voor de volksschool. 2. Dauwdroppels. „ C 3e druk 0,30
L. Leopold, Leesboek voor de volksschool. 3. Sneeuwvlokken „ C 2e druk 0,30
L. Leopold, Leesboek voor de volksschool. 4. Mosroosjes . „ C 2e druk 0,30

M. Leopold, Natuurgenot . . . . . 6de druk ƒ 0,30
M. Leopold, Opvoed. in huis en school. 6de druk 1,25
M. Leopold, De Tolk, bloeml. ter vertal. 3de druk 0,90
M. Leopold, De nieuwe Aesopus, m. 160 pl. . . 7,50
Joh. A. Leopold, Hochd. Sprachschule, 2e druk 1,90
Joh. A. Leopold, Deutsches Lesebuch, I, 3e druk 1,90
Joh. A. Leopold, Deutsches Lesebuch, II 2e druk 1,90
Joh. A. Leopold, Kleine Deutsche Sprachschule 1,25
Joh. A. en L. Leopold, Nederlandsch Leesboek, 1e, 7e en 8e stukje. . . . . 2e druk 0,30
L. Leopold, Blaren van allerlei boomen. 3de druk 0,30
L. Leopold, Uit Zuid-Nederland 1,75
L. Leopold, Hoofdp. N. Letterk., m. 36 prtr., 2e dr. 4,50
Joh. A. en L. Leopold, Schelde—Weichsel, 3 deelen 18,00
M. en L. Leopold, Een sleutel, I(proza) Inl. lett. 4e dr. 1,50
M. en L. Leopold, Een sleutel, II(poëzie.) Inl. lett. 4e dr. 1,50
M. en L. Leopold, Oud en Nieuw 1,75
Kath. Leopold, Tooneelstukjes voor de jeugd . . 0,75
J. J. Lagers, Duitsch leesboek 0,90
Mr. P. W. A. Cort v. d. Linden, Zilvercrisis . . 0,75
Mr. P. W. A. Cort v. d. Linden, Muntpolitiek . 0,50
Mr. P. W. A. Cort v. d. Linden, De Malaise . . 0,75
Mr. P. W. A. Cort v. d. Linden, De liberale partij 2,50
Mr. W. H. de Sav. Lohman, De Ned. staatswetten 5,50
Mr. W. H. d. S. Lohman, Het Staatsblad, 5 deelen 79,00
Mr. W. H. de S. Lohman, De prostitutie. . . . 0,60
Dr. Diest Lorgion, Kerkgesch. van Nederland . . 6,00
P. Louwerse, Alles zingt, geïllustreerd, gebonden 1,50
P. Louwerse, Geschiedenisversjes 0,35
P. Louwerse, De kleine Huisvriend, 10 deeltj. à 0,65
R. en V. Loveling, Gedichten, gebonden, 2de druk 2,90
G. W. Lovendaal, Ientedagen 0,30
G. W. Lovendaal, Aan Moeders schoot, m. platen 0,50
G. W. Lovendaal, Lied der liefde 1,50
Maerlant's Strophische gedichten, d. Dr. E. Verwijs 4,50
Maerlant's Oorlog van Troye door Dr. J. Verdam 4,50
Maerlant's, Naturen Bloeme d. Dr. E. Verwijs . . 7,50
Dr. W. C. v. Manen, Persoonl. karakter d. Godgel. 0,50
Dr. W. C. v. Manen, Christel. letterkunde. . . 0,50
Dr. W. C. v. Manen, Het Nieuwe Testament. . 2,90
Dr. P. C. Margadant, Geschiedenis der Grieken en Romeinen, voor Gymnasia en H. B. S. . . 1,25
H. Uden Masman, Nalatenschap 2,90
Dr. J. C. Matthes, Het boek Job, afl. 1—3, 2de druk 2,70
Dr. J. C. Matthes, De nieuwe richting. 6de druk 1,50
Dr. J. C. Matthes, Nederl. taal- en spelr. 4de druk 0,60
Dr. J. C. Matthes, De vier heemskinderen . . . 1,50
Dr. J. C. Matthes, Uit onze beste schrijv. 2e druk 1,90
Dr. J. C. Matthes, Brand's leeven v. P. C. Hooft 0,90
Dr. J. C. Matthes, Reinout de Montalban. . . . 2,50
Dr. J. G. Matthes, De Roman der Lorreinen . 1,50
Dr. R. A. Mees, Nieuwe denkb. op Natuurk. gebied 0.60
Dr. E. Mehler, Griekse Syntaxis 1,00
Dr. A. J. Mertens, Engelsche Spraakk. 2de druk 2,00
Dr. A. J. Mertens, English Grammar . 2de druk 2,90
Dr. A. J. Mertens, Beknopte Eng. Spraakkunst 0,60
Dr. A. J. Mertens, Inleiding Eng. taal. 0,60
Dr. A. J. Mertens, Fransche spreekoefeningen . 0,75
Dr. A. J. Mertens, Duitsche spreekoefeningen . 0,75
Dr. A. J. Mertens, Engelsche spreekoefeningen. 0,75
Van der Meulen en Douwes, Het kompas 0,90
Dr. H. C. Michaelis, Bloeml. Lat. Prozaschrijvers 1,25
J. H. Meijer, History of the English literature . 1,50
G. van Milligen, Nederl. staatsburger . 3de druk 1,25
G. van Milligen, Beroepskeuze . . . . 2e druk 2,90
G. van Milligen, Wiskundige Aardrijkskunde . 1,00
John Stuart Mill, Staathuishoudk., 2 deelen . . 12,50
Mr. W. Modderman, Hedendaagsche regtsgel. . . 0,60
Mr. W. Modderman, Receptie v. h. Rom. recht. 1,25
Mr. W. Modderman, Pract. en theor. d. rechtswetens. 0,60
Mr. W. Modderman, Handboek Rom. recht, I. II 8,90
Mr. W. Modderman, Friedrich Carl von Savigny 0,40
Mr. W. Modderman, Wil of Vertrouwen 0,75
Mr. H. E. Moltzer, Middelnederl. dramat. poezy . 7,50
Mr. H. E. Moltzer, Anna Roemers Visscher . . 0,40
Mr. H. E. Moltzer, Heiligerlee 0,30
Mr. H. E. Moltzer, Studeeren 0,25
Mr. H. E. Moltzer, Taalkunde 0,50

Mr. H. E. Moltzer, Bilderdijk . . . . . ƒ 0,25
Mr. H. E. Moltzer, Shakspeare. 0,75
Mr. H. E. Moltzer, Hareniana 1,50
Mr. H. E. Moltzer, Hist. beoef. Ned. taal . . . 0,40
Mr. H. E. Moltzer, De volksverb. in h. rijk d. taal 0,60
J. Mulder, Aanschouwelijk Rekenen 0,75
J. Mulder, Schriftelijk Rekenen (1—100) . . . 0,90
J. Mulder, Rekenplaten, per stel 3,75
Nassau's Geschriften, 3 deelen. 15,00
Nassau's Gedachten ov. opvoeding, d. Stellwagen 0,60
Neêrlands Plantentuin, d. prof. Oudemans, 3 deelen 27,00
Nederlandsche Flora door H. Witte, gebonden . 50,00
Nederlandsche Flora en Pomona, gebonden . . . 55,00
Nederlandsche Boomgaard, 2 deelen, gebonden . 70,00
Niederländische Obstgarten, 2 Bände, gebonden 70,00
Nuiver en Reinders, Oude geschiedenis. 3de druk 0,30
Nuiver en Reinders, Nieuwe geschied. 4de druk 0,35
Nuiver en Reinders, Vaderl. geschied. 6de druk 0,35
Nuiver en Reinders, Kl. vad. geschied. 3de druk 0,30
Nuiver en Reinders, Nieuw Honderdt. Verh. 2e druk 0,35
Nuiver en Reinders, Tijdrekenk. Overz. 3e druk 0,30
Nuiver en Reinders, Ons Vaderland . . 2e druk 0,75
Mr. J. Domela Nieuwenhuis, Gevangenisstraf . 0,60
A. Nuyens, De Vogelwereld, met 300 afbeeldingen 43,20
Opmerking. en meded. betr. het Ned. recht, 17 dln. 54,40
Mr. J. Oppenheim, Wet bij het oprichten van fabr. 1,25
Mr. J. Oppenheim, Handb. Ned. Gemeenter. p. afl. 1,25
Mr. J. Oppenheim, De Volksregeering 0,75
Jul. Oppenheim, De dubbele standaard. 0,40
K. J. W. Ottolander, De beste vruchten 0,50
K. J. W. Ottolander, Handb. Ooftboomteelt, m. 24 pl. 2,50
Mr. A. Oudeman, Burgel. regtsv., 3 dln. 4de druk 15,00
Mr. A. Oudeman, Strafvordering en strafrecht. . 2,50
Mr. A. Oudeman, Gron. beklemregt . . 2de druk 2,00
A. A. v. Oijen, Wapenb. van Ned. Familiën, p afl. à 6,00
W. Palmer, De Golden kette 0,60
Van Pelt, Even of oneven, 6 stukjes à 0,25
Van Pelt, Handl. rekenb. Even of Oneven . . . 0,50
Dr. G. Penon, Bijdr. Gesch. d. Ned. Letterk. . . . 5,70
Dr. G. Penon, Ned. dicht- en Prozawerken III. 2,90
Dr O. Pitsch, Landbouw-onderwijs in Nederland 0,60
J. Poortman, Vioolschool. 2,50
Proeve v. plaatsel. reglement herv. gem. 3de druk 0,20
Mr. S. M. S. de Ranitz, Art. 68 der grondwet . 1.60
G. Reinders, Ned. landb. en veeteelt, 2 dln. 2de druk 17,50
G. Reinders en J. Milatz, Landbouwboekh. geb. 1,50
W. Reinkingh, De Nederlandsche werkman. . . 1,20
W. Reinkingh, In huis en hof . . . . 2de druk 0,30
W. Reinkingh, N'Oetmiening ien'n jagtwaide. . 0,25
Reinout de Montalbaen, door Dr. J. C. Matthes 2,50
Rekenboek voor de volkssch., door J. Th. Closse, J. Kemper, A. C. W. Scheffer, J. Temmink, G. Tiemersma Hz. en A. Ufkes, 6 stukj. 5de druk à 0,20
C. M. Robert, Recueil de traductions 0,75
W. van Roekel, Vragen Wisk. Aardrijksk. . . 0,25
Mr. Rogers, Staatshuishoudk., d. Mr. L. de Hartog 1,50
Dr. J. J. Le Roy, Natuurkunde. 1,25
R. R. Rijkens, Aardrijksk. van Nederl. 6de druk 1,00
R. R. Rijkens, Bekn. aardrijksk. v. Nederl. 5de druk 0,60
R. R. Rijkens, De reiziger . . . . . 4de druk 0,35
R. R. Rijkens, Schoolatlas van Nederl. 5de druk 2,90
R. R. Rijkens, Kleine Atlas van Nederl. 9de druk 0,40
R. R. Rijkens, Kaart van Frankrijk in gr. plano 1,90
R. R. Rijkens, Opvoedk. d. lag. school, geb. 6e druk 1,90
Rijkens en Bos, Aardrijkskunde in schetsen . . 5,25
J. B. Rietstap, Wapenboek Nederl. Adel, 1—25. 147,00
Dr. M. Salverda, Plant- en dierkunde. 6de druk 3,90
Dr. M. Salverda, Atlas voor natuurlijke historie 7,50
Dr. M. Salverda, Kennis der Natuur, 2 dln. . . 12,50
Dr. M. Salverda, Over Natuurkunde. . 2de druk 0,30
Dr. W. M. H. Sänger, Handb. d. obstetrie. 2de druk 7,50
H. Schierbeek, Schoolkaart van Europa 2de druk 15,00
H. Schierbeek, Nieuwe Schoolk. v. Nederland. 12,00
Schlez, Natuurl. leestoon, door Brugsma. 10de druk 0,25
Dr. J. G. Schlimmer, Handb. Rom. antiq. 2de druk 3,90
Dr. J. G. Schlimmer, Rom. antiquiteiten. 5de druk 2,00
Dr. J. G. Schlimmer, Oude Aardrijkskunde . . 2,90
Dr. J. G. Schlimmer, Leerb. der Oude Aardr. . 1,25

Dr. G. J. Schlimmer, Coniunctivus . . . . . ƒ 0,50
Schoolbode, de, Tijdschr. v. onderw. en opv. 12 dln. à 4,90
Dr. P. H. Schoute, De kegelsnede 0,60
Dr. C. D. Schönfeld, Bekn. leerb. d. Planim. 2e dr. 1,00
Dr. C. D. Schönfeld, Beknoptleerb. d. Stereometrie 1,00
Dr. C. D. Schönfeld, Planimetrie en Stereometrie 0,60
Dr. C. D. Schönfeld, Vlakke en bolv. Trigonometrie 1,00
G. Schuitema, Formul. Aangiften Successieregten 1,50
E. Scipgens, Deutsche Grammatik 1,00
Dr. A. Sibson, Begins. der landb. scheik. 2de druk 2,50
Dr. A. Sibson, Kunstmeststoffen, d. Dr. van Rojen 1,00
P. Joh. Smid, Handboek d. koffiekultuur 1,75
Mr. H. J. Smidt, Volkshuishoudkunde 1.50
H. Soeter en Th. Keizer, Gymnastiek, m. 120 fig 1,90
Spencers Opvoeding d. Joh. A Leopold. 3de druk 1,90
J. Steyns, Practisch rekenboek, 2 stukjes, à . . 0,30
Dr. G. C. Steynis, Begrootingstudiën 0,50
Dr. G. C. Steynis, Godsdienst of humanisme . . 0,25
Dr. G. C. Steynis, Bijzonder onderwijs. 0,25
A. W. Stellwagen, Atl. v. Nederl. en O.-I. bezitt. 1,25
A. W. Stellwagen, Proza. . . . . 2e druk 2,50
A. W. Stellwagen, De levende taal . . 4e druk 1.50
Dr. Stoll, Griekse en Rom. mythol. 4de druk 2,00
J. Suringa, Een lauwerkrans. 0,75
J. Suringa, Volkszangboekje. . . . . 2e druk 0,30
J. Suringa, 2 en 3 st. Volksliedjes. 0,30
Dr. A. H. Swaagman, Volksgeneeskunde 0,40
Mr. O. Q. van Swinderen, Wetboek van Strafr. 7,50
Mr. O. Q. van Swinderen, De Wetgeving op het L. O. in Engeland 0,75
Dr. B. Symons, Jacob Grimm 0,60
Mr. B. D. H. Tellegen, Staathuishoudk. 4de druk 0,50
Mr. B. D. H. Tellegen, Stahl, eene toespraak . 0,40
Mr. B. D. H. Tellegen, Duitschland en Nederland 0,60
Mr. B. D. H. Tellegen, De wedergeb. van Nederl. 2,50
T. Terweij, Nederlandsche Spraakkunst. 6de druk 1,25
T. Terweij, Beknopte Nederl. Spraakk. 4de druk 0,60
T. Terweij, Oefeningen . . . . . 4e druk 0,60
A. Teunisse, Handwerken voor Meisjes. 3e druk 0,90
G. Tiemersma, Taaloefeningen. . . . . 2e druk 0,30
G. Tiemersma, 300 meetk. opg. v. ambachtsscholen 0,30
Dr. H. Edema v. d. Tuuk, Leven van J. Bogerman 3,60
Tuinbouwblad voor Nederland, per jaar 5,00
Tijdschr. Handenarbeid in Nederl. per 12 afiev. 3,00
Tijdschrift voor Landbouwkunde. Per jaargang . 4,90
Tijdschr. van het Nederl. recht, 8 deelen 10,00
Dr. J. J. P. Valeton, Schets der Hebr. Spraakk. 1,00
Dr. M. C. Valeton, Oude Geschiedenis, I, II. à 1,90
J. N. Valkhoff, Dictionn. Fr.-Holl. et Holl.-Fr. . 6,90
N. van der Veen, Practisch Boekhouden 1,25
J. Versluys, Begins. der nieuwe meetk. 3de druk 0,60
J. Versluys, Leerb. der vlakke meetk. 7de druk 1,25
Dr. E. Verwijs, Roman van Cassamus 1,50
Dr. E. Verwijs, Van Vrouwen ende van Minne. 1,50
N. J. Visscher, Kaart van Gelderland 0,60
N. J. Visscher, Kaart van Drenthe 0,60
N. J. Visscher, Kaart van Utrecht 0,60
Dr. A. Vogel, Leerboek der kinderziekten . . . 4,90
W. P. de Vries, Aanschouwingsonderwijs . . . 0,90
G. P. Vroom, Handboek voor Notarissen, geb. . 1,90
K. A. Wagner's Bijbelsche verh., O. V. 14de druk 0,30
K. A. Wagner's Bijbelsche verh., N. V. 14de druk 0,30
Weekblad voor Pharmacie . . . . per jaargang 5,00
M. Weersma, Aanschouwelijke Meetkunde . . . 0,20
M. Weersma, Nieuw Leesb. voor de Chr. Sch. 2 st. à 0,25
W. J. Wendel, Nederl. letterkunde . . 3e druk 1.00
W. J. Wendel, Wenken ov. Opvoed. en Onderw. 0.75
Dr. R. Westerhoff, Geschied. van ons dijkwezen 4,50
Wet op het hooger onderwijs, 2e druk 0,25
Wetboek van Strafrecht 0,50
Dr. Jan te Winkel, Roman van Moriaen. . . . 3,00
Dr. Jan te Winkel, Aesopet. 1,50

J. F. W. Winterberg, Onderwijs in de Vormleer ƒ 0,90
H. Witte, Plantk. v. school en huis. 3 st. 6de druk à 0,30
H. Witte, Wandelingen in de Natuur. 0,30
Dr. J. Woltjer, Latijnsche Grammatica 3,75
Dr. J. Woltjer, de Grieksche onregelm. werkw. 0,90
Dr. J. Woltjer, Serta Romana. 1,90
Dr. J. Woltjer, Oratio de summa Philologia . . 0,60
Dr. J. Woltjer, Latijnsche oefeningen 1e 1,25
Dr. van der Wijck, Zielkunde. 4,90
Dr. van der Wijck, Mr. Joh. Kinker . 2de druk 2,90
Dr. van der Wijck, Toekomst der vrouw. . . . 0,60
Dr van der Wijck, Spinoza. 0,40
Dr. van der Wijck, Het raadsel der ervaring. . 0,60
Dr. van der Wijck, De Schoolstrijd 0,90
Dr. J. A. Wijnne, Alg. gesch., I, . 9de druk 2,90
Dr. J. A. Wijnne, Alg. gesch., II, . 7de druk 2,90
Dr. J. A. Wijnne, Alg. gesch.. III, . 7de druk 2,90
Dr. J. A. Wijnne, Alg. gesch., IV, . 7de druk 2,90
Dr. J. A. Wijnne, Handb. d. algem. gesch. 5de dr. 3,90
Dr. J. A. Wijnne, Overz. d. algem. gesch. 11de dr. 1,75
Dr. J. A. Wijnne, Gesch. v. h. vaderl. 7de druk 3,90
Dr. J. A. Wijnne, Bekn. gesch. v. h. vaderl. 9de druk 1,75
Dr. J. A. Wijnne, Gesch. van de Nederlanden, I, 4,90
Dr. J. A. Wijnne, Gesch. (verspr. en nieuwe opst.) 3,75
Dr. J. A. Wijnne, Oostersche volken en Grieken. 4,50
Dr. J. A. Wijnne, Historische waarheid 0.50
Dr. J. A. Wijnne, Wet Hoog. Ond. en Alg. Gesch. 0,40
J. E. K. van Wijnen, Stijloefen. en zinsontl. 2 st. à 0,30
J. E. K. van Wijnen, Aarde zon en maan . . . 0,75
J. Worp, Melodiën der Ev. gez., Geb. 3de druk 8,00
J. Worp, Melodiën v. d. vervolgb. d. Gez. geb. 2e dr. 4,90
J. Worp, Melodiën der Psalmen, geb. 4de druk 9,90
J. Worp, (Zangonderw. v. d. volksschool,) 1e Zangboekje . . . . 11de druk 0,30
J. Worp, (Zangonderw. v. d. volksschool,) 2e Zangboekje . . . . 5de druk 0,30
J. Worp, (Zangonderw. v. d. volksschool,) 3e Zangboekje . . . . 4de druk 0,30
J. Worp, (Zangonderw. v. d. volksschool,) 4e Zangboekje . . . . 3de druk 0,30
J. Worp, (Zangonderw. v. d. volksschool,) Zing. kinderwereld, 4 st. 6de druk à 0,65
J. Worp, (Zangonderw. v. d. volksschool,) Zangschool, I, Canons 0,30
J. Worp, (Zangonderw. v. d. volksschool,) Liedjes v. twee stemmen. 5de druk 0,30
J. Worp, (Zangonderw. v. d. volksschool,) Wenken b. d. zangboekj. 2de druk 0,25
J. Worp, (Zangonderw. v. d. volksschool,) De zing. kinderw. v. school en huis 0,30
J. Worp, (Zangonderw. v. d. volksschool,) Twintig driest. liederen. 4de druk 0,30
J. Worp, (Zangonderw. v. d. volksschool,) Veertig tweestemmige liedjes . . 0,40
J. Worp, (Zangonderw. v. d. volksschool,) Ut — re — mi, Zangmeth. I, 3e dr. 0,30
J. Worp, (Zangonderw. v. d. volksschool,) Ut — re — mi, Zangmeth. II 2e dr. 0,30
J. Worp, Twaalf Volksliedjes met beg. 0,25
J. Worp, Een lentedag, zond. begeleid. 6de druk 0,50
J. Worp, Twintig liederen v. mannenk. 4de druk 0,75
J. Worp, Orgelmagaz. v. Prot. en R.-Cath. Kerken 3,00
J. Worp, Jan Maat. Woorden van Dr. J. P. Heije 0,30
J. Worp, Een lentedag, met begeleiding, 2de dr. 1,25
J. Worp, Oefeningen v. stemvorming, 4 stemm. à 0,30
J. Worp, Oefeningen voor twee stemmen . . . 0.50
J. Worp, In de kinderkamer 0.65
J. Worp Honderd vijftig voorspelen . 2de druk 2,90
J. Worp, Naspelen 1,90
J. Worp, Algemeene muziekleer . . . . 2e druk 3 75
J. Worp, Kleine muziekleer . . . . . 3e druk 0,75
J. Worp, Koren, 1e afl. (De Cort), Liederen . . 0,50
J. Worp, Practische orgelschool 2,90
J. Worp, Volksliedjes 0,05
J. Worp, Schoolliedjes 0,25
J. Worp, Onze Nationale driekleur 0,25
J. Worp, De Vacantie (woorden van Dr. J. te Winkel) zonder begeleiding 0,50
J. Worp, De Vacantie met begeleiding 1,25
H. v. d. Woude, Leerboek voor de school . . . 0,25
F. L. Zahn, Bijb. Geschiedenissen, 46e duizend 1,00
F. L. Zahn, Geschied. der Chr. Kerk, 14e druk 0,80
L. van Zanten, Algebra . . . . . 2e druk 0,75
H. Ziemssen, Pathologie en therapie. 7,50
I. Zijlstra, Schrijfcursus in 11 cahiers 8e druk à 0,10

4196

BIBLIOTHEEK

VAN

DERLANDSCHE LETTERKUNDE,

ONDER REDACTIE VAN

Dr. H. E. MOLTZER,
Hoogleeraar te Utrecht

EN

C. JAN TE WINKEL,
Praeceptor aan het Gymnasium te Groningen.

GRONINGEN BIJ J. B. WOLTERS, 1887.

VAN

DEN VOS REYNAERDE,

UITGEGEVEN DOOR

D^R. W. L. VAN HELTEN.

LIBRARY OF THE UNIVERSITY OF CALIFORNIA

TE GRONINGEN BIJ J. B. WOLTERS, 1887.

Stoomdrukkerij van J. B. Wolters.

AAN MIJN WAARDEN VRIEND EN OUD-LEERMEESTER,

M. DE VRIES,

DEN GRONDLEGGER DER MIDDELNEDERLANDSCHE PHILOLOGIE,

IN WARME TOENEIGING EN DANKBAARHEID

OPGEDRAGEN.

150715

EEN WOORD VOORAF.

Een critischen tekst te geven is en blijft steeds een hachelijk werk. Kwalijk zal men een anderen wetenschappelijken arbeid kunnen aanwijzen, waar in zulk een mate als hier persoonlijk inzicht en persoonlijke beoordeeling een gewichtige rol spelen. Wat ik omtrent de te bespreken plaatsen van onzen *Reynaert* heb in het midden gebracht, is door mij zorgvuldig gewikt en gewogen en, zoo objectief zulks mogelijk is, herzien en nogmaals herzien. En toch zij het verre van mij, bij de vakgenooten op een algeheele en onverdeelde goedkeuring van de uitkomsten dezer studie te durven rekenen; want instemming met de methode laat immer nog voldoende ruimte over voor verschil van meening omtrent de toepassing van die methode in een of ander bepaald geval.

Waar ik intusschen wel op mag hopen, is een onbevooroordeelde toetsing mijner beschouwingen en bewijsgronden. En mocht in de toekomst een klemmend betoog het onhoudbare van enkele mijner opvattingen en argumenten aantoonen, niemand zal meer dan de ondergeteekende bereid zijn om zich te laten overtuigen.

Groningen, 15 Dec. 1886. W. L. VAN HELTEN.

LIBRARY OF THE UNIVERSITY OF CALIFORNIA

INLEIDING.

In den jare 1886 een inleiding op ons Mnl. kleinood *Van den vos Reynaerde* te schrijven is een lichte, doch onaangename en ondankbare arbeid, want — hij kan uit den aard der zaak *voor een groot deel* slechts bestaan in het vermelden der uitkomsten, vroeger door anderen bij hun navorschingen op dit gebied verkregen. Wat toch ware hier bij de gegevens, welke ons ten dienste staan, en na hetgeen door GRIMM, JONCKBLOET, MARTIN en anderen in dezen is geleverd, van hernieuwde nasporingen te verwachten? Weinig, gelijk zich reeds a priori laat vermoeden en mij dan ook bij eigen ondervinding ten stelligste is gebleken; weinig, zooals het volgende zal leeren, waar ik den stand onzer wetenschap betreffende de letterkundige geschiedenis van den *Reynaert* wil uiteenzetten en mij in den regel tot de bescheiden rol van een verslaggever zal moeten beperken [1]).

A.

Willem „die Madock maecte" (z. vs. 1) heeft bij het scheppen van zijn *Reynaert* uit Fransche bronnen geput; zijn gedicht is niet omgekeerd het voorbeeld geweest voor de bewerking der bekende Oudfransche branche (*Renart* I in MARTIN's, XX in MÉON's uitgave). Zie hierover JONCKBL. in diens *Geschied. d. Ned. Lett.*, 3de dr., I, bl. 352 vlgg. [2]).

---

1) Voor den oorsprong en de ontwikkeling der *dierensage* verwijs ik naar MÜLLENHOFF in de *Zeitschr. f. D. Alt.* XVIII, 1—9, naar SCHERER in zijn verhandeling *Ueber Jacob Grimm*, bl. 150 vlgg., en in de *Zeitschr. f. d. österr. Gymn.* 1870, bl. 42—49, en naar VOIGT in zijn *Einleitung* op den *Ysengrinus*, LXXXVIII vlgg.

2) De aldaar bedoelde bijzonderheden, waarin gemelde Ofra. branche, tegenover den Mnl. *Reynaert*, met den Mhd. *Reinhart* (den meer of min getrouwen vertegenwoordiger van een nog *ouder* Fransch gedicht) overeenstemt, zijn te vinden in JONCKBL.'s *Inleiding* op den *Reyn.* bl. LIII vlgg. Ik breng ze hier kortelijk in herinnering:

1°. de aanwijzing van Brûn als advokaat, en het optreden van Brun li Ors in

B.

In hoofdzaak heeft de eerste helft der bovengenoemde Oudfra. *Renartbranche* aan de eerste helft van Willem's gedicht ten grondslag gelegen (JONCKBL.'s *Gesch. d. Ned. Lett.* t. laatst a. pl.), doch op zulk een wijze: dat hier alleen kan sprake wezen van een navolging uit de verte, waarbij bestanddeelen van het origineel zijn weggelaten, elementen, welke in dat origineel ontbreken, zijn opgenomen, ontleende elementen op een andere manier zijn te pas gebracht, en in den regel, bij de bewerking van het overgenomene zelve, in de détails meer of min belangrijk van het voorbeeld is afgeweken, of, bij grooter overeenkomst, dat voorbeeld toch alles behalve woordelijk getrouw gevolgd is. M. a. w. het bedoelde gedeelte van den *Reynaert* is een vrije en zelfstandige navolging, die zich doorloopend en duidelijk als een bewerking kenmerkt, waarbij de dichter van sterke of zwakke herinneringen uit zijn voorbeeld heeft gebruik gemaakt, zonder zich in 't minst nauwgezette aansluiting aan dat voorbeeld tot taak te stellen. Een vergelijking der beide teksten zal ons dat volkomen klaar doen worden.

Renart 11—42 (bij MÉON 9659—9692 [1]). Noble li lions roept kort vóór Hemelvaartsdag zijn dieren bijeen; allen verschijnen ze, behalve Renart, over wiens schanddaden zich ieder te beklagen heeft. In 't bijzonder wraakt Ysengrin het gedrag van den vos, die de wolvin verkracht en haar kinderen bepist had en, toen hij later met den beleedigde was samengekomen tot het doen van een zuiveringseed, zich nog

Reynaert 33—87 [1]). Hetzelfde verhaal, alleen met deze hoofdzakelijke afwijkingen, dat de hofdag op Pinksteren is belegd, dat het uitblijven van Reyn. door diens schuldbesef gemotiveerd en de blindheid van Ysengrijn's kinderen als het gevolg van 't bepissen wordt vermeld [2]).

---

het geding (z. *Reinh.* 1366—'73, *Renart* bij MRT. I, pag. 2, vs. 55, bij MÉON vs. 9705);

2°. de opmerking van den vos, dat de wolf door zijn aanklacht den naam zijner vrouw in opspraak bracht (z. *Reinh.* 1396—'8, *Renart* bij MRT. I, bl. 4, vs. 127—129, bij MÉON 9779—'81);

3°. de vermelding van de koorts, welke de haas krijgt van schrik over de woede des leeuws (z. *Reinh.* 1484, *Ren.* b. MRT. I, bl. 11, 351—'60, b. MÉON 10041—'50);

4°. de genezing van dat dier op het graf der gedoode hen (z. *Reinh.* 1489—'93, *Ren.* b. MRT. I, bl. 13, vs. 451—'55, b, MÉON 10149—'53);

5°. het kapelaan spelen van den beer (z. *Reinh.* 1485—'8, *Ren.* b. MRT. I, bl. 12, vs. 398—'9 en 403—'4, b. MÉON 10090—'1 en 10097—'8);

6°. den schimp, door den vos *van zijn burcht uit* den *voorbijgaanden* beer aangedaan (z. *Reinh.* 1595 vlgg., *Ren.* b. MRT. I, bl. 20, 686—'94, b. MÉON 10402—'10);

7°. de poging van den vos om zich door het maken van een kruis tegen de macht zijner vijanden te vrijwaren (z. *Reinh.* 1831—'4, *Ren.* b. MRT. I, bl. 32, vs. 1142, b. MÉON 10868).

1) Dat de inleidingen der beide gedichten geheel verschillend zijn, spreekt vanzelf.

2) Zie de noot op de volgende pagina.

vóór het afleggen daarvan uit de voeten had gemaakt [1]).

Ren. 43—54 (b. MÉ. 9693—9704). De leeuw meent, dat Ysengrin van die zaak niet zooveel ophef moest maken.

Ren. 55—78 (b. MÉON 9705—9728). Daarentegen wijst Brun „li

---

1) Als voorbeelden in dit gedeelte zoowel van nauwere overeenkomst als van onderlinge afwijking tusschen de beide teksten, wijs ik o. a. op:

„Ce dit l'estoire el premer vers
Que ja estoit passe ivers
Et que la rose espanissoit
Et l'aube espine florissoit
Et pres estoit l'asencions,
Que sire Noble li lions
Totes les bestes fist venir
En son pales por cort tenir.
Onques n'i ot beste tant ose
Qui remansist por nule chose
Qui ne venist hastivement:
Fors dan Renart tant solement,
Le mal lere, le soulduiant,
Que li autre vont encusant
Et enpirant devant le roi
Et son orgueil et son desroi."
11—25 (b. MÉON 9659—'74).

en

„Het was in eenen sinxen daghe,
Dat beede bosch ende haghe
Met groenen loveren waren bevaen.
Nobel die coninc hadde ghedaen
Sijn hof crayeren overal,
Dat hi waende, hadde hijs gheval,
Houden te wel groeten love.
Doe quamen tes coninx hove
Alle die diere, groet ende cleene,
Sonder vos Reynaert alleene.
Hi hadde te hove so vele mesdaen,
Dat hire niet dorste gaen.
. . . . . .
Doe al dat hof versamet was,
Was daer niemen sonder die das,
Hine hadde te claghene over Reynaerde,
Den fellen metten roden baerde."
32—52.

„(Ysengrin) dit au roi: „baux gentix sire,
Car me fai droit de l'avoutire,
Que Renart fist a m'espossee
Dame Hersent, quant l'ot serree
A Malpertuis en son repere,
Quant il a force li volt faire,
Et conpissa toz mes lovaux:
C'est li dels qui plus m'est noveax.
Renart prist jor de l'escondire
Qn'il n'avoit fet tel avoultire.
Quant li seint furent aporte,
Ne sai qui li out enorte,
Si se restrest molt tost arere
Et se remist en sa tesnere."
29—42 (b. MÉON 9677—'92).

en

„Coninc heere . . . . . .
Ontfaerme hu der scade,
Die mi Reynaert heeft ghedaen,
Daer ic af dicken hebbe ontfaen
Groeten lachter ende verlies.
Voer al dandre ontfaerme hu dies,
Dat hi mijn wijf hevet verhoert
Ende mine kindre so mesvoert,
Dat hise beseekede, daer si laghen,
Datter twee sint niene saghen
Ende si worden staerblent.
Nochtan hoendi mi sent:
Wi waren sint overeen comen,
Naer datter eenen dach was ghenomen,
Dat Reynaerd soude hebben ghedaen
Sine onsculde; ende also saen
Alse die heleghe waren brocht,
Was hi andersins bedocht
Ende ontfoer ons in sine veste."
60—75.

ors" op den plicht des konings om in dezen recht te doen en Renart ter verantwoording te roepen. Hij zelf wil, zoo verzekert hij, den aangeklaagde gaan halen.

Ren. 79—102 (b. MÉON 9729—9754). Waarom de aangelegenheid op die manier te behandelen, brengt daarop Bruianz „li tors" in 't midden. De misdaad was immers bewezen! Ware hem zelf zoo iets gebeurd, hij zou het Renart wel anders ingepeperd hebben. En spottend zich tot Hersent wendende vraagt hij deze, hoe zij te moede was, toen de vos achter op haar klom.

Ren. 103—133 (b. MÉON 9755—9785). Grinbert „li tessons" is van een andere meening: men moest Renart's daad niet zoo zwart voorstellen; de vos had Hersent reeds lang bemind en, ware die liefde ook door haar beantwoord, dan had ze voorwaar niet geklaagd; licht zou dat geringe kwaad voorts te herstellen zijn, zoodra Renart ten hove verschenen was; hoe leelijk had Ysengrin intusschen door zijn aanklacht zijn eigen vrouw aan de kaak gesteld!

Reyn. 88—113. Cortoys' beklag over den diefstal van een worst, door Reyn. ten zijnen nadeele gepleegd, en Tybeert's betoog van de ongegrondheid dezer klacht.

Reyn. 114—157. Pancer's verhaal der mishandeling, door R. als leermeester den haas Cuwaert aangedaan. Des sprekers eisch, dat de koning krachtig tegen den boosdoener optrede.

Reyn. 158—164. Ysingrijn's toejuiching van deze woorden. Volgens hem moest Reyn. ten algemeenen nutte onschadelijk worden gemaakt.

Reyn. 165—263. Grimbeert's pleitrede voor den vos: de vraag wie van beiden den ander het meest te verwijten had, Ysengr. of Reyn.; de vermelding van een paar gemeene parten, die de eerste den laatste zou hebben gespeeld; de meening, dat Ys. geen recht had Reyn. van het overspel met Hersent een zoo groote grief te maken, dewijl een reeds oude wederzijdsche liefde hen beiden tot het plegen der minnarij had verleid; de verdediging van den vos met betrekking

tot de klachten, door Cortoys en Pancer ingebracht, en de bewering, dat Reyn. als een vroom kluizenaar leefde, zich van alle vroegere zonden onthield en zware boete deed.

Ren. 134—240 (b. MÉON 9786—9930). Verschillende pourparler's van Hersent, van den ezel, de raadsvergadering des konings en Noble zelf (in MÉON's tekst ook van den das, het konijn en de kraai).

Ren. 240—266 (b. MÉON 9930—9956). Ysengrin is niet gediend met Hersent's aanbod, om door een godsoordeel de waarheid van haar betuiging omtrent Renart's onschuld te bewijzen. Hij is van plan zich zelf recht te verschaffen, iets wat Noble hem evenwel op grond der listigheid van den vos afraadt en met het oog op den afgekondigden vrede verbiedt.

Ren. 267—337 (b. MÉON 9957—10027). Zulk een verbod ontmoedigt den wolf, en de geheele zaak schijnt met een sisser te zullen afloopen, wanneer juist, te ongelegener tijd voor Renart, Chantecler de haan en vier hennen (Pinte, Noire, Blance en la Rossete) onder luidruchtig rouwbetoon met een doode, op een kar liggende kip komen aanzetten [1]),

Reyn. 264—396. Juist te midden dier lofrede verschijnt onder luidruchtig rouwbetoon Canticleer met twee zoons (Cantaert en Crayant) en twee dochters (Pinte en Sproete), welke laatste een door Reyn. gedoode hen Coppe op een baar dragen [1]). Schildering door Cantecleer van het vroegere rustige leven, door hem en zijn acht zoons en zeven

---

1) Vgl.:

„Car sire Chantecler li cos
Et Pinte et Blance et la Rossete
Amenoient une charete,
Qui envouxe ert d'une cortine.
Dedenz gisoit une geline,
Que l'en amenoit en litere
Fete autresi con une bere.
Renart l'avoit si maumenee
Et as denz si desordenee,
Que la cuisse li avoit frete
Et une ele hors del cors trete."
283—'94 (b. M. 9973—'84).

en

„Canticler . . . . . .
. . . . brochte up eene bare
Eene doode hinne, ende hiet Coppe,
Die Reynaert hadde bi den croppe
Hoeft ende hals afghebeten.
. . . . . .
Pinte en Sproete . . . droeghen die bare."
267—'71 en 289.

„Ez les gelines meintenant
Et Chanteler paumes batant."
297 en '8 (b. M. 9987 en '8).

en

„Canticler quam voer de bare gaende,
Sine vederen zere slaende."
273 en '4.

en een van deze, nam. Pinte, den koning haar grieven tegen den vos openbaart, die ze van alle vijf haar broeders en van vier harer zusters had beroofd, onder welke laatste, de meegevoerde Coppe het juist den dag te voren gevallen slachtoffer was.

Ren. 338—397 (b. MÉON 10028—10089). Na die mededeeling vallen Pinte en haar drie gezellinnen in zwijm, worden door den hond, den wolf en andere dieren weer bijgebracht en werpen zich daarop met Chantecler aan de voeten des konings, die over deze misdaad van den vos in zulk een toorn ontsteekt, dat alle onderdanen beginnen te beven en de haas er zelfs de koorts van krijgt. Thans is Noble bereid zoowel deze vredebreuk als het te voren besproken overspel te straffen.

Ren. 398—432 (b. MÉON 10090—10130). Alvorens daartoe de noodige maatregelen te nemen, wil hij aan Copee de laatste eer bewijzen. Bruianz moet haar een graf maken en Brun als geestelijke den lijkdienst leiden, waaraan alle dieren en in 't bijzonder Tardis de slak, Roenel de hond en Brichemers het hert een werkzaam aandeel nemen. Na het zingen der „vigile" wordt Copee dan in een looden kist gelegd en onder een boom begraven, terwijl men haar rustplaats met een marmeren zerk bedekt, waarop de naam en oorzaak van den dood der overledene te lezen is [1]).

dochters geleid; het verhaal van Reyn.'s streek om den anders waakzamen papa in slaap te wiegen en van den roof dier kinderen, welke op vier na waren gedood en waaronder de meegebrachte Coppe het jongste, juist den vorigen dag gevallen slachtoffer was; bede om voldoening voor het geleden onrecht.

Reyn. 397—438. Des konings bitse opmerking tegen den das omtrent Reyn.'s boetedoening; zijn bedreiging van den vos en zijn besluit om Coppe met de gebruikelijke eerbewijzingen te begraven. Na afloop van den lijkdienst (noch den naam des kapelaans noch dien der andere officianten vindt men hier vermeld) wordt de doode hen begraven en het graf met een lijksteen voorzien, waarop de naam en de oorzaak van den dood der overledene vermeld staan [1]).

1) Zie de 1ste noot op de volgende pagina.

Ren. 433—447 (b. MÉON 10131—10145). 's Konings baronnen eischen Renart's straf. Noble stemt daarin toe en geeft den beer de opdracht den vos in te dagen. Brun begeeft zich op weg naar Malpertuis.

Ren. 448—473 (b. M. 10146—10171). De zieke haas legt zich op 't graf van Copee en wordt plotseling genezen. Ysengrin, dat vernemende, klaagt over oorpijn en vindt baat bij hetzelfde middel. Grinbert spreekt met Tybert ten gunste van den vos.

Ren. 474—623 (b. M. 10172—10327). Brun komt na zijn tocht door een vallei en een bosch vóór Renart's woonplaats, legt zich, dewijl hij te groot is om naar binnen te gaan, vóór „la barbacane" neder [2])

Reyn. 439—468. De koning verhandelt met zijn raadslieden over de tegen Reyn. te volgen gedragslijn. Men besluit Brune ter indaging van den onverlaat af te vaardigen. Nobel's vermaning aan den beer toch voorzichtig te wezen; Bruun's overmoed.

Reyn. 469—666. Bruun's tocht over een berg en door een woud naar Maupertuus. Hij gaat aldaar vóór de barbacane zitten [2]), meldt zich bij Reyn., die binnen vóór de poort van zijn huis in de zon ligt,

---

1) Vgl.:

„Quant la vigile fu chantec
Et ce vint a la matinee,
Le cors porterent enterrer.
Mes einz l'orent fet encerrer
En un molt bel vaissel de plom,
Onques plus bel ne vit nuz hom.
Puis l'enfoïrent soz un arbre
Et par desus mirent un marbre,
(S'i ot escrit le non la dame
Et sa vie) et conmandent l'ame.
413—'22 (b. M. 10109—'18).

„Desoz cest arbre enmi ce plain
Gist Copee la sor Pintein.
Renart qui chascun jor enpire,
En fist as denz si grant martire."
425—'8 (b. M. 10122—'6).

en „Doe die vygelye ghehent was,
Wart Coppe in eene scrine gheleit,
In een graf, dat was bereit
Onder een linde, in een gras.
Van maerbersteene slecht als een glas
Was die saerc, die daer up lach,
Met letteren, daermen an sach,
Wie daer onder lach in den grave.
426—'38 (*waar ik, evenals in de andere citaten, den tekst aanhaal, zooals hij vermoedelijk de oorspronkelijke lezing het meest nabijkomt*).

en „Hier leghet Coppe begraven,
Die so wale conste scraven,
Die Reynaert die vos verbeet
Ende haren gheslachte was te wreet."

2) Vgl.:

„Por ce que grant estoit sis cors
Remeindre l'estuet par defors.
S'estoit devant la barbacane."
479—'81 (b. M. 10177—'9).

en „Doe ghinc hi voer die barbacane
Sitten over sinen staert."
490 en '1,

en meldt zich als 's konings bode aan [1]). De vos, die den beer herkent [2]), overlegt eerst, terwijl hij achter in zijn hol na een overvloedig maal ligt te rusten, hoe hij dien bode er in zal laten loopen [3]), en wendt zich daarna tot Brun met de woorden:

»baus doz amis,
En molt grant peine vos a mis,
Qui ca vos a fet avaler.
Ge m'en devoie ja aler:
Mes que j'aie mangie ancois
D'un mervellos mangier francois.«

Hierop vernemen we uit denzelfden mond een lange uitweiding over het goede leven van een rijke en het armzalige bestaan van een behoeftige [4]), en ten slotte de mededeeling:

»Et s'ai bien mangie set denrees
De novel miel en fresces rees.«

als des konings bode aan [1]), en brengt Nobel's bevel over. De vos trekt zich op het vernemen daarvan naar achter in zijn hol terug, ten einde rustig een plannetje tegen den beer te kunnen bedenken [3]) en begeeft zich daarop naar buiten met de woorden:

»Here Bruun, wel soete vrient,
Hi hevet hu qualic ghedient,
Die hu beriet desen ganc
Ende hu desen berch lanc
Over te loepene dede bestaen.
Ic soude te hove sijn ghegaen,
Al haddet ghi mi niet gheraden;
Maer mi es den buuc so gheladen
In so utermaten wise
Met eere vremder, niewer spise,
Ic vruchte, in sal niet moghen gaen.«

Dialoog tusschen de beide dieren, waarin Reyn. mededeelt:

»Groeter versscher honichraten
Hebbic coever arde groet.«

---

1) Vgl.:

„Ge sui Brun messagier lo roi." (492 (b. M. 10190)) *en* „Ic bem Bruun, des coninx bode." (493.)

2) Vgl.:

„Renart set bien que c'est li ors,
Reconneü l'avoit au cors."
495 en '6 (b. M. 10193 en '4). *en* „Bi der talc, die Bruun heeft begonnen,
Bekenden altehant Reynaert."
506 en '7.

3) Vgl.:

„Et Renart qui le mont engane,
Por reposer ert trais arere
Enmi le fonz de sa tesnere.
. . . . . .
Or se conmence a porpenser
Con se porra vers lui (den beer) tenser".
482—'4 en 497—'8 (b. M. 10182—'4 en 10195—'6). *en* „(Reynaert) tart bet te dale waert
In sine donckerste haghedochte.
Menichfout was zijn ghedochte,
Hoe hi vonde sulken raet,
Daer hi Bruun, den fellen vraet,
Te scherne mede mochte driven
Ende selve bi ziere eeren bliven."
508—'14.

4) Eene herinnering aan deze tirade vindt men terug in vs. 532—'5 van den *Reyn.*

Bij dit bericht wordt Brun opgewonden en roept:
»Cel meuls, Renart, dont vos abonde,
Ce est la chose en tot le monde
Que mes las ventres plus desire.
Car m'i menes, baux tres doz sire.«

Op voorwaarde van Brun's „amistie et aliance" wil Ren. aan dat verzoek voldoen, doch eerst, nadat zijn voorgewende argwaan tegen Brun's goede trouw door een geruststellend woord van den laatste quasi is opgeheven.

Ze begeven zich nu beiden naar den eik van Lanfroi [1]), waar volgens den vos honig zou te vinden zijn. Brun steekt zijn bek en voorpooten daarin [2]), doch raakt, wanneer Ren. de beide wiggen uit den boom heeft verwijderd, in de val [3]). Renart's spot [4]).

Bruun's uitroep:
»Honich es een soete spijse,
Die ic voer alle gherechten prijse
Ende icse voer alle gherechten minne.
Reynaerd, helpt mi dat ics ghewinne;
Edele Reynaert, soete neve,
Also langhe als ic sal leven,
Willic hu daer omme minnen;
Reynaerd, helpt mi, dat ics ghewinne!«

Reyn. is daartoe bereid op voorwaarde, dat de beer hem wil „wesen hout" en voor hem zal „dinghen te hove". Bruun belooft dit.

Beiden gaan ze thans op Reyn.'s aanwijzing naar Lamfroyt's eik [1]), waar honig zou te vinden zijn. Reyn.'s waarschuwing aan het adres van den beer en Bruun's dom zelfvertrouwen. Hij steekt zijn kop en voorste pooten in de „eecke" [2]) en raakt, na het afbreken der „wegghen" door den vos, in de val [3]). Reynaert's spot [4]).

---

1) Vgl.:
„Lanfroi qui le bois soloit vendre,
Un chesne ot conmence a fendre.
Deus coins de cesne toz entiers
I avoit mis li forestiers."
581—'4 (b. M. 10281—'4).

en „Wildi horen van Lamfreyde?
Dat was, eist waer somen mi seide,
Een temmerman van goeden love,
Ende hadde bi sinen hove
Eene eecke brocht huten woude,
Die hi ontwe clieven soude,
Ende hadde twe wegghen daer in ghesle-
Also temmermans noch pleghen." [ghen,
607—'14.

2) Vgl.:
„Et Brun li ors mist le musel
El cesne et ses deus pies devant."
590 en '1 (b. M. 10292 en '3).

en „(Bruun) liet hem so verdoren,
Dat hi thoeft over die horen
Ende die voerdere twee voete in stac."
637—'9.

3) Vgl.:
„Renart a les coinz empoigniez
Et a grant peine descoigniez.
Et quant li coing furent oste,
La teste Brun et li coste
Furent dedens le cesne enclos."
603—'7 (b. M. 10305—'9).

en „Ende Reynaert poghede, dat hi brac
Die wegghen beede huter eecken,
, ...
Dat (Bruun) met liste no met crachte
In ghere wijs ne can ontgaen
Ende bi den hoefde staet ghevaen."
640—'1 en 646—'8.

4) Zie noot 1 op de volgende pagina.

Ren. 624—704 (b. M. 10328—10420) en *Reyn.* 667—874. In het verder verloop van dit avontuur stemmen de Ofra. en de Mnl. bewerking in hoofdzaak, althans wat de voorstelling betreft, vrij wel overeen: de beschrijving van Reyn.'s aftocht, van Lamfroyt's komst en diens terugkeer naar 't dorp om hulp te halen, het verhaal van het aanrukken van Bruun's bestokers [2]), van het wanhopige middel van dit dier om zich uit zijn val te bevrijden [3]) en van den aanval van Lamfroyt en diens gezelschap [4]) kenmerken zich in beide gedichten slechts door afwijkingen in détails. In den *Renart* ontbreekt evenwel: het verhaal van Bruun's sprong te midden der oude wijven, van het te water raken van „vrouwe Julocke", van Bruun's riviertochtje en vervloeking der oorzaken van zijn ongeval [5]), van Reyn.'s uitstapje om een geroofd hoen te gaan verorberen, van Lamfroyt's verwensching door den vos, wanneer deze, aan de rivier gekomen, merkt, dat de beer niet dood is, en van den hoon, door Reyn.

---

1) Vgl.:

„(Renart) De long s'estut, si le ranprone.
„Brun", fet el, „jel savoie bien
Que queriez art et engien
Que ja del miel ne gosteroie.
Mes je sai bien que je feroie,
S'une autre fois avoie a fere.
Molt estes ore deputere
Que de cel miel ne me paes.
Ahi! con me conduisiez,
Et con seroie a savete,
Se g'estoie en enfremete!
Vos me lairees poires moles."
612—'23 (b. M. 10316—'27).

en

„Van verren was Reynaert ghestaen
. . . . . .
Hier mooghdi horen van Reynaerde,
Hoe hi sinen oem ghinc rampineeren:
„Oem Brune, eten gaet numeere!
Hier comt Lamfroyt ende sal hu scinken;
Hebdi gheten, so suldi drinken."
658 en 662—'6 (Vgl. ook noot 41).

2) Vgl. hier:

„Qui porte tinel, et qui hache,
Qui flael, qui baston d'espine",
634—'5 (b. M. 10338 en '9).

en

„Sulc was, die eenen bessem brochte,
Sulc eenen vleghel, sulc een rake;
Sulc quam gheloepen met eenen stake,
So si quamen van haren werke."
680—'3.

„(Lanfroi) Qui devant vient a une hace".
641 (b. M. 10356).

en

„Voer hem allen quam Lamfroyt met siere haex." 695.

3) Vgl. hier naar aanleiding van Bruun's verminking:

„Onc nus ne vit si leide beste".
648 (b. M. 10364)

en

„Nye maecte God so leelic dier."
704.

4) Vgl. hier bij de opsomming van Bruun's bestokers:

„Cil qui fet pinnes et lanternes".
677 (b. M. 10393).

en

„Eere hout(*l.* horen)makigghe van lanternen." 744.

5) Een dergelijke vervloeking wordt echter in 't Fransch wel aangetroffen aan het slot van Tybert's avontuur; z. ald. 899—907 (b. M. 10621—'29).

den gewonden, in 't water drijvenden beer aangedaan [1]). In plaats van die laatste episode vernemen we echter in het Ofra. poëem, hoe de vos, naar zijn burcht terugkeert en van daaruit schimpredenen aan het adres van den vluchtenden beer richt [1]).

Ren. 705—763 (b. M. 10421—10479). Brun komt terug aan 't hof, verwekt daar aller verbazing door zijn voorkomen, wordt door den koning naar aanleiding daarvan ondervraagd [2]) en noemt den bewerker van zijn ongeluk [3]). Woede van den leeuw, die zonder meer den kater last geeft Ren. in te dagen en dat bevel besluit met de bedreiging:

»Si n'aport or ni argent,
Ne parole por soi deffendre,
Mes la hart a sa goule pendre«.

Tybert aanvaardt de opdracht, ofschoon met vrees, bidt saint Lienart „Cil qui deslie les prisons", om bijstand en ontmoet op zijn weg

Reyn. 875—971. Bruun keert terug naar 't hof (op de zonderlinge, niet in 't Fr. vermelde wijze); de koning wordt hem het eerst gewaar en verwondert zich over diens abnormaal voorkomen [2]). De beer, tot Nobel genaderd, vertelt zijn ongeval [3]) en bidt om wraak. Beraadslaging van den koning met zijn aanzienlijkste onderdanen; 't besluit om Reyn. voor de tweede maal te dagen en Tybeert met het overbrengen dier indaging te belasten. Nobel geeft den kater die opdracht, met bijvoeging der bedreiging:

»Ne comt hi niet, hets hem quaet:
Men salne derdewerven niet daghen,
Maer rechten te lachtre alle sinen
[maghen.«

Tybeert tracht zich als zwak dier te excuseeren, maar zwicht voor het hernieuwde bevel van den leeuw. Hij ontmoet op zijn

---

1) Vgl. niettegenstaande het verschil in localiteit de overeenkomst, welke men in één der schimpscheuten waarneemt:

„De quel ordre voles vos estre
Que roge caperon portes?"
698—'9 (bij M. 10414—'5).

en „In wat ordinen wildi hu doen,
Dat ghi draghet so roeden capproen?
Weder sidi abt so pryhore?
Hi ghinc hu arde na den hore,
Die hu dese crune hevet bescoren."
857—'61.

2) Vgl.:

„Li rois dit: „Brun, qui t'a ce fet?"
713 (b. M. 10429).

en „Ay God, wie heeftene so mesmaect?"
899.

3) Vgl.:

„Rois", fet il, „ainsi m'a bailli
Renart com vos poes veoir".
718—'9 (b. M. 10434—'5).

en „(Reynaerde) Die mi mine scone lier
Met ziere lust verliesen dede,
Ende daertoe mine hoere mede,
Ende hevet mi ghemaect, als ghi siet."
906—'9.

„l'oisel saint Martin", dien hij toeroept:

»a destre, a destre!«

Maar

„li oisauls vint a senestre,"

zoodat de arme bode zich weinig goeds van de toekomst voorspelt.

Ren. 764—859 (b. M. 10480—10579). De kater komt vóór Renart's woning, maar durft er niet binnen gaan. Hij geeft Ren. door een vraag kennis van zijn tegenwoordigheid. De vos bromt op 't vernemen daarvan eerst een verwensching tusschen de tanden, heet daarop luide zijn bezoeker welkom [1]) en antwoordt op Tybert's mededeeling van den grond zijns bezoeks, dat hij zich van de vijandschap ten hove niet veel aantrekt; hij zal gerust daarheen gaan. De kater is met die belofte tevreden, doch verbindt met de uiting daarvan tevens de mededeeling, dat hij door grooten honger wordt gekweld. Wat dat betreft, zegt Ren., kan ik u helpen, wanneer gij u met muizen en ratten tevreden wilt stellen. Tybert heeft daar niets tegen en wordt door zijn gastheer naar het huis eens priesters geleid, waar muizen in overvloed zouden te vinden zijn en hij (de vos) zelve nog

tocht „Martins voghel" en roept:

»Al heil edel voghel,
Kere herwaert dine vloghel,
Ende vliech te miere rechter hant!«

Maar de vogel

„vloech Tybeert ter luchter zijden",

met het gevolg, dat de arme bode zich geen illusies over de toekomst maakt, al blijkt die vrees dan ook niet uit zijn uiterlijk.

Reyn. 972—1101. Tybert komt te Maupertuus, vindt daar den vos vóór zijn hol staan, brengt hem des konings boodschap over en wordt door Reyn. welkom geheeten [1]). Reynaert wil meegaan naar 't hof, maar stelt voor den tocht te verschuiven tot den volgenden dag. De kater berust niet zonder tegenstreven daarin, en vraagt, hoe hij dan aan eten zal komen.

Reyn.'s aanbod van honigraten; Tybeert's vraag om muizen; Reyn.'s vermelding van den overvloed dier diertjes in de schuur van een in de nabijheid wonenden „pape"; zijn belofte aan den begeerigen kater om hem die lekkernij te bezorgen; beider gang naar de schuur, waar de vos

1) Vgl.:

„Tybert", ce dist Renart, „welcomme!
Se tu venoiez or de Rome
Ou de seint Jaque frescement,
Bien soiez venus hautement
Conme le jor de pantecoste".
Mes sa parole que li coste?"
777—'82 (b. M. 10493—'8).

en „Reynaert sprac: „Tybeert, helet vrij,
Neve, ghi zijt mi willecome.
God gheve hu ere ende vrome;
Bi Gode dat jan ic hu wale".
Wat coste Reynaerd scone tale?
Al seghet sine tonghe wel,
Sine herte die es binnen fel".
980—'5.

dien dag tien hoenders had geroofd; door het gat, 'twelk hem toegang had verleend, moest de kater maar binnengaan. Vóór die opening nu waren door Martinet, den zoon des priesters,

„deus las tendus
Por Renart prendre le gorpil.
. . . . . .
Et Renart l'enging savoit bien,
A son compaignon n'en dit rien" [1].

Tybert aarzelt aanvankelijk blijkens Renart's woorden:

»Fi merde, con tu es cuart!«

doch wordt door den vos gerustgesteld met de woorden:

»Ge t'atendrai au trou ca fors«.

Hij waagt den sprong, die voor hem noodlottig wordt.

Ren. 860—916 (b. M. 10580—10638). Martinet wordt wakker, verheugt zich over de vangst, zoo hij meent, van den vos, roept zijn vader en moeder (wier naam hier niet, gelijk in den *Reyn.*, wordt genoemd); de laatste „alume la chandelle" en grijpt „sa conoille" in de hand, terwijl de andere uit zijn bed springt „en son poing sa coille".

Tybert wordt door alle drie duchtig geslagen, doch ziet, deerlijk in 't nauw gebracht,

„la colle au provoire:
As denz et as ongles trenchans
Li enracha un des pendans".

Des priesters vrouw kort te voren bij het rooven van een haan was ingebroken, en waar

„Des papen sone Martinet
. . . . hadde voer dat gat gheset
Een strec den vos mede te vane";

zooals dat

„wiste Reynaert, dat felle dier".

Reyn. spoort Tyb. aan om in de opening te kruipen en belooft hem buiten de wacht te zullen houden:

»Ic sal hier voer dit gat bliven staen«.

Tybeert's aarzeling; Reyn.'s uitroep:

»O wy, Tybeert, twi sidi blode?
Wanen quam huwer herten desen [wanc?«

Des katers sprong en het daaruit voortkomend ongeval.

Reyn. 1102—1201. Martinet wordt door 't schreeuwen van den gevangen kater gewekt, uit zijn blijdschap over de vangst, gelijk hij meent, van den „hoenredief", en roept zijn vader, zijn moeder Julocke en de kinderen. De „pape" springt naakt uit bed en grijpt het spinrokken zijner vrouw; Julocke zelve steekt een „offerkeersse" aan.

Allen beginnen ze nu den inmiddels ontdekten kater op slagen te onthalen, terwijl Martinet hem met een steen een oog uitwerpt. Tybeert's aanval op den priester:

„Beede met claeuwen ende met tanden
Spranc hi dien pape tusschen die been
Ende haelde hem dat een van den
Uter burse al sonder naet, [tween
Daer men dien beyaert mede slaet".

Julocke's weeklacht tegen haar zoon

1) In MART.'s editie ontbreken deze twee laatste vss.; bij MÉON. vindt men ze als 10569 en '70.

„vit sa grant perte,
Lors par fu sa dolor aperte.
Trois fois s'est chaitive clamee,
A la quarte chaï pammee".

Van de verwarring, hierdoor ontstaan, maakt de kater gebruik om te ontkomen:

„Tybert s'en eschape li chaz,
Qu'il ot as denz mangiez les laz".

Hij vervloekt den vos, die intusschen de plaat heeft gepoetst, beschuldigt zich zelf wegens zijn gebrek aan wantrouwen en verwenscht den priester, diens vrouw en Martinet (vgl. boven de 5de noot op bl. XIV), terwijl hem slechts de troost overblijft, dat de „prestres"

„d'un des pendanz n'a ... mie"

en

„A tot le miens en sa paroche
Ne puet sonner qu'a une cloche".

Ren. 917—1028 (b. M. 10639—10750). Tybert keert terug naar 't hof en vertelt zijn avontuur. De vertoornde koning uit het vermoeden, dat Ren. op Grinbert's aanstoken alle respect voor zijn vorst heeft uit het oog verloren, en beveelt den das, die zulks ontkent, Ren. te halen. Grinb. verzoekt voor dat doel een gezegeld bevelschrift, dat voor hem op dictée des konings door Baucent wordt in orde gebracht.

Hierop trekt deze derde bode naar over dat verlies, en Reyn.'s spottende troost, dat de „pape", al had hij er „Eenen van den clippelen voren" bij ingeschoten, toch „met eere clocken" zou kunnen luiden. De onmacht, waarin de priester valt, welke daarop door zijn vrouw naar bed wordt gebracht.

De ontsnapping des katers, die tijdens de ontsteltenis der famielje

„metten tanden zine
Die pese midden beet ontwee
. . . . . .
Ende spranc weder hute ten gate".

Reyn. 1202—1327. De half blinde Tybeert keert terug naar 't hof. Hernieuwde beraadslaging van den vertoornden leeuw met zijn „baroenen". Nadat er verschillende plannen geopperd zijn, adviseert de das tot een derde indaging en biedt zich als bode aan, wanneer Nobel den twijfel heeft geuit, of er zich wel eenig dier voor die taak zou laten vinden.

Grimbeert's vertrek naar Maupertuus, waar hij Reyn. diens toestand als zoo gevaarlijk voorstelt [1]), dat

1) Vgl. hier:

„Ja n'en aures el que la mort,
Ne vos ne tuit vostre chael."
986—'7 (b. M. 10708—'9).

en „Ghi sult gherecht sien voer hu huus
Eene galghe ofte een rat.
Over waer segghic hu dat:
Beede hu kindre ende hu wijf
Sullen verliesen haer lijf."
1262—'6.

Ren.'s kasteel, waar hij met de grootste omzichtigheid binnengaat, doch als neef des burchtheers met alle teekenen van vreugde wordt ontvangen. Na het nuttigen van een maaltijd zet Grinb. den vos het ernstige van diens toestand uiteen [1]) en overhandigt zijn „letres", welke door den vos onder vrees en beving worden gelezen.

Thans ziet Ren. geen middel meer om te ontkomen en wil hij bij het naderende doodsgevaar zijn biecht afleggen [2]), die hem bij gebrek aan eenig geestelijke in de nabijheid [3]) door Grinb. zal worden afgenomen [4]).

Renart 1029—1142 (b. M. 10751—10868). Inhoud van de biecht, welke Renart zonder eenige inleiding begint:

a. Ik heb Hersent, Ysengrin's vrouw, verkracht.

b. Ik heb Ysengr. verschillende parten gespeeld [6]):

deze nu ernstig besluit aan 's konings bevel te gehoorzamen.

Reynaert's afscheid van vrouw en kinderen [2]); zijn vertrek en verzoek aan Grimbeert om als zijn biechtvader op te treden [3 en 4]).

Reyn. 1328—1542. Inhoud van de biecht, welke Reyn. aanvangt na een deftige vermaning van Grimb. en een grappige would-be-confessie van hem zelf:

a. Ik heb alle dieren kwaad gedaan (vgl. in 't Fr. *c* [5]).

b. Ik heb Bruun een bloedige kruin bezorgd.

---

1) Zie de noot op de vorige pag.

2) Men lette hier op het verschil tusschen de beide gedichten: in het Fransche gaat de biecht aan Renart's afscheid van de zijnen vooraf en vindt dien ten gevolge plaats, terwijl de vos zich nog niet op weg heeft begeven.

3) Vgl.:

„Qar je n'i voi prestre plus pres." 1022 (b. M. 10744). *en* „Hier nes ander pape bi." 1324.

4) Vgl.:

„Qar se ge vos di ma confesse
Devant ce que la mort m'apresse,
De ce ne pot venir nus max,
Et se je muir, si serai sax."
1025—'8 (b. M. 10747—'50).

en „Hebbic mine biechte ghedaen,
Hoe so die saken sijn vergaan,
Mine siele sal te claerre wesen."
1325—'7.

5) Vgl.:

„Il n'a beste en la cort le roi
Qui ne se puist pleindre de moi."
1071—'2 (b. M. 10793—'4; de plaats komt echter eerst veel later voor, als punt *c* der biecht).

en „Ic hebbe mesdaen
Jeghen alle diere, die leven."
1342—'3.

6) Zie noot 1 op de volgende pag.

α bij het rooven van een lam heb ik hem in een wolvenval doen geraken;

β ik heb hem in de modder doen zinken, waar hij van drie herders klop heeft gekregen;

γ een andermaal heb ik hem in een „lardier" doen klimmen, waar drie varkens hingen en hij zich zóó dik had gegeten, dat hij er niet meer uit kon;

δ voorts heb ik hem met zijn staart in 't ijs doen vastvriezen, en

ε hem de maan voor een kaas doen aanzien;

ζ ik heb hem er in latèn loopen „devant la charete as plaïz";

η ik heb hem monnik doen worden, bij welke gelegenheid

„Qant en li vit la char manger,
Fox fu qui de lui fist berger".

c. Ik heb me tegenover alle dieren bezondigd [2]).

d. Ik heb Tybert bij 't muizen vangen in den strik doen vallen.

e. Ik heb Pintein's familie bijna geheel opgepeuzeld.

f. Ik heb eens een leger hulptroepen, uit honden bestaande, met betrekking tot de hun toekomende soldij bedrogen.

c. Ik heb Tybeert bij 't muizen vangen in een strik doen geraken (vgl. in 't Fr. *d*).

d. Ik heb Cantecleer van zijn kinderen beroofd (vgl. in 't Fr. *e*).

e. Ik heb den wolf verschillende parten gespeeld [1]):

α toen ik hem pluimstrijkend en foppend mijn oom heb genoemd;

β toen wij beiden in Elmare monnik waren geworden en ik hem de klok zóó heb doen luiden, dat hij de aandacht der lui op zich vestigde en dezen hem duchtig afrosten;

γ toen ik hem bij 't scheren der monnikskruin zijn haar zóó heb afgebrand, dat de huid er van kromp;

δ toen ik hem op 't ijs heb leeren visschen (vgl. in 't Fr. *b* δ);

ε toen ik hem bij den pape van Ambloys in de schuur heb doen klimmen, waar hij zóóveel varkensvleesch heeft gegeten, dat het gat, waardoor hij naar binnen was gekomen, hem wegens zijn dikte geen uitgang meer verleende (zeer uitvoerig verhaald tegenover de korte vermelding van dit feit in 't Fr., z. ald. *b* γ);

ζ toen ik hem door voorspiegeling van een uit hoenders bestaande buit verlokt heb op een dak te klimmen, waar hij door een valluik naar beneden

---

1) Vgl.:

„Ysengrin ai ge tant forfet
Que nel puis veer a nul plet."
1037—'8 (b. M. 10759—'60)

alsmede

„Ge ne vos auroie hui retrait
Tot le mal que je li ai fet."
1069—'70 (b. M. 10791—'2).

en „Oec hebbic Ysengrijn mee bedroghen
Dan ic di soude ghesegghen moghen."
1353 en '4.

2) Zie boven noot 5 op blz. XIX.

Grinbert schenkt zijn biechteling absolutie, na hem voor terugkeer tot zijn oude zonden gewaarschuwd te hebben. Renart neemt afscheid van vrouw en kinderen [1]), draagt hun de bewaking van zijn sterkte op, beveelt hen in Gods hoede aan, uit zijn hoop op een gelukkig wederzien, bidt den Hemel om wijsheid en verstand bij het voeren van zijn proces en zegent zich tegen den invloed der duivelen.

Renart 1143—1188 (b. M. 10869—10918). Beide dieren begeven zich nu naar 't hof [2]) en raken „en ce que Renart se demente" van den weg af en in de nabijheid van

„une grange a noneins.
(La meson est molt bien garnie
De toz les biens que terre crie,
De let, de formaches et d'ues,
De berbiz, de vaches, de bues,
D'unes et d'autres norricons)".

In de richting van die schuur, meent Renart, zou men moeten gaan om weer op den rechten weg te komen [3]).

Grinbert begrijpt den toeleg van den vos en onderhoudt dezen daarover:

is gerold en weer behoorlijk slaag heeft gekregen.

f. Ook heb ik mij tegenover Hersint bezondigd (veel uitvoeriger behandeld dan in 't Fr., z. ald. *a*).

Na toediening van een paar slagen schenkt Grimbeert aan Reyn. absolutie en verstrekt hem daarop een uitvoerige vermaning voor de inrichting van zijn volgend leven.

Reyn. 1543—1600. Beide dieren trekken nu naar 't hof [2]). Reyn. ziet op dien tocht

„Een pryoreit van zwarten nonnen,
Daer meneghe gans ende menich hoen,
Meneghe hinne, menich cappoen
Plaghen te weedene buten muere".

en maakt zijn biechtvader wijs, dat hun weg daarlangs leidt [3]).

Grimbeert gelooft het en Reynaert maakt van die gelegenheid gebruik om een aanval op een nabijzijnden

---

1) Zie boven noot 2 op blz. XIX.

2) Vgl.:

„Or s'en vont li baron a cort". 1143 (b. M. 10871).

en „Die heren hebben den wech bestaen." 1544.

3) Vgl.:

„Vers cele cort a ces gelines
La est la voie qne lessons." 1160—'1 (b. 10888—'9).

en „Te ghenen hove waert
So leghet onse rechte strate." 1554—'5.

»Filz a putein, puanz heirites,
Malves lecheres et engres,
N'estiees vos a moi confes
Et asiez merci crie?«
Renart verontschuldigt zich met:
»ge l'avoie oblie.
Alon nos ent, je sui toz prest«.
moet dan nog een voortzetting der bestraffing aanhooren en antwoordt daarop:
»Belement le dites, baux frere!
Alon nos ent en pas amblant«.

Maar toch kan hij zijn aard niet verloochenen, want
„sovent colie
Vers les jelines cele part.
Molt est dolant, quant il s'en part,
Et qui la teste li conpast,
As gelines tot droit alast".

Renart 1189—1350 (b. M. 10919—'94). Intusschen gaan de twee reizigers weder langs den hoofdweg voort; Renart in een toestand, waarin
„Li sans li bat desoz la crope:
Tant crient et dote son segnor,
Qu'onques mes n'ot si grant peor".
Wanneer ze aan de plaats hunner bestemming zijn aangekomen
„n'is ot beste ne s'atort
Ou d'oposer u de respondre".
haan te doen. De das wijst den recidivist op zijn misdaad:
»Onsalich man, wat wildi doen?
Wildi noch weder om een hoen
In alle die groete sonden slaen,
Daer ghi te biechten af zijt ghegaen?
Dat moet hu wel zere rauwen«.
doch ontvangt ter verontschuldiging het antwoord:
»Bi rechter trauwen,
Ic hads vergheten, lieve neve.
Bidt Gode, dat hijt mi vergheve;
Het ne ghesciet mi nemmermeer«.
Maar toch bij het terugkeeren naar den grooten weg:
„Hoe dicken sach Reynaert achter [rugghe
Weder daer die hoenre ghinghen!
Hine conste hem niet bedwinghen,
Hine moeste ziere seden pleghen.
Al haddemen thoeft hem afghe- [sleghen,
Het ware ten hoenren waert ghe- [vloghen
Also verre, alst hadde ghemoghen".
En wanneer Grimb. den schelm ook hierover weder verwijten doet, weet de laatste de voortzetting der preek te ontkomen, door voor te wenden, dat hij bezig is met een gebed voor de ziel der eertijds door hem vermoorde hoenders en ganzen.

Reyn. 1601—1750. Op de „rechte strate" aangekomen, trekken de reizigers verder, terwijl
„Arde zere beefde Reynaert,
Doe hi began den hove naken,
Daer hi waende seere mesraken".
Wanneer ze dan op de plaats hunner bestemming zijn verschenen, is daar niemand,
„So arem no van so crancken maghen,
Hine ghereedde hem up een claghen,
Ende altemale ieghen Reynaerde".

Doch Renart
„Ne fet pas chere de coart",
en begint met opgeheven hoofde voor den koning een „reson", waarvan de inhoud ongeveer is: koning, gij bezit geen beter dienaar dan ik ben [1]), maar booze lieden, die zich op mij willen wreken, zijn de oorzaak, dat gij mij verkeerd beoordeelt; bedenk echter, dat het verkeerd in de wereld gaat, als een koning de slechte lui gelooft en naar de goede niet hoort;
»Qar cil qui sont serf par nature«, ze weten geen maat te houden en trachten slechts anderen te benadeelen en daaruit hun voordeel te trekken.

Na deze ontboezeming behandelt de beschuldigde de punten der aanklacht: Waarom had de sterke beer zich niet tegen Lanfroi geweerd? Wat kon hij, de vos, 't helpen, dat Tybert zoo gulzig was [2])? En mocht de liefde, welke Ysengrin's vrouw den aangeklaagde toedroeg, hem tot een misdaad worden gerekend? Voorts wijst hij op de onhebbelijkheid der indaging van een zoo loyaal gezind grijzaard, als hij mocht heeten; alleen dewijl de koning het geboden had, was hij naar 't hof gekomen, waar het hem thans was opgelegd van de genade af te hangen van een machtiger, die met hem doen kon wat hij wilde [3]).

Doch Reynaert
. . . „(doet) als die onvervaerde,
Hoe so hem te moede was",
verzoekt Grimb. met hem „die hoechste strate" te gaan en plaatst zich met een brutaal gezicht vóór den koning, tot wien hij ongeveer het volgende zegt: o vorst, gij bezit geen beter dienaar dan ik ben [1]); nochtans zou menigeen mij gaarne zwart bij u maken, als gij naar hen wildet luisteren; maar dat doet gij niet; ook moet een koning slechte lui niet gelooven; toch zijn er heden ten dage heel wat menschen, die ten hove door hun boosheid aanzien hebben verkregen, en die men niet mag vertrouwen, dewijl
»Die scalcheit es hem binnen ghebo-
[ren«.

---

1) Vgl. hier:
„Rois", fet Renart, „je vos salu
Con cil qui plus vos a valu
Que baron qui soit en l'enpire."
1213—'5 (b. M. 10943—'6).

en „Ic groete hu, coninc, ende hebbes recht.
En hadde nye coninc eenen knecht
So ghetrauwe ieghen hem,
Als ic oyt was ende bem";
1625—'8.

2) Vgl. beneden noot 2 op blz. XXIV.
3) Vgl. beneden noot 1 op blz. XXV.

De leeuw laat zich evenwel door deze pleitrede niet beetnemen, maar roept den vos na een heftige beschimping toe:

»Bien saves parler et plaidier:
Mes ce que vaut? ce n'a mestier.
N'en partires en nule guise
Que de vos ne fache justice.
N'i a mester chere hardie
Ne n'i vaut vostre renardie«.

Gij zult worden bestraft, gelijk mijn baronnen zullen oordeelen, dat een schurk zulks verdient.

De leeuw laat zich intusschen door deze woorden niet beetnemen.

»O wy Reynaert«,

is zijn antwoord,

»O wy Reynaert, onreyne quaet,
Wat condi al scone ghelaet!
Maer dat en can hu ghehelpen een caf.
Nu comt huwes smeekens af;
Ic werde bi smeekene niet hu vrient«.

Ik zal u laten boeten voor hetgeen gij hebt misdreven.

Onderbreking van 's konings speech door den voorbarigen Canticleer, dien het stilzwijgen wordt opgelegd [1]; en voortzetting van Nobel's rede, waarin hij op de parten doelt, den beer en den kater door Reyn. gespeeld, en den misdadiger met den dood dreigt.

Reyn.'s verdediging met betrekking tot zijn houding tegenover Bruun en Tybeert [2]; zijn opmerking

1) Deze scène herinnert eenigszins aan de wat later volgende (z. ben. p. XXV) in 't Fransche gedicht, waar de koning Renart's luidruchtige vijanden verzoekt te zwijgen. Vgl.:

„Mes li rois les fet en sus terre,
Lui en lest en venchance fere."
1333—'4 (b. M. 11077—'8)

en

„Die coninc sprac: „Hout huwen mont,
Here Canticleer, nu laet mi spreken,
Laet mi antwoerden sinen treken."
1660—'2.

2) Vgl. met deze verdediging de overeenkomstige, die in het Fr. gedicht wat vroeger (z. bov. pag. XXIII) is te pas gebracht:

„Se Bruns manja li miel Lanfroi
Et li vileins le ledenja,
Et il por qoi ne s'en venja?
Ja a il tex meins et tex piez,
Si granz musteax et si grant giez.
Se misire Tybert li chaz
Manja les soris et les raz
Quant en le prist et li fist honte,
Por le cuer be a moi qu'en monte?"
1244—'54 (b. M. 10978—'86).

en

„of mijn here Brune
Noch al bloedich es die crune,
Here coninc, wat bestaet mi dat,
Of hi Lamfroyts honich at
Ende hem die keerl lachter dede,
Noch heeft Brune so stercke lede,
Was hi teblauwen of versproken,
Ware hi goet, hi hadt ghewroken,
Eer hi noint vloe int water.
Bander zijde Tybeert die cater,
Dien ic herberghede ende ontfinc,
Of hi hute om stelen ghinc
Tes papen, sonder minen raet,
Ende hem die pape dede quaet,
Bi Gode soudic dat ontghelden,
So mochtic mijn gheluc wel scelden."
1673—'87.

Grinbert meent daarop te moeten opmerken, dat de vos in alle geval niet zonder voorafgaande openbare verdediging mag worden veroordeeld; maar nog vóór hij zijn speech ten einde heeft gebracht, verheffen zich in vijandige stemming Ysengrin, Belin, Tybert, Rooneax, Tiecelins „li corbeax", Chantecler, Pinte met haar geleide, Espinarz „li hericons", Petipas „li poons", Frobers „li gresillon", Roxax „li escuireus" en Coars „li levres". De koning legt de schreeuwende gemeente echter het zwijgen op [1]), richt zich tot zijn „Segnor" met de vraag, hoe hij Ren. zal straffen, en vereenigt zich volkomen met het ontvangen advies

»Nus ne vos sauroit desloer,
Que vos nel fachois encroer« [3]).

over zijn eigen machteloozen toestand, waarin hij van de genade afhing van een machtiger, die met hem doen kon wat hij wilde [1]).

Algemeene beweging onder de dieren; Belijn de ram met zijn vrouw Hawij, Bruun, Tybert, Ysengrijn, Forcondet de ever, Tyecelijn de raaf, Pancer de bever, Bruneel, Rosseel de eekhoren, Dieweline, Cantecleer met zijn kinderen, en Cleenebeiach het fret plaatsen zich vóór den koning en doen Reyn. gevangennemen. Het proces neemt een aanvang; de punten van aanklacht worden door bewijzen gestaafd; de „baroene" ontvangen van Nobel de opdracht een vonnis te vellen en veroordeelen den vos tot den dood, door middel van de strang [3]).

---

1) Vgl. met deze opmerking de overeenkomstige, welke in het Fr. gedicht wat vroeger voorkomt (z. bov. p. XXII):

„Or sui devant lui, si me tiegne
Et si me face ardoir ou pendre:
Qar ne me puis vers lui deffendre.
Ge ne sui pas de grant puissance.
Mes ce seroit povre venchance:
S'en parleroient meinte gent,
Se l'en sanz jugement me pent."
1272—'8 (b. M. 11014—'20).

en

„Coninc lyoen,
Wien twifelt des, ghine moghet doen,
Dat ghi ghebiet over mi,
Hoe goet mine sake zi?
Ghi moghet mi vromen ende scaden.
Wildi mi zieden ofte braden,
Ofte hanghen ofte blenden,
Ic ne mach hu niet ontwenden;
Alle diere zijn in hu bedwanc.
Ghi zijt groet ende ic bem cranc;
Mine hulpe es cleene ende dhuwe groet.
Maer bi Gode, al sloechdi mi doot,
Dat ware eene crancke wrake;
Lichte men daer af hilde sprake."
1689—1702. (Vgl. voor het laatste vs. ben. Aant. op 1702).

2) Vgl. boven noot 1 op blz. XXIV.

3) Behalve de boven in den tekst en de noten geciteerde bewijzen voor een nauwere aansluiting van Willem's schepping aan het Fransche gedicht, worden er ook nog andere gevonden, die zich evenwel in zooverre van de vroeger vermelde onderscheiden,

C.

Na Reynaert's veroordeeling houdt de grootere of geringere overeenkomst tusschen de beide gedichten op. In de tweede helft van de Fransche

---

dat de Dietsche wederga bij een geheel andere gelegenheid is te pas gebracht dan het Romaansche voorbeeld. Op de meeste daarvan heeft JONCKBL. reeds de aandacht gevestigd (zie bl. LXXXIX—XCVI zijner *Inleid.* op den *Reyn.*); t w. op:

„Nomini dame Cristum file!“ 537 (b. M. 10237), in Brun's geestdriftige uiting over de heerlijkheid van 't honig eten.	*en*	„Nomine patrum christum file!“ 1672, in Reyn's verdediging vóór den kon.
„Onques n'i ot resne tenu De si a tant qu'il sont venu El bois Lanfroi le forester.“ 577—'9 (b. M. 10276—'8), in het verhaal van Brun's en Ren.'s tocht naar den „chesne“ van Lanfroi.	*en*	„Doe so namen si up die vaert Ende liepen, daer si wesen wilden, Dat si nye toghel uphilden.“ 1066—'8, in het verhaal van Tybeert's en Reyn.'s tocht naar des „papen scuere.“
„Or del mangier, si iron boivre.“ 588 (b. M. 10290), Ren.'s woorden, wanneer hij den beer uitnoodigt zijn bek in den eik te steken.	*en*	„Hebdi gheten, so suldi drinken.“ 666, Reyn.'s woorden, wanneer hij den gevangen beer bespot.
„Ales donc tost, sel m'amenes, Gardes sans lui que ne venes.“ 931—'2 (b. M. 10653 en '4), 's konings woorden tot Grinbert, als hij den vos zal gaan halen.	*en*	„Gaet wech ende, eer ghi wederkeert, Besiet, dat Reynaert met hu come.“ 926—'7, 's konings woorden, wanneer hij Tyb. beveelt den vos te gaan halen.
„Et Bruns qui la teste ot vermeille.“ 1208 (b. M. 10938), bij de vermelding der dieren, welke den aan 't hof verschijnende Ren. een minder aangename welkomst bereiden.	*en*	„here Brune, Die noch bloedich es zijn crune.“ 1668, bij de verwijtingen, door den kon. tot Reyn. gericht met betrekking tot diens houding tegenover Bruun en Ysengr.

Bovendien maak ik echter nog opmerkzaam op:

„Grimbert li Taissons se leva, Se il puet Renart aidera, Que ses cousins germains estoit.“ b. M. 9869—'71 (ontbr. bij MART.), als aankondiging eener in 't Mnl. gedicht ontbrekende pleitrede van Grinbert voor Ren.	*en*	„Doe spranc up Grimbert die das, Die Reynaerts broedersone was.“ 165—'6, als aankondiging van Grimbeert's rede tot verdeding van den vos; vgl. ook vs. 1220).
„Se Renart s'en estoit tornez, James ne seroit retornez. Tex n'en set mot qui en plorroit.“ 1347—'50 (b. M. 11091—'4), als 's konings betoog om het over Ren. gevelde vonnis snel uit te voeren.	*en*	„Neware wert hem dit vergheven, Hi sal noch hoenen binnen ere maent Sulken, dies niet ne bewaent.“ 162—'4, aan 't slot van Ysengr.'s rede over de noodzakelijkheid om den vos onschadelijk te maken.

branche vernemen we, hoe de koning den vos op voorspraak van Grinbert vergiffenis schenkt op voorwaarde, dat de boosdoener een pelgrimstocht naar 't heilige land zal doen; hoe Renart te paard wegrijdt en Coart den haas, die hem beschimpt, beetpakt en naar zijn hol wil meenemen; hoe hij op een hoogte, buiten 't bereik van den leeuw en de andere dieren gekomen, in 't gezicht van dezen zich van pelgrimsstaf en tasch ontdoet (bij welke gelegenheid Coart weet te ontsnappen) en door de verontwaardigde dieren tot aan zijn burcht wordt nagezet; hoe hij daarop in zijn sterkte wordt belegerd, van de borstwering uit zijn vijanden beschimpt, bij een nachtelijken tocht buiten zijn kasteel, terwijl hij de koningin schoffeert, wordt gevangengenomen en gehangen zal worden, wanneer nog te juister tijd zijn vrouw en kinderen met een grooten schat van zilver en goud als losprijs aankomen en op voorbede der koningin Reyn.'s genade weten te verwerven.

Niets, althans bijna niets van dat alles wordt in Willem's verhaal aangetroffen. Hier wijkt de ontwikkeling en de loop der gebeurtenissen geheel af van hetgeen ons de tweede helft van het Fr. gedicht weet te vertellen, evenals ook van hetgeen er in de andere *Renart*-branches te vinden is. Hier kan zelfs van navolging uit de verte geen sprake meer zijn, maar hebben we zonder den minsten twijfel aan een schepping te denken, die niet alleen wat de samenstelling, de onderlinge verbinding en de voorstellingswijze van de hoofdbestanddeelen der historie, maar evenzeer wat de vinding dier bestanddeelen zelve betreft, het voortbrengsel van Willem's genie moet heeten; want aan het vroeger bestaan van een Franschen *Renart*, met een 1ste stuk, = de 1ste helft der Iste (of XXste) branche, en een 2de stuk, dat als voorbeeld voor de 2de helft van den *Reynaert* kon gediend hebben, valt het moeilijk te gelooven, dewijl, bij de vrij aanzienlijke massa der bewaard gebleven *Renart*-gedichten, het te loor gaan van een poëtisch produkt, dat zóózeer boven al het andere had moeten uitgemunt hebben, niet zeer waarschijnlijk te noemen is. Weliswaar heeft JONCKBLOET gemeend, dat de Vlaamsche dichter de aanleiding tot zijn hoofdmomenten in het Fransche stuk had gevonden (z. diens

---

„Celui qui ne se puet rescorre,
Tuit li autre li corent seure."
b. M. 9867—'8 (ontbr. bij MART.), in de rede van Fromont li Asnes, welke in 't Mnl. ged. niet voorkomt.

„Li rois a parle hautement
Si que l'oent tote sa gent."
1335—'6 (b. M. 11079—'80) als aankondiging van des konings verzoek aan zijn heeren om over Ren. een vonnis te vellen.

en „Die scade hevet of verlies
Ende groot ongheval,
Over hem so willet al."
720—'2, als opmerking naar aanleiding van den aanval der dorpsbewoners op Brune.

en „Reynaert . . . . .
... sprac, dat alle dier waren hoorden:"
1827—'8, als aankondiging van Reyn.'s verzoek aan Bruun c. s. om de executie snel te doen plaats hebben.

Inleid. op den *Reyn.* bl. CI vlgg.). Weliswaar is het voorzeker niet onmogelijk, dat de schat, waarvoor Renart onder bemiddeling der leeuwin wordt vrijgekocht, Willem tot de verdichting van Ermelinc's schat cum annexis en van 't bemiddelend optreden der koningin heeft geleid, dat van de woorden »Si vos dŏussiez confesser« (vs. 1964, b. M. 11716) de stoot is uitgegaan tot het verzieren van Reynaert's tweede biecht (vs. 1889 vlgg.), dat aan het denkbeeld om Cuwaert zulk een treurig lot toe te deelen de zoo even in herinnering gebrachte geschiedenis van Coart heeft ten grondslag gelegen, en dat de mishandeling van Renart door Brun, Ysengrin en Tybert (z. vss. 1855—1866 bij MRT., 11605—11616 b. MÉ.) den Dietscher op de idee van het driemanschap zijner candidaat-beulen heeft gebracht. Maar ook wanneer deze mogelijkheid werkelijkheid is geweest, dan kunnen de hoofdmomenten in het Mnl. gedicht toch nog in zóó hooge mate op zelfstandige vinding boogen, dat het boven geuite oordeel zijn volle kracht en beteekenis moet behouden [1]).

---

1) Even weinig afbreuk doet daaraan ook de overeenkomst of de verre verwantschap, welke JONCKBL. (z. diens *Inleid.* bl. XCVI en CVII vlgg.) in de tweede helft der beide gedichten in ondergeschikte punten heeft aangewezen tusschen:

„Ez vos Renart le pelerin
Escrepe au col, bordon fresnin."
1423—'4 (b. M. 11169—'70)

en „Nu wart Reynaert peelgrijn,
. . . . . .
Scaerpe ende palster omme den hals."
2739 en '51.

„Por dan Renart que l'en devoure
Ploure Grinbert et prie et oure:
Ses parens ert et ses amis,
Loie le voit et entrepris:
Ne set conment il le reqoe,
Que la force n'est mie soe."
1885—'90 (b. M. 11635—'40, bij het verhaal van Renart's tweede veroordeeling.

en „Si (Grimb. en Reyn.'s magen) ne consten (niet verdraghen,
Datmen voer haren oghen hinghe alse (eenen dief."
1744 en '5, bij het verhaal van het vertrek van Grimb. met de zijnen uit het hof.

„Ce dit li rois: „penses del pendre,
Car ne puis mie tant atendre." "
2033—'4 (b. M. 11787—'8), bij gelegenheid der tweede veroordeeling.

en „twi sidi traech,
Her Ysingrijn ende here Bruun?
. . . . . .
Salmen hanghen, twine doet ment dan?"
1756—'7 en 1765, als woorden, door Tyb. tot den wolf en den beer gericht.

De door JONCKBL. gemaakte vergelijking tusschen:

„Dame", fet il, „vostre proiere
Devroie ge avoir chere.
Et molt par devroit estre liez
Por qui proier dengeriez."
1443—'6 (b. M. 11189—'92).

en „Bidt voer mi, edele vrauwe,
Dat ic hu met lieve weder scauwe."
in 't Comb. hs. na 2506 van onzen tekst.

heeft echter m. i. geen voldoende reden van bestaan, dewijl de geciteerde Mnl. verzen naar alle waarschijnlijkheid niet voor echt kunnen doorgaan (z. ben. de Aant. op de vss. 2507 en '8).

D.

Volgens Willem's eigen getuigenis (z. 7—9 van onzen tekst) had hij bij het dichten van Reynaert's „vijte" van meer dan één „walsche" bron gebruik gemaakt. Vandaar, dat we in den *Reynaert* de sporen kunnen verwachten en ook werkelijk vinden van ontleening uit andere Fr. *Renart*-branches dan de Iste (of XXste). Verschillende van deze zijn reeds door JONCKBL. ter sprake gebracht (op bl. CX en vlgg. zijner *Inleid.*); t.w.:

a. De vermelding van den worstdiefstal in Cortoys' klacht (vs. 89—95), herinnerende aan een Fr. verhaal (z. MART.'s ed. II, bl. 354 vlgg.), waar de vos den kater in 't oog krijgt, die in 't bezit van een worst is, dezen wijsmaakt, dat hij vlak bij een muis heeft gezien en daardoor Tiebert's aandacht van de worst aftrekt, zoodat die lekkernij op den grond valt en door Ren. voor goeden prijs wordt verklaard. (Evenals in Willem's verhaal de hond zelf de worst te voren aan Tybeert had ontstolen, z. 98—114, is de „andoille" in 't Fr. stuk een voorwerp, 'twelk oorspronkelijk het gemeenschappelijk eigendom van den kater en drie andere dieren was geweest, maar dat Thieberz voor zich alleen in beslag had genomen).

b. Het optreden van Tybeert als verdediger van Reyn. (vs. 96—104), dat zijn weerga vindt in de Xde branche, 116—194 (b. MÉON de XXVIste, 17992—18080), waar de kater den vos, hoewel op andere gronden dan in het Mnl. gedicht, tegen zijn aanklagers verdedigt [1]).

c. De vermelding van de historie met de „pladijse" (vss. 192—200), welke eenigszins herinnert aan het verhaal in de Fr. branche (b. MÉON de Xde, 3939 vlgg.), waar de hongerige Renart een kar met visch ziet aankomen, voor dood op den grond gaat liggen, door de voerlui, die hem voor een lijk aanzien, op den wagen wordt geworpen, zich dan aan de

---

Let verder nog op de overeenkomst tusschen de 2de helft van den *Reyn.* en het 1ste gedeelte van den *Renart* in:

„Et Petitporchaz li fuirons." 1560 (b. M. 11308) (volgens J.'s opmerking); en

en „Dat foret, Clenebeiach." 1718.

„Ne quit devant set ans vos faille." 1122 (b. M. 10848), door Renart bij het afscheid van vrouw en kinderen gezegd, met betrekking tot de geschiktheid van 't kasteel om zich daarin bij een vijandelijken aanval terug te trekken.

en „Wi moghen daer wonen VII jaer, Eer wi worden daer bespiet." 2888 en '9, in Reyn.'s beschrijving van zijn veilig toevluchtsoord.

1) Natuurlijk is het hier en beneden, bij de vergelijking der Fr. branches, niet de bedoeling, dat juist de bewaard gebleven teksten Willem's lectuur zouden hebben uitgemaakt. Ook een oudere bewerking, welke aan de ons bekende heeft ten grondslag gelegen, kan denzelfden dienst hebben gedaan, ja zal dat ongetwijfeld hebben moeten doen, waar de vergeleken branche een betrekkelijke jeugd verraadt (gelijk o. a. de Xde of XXVIste) en het vermoeden wekt van jonger datum te zijn dan het Mnl. gedicht.

UNIVERSITY OF CALIFORNIA

„harenz et plaïz" te goed doet en daarna, als hij verzadigd van de kar is afgesprongen en zijn makker Primaut den wolf, dien hij vroeger ergens had achtergelaten, weer heeft opgezocht, dezen zijn avontuur vertelt, wat ten gevolge heeft, dat Primaut ook op die manier buit wil maken, op den weg, dien het voertuig moet komen, eveneens voor dood gaat liggen, maar door de nu slim geworden voerlui aangepakt en behoorlijk afgerost wordt. (Men lette intusschen op de afwijking in het Dietsche gedicht, waar de wolf niet als de bedrogene, maar integendeel als de bedrieger wordt voorgesteld en waar ook de fopperij zelve een ander karakter heeft).

d. De vermelding van de geschiedenis met den „bake" (vs. 201—213), welke herinnert aan het Fr. verhaal (in de Vde br. bij MART. vs. 61 vlgg. = de XVIIIde bij MÉON, 7807 vlgg.), waar we vernemen: hoe Renart in gezelschap van Ysengrin een boer ontmoet, die een varken op zijn rug draagt, en door op den grond te gaan liggen de aandacht des landbouwers tot zich trekt, zoodat deze den vos achternazet en het varken laat vallen; hoe Ysengrin, die zich achterbaks heeft gehouden, van deze gelegenheid gebruik maakt om het zwijn in zijn bezit te brengen en geheel te verorberen; en hoe de vos, die na zijn vervolger te zijn ontkomen, zich naar den wolf terugbegeeft om zijn vooraf bepaald aandeel aan de buit te ontvangen, daarvan niets meer over vindt dan „le hart" (den strik), waaraan het beest gehangen had [1]).

e. De aanbieding van den gewaanden vredebrief (334—344), welke eenige overeenkomst vertoont met het verhaal in „Le desputement de la Mesange avec Renart" (bij MART. I, bl. 104, vs. 469 vlgg., bij MÉON 1721 vlgg.), waar Renart de mees tracht te verlokken door zich op den afgekondigden rijksvrede te beroepen.

f. De grap van het luiden der klok (vs. 1357—'72), ten deele terug te vinden in de branche (bij MRT. XIV, vs. 409 vlgg., b. MÉON IX, vs. 3319 vlgg.), waar Primaut de wolf op Renart's raad in een klooster „fait les seins soner", en dit op zulk een manier doet, dat een geestelijke er van wakker wordt en, ziende wat er gaande is, na om hulp te hebben geroepen, met zijn helpers den wolf afranselt; ten deele ook te herkennen in de branche (b. MRT. XII, 1038—1046, b. MÉON 21528—21536), waar Tybert, door Ren. verlokt,

„Atant s'en est en piez sailli.
Si est desus le banc montes

1) JONCKBL. meent, in verband met deze episode, dat de woorden:

„Reynaerde waes lettel te bet,
Dat hi den goeden bake ghewan
In sulker zorghen, dattene een man
Vinc ende warpene in sinen sac,"

welke iets vertellen, dat in de Fr. branche niet gevonden wordt, een toevoegsel zouden zijn van den loozen advokaat (Grimbeert) om zijn klient des te meer als een gemartelde onschuld te doen voorkomen. Men vergel. echter hetgeen omtrent deze plaats is opgemerkt op bl. 246 en '7 van ons *Tsch.* (Jrg. V).

el laz a ses piez botes
Et apres i bota son col;
(Je cuit qu'il s'en tenra a fol).
Les cordes a prises as denz.
Lors primes le voient les genz
Qui vindrent au moster garder
Qui ce est qui tant puet soner."

g. De historie der kruinschering (1373—'7), herinnerende aan hetgeen we verhaald vinden in de IIIde br. (bij MRT. 334—'46, bij MÉON 1090—1102):

„Renart mist l'eve sus le feu
Et la fist trestoute boillant.
Puis li est revenus devant
Et sa teste encoste de l'uis
Li fist metre par un pertuis:
Et Ysengrin estent le col.
Renart qui bien le tint pour fol
L'eve boillant li a getee
Et sus le hasterel versee:
Molt par a fait que pute beste.
Et Ysengrin escout la teste
Rechigne et fait moult laide chiere.
A reculons se trait arriere."

(Vgl. ook een dergelijke seène in de XIV br., bij MRT., 391—'99, de IXde bij MÉON, 3301—'9).

h. Het verhaal van het middel, waarmee Reynaert de aandacht op den vastzittenden wolf weet te vestigen (vs. 1403—'33), opmerkelijk wegens den trek van gelijkenis met de geschiedenis van een dergelijken kunstgreep (z. MÉON, 9272—'86), waarvan Renart zich bedient om de schuilplaats van den kater aan te wijzen:

„Et Renart s'en va droit esrant
Une oe saisi par le col,
Et les autres ont fet lor vol
Par desus la meson Poufile.
Lors crie en haut, ça bele fille,
Renart le rous enporte l'oie,
Sire Goubert n'en aura joie.
Maintenant celes escrierent,
Et li vilain qui laienz erent,
Saillirent fors isnelement,
Fors que qatre tant solement.
Apres Renart crient et huent
Et tant le chacent con il puéent:
Et cil qui Brun ont en prison,
Virent Tybert par la meson."

i. Het verhaal van den onvrijwilligen afstand van een stuk hunner huid door Bruun en Ysingrijn (vs. 2573—2608), een historie, waarvan de grondgedachte buiten kijf te herkennen is in de bekende wraakneming van den vos-geneesheer op zijn aanklager of aanklagers. Ten onrechte meende hier JONCKBL. evenwel aan den invloed te moeten denken van een der bewaard gebleven Fransche gedichten, want de eenige branche, waar van zulk een meesterwerk des slimmerds wordt gewag gemaakt (de Xde bij MART., de XXVIste bij MÉON), spreekt wel van een geheel of gedeeltelijk verlies der epidermis, door Ysengrin en het hert ten behoeve des konings en op aanzetten van Renart geleden, weet wel te vertellen van een gevaar, dat Tybert ten opzichte van zijn vel heeft geloopen, doch bewaart een volstrekt stilzwijgen omtrent een dergelijken door Brun gebrachten tribuut. Veel grooter overeenkomst vertoont daarentegen de Mhd. *Reinhart*, welke bij het optreden van den geslepen medicus niet alleen Isengrîm en den kater, maar ook den beer onder de slachtoffers vermeldt, die door het afstaan hunner huid de gezondheid des leeuws moeten bevorderen. Ware het daarom niet waarschijnlijker te achten, dat Willem de aanleiding tot de schepping der besproken episode in een verlorengegane Oudfransche branche heeft gevonden, welke met de Mhd. bewerking in betrekking stond, d. i. òf in het voorbeeld zelve dier Hd. navolging òf in een daarmee nauw verwante redactie? Ik geloof van ja, en dat te meer, dewijl er ook andere gegevens aanwezig zijn, welke op een bekendheid van den Dietschen dichter met een zoodanig Oudfra. gedicht wijzen, nam. de overeenkomst en gelijkenis tusschen:

„Daz (Reinhart's) loch in einem steine was
Dâ er (Reinh.) vor sînen vînden genas."
Reinh. 1519—'20.

en

„(Maupertuus) Daer trachi in, als hi in zorghen
Ende in noede was bevaen."
484 en '5.

»Ich hoere manegen guoten knecht
Erteiln daz mich dunkt unreht;
Sine künnen sich lîhte niht baz verstân.
Bî dem eide wil ich iuch ze rechte hân:
Swen man hie ze hove beklage,
Ist er hie niht, daz manz im sage,
Und sol in drî stunt für laden.
Kumt er niht für, daz ist sîn schade
Und sol im an sîn leben gân."
1443—'51, woorden door den „olbente von Tuschalân" gesproken bij de beraadslaging vóór Reinh.'s derde indaging.

en

»Ghi heeren, ghi hebt meneghen raet.
Al ware mijn oem noch also quaet,
Sal men vrij recht voertdraghen,
Men salne derdewaerven daghen,
Alsomen doet eenen vrijen man.
Ende en comt hi niet dan,
So es hi sculdich alre dinc,
Daer hi af voer den coninc
Van desen heeren es beclaghet«.
1221—'9, Grimbeert's woorden, vóór Reyn.'s derde indaging gesproken.

„Dô quâmen schiere sehse man,
Der ieglîcher ein stange zôch;"
516—'7, in het verhaal eener vervolging van Isengrîm en Hersant.

en „Den pape volchden si zesse,
Die alle met groeten staven quamen."
1436—'7, in het verhaal eener drijfjacht op Reyn.

Aarzelend wordt door JONCKBL. (op bl. CXVIII en CXIX der *Inleid.*) ook voor het tooneeltje van Bruun's sprong onder de oude wijven en van het te water raken dezer schepsels (vs. 758—'62) de prototype gezocht in een plaats uit de XXIste branche (b. MÉON), waar de wolf, voor zijn vervolgers vluchtend (z. vs. 12347 vlgg.),

„Entre la porte et le vilein
Fet . . . . . un saut a plein;
Si fort le hurte qu'il l'abat
En une fange trestot plat.
. . . . . .
Par les vileins s'en va fuiant,
Et cil le vont apres huiant.
Le vilein trovent en la boe
Grant et parfonde, si qu'il noe;
Fors l'en ont tret à moult grant paine."

(gedurende welke bezigheid der »vileins" Ysengrin weet te ontkomen). Zonder twijfel is deze vergelijking evenwel, ofschoon niet onvoorwaardelijk te verwerpen, toch niets meer dan een bewering, welke geen grootere waarde bezit, dan men b.v. zou willen toekennen aan de meening, dat het denkbeeld van het voorwenden van den schat bij Kriekeputte zijn oorsprong had gevonden in een Fransch verhaal (z. MART.'s ed. II, bl. 306), waar Renart den leeuw fopt door hem een huwelijk met de gewaande dochter van koning Yvoris voor te spiegelen.

Volkomen onaannemelijk is daarentegen, wat dezelfde geleerde (z. bl. CXX der *Inleid.*) omtrent de herkomst van het woord *taverne* in vs. 1175 (naar de lezing van 't ms.) in 't midden brengt: dat een plaats uit de XXIIste branche (bij MÉON 12903 vlgg.)

»Moult par estes de mavès estre
De poior ne poiez-vos estre,
Qar plus estes pute que moche
Qui en esté la gent entoche.
Qui que viegne ne qui que aut,
Vostre *taverne* ne li faut«.

onzen Vlaming zou hebben verleid om datzelfde woord (= »cunnus"), hoewel min eigenlijk, voor een aangrenzend lichaamsdeel te bezigen; want, de gezochtheid van een dergelijke verklaring nog daargelaten, zoo volstaat een uiterst geringe wijziging (z. *Tsch.* 5, 251) om hier aan den Mnl. tekst een woord terug te geven, dat zonder den minsten salto mortale uitnemend begrijpelijk wordt.

Met het bovenstaande is het getal der aanrakingspunten tusschen het Mnl. epos en de Fr. *Renart*-poëzie, zoover ik heb kunnen nagaan, uitgeput. Misschien zou intusschen een vergelijking met andere thans verlorene *Renart*-branches ook nog elders de sporen kunnen aanwijzen van het gebruik, door den Dietschen epicus van zijn herinneringen uit de lectuur dier gedichten gemaakt. Misschien echter ook niet; want dat eigen vinding en wellicht ook volksoverlevering zelfs in het eerste gedeelte van den *Reynaert* een gewichtigen factor voor de wording van een groot aantal elementen hebben uitgemaakt, lijdt geen twijfel. Zoolang het ons echter niet gegeven zal zijn over meer materieel te beschikken, dan totnogtoe het geval is geweest, zoolang zal een besliste schifting van datgene, wat geheel uitsluitend aan Willem zijn bestaan te danken heeft, en van dat, wat door hem na overneming alleen verwerkt is, een volstrekte onmogelijkheid blijven [1]).

E.

Voor den tijd der vervaardiging van ons epos is als terminus post quem het begin der 13de eeuw aan te nemen (z. JONCKBL. *Geschied. d. N. L.* 3de dr., D. I, bl. 357); als terminus ante quem het jaar 1280 (z. t. a. pl.), of zelfs alreede $\pm$ 1255, wanneer de meening juist mag heeten, welke door FRANCK in de *Inleid.* op den *Alex.* (bl. XVII vlgg.) wordt voorgestaan en m. i. op goede gronden berust, dat Maerlant bij het dichten des *Alexander*'s den *Reynaert* gekend heeft [2]).

---

1) Of Willem ook het Lat. gedicht *Ysengrimus* gekend heeft? Het verhaal van de wolfshuid, welke den zieken koning genezing aanbrengt (z. *Ysengr.*, ed. *Voigt.*, III, 443 vlgg.), door JONCKBL. met den inhoud der vs. 2573—2618 (naar onzen tekst) van den *Reynaert* in verband gebracht, dwingt ons niet tot een bevestigend antwoord op deze vraag (vgl. boven bl. XXXII *i*). Evenmin doet zulks de historie van den vos (z. *Ysengr.* V, 131 vlgg.), die zonder gevolg den haan een stuk beukenschors als vredebrief in de handen tracht te stoppen (vgl. bov. bl. XXX *e*), of de geschiedenis van den roof des varkens (z. *Ysengr.* I, 179 vlgg.) en de daarbij door Ysengr. aan den dag gelegde vraatzucht (vgl. bov. bl. XXX *d*). Alleen de passus in *Ysengr.* I, 11 en 12:

„Dicebat (nam. den wolf) patruum falso Reinardus, ut ille
Tamquam cognato crederet usque suo."

zou ons kunnen doen weifelen in verband met den zin, dien we volgens de Lat. vertaling van den *Reynaert* voor vs. 1355 (naar onzen tekst) van dit laatste gedicht moeten aannemen (z. *Tsch.* V, 252). Maar is hier de ontleening aan een verloren Oudfr. branche, welke nader bij den *Ysengrimus* stond, voor zoo onmogelijk te houden?

2) De vergelijking van *Alex.* 4, 691 vlgg., met de vss. „*Dit was beneden ere riviere — Doe was daer lettel gedinghet*" zou ik echter niet onder de bewijsgronden voor bovengenoemde meening willen opnemen (vgl. de Aant. ben. bij vs. 724).

De plaats uit den *Rijmb.* „No Reynaerds no Arturs boerden" (34847), welke volgens MARTIN (z. diens *Inleid.* op den *Reyn.* bl. XVIII) voor Maerlant's bekend-

Als het vaderland, ten minste als de woonplaats des dichters moet Oost-Vlaanderen, en bepaaldelijk het land van Waas gelden (z. GRIMM's *Einleit.* op *Reinh. F.* CLVI—'VII). Dit blijkt: 1°. uit de manier, waarop die laatste streek wordt vermeld („in Waes, int *soete* lant", vs. 2063); 2°. uit het bij voorkeur te pas brengen van plaatsen, in dat landschap te vinden, een voorliefde, die voor een intieme bekendheid met dat gedeelte van Vlaanderen getuigt (vgl. *Abstal*, in vs. 742, en *Besele*, in vs. 1917, = *Baseele*, het eerste volgens SANDER, *Flandria illustrata*, 3, 258, een in de nabijheid van Hulst, het andere volgens denzelfden, 3, 221, een dicht bij Rupelmonde gelegen dorp; *Elmare*, in vss. 351 en 1357, volgens SANDER 1, 251 en 283, een van St. Peter te Gent afhankelijke abdij, die in 1144 gesticht was en in de nabuurschap van Zeeland lag; en *Hulsterloe*, in vss. 2347 en 2421, niettegenstaande deze benaming hier van een bosch en niet van het nabij Hulst gelegen dorp gebezigd wordt, dat blijkens oorkonden (z. JONCKBL. *Inl.* bl. CXLIV) reeds in 1141 en 1156 bestond [1]).

---

heid met den *Reyn.* zou pleiten, kan als zoodanig geen dienst doen. Waarom moet de bewerker van eerstgenoemde berijming hier juist het gedicht van Willem op 't oog hebben gehad?

1) Begrijpelijk is in verband met deze omstandigheid: de toespeling op *Ghent's* lakenweverijen (z. vss. 80 en 81); het vermelden van de *Leye* (vs. 2400) en van *Hijfte* (z. vs. 2068 en '9), volgens SANDER 3, 256, een ten noodoosten van Gent gelegen plaatsje; alsmede het bezigen van den naam eens konings *Ermelinc* (vss. 2049, 2336 en 2375), die in verbasterden vorm de herinnering vertegenwoordigt aan een eertijds in Vlaanderen heerschende overlevering, volgens welke een zekere *Hermenricus* den Gentschen burcht zou hebben gesticht (vgl. de noot op bl. CLII van GRIMM's *Einleit.*).

Aan welke landstreken heeft Willem echter gedacht, toen hij, om een groote uitgestrektheid aan te wijzen, zich bediende van de plaatsbepalingen „Tusschen *Portaengen* ende *Polane*" (vs. 283), „Tusschen hier ende *Portegale*" (vs. 563) en „Tusschen *Pollanen* ende *Scouden*" (vs. 2745)? MARTIN (z. diens *Einleit.* op den *Reyn.* bl. XVII) meent in *Portaengen* Portugal, in *Pol(l)anen* Polen, in *Portegale* het koninkrijk van dien naam te mogen erkennen en vermoedt in *Scouden* een benaming voor Schotland; en ware het niet, dat men de eerste en de vierde opvatting hoogst gewaagd moest noemen, dan zou men het met dezen Duitschen geleerde vrij wel eens kunnen wezen. Intusschen zijn diezelfde vier nomina ook tevens namen, uit de oude geographie van Nederlandsche gewesten bekend, en konden we daarom desnoods in *Scouden* het eiland *Schouwen* wedervinden, en in *Portaengen* een Utrechtsch plaatsje, in *Polane* en *Portegale* twee Hollandsche dorpen herkennen, die wel in onze oude oorkonden (z. v. D. BERG's *Oorkb.* en *Geogr. Lexic.*) respectief eerst in 1320, 1295 en 1305 worden vermeld, maar toch zeer goed alreede in 't begin der 13de eeuw kunnen bestaan hebben. Doch zou het ons dan niet raadselachtig moeten voorkomen, dat de Oostvlaamsche dichter voor het bovengenoemde doel juist zulke plaatsen had uitgekozen, die uit den aard der zaak minder algemeen bekend mochten heeten dan de groote landen Polen, Portugal, enz.? Mihi von liquet!

Voor het thuis brengen van het verzonnen *Kriekeputte* mogen we ons natuurlijk de moeite sparen.

Omtrent den persoon van Willem en het door hem vermelde gedicht *Madock* verkeeren we tegenwoordig nog in onzekerheid (z. JONCKBL. *Gesch. d. Ned. L.*, 3de dr., D. I, 356 en 361—'2).

F.

Gelijk men weet, is Willem's poëzie [1]) slechts in *één* hs. bewaard gebleven, in het zoogenaamde Comburgsche hs., dat thans op de Kon. openbare Bibliotheek te Stuttgart berust (als no. 22 der *mss. poet. et phil.*), omstreeks het begin der 15de eeuw is geschreven (z. KAUSLER op bl. XXIX—LIII van het Iste D. zijner *Denkmäler Altniederländischer Sprache und Litteratur*) en een aantal grootere en kleinere Dietsche gedichten bevat (z. t. a. pl.), welke, met uitzondering van den *Reynaert* en den *st. Brandaen* [2]), door laatstgemelden Duitschen geleerde zijn in 't licht gegeven (in D. I—III der genoemde *Denkmäler*). Voor een critische behandeling van den alles behalve onbedorven tekst van ons epos zouden we mitsdien uiterst verlegen moeten staan, ware het niet, dat we het geluk hadden een paar niet genoeg te waardeeren hulpmiddelen te vinden: 1° in een Latijnsche vertaling der Mnl. schepping, vóór 1280 door een zekeren BALDUINUS vervaardigd [3]) (z. de voorrede der editie CAMPBELL); en 2° in een uit datzelfde gedicht voortgekomen uitbreiding, *Reinaerts Historie* (door mij aangewezen met *Reynaert* II [4]), waarvan het tweede deel een voortzetting van het oudere verhaal bevat en het eerste dat oudere verhaal zelve behelst, met eenige wijziging van den loop der gebeurtenissen, zooals die in verband met de voortzetting was noodzakelijk geworden. Bij een doorloopende onderlinge vergelijking van laatstgenoemd eerste deel, van de vertaling en van Willem's bewerking (die we met *Reynaert* I zullen aanwijzen) blijkt het namelijk, dat op verschillende plaatsen niet alleen *Reyn.* I, tegenover *Reyn.* II en het *Latijn*, een lezing heeft, welke om de een of andere reden als de meer oorspronkelijke is aan te merken, maar dat ook meermalen

---

1) Reeds vroeger uitgegeven:
door F. D. GRÄTER in *Odina en Tewtona* I B., 276—375 (Breslau, 1812);
door J. GRIMM in *Reinhart Fuchs* (Berlin, 1834);
door J. F. WILLEMS (Gent 1836; een 2de druk werd door SNELLAERT bezorgd, 1850);
door W. J. A. JONCKBLOET (Groningen, 1856);
door E. MARTIN (Paderborn, 1874).

2) Uitgegeven naar KAUSLER's afschrift door BLOMMAERT, in het IIde D. der *Oudvlaemsche Gedichten.*

3) Naar den eenigen Utrechtschen incunabel (van 1473) afgedrukt door M. F. A. CAMPBELL (Den Haag, 1859); en als critische tekst uitgegeven door W. KNORR (Eutin, 1860).

4) Uitgegeven door J. F. WILLEMS (Gent 1836; een 2de druk werd door SNELLAERT bezorgd, 1850) en door E. MARTIN (Paderborn, 1874).

of *Reyn.* II en 't *Lat.* samen oorspronkelijker of minder verknoeid mogen heeten dan *R.* I,

of *Reyn.* I en *Reyn.* II samen voor oorspronkelijker of minder verknoeid moeten gelden dan het *Lat.*,

of *Reyn.* I en 't *Lat.* samen oorspronkelijker of minder verknoeid blijken te zijn dan *Reyn.* II,

of *Reyn.* II alleen oorspronkelijker of minder verknoeid mag heeten dan *R.* I en 't *Lat.* samen,

of 't *Lat.* alleen voor oorspronkelijker of minder verknoeid moet gelden dan *R.* I en *R.* II samen [1]).

---

1) Hoedanig moeten we ons in verband met het hier gezegde de verwantschap der drie redacties voorstellen? Na lang wikken en wegen, na een zorgvuldig onderzoek der denkbare combinaties ben ik in dezen tot een resultaat gekomen, dat in de benedenstaande tabel wordt uitgedrukt:

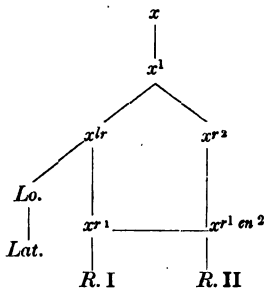

waar we onder x Willem's redactie verstaan, met x^1 het ms. of de reeks der nauw met elkander samenhangende hss. aanwijzen, welke reeds vroeg door het opnemen van een paar interpolaties en de ontwikkeling van enkele tekstverknoeiingen van x was gaan afwijken, met *Lo.* het origineel der *Lat.* vertaling bedoelen, en met x^1r, xr^1, xr^2, $xr^1\,en^2$ respectief het ms. of de reeks der nauw met elkaar samenhangende hss. voorstellen, aan *Lo.*, *R.* I en *R.* II voorafgaande, terwijl door het samenloopen der twee strepen bij $xr^1\,en^2$ wordt te kennen gegeven, dat aan de bewerking van de laatste redactie tweeërlei teksten, nam. xr^2 en xr^1, hebben ten grondslag gelegen.

Bij zulk een wordingsgeschiedenis toch verklaart men:

1°. de betere lezingen van *R.* I, tegenover de interpolaties, verknoeiingen en wijzigingen in *R.* II, welke bij de wording van xr^2 en $xr^1\,en^2$ zoowel als bij de ontwikkeling van *R.* II moeten zijn ontstaan;

2°. de betere lezingen van *R.* I, tegenover de interpolaties enz. in 't *Lat.*, welke bij de afzonderlijke ontwikkeling van *Lo.* en bij de vertaling kunnen zijn ontstaan;

3°. de betere lezingen van *R.* II en 't *Lat.* te zamen, tegenover de interpolaties enz. in *R.* I, welke bij de afzonderlijke ontwikkeling van dezen tekst kunnen zijn ontstaan;

4°. de betere lezingen van *R.* I en *R.* II te zamen, tegenover de interpolaties enz. in 't *Lat.*, welke bij de afzonderlijke ontwikkeling van *Lo.* kunnen zijn ontstaan;

5°. de betere lezingen van *R.* I en 't *Lat.* te zamen, tegenover de interpolaties enz. in *R.* II, welke bij de genesis van xr^2 en $xr^1\,en^2$ of bij de ontwikkeling van *R.* II zelve kunnen zijn ontstaan;

Welk voordeel en nut voor de verbetering van *Reyn.* I uit deze omstandigheid te trekken valt, is reeds herhaaldelijk uit menige vroegere proeve van tekstcritiek gebleken. En voortgezette studiën, in gelijken zin, wier resultaten in den beneden volgenden tekst zijn aan te treffen, zullen, naar ik wensch en hoop, niet dienen om het tegenovergestelde te bewijzen [1]).

Of we ons daarom evenwel met de verwachting mogen vleien Willem's tekst ad verbum te kunnen herstellen? Op zulk een uitslag te rekenen zou al te vermetel zijn. Het herkennen van een lezing, die vergelijkenderwijs de beste mag worden geacht, is nog lang niet hetzelfde als het vinden der volstrekt beste lezing, d. i. van die, welke uit de pen van den dichter zelven is voortgekomen. En al ware dit zoo, dan blijven er immers nog genoeg gevallen over, waar alle drie redacties te zamen, hetzij onderling overeenstemmend of afwijkend, de onmiskenbare blijken van verbastering vertoonen. Zal men daar bij het verbeteren der lezing van *Reyn.* I met vertrouwen durven meenen de juiste woorden des auteurs weder in den tekst te kunnen brengen? Voeg hierbij de groote onzekerheid, waarin we veelal omtrent Willem's spraakgebruik verkeeren, de onmogelijkheid in den regel om met eenige beslistheid uit te maken, of de Vlaming, bij het voorkomen van twee of meer wisselvormen in 't Middelnederlandsch, slechts één of ook meer dan één van deze heeft gebezigd [2]), en men zal moeten toegeven, dat

---

6°. de betere lezingen van *R.* II alleen, tegenover de interpolaties enz. in *R.* I en 't *Lat.* te zamen, welke bij de wording van x^{kr} kunnen zijn ontwikkeld;

7°. de betere lezingen van 't *Lat.* alleen, tegenover de interpolaties enz. in *R.* I en *R.* II samen, welke bij de wording van x^{r1} kunnen zijn ontstaan;

8°. de interpolaties enz. in alle drie teksten, welke bij de wording van x^1 kunnen zijn ontwikkeld.

1) Van luttel of geene waarde voor de critiek van *Reyn.* I zijn daarentegen de beide werken, die uit een met *Reyn.* II overeenkomende redactie waren voortgekomen, t. w. de omschrijving in proza *Die historie van Reynaert de vos* (Gouda, bij Gheraert Leeu, 1479, en Delft, 1485) en de Nederduitsche vertaling *Reinke de Vos* (naar den druk van 1498 uitgeg. door Hoffm. v. Fallersl. in 1834, door Lübben in 1867, en door Schröder in 1872). Bij de aldaar niet zelden waar te nemen overeenstemming in de betere lezing met *R.* II, tegenover het Comb. ms., is de hulp dier teksten volstrekt overbodig. Op de eenige plaats, waar *Reinke* alleen tegenover *R.* I een juister lectio heeft, verbiedt ons de overeenstemming tusschen het laatste gedicht en *R.* II aan de oorspronkelijkheid der Nederduitsche lezing te gelooven (z. ben. de Aant. op vs. 3128). Slechts tweemaal is het proza van middellijk nut, in zooverre het dient om een in *R.* II uitgevallen woord of vers te herstellen, dat ook juist tevens in *R.* I, bij een tekstverknoeiing of het inlasschen eener interpolatie, was te loor gegaan (z. de Aant. op de vss. 716—'8 en 1758).

2) Ziedaar de reden der uiterst conservatieve houding, door mij bij mijn uitgave op taalkundig gebied aangenomen; de reden, waarom hier b.v. een vorm, als *lust* (voor *list*) en *commen*, naar de lezing van 't ms. is behouden, niettegenstaande het gebruik der vormen *list* en *comen* bij onzen dichter door 't rijm wordt bewezen

het reconstrueeren van een tekst, die met meer of minder waarschijnlijkheid den oorspronkelijken ongeveer nabijkomt, het hoogste is, wat we hier met de gegevens, die ons ten dienste staan, mogen hopen te bereiken. Naar meer te streven zou slechts tot grove willekeur leiden en aan het gevaar blootstellen denkbeeldige uitkomsten voor werkelijke resultaten aan te zien.

(vgl. vss. 2383, 148, 875, 891, 927, 1606, 2536); de reden kortom, die mij genoopt heeft wijzigingen in taalvormen alleen dan aan te brengen, wanneer er deugdelijke gronden bestaan om aan te nemen, dat de vorm, die in 't hs. voorkomt, te jong is om in een geschrift der 13de eeuw gebezigd te kunnen zijn, of, gelijk *soucken*, *boucken*, enz. (voor *soecken*, *boecken*), een zoodanig karakter draagt, dat hem een domicilie in Oost-Vlaanderen onvoorwaardelijk moet worden ontzegd.

Ook heb ik ons hs. getrouw gevolgd in de honderden gevallen, waar het in den aanvang eens woords de normale *h* weglaat of omgekeerd een abnormale aspiratie vóór de vocaal plaatst; want wanneer in den tegenwoordigen tijd de bewoners van het land van Waas op gelijke wijze met betrekking tot den „anlaut" weifelen, dan mag de mogelijkheid niet worden geloochend, dat ook Willem eertijds op dit punt evenmin vast is geweest en zijn uitspraak alzoo in dezen niet verschild heeft van die, welke we in het Comb. hs. voorgesteld vinden.

Aan een zoogenaamde normaliseering der spelling heb ik me evenzeer niet gewaagd, aangezien in een gedicht uit een taalperiode, waarin men van orthographische systemen nog geen de minste voorstelling had, het invoeren van zulk een eenparigheid niets anders dan een zonderling anachronisme zou moeten heeten. De eenige verandering, die ik me in dezen, en wel stilzwijgend, heb veroorloofd, is het verbinden der nu en dan gescheiden geschreven deelen van een samenstelling.

ADDENDUM.

De vss. 450 en '1 zijn wegens het metrum te lezen als:

Ende men van dien dinghe
Brune (*O*) die bodscap soude laden (*A*).

In den eersten reg. zijn drie arseis voldoende (vgl. 449 „Toten cóninc ínt ghedínghe"); de tweede moet noodwendig vier heffingen bevatten (vgl. 452 „Díes was die cóninc scíere beráden"). Let ook op *R.* II, 506 en '7:

„Ende men hier of sonderlinghe
Bruun die boodscap soud doen laten (*l.* soud laden)."

CORRIGENDA.

Bl. 18, r. 1 v. o., *lees helpt v. helpet.*
„ 19, vs. 563, *l.* Portegale.
„ 29, vs. 851, *l.* dieu.
„ 33, r. 18 v. o., *cursiveer* wel.
„ 38, r. 10 v. o., *l. spaerdene.*
„ 44, r. 3. v. o., *l.* ille *voor* illa.
„ 46, r. 13 v. o., *cursiveer* commen.
„ 46, *pl. een ; achter vs.* 1399.
„ 48, r. 7 v. o., *l. ende v. en.*
Bl. 56, r. 9 v. o., *l. Recht.*
„ 69, r. 25 v. b., *l. houde.*
„ 76, vs. 2360, *l. weet.*
„ 86, r. 2 v. o., *l. snoeren v. smeren.*
„ 93, r. 4 v. o., *l.* gaen *v.* ghaen.
„ 95, vs. 2936, *l.* vernoyen.
„ „, vs. 2953, *l.* gheganghen.
„ „, vs. 2958, *l.* also.
„ 99, r. 8 v. o., *l. ant werc.*

OPMERKING.

Toen de tekst van dit gedicht reeds vastgesteld en de daarbij behoorende *Aanteekeningen* geschreven waren, bleek het mij bij de herziening van mijn arbeid, dat een paar malen een te voren door mij aangenomen athetese op te zwakke gronden berustte, m. a. w. dat enkele regels, die vroeger door mij waren verworpen, het recht hadden in den tekst te worden behouden. Bij het invoegen van deze heb ik, ter vermijding van vergissingen, die zoo licht uit een wijziging der versnummers hadden kunnen voortkomen, de oorspronkelijke indeeling zooveel mogelijk onveranderd gelaten en mij op de bedoelde plaatsen beholpen met het bezigen van een zelfde nummer voor twee verzen, bij het eerste zonder, bij het tweede met bijvoeging van het teeken *.

LIBRARY OF THE UNIVERSITY OF CALIFORNIA

VAN DEN VOS REYNAERDE*).

Willem, die *Madock* maecte,
Daer hi dicken omme waecte,
Hem vernoyde so haerde,
Dat die avonture van Reynaerde,
Die *wel nutte ware bescreven*, (*O*)
In Dietsche *was* onghemaket bleven, (*O*)
Dat hi die vijte *dede soecken*
Ende hise na den walschen boecken
In Dietsche dus heeft begonnen.
God moete *mi* ziere hulpen jonnen!
Nu keert hem daer toe mijn zin,
Dat ic bidde in dit beghin
Beede den dorpren enten doren,
Ofte si comen, daer si horen
Dese rijme ende dese woort,
Die hem onnutte *scijnen* ghehoort,

*) Met uitzondering van de wijziging, ben. in de noot bij vs. 7 besproken, is iedere verandering en invoeging in de lezing van ons hs. door een cursieve letter aangeduid. Het teeken (*NB*) wijst op de uitwerping van een of meer woorden; het teeken (*O*) op de omzetting van woorden of verzen. Met (*A*) wordt te kennen gegeven, dat in de *Aanteekeningen* omtrent het vers een of ander is opgemerkt.

1 *vele bouke*]. Zie de Aanteek. op dit vs.

5 en 6: In dietsche onghemaket bleven,
Die *Willem niet hevet vulscreven*].
Zie de Aant.

7 Dat hi die vijte *van Reynaerde soucken*]. J. (d. i. JONCKBLOET), naar *Reyn.* II, 7: „Daerom *dede* hi die vite soeken".

De *ou* (voor *oe*), welke in ons hs. regelmatig vóór een labiaal en gutturaal wordt aangetroffen (b.v. in *soucken*, *boucken*, *ghenouch*, *ghevouch*, enz.), is overal stilzwijgend door mij in *oe* veranderd. Vgl. § 65 mijner *Mnl. Sprk.* 10 *ons*]. Z. A.

16 *sijn*]. Kennelijk is de hier vereischte gedachte niet: woorden, die hun „onnutte" *zijn*, maar: woorden, die hun „onnutte" *voorkomen;* vgl. ook in *Reyn.* II, 15 en 16:
„dese woort, Of si hem *dunken* niet goet ghehoort".

Dat sise laten *onbesproken.*
Te vele slachten si den *goken*,
Die emmer *sijn* al even malsch:
Si maken sulke rijme valsch,
Daer si niet meer of ne weten,
Dan ic doe, hoe dat si heeten,
Die nu in Babilonien leven;
Daden si wel, si soudens begheven. (*NB*)
Al begripic (*NB*) die dorpren ende die doren,
Ic wille, dat die ghene horen,
Die gherne pleghen der eren
Ende haren zin daer toe keren,
Datsi leven hoofschelike,
Sijn si arem, sijn si rike.
Nu hoert, hoe ic hier beghinne, (*O*)
Diet *verstaet* met goeden sinne. (*O*)
Het was in eenen *sinxen* daghe,
Dat beede bosch ende haghe
Met groenen loveren waren bevaen.
Nobel die coninc hadde ghedaen
Sijn hof crayeren overal,
Dat hi waende, hadde hijs gheval,
Houden *te* wel groeten love.
Doe quamen tes *coninx* hove

---

17 *onbescaven*]. Z. A. 18 *raven*]. Z. A. 19 *es*].

24 Tusschen dit en het volgende vs. leest men in ons hs.:

Dat en segghic niet dor minen wille.
Mijns dichtens ware een ghestille,
Ne hads mi eene niet ghebeden,
Die in groeter hovesscheden
Gherne keert hare saken:
Soe bat mi, dat ic soude maken
Dese avontuere van Reynaerde.
Al begripic *die grongaerde*]. Z. A.

25 *Ende* die dorpren]. Z. A.

31 en 32:
Diet *verstaen* met goeden sinne,
Nu hoert, hoe ic hier beghinne].

„Diet verstaen met goeden sinne" volgt in het hs. als een lam aanhangsel achter de vss. 26—30, doch past uitstekend, met verandering van *verstaen* in *verstaet*, als relatieve zin achter: „Nu hoert, hoe ic hier beghinne"; want alleen hen, die het verhaal gunstig willen opnemen, wenscht de dichter zich als hoorders. Vgl. voorts de correspondeerende vss. van *R.* II, 43 en 44:

„Hoort die woorden ende merct den sin.
Onthout: daer leit veel wijsheit in",

die voor de oorspronkelijkheid der door mij voorgestelde volgorde pleiten.

33 *tsinxen*]. W. (d. i. Willems). 39 *ten*]. J. 40 *sconinx*]. G. (d. i. Grimm).

Alle die diere, groet ende cleene,
Sonder vos Reynaert alleene.
Hi hadde te hove so vele mesdaen,
Dat hire niet dorste gaen.
Die hem besculdich kent, ontsiet;
Also was Reynaerde gesciet,
Ende hier omme scuwedi sconinx hof,
Daer hi in hadde crancken lof.
Doe al dat hof versamet was,
Was daer niemen sonder die das,
Hine hadde te claghene over Reynaerde,
Den fellen metten *roden* baerde.
Nu gaet hier up eene claghe.
Isingrijn ende sine maghe
Ghinghen voer den coninc staen.
Ysengrijn begonste saen
Ende sprac: »Coninc heere,
Dor hu edelheit ende (*NB*) hu ere
Ende dor recht ende dor ghenade
Ontfaerme hu *der* scade,
Die mi Reynaert heeft ghedaen,
Daer ic af dicken hebbe ontfaen
Groeten lachter ende verlies.
*Voer al dandre ontfaerme hu dies,
Dat hi mijn wijf hevet verhoert
*Ende mine kindre so mesvoert,
Dat hise beseekede, daer si laghen,
Datter twee *sint niene* saghen
Ende si worden staerblent.
Nochtan hoendi mi sent:
Wi waren sint *overeen* comen,
Naer datter eenen dach (*NB*) was ghenomen,
Dat Reynaerd soude hebben ghedaen
Sine onsculde; ende also saen

---

52 *grijsen*]. W. naar *R.* II, 70: „den fellen mitten *roden* baert".

58 *dor* hu ere]. Deze uitlating wordt door het metrum gevorderd; vgl. vs. 57, dat slechts 3 heffingen telt.

60 Uit de verbinding der vss. 62 en 63 met *scade* blijkt ten duidelijkste, dat de dichter dit nomen heeft gebezigd in den zin van „kwaad, kwade bejegening" (niet in dien van „nadeel"). Daarom past hier het possessief in geenen deele. Vgl. ook *R.* II, 78: „Ontfermt u *der* groter scaden". 66 *noint* ne]. Vgl. *R.* II, 86: „*sint nie en*".

69—71: *Het was* sint *so verre* comen,
Datter eenen dach *af* was ghenomen
Ende Reynaerd soude hebben ghedaen]. Z. A.

Alse die heleghe waren brocht,
Was hi andersins bedocht
Ende ontfoer ons in sine veste.
Here, dit kennen noch die beste,
Die te hove zijn comen hier:
Mi hevet Reynaert, dat felle dier,
So vele te leede ghedaen,
Ic weet wel al sonder waen,
Al ware al tlaken paerkement,
Dat men maket nu te Ghent,
Inne ghescreeft niet daer an.
Dies *zwijghic* nochtan;
Neware mijns wives lachter,
Ne mach niet bliven achter,
No *onghebetert* no onghewroken«.
Doe Ysengrijn dit hadde ghesproken,
Stont op een hondekijn, hiet Cortoys,
Ende claghede den coninc in *Fransoys*,
Hoet so arem was wijlen eere,
Dat alles goets en hadde meere
In eenen winter, in eene vorst, (*A*)
Dan alleene eene worst,
Ende hem Reynaert die felle *nam.* (*NB*)
Tybeert die cater die wart gram (*NB*)
Ende spranc midden in den rinc
Ende seide: »Heere coninc,
Dor dat ghi Reynaerde zijt onhout,
So en es hier ionc no hout,
Hine hebbe te wroeghene ieghen hu.
Dat Cortoys claghet nu,
Dats over menich iaer ghesciet:
Die worst was mine, al en claghic niet.
Ic hadse bi miere lust ghewonnen,
Daer ic bi nachte quam gheronnen
Omme beiach in eene molen,
Daer ic die worst (*NB*) hadde ghestolen

---

84 *zwijghics*]. W. 87 *onversweghen*]. Zie V. (d. i. VERDAM) in *Tschr.* I, bl. 3 en 4.
90 *Francsoys*]. G.
95 *man*, terwijl tusschen dit en het volgende vs. in ons hs. nog wordt gelezen:
Die selve worst stal ende nam].
Zie V. in *Tschr.* 1, bl. 4 en 5.
96 Achter dezen regel volgt in het ms. nog:
Aldus hi sine tale began].
Zie V. in *Tschr.* 1, 4 en 5.
108 *in* hadde]. Vgl. *R.* II, 128: „Daer had ic die worst ghestolen".

Eenen slapenden molenman.
Hadder Cortoys yewet an,
Dan was bi niemene dan bi mi.
Hets recht dat *omberet* zi
Die claghe, die Cortoys doet«. (*A*)
Pancer de bever sprac: »Dinct hu goet,
Tybeert, datmen die claghe ombeere? (*A*)
Reynaert es een recht mordenere
Ende een trekere ende een dief.
Hine heeft oec niemene so lief,
No den coninc, minen here,
Hine wilde, dat hi lijf ende eere
Verlore, mochtire ane winnen
Een vet morzeel van ere hinnen.
Wat sechdi van *derre claghe*?
En dedi ghistren in den daghe
Eene die meeste overdaet
An Cuwaerde, den hase, die hier staet,
Die noyt eenich dier ghedede?
Want hi hem binnen sconinx vrede
Ende binnen des coninx gheleede
Ghelovede te leerne sinen crede
Ende soudene maken capelaen;
Doe dedine sitten gaan
Vaste tusschen sine *been*;
Doe begonsten si over*een*
Spellen ende lesen beede
Ende lude te zinghene crede. (*A*)
Mi gheviel, dat ic te dien tijden
Ter selver stede soude lijden;
Doe hoerdic haerre beeder sanc
Ende maecte daerwaert minen ganc
Met eere arde snelre vaerde. (*A*)
Doe vandic daer meester Reynaerde, (*A*)
Die ziere lessen hadde begheven,
Die hi te voren up haddde gheheven,
Ende diende van sinen houden *spele*
Ende hadde Coewaerde bi der kelen (*A*)

---

112 *omberecht*]. Z. *Tschr.* 5, 245, op vs. 124; al is intusschen *omberet* als grondslag der verknoeiing *omberecht* waarschijnlijker dan het door Huet en Verdam voorgeslagene *omboren*, zoo blijft toch natuurlijk de mogelijkheid, dat Willem zelve oorspronkelijk *omboren* geschreven heeft, niet uitgesloten.

123 *eere laghe*]. Z. A.

133 *beene*]. J. 134 *eene*]. J. 145 *spelen*]. G.

Ende soude hem thoeft af hebben ghenomen,
Waeric hem niet te hulpen comen
Bi avontueren in *dier* stonden.
Siet hier noch die verssche wonden
Ende die teekine, here coninc,
Die Coewaert van hem ontfinc. (*A*)
Laetti dit bliven onghewroken,
Dat hu verde dus es tebroken,
Ghine *rechtet*, als huwe mannen wijsen,
Men saelt huwen kindren mesprijsen
Hier naer over wel menich iaer«.
»Bi Gode, Pancer, ghi secht waer«,
Sprac Ysengrijn, *aldaer* hi stoet,
»(*NB*) *Ware* Reynaerd doot, het *ware* ons goet,
Also behoude mi God mijn leven.
Neware wert hem dit vergheven,
Hi sal noch hoenen binnen ere maent
Sulken, dies niet ne bewaent«.
Doe spranc up Grimbert die das,
Die Reynaerts broedersone was,
Met ere *verbolghenliker* tale:
»Here Ysengrijn, men weet dat wale
Ende hets een hout bijspel:
Viants mont seit selden wel.
Verstaet, neemt miere talen goem:
Ic wilde, hi hinghe an eenen boem
Bi ziere kelen als een dief,
Die andren heeft ghedaen meest grief.
Here Ysengrijn, *wilt ghi tale* angaen, (*NB*)
Die meest andren *hebt* mesdaen, (*NB*)

---

148 *Waer ic*]. In het oudere Mnl. was een conjunct. zonder *-e* alleen bij enclisis in gebruik. 149 *dien*].

155 *wreket*]. Een naar *R.* II, 175 opgenomen lezing, welke in verband met het voorafgaande „onghewroken" gewis de voorkeur verdient boven die van ons hs. Z. o. Fr. (d. i. Franck) in Muller's Proefschr.: *De oude en de jongere bewerking van den Rein.*, bl. 24.

159 *daer*]. Metri causa; vs. 160 telt 4 arseis.

160 *Here, waer — waer*]. De weglating van *Here* wordt geëischt door de metriek; voor *ware* vgl. men hetgeen boven bij vs. 148 is opgemerkt.

167 *verbolghenlike*].

175—177 In plaats van deze drie vss. leest men in ons ms.:

Here Ysengrijn, *wildi* angaen
Soendinc ende dat ontfaen,
Daer toe willic helpen gherne.
Mijn oem en saelt hem oec niet wernen.
Entie meest andren *heeft* mesdaen,
Sal den andren in baten staen
Van minen oem ende van hu]. Z. A.

Van minen oem ende van hu!
Al comt hi niet claghen nu,
Ware mijn oem wel te hove
Ende stonde in sconinx love,
Here Ysengrijn, als ghi doet,
En soude den coninc niet dincken goet
Ende ghine bleves (*NB*) onbegrepen,
Dat ghi sijn vel so hebt ghenepen
So dicwile met huwen scerpen tanden, (A)
Dat hi niet ne conde ghehanden«.
Ysengrijn sprac: »hebdi gheleert
An huwen oem dus lieghen apeert?«
— »In hebbe daer an niet gheloghen.
Ghi hebt minen oem bedroghen
Arde dicke in menegher wijsen:
Ghi *mesdeeleten* van den *pladijsen*,
Die hi hu warp van der kerren:
Doe ghi hem volghet van verren
Ende ghi die beste pladijse up laset,
Daer ghi hu ane *sat aset*,
Ghine gaeft hem no goet no quaet
Sonder alleene eenen pladijsengraet,
Die ghi hem te ieghen brocht,
Dor dat ghine niet en mocht.
Sint hoendine van eenen bake,
Die vet was ende van goeder smake,
Dien ghi leit in huwen *muzeel*.
Doe Reynaert heesschede zijn *deel*,
Andwoerdi hem in scerne:
Hu deel willic hu gheven gherne,
Reynaert, scone iongheline.
Die wisse, daer die bake an hinc,
Becnause; so es so vet.
Reynaerde waes lettel te bet, (*A*)
Dat hi den goeden bake ghewan
In sulker zorghen, *daerne die* man

183 *heden* onbegrepen]. Eene door J. voorgestelde en door het metrum gevorderde uitwerping; vgl. ook *R.* II, 203: „Ende ghi en blijft niet onghewroken".

192 *mesleettene*]. Naar *R.* II, 212: „Ghi *misdeilde* hem aen der pladisen", en de Lat. vert. 101: „*Non partiris* ei pladis". Voor een vorm *mesdeelet* vgl. men § 199 mijner *Mnl. Spr.* en zie ook ben. vs. 194 *volghet*, voor *volghedet*. — *pladijse*]. G.

196 *hadt versadet*]. Z. A. 199 *Dat*]. J. 203 *muzeele*]. G. 204 *deele*]. G.

212 *dattene een*]. Z. *Tschr.* 5, 246 en 247, op vs. 228, en vgl. voor de daar besproken uitdrukking *in sinen sac werpen* = „opvreten" de volkomen overeenkomstige zegswijze *in sine male* (zak) *legghen*, in vss. 378 en 817 van ons gedicht gebezigd.

Vinc ende warpene in sinen sac. (*A*).
Dit mesval ende dit onghemac
Hevet hi leden dor Ysengrijne,
Ende ondert werven *mere pijne.*
Ghi heeren, dinct hu dit ghenoech?
Nochtan *eist emmer* onghevoech,
Dat hi claghet om sijn wijf,
Die Reynaerde hevet *als* haer lijf
Ghemint, so hi doet (*O*) hare. (*NB*)
(*NB*) Langher *eest* dan VII *iare*,
Dat Reynaert hevet hare trauwe.
Of dan Haersint, die scone vrauwe,
Dor minne ende dor *hoveschede*
Reynaert sinen wille dede,
Wattan? So was sciere ghenesen.
Wat talen mach daeromme wesen?
Nu maket here Cuwaert die hase
Eene claghe van eere blase:
Of hi den credo niet wel en las,
Reynaerd, die zijn meester was,
Mochte hi sinen clerc niet blauwen?
Dat ware onrecht entrauwen.
Cortoys claghet om eene worst,
Die hi verloes in eene vorst. (*A*)
Die claghe ware bet verholen.
En hoerdi datso was ghestolen?
Male quesite male perdite.
Over recht wert men qualike quite,

---

214 *Dese pine*]. In verband met het in 216 volgende *pijne*, overgenomen uit *R.* II, 236: „Dit *misval* ende desen noot".

216 *meer dan ic hu rijme*]. J. naar *R.* II, 238: „Ende twewarf noch (in) *meerre pijn.*"

218 *om meer*]. Z A.

220 *al*]. Bij de tegenspraak, die er heerscht tusschen „*al* haer lijf" en de wat later vermelde „VII iare", zal men tegen deze verandering wel geen bezwaar maken, niettegenstaande in *R.* II, 242 datzelfde dwaze *al* wordt gevonden.

221 *doet hi*]. Z. *Tschr.* 5, 247, op vs. 237. — Tusschen dit en het volgende vs. leest men in ons ms. nog: *Al ne makedent zijt niet mare,*
Ic dart wel segghen over waer]. Z. A.

222 *Dat* langher *es* dan VII *iaer*]. Z. A.

224 *Om dat*]. Ml. naar *R* II, 246: „*Of dan* vrou Eerswijn die vrouwe", en het Lat. 115: „*Si* se Reinardo subjecit amore".

225 *Quade sede*]. Naar *R.* II, 247: „Door minne (myn eynde) ende door *huescheide*"; vgl. ook Fr. in Ml.'s Proefschr. bl. 26, op vs. 243.

238 *En*]. W. 240 *Onrecht*]. Z. V.'s uitnemende verbetering, in *Tschr.* 1, 7, op vs. 258.

Dat men hevet qualic ghewonnen.
Wie sal Reynaerde dat verjonnen,
Of hi ghestolen goet ghinc an?
Niemen die recht versceeden can.
Reynaert es een gherecht man:
Sint dat die coninc sinen ban
Hevet gheboden ende sinen vrede,
So weetic wel, dat hi ne dede
Dinc negheene dan of hi ware
Hermite ofte clusenare.
Naest siere huut draecht hi een hare.
Binnen desen naesten jare
Sone hat hi vleesch, no wilt no tam.
Dat *seide een*, die ghistren danen quam.
Malcroys hevet hi begheven,
Sinen casteel, ende hevet upheven
Eene cluse, daer hi leghet in.
Ander beiach no ander ghewin,
So wanic wel, dat hine hevet
Dan karitate, diemen hem ghevet.
Bleec es hi ende magher van pinen. (*A*)
Hongher, dorst, scerpe karijnen
Doghet hi voer sine zonden.
Recht te desen selven stonden,
Doe Grimbert stont in dese tale,
Saghen si van berghe te dale
Canticler commen ghevaren,
Ende brochte up eene bare
Eene doode hinne, ende hiet Coppe, (*A*)
Die Reynaert hadde bi den croppe (*A*)
Hoeft ende hals afghebeten.
Dit moeste nu de coninc weten.
Canticler quam voer de bare gaende, (*A*)
Sine vederen zere slaende.
In wederzijden van der baren
Ghinc een hane *droevich twaren*;

---

254 *seidi*]. Naar *R.* II, 300: „(Dat *seide*) *een* die ghisteren van hem quam".

273 *Canticlere*]. G.

276 *wide mare*]. Vgl. *R.* II, 322: „Ghinghen twee hanen, *die droevich waren*", en het Lat. 135 en 136: „utrimque De feretro gallus ibat eratque *dolens*"; en let op de onbeduidendheid van 't praedikaat *wide mare*, nevens het onontbeerlijke van de vermelding der droefheid van Coppe's broeders. (Tegen een volledige overneming der lezing van *R.* II verzet zich de balk, dien de woorden *Ghinghen twee hanen* en *waren* blijkbaar in hun wapenschild voeren.) Hoe begrijpelijk is tevens de verknoeiing van

(Die een *hare* hiet Cantaert,
Daer wijlen na gheheeten waert
Vrauwe Alenten goeden hane;
Die ander hiet, na minen wane,
Die goede hane Crayant,
Die scoenste hane, diemen vant
Tusschen Portaengen ende Polane).
Elkerlijc van desen hanen
Droech eene berrende stallicht, (*A*)
Dat was lanc (*O*) ende richt;
Om haerre *suster* Coppen doot (*O*)
Dreven si claghe ende jammer groot. (*O*)
Daer waren *oec* Coppen *sustren* twee, (*O*)
Die riepen: »o wy ende wee«, (*O*)
Pinte ende Sproete, *ende* droeghen die bare;
Hem was te moede *arde* zware
Van *der* suster, die si hadden verloren.
Men *mochte* arde verre horen (*A*)
Haerre *beider* carminghe.
Dus sijn si commen int ghedinghe.
Canticler spranc in den rync
Ende seide: »Heere coninc,
Dor God ende dor ghenade
Nu ontfaermet *der* scaden,
Die mi Reynaert heeft ghedaen,
Ende *minen kindren*, die hier staen
Ende seere hebben haren onwille. (*A*)
Ten ingane van Aprille,

---

een oorspronkelijk *twaren* zoowel tot *waren* als tot *mare* en, daarmede samenhangende, ter eener zijde de genesis van een meervoudig subject, ter andere zijde de vervanging van het niet meer te begrijpen *droevich* in *wide*!

277 *hane*]. Misschien zoo te lezen ten einde de hinderlijke herhaling van *hane* te doen verdwijnen.

285 *Droucht*]. G. 286 lanc was]. Metri causa, dewijl 285 vier heffingen heeft.

287—288*: Daer waren Coppen *broeders* twee,
Die riepen o wy ende wee;
Om haerre *sustre* Coppen doot
Dreven si claghe ende jammer groot.]. Z. A.

289 *ende* ontbr.]. Z. A.

289* ontbr. *arde*]. J. metri causa en naar *R.* II, 338: „Hem was te moede *herde* swaer". 290 *haerre*]. J. metri causa. 290* *mocht*].

291 *tweer*]. Metri causa, naar *R.* II, 341: „Haerre *beider* kerminghe"; vs. 292 bevat nam. vier arseis.

296 *miere*]. Vgl. *R.* II, 346: „Ende ontfermt u *der* groter scaden", en zie de noot bij vs. 60.

298 *mine sustren*]. W.; vgl. ook *R.* II, 348: „Ende minen *kinderen*, die hier staen".

Doe die winter was vergaen
Ende men *sach* die blommen staen
Over al die velde groene,
Doe was ic fier ende coene
Van minen groten gheslachte.
Ic hadde jongher zonen achte
Ende jongher dochtren zevene, (*A*)
Dien wel *luste* te levene,
Die mi Roede die vroede
Hadde brocht *tenen* broede.
Si waren alle vet ende staerc
Ende ghinghen in een scone paerc,
Dat was beloken in eenen muere. (*A*)
Hier binnen stoet eene scuere,
Daer vele honden toe hoorden,
Die menighen diere tfel scoorden;
Dies waren *mijn* kindre onvervaert.
Dit benijdde *die dief* Reynaert,
Dat siere waren so vaste binnen,
Dat hire negheen conste ghewinnen.
Hoe dicken ghinc hi om den muere, (*A*)
(*NB*) Reynaert, die felle ghebuere,
Ende leide om ons sine laghen! (*A*)
Alsene dan die honde saghen,
Liepsine na met haerre cracht.
Eene warf wart hi up de gracht
Bi avontueren daer belopen,
Dat ic hem sach een deel becoepen
Sine diefte en sinen roef,
Dathem die pelse zeere stoef;
Nochtan quam hi bi *barate*
Danen, dattene God *verwate!*
Doe waerwi zijns langhe quijte. (*A*)
Sint quam hi als een hermijte, (*A*)

---

302 *siet*]. W. 308 *lusten*]. G.

310 *te dien*]. J.; vgl. 't Lat. 148: „Trutula quas *uno* protulit accubitu".

316 *Datsi menich dier fel* scoorden]. Vgl. *R.* II, 366: „*Die mennige dieren den pels* scoorden." Reeds J. noteerde: *dier fel* l. *dier-vel*? — Voor de lezing *Die* i. pl. v. *Datsi* pleit ook het Lat. 152: „*Qui* bene noverunt exagitare feras." Z. o. ML., bl. 27, op vs. 338.

317 *mine*]. Metri causa.

318 *dus*]. Vgl. *R.* II, 368: „Dit benijdde *die dief* vos Reinaert". Wat zou hier het woordje *dus* moeten beteekenen? 322 *Want* Reynaert]. Z. A.

325 *Liepen si* na]. Z. *Tschr.* 1, bl. 7, op vs. 347. 331 *baraten*]. J.

332 Dattene God *moete verwaten*]. J. naar *R.* II, 382: „*Van danen.* Datten God *verwaet*",

Reynaerd, die mordadeghe dief,
Ende brochte mi *enen* brief
Te lesene, heere coninc,
Daer hu seghele ane hinc.
Doe ic *dien brief hadde ghelesen*,
Dochte mi daer an ghescreven *wesen*,
Dat ghi haddet coninclike
Over alle huwen rike
Allen dieren gheboden vrede
Ende oec allen voghelen mede.
Oec brochte hi mi ander niemare
Ende seide, dat hi ware
Een begheven clusenare
Ende hi hadde ghedaen vele zware (*A*)
Penitencie voer *die* sonden sine. (*O* en *NB*)
Hi toechde mi palster ende slavine,
Die hi brochte van der Elmare;
Daer onder eene scerpe hare.
Doe sprac hi: »Here Cantecleer,
Nu mooghdi wel vorwaert meer
Van mi sonder hoede leven:
Ic hebbe bi der *stole* vergheven (*A*)
Al vleesch ende vleeschsmout.
Ic bem voertmeer so hout,
Ic moet miere zielen telen;
Gode willic hu bevelen,
Ic ga, daer ic hebbe te doene:
Ic hebbe middach ende noene
Ende *prieme* te segghene van den daghe«.
Doe nam hi neven eere haghe

---

336 *zeghele ende* brief]. M. naar *R.* II, 386: „Ende brachte mit hem *enen brief*." Het zegel wordt in vs. 338 vermeld.

339 en 340: Doe ic *die letteren began lesen*,
Dochte mi daer an gescreven].

Vgl. de veel betere lezing van *R.* II, 389 en 390:
„Doe ic *den brief had ghelesen*,
Docht mi daer in ghescreven *wesen*".

Brief is het hier vereischte woord wegens „daer *an* ghescreven"; *hadde ghelesen* de juiste voorstelling, aangezien men den inhoud van een schrijven gewoonlijk eerst kent na, en niet reeds bij 't begin van de lectuur daarvan.

343 *Alle*]. J. 349 Voer sine sonden *meneghe pine*]. Z. A.

356 *scole*]. Zie De Vries's prachtige emendatie in den *Taalg.* 9, 198.

363 *priemen*]. De reeds door J. in den tekst gebrachte singul. behoeft geen verdediging. Voor de onjuistheid der verandering van *priemen* in *primen* (z. G. en M.) verwijs ik naar mijn *Mnl. Spr.* § 76.

Sinen wech, *ende* te dien ghesceede
Ghinc hi lesen sinen crede.
Ic wart blide ende onvervaert
Ende ghinc te minen kindren waert,
Ende was so wel al sonder hoede,
Dat ic al met minen broede (*A*)
Sonder zorghe ghinc buten muere.
Daer gheviel mi quade avontuere:
Want Reynaert, die felle saghe,
Was ghecropen dor de haghe
Ende hadde ons die porte ondergaen.
Doe wart miere kindre saen
Een ghepronden huten ghetale;
Dat leide Reynaert in sine male.
Groot mesval mi doe nakede:
Want sint dat hise smakede
In sinen giereghen mont,
Ne conste ons wachtre no (*NB*) hont
No bewachten no bescaermen.
383*Heere, dat laet hu ontfaermen! (*A*)
Reynaert leide sine laghe
384*Beede bi nachte ende bi daghe
Ende roefde emmer mine kindre.
So vele es tghetal nu mindre,
Dant ghewone was te zine,
Dat die XV kindre mine
Sijn ghedeghen al tote vieren.
So zuver heefse die onghiere (*A*)
Reynaert in sinen mont verslonden.
Noch ghistren wart hem metten honden
Ontjaghet Coppe die mare,
Die hier leghet up dese bare.
Dit claghic hu met groeten zere;
Ontfaremt hu mijns, wel soete here!«
Die coninc sprac: »*Grimbert*, die das,
Hu oem, die clusenare was,

---

365 *ende* ontbr.]. W. en J.

379 *Quade avontuere*]. Naar *R.* II, 429: „Daer ons *groot misval* om naecte". De herhaling van het reeds in vs. 372 gebezigde *quade avonture* is als een voortbrengsel van Willem's pen niet waarschijnlijk. J. en M. lezen hier alleen *mesval*, met weglating van *groot*.

382 *onse* hont]. Vgl. *R.* II, 432: „jagher noch hont", en 't Lat. 175: „nec custos nec canis".

397 In het hs. staat: „*G.* die das". Op het eigenaardige van dezen aan 't Fr. ontleenden vocativus (vgl. „Ou estes vos, *Tyberz li chaz?*" *Ren.* ed. Mart. I, 729, ed. Méon 10445) heeft reeds J. in zijn *Inleid.*, bl. XCVII, opmerkzaam gemaakt.

Hi hevet ghedaen so goede carine;
Levic een jaer, het sal hem scinen.
Nu hoert hier, Canticleer,
Wat sal der talen meer?
Hu dochter leghet alhier versleghen;
Wi moeten haerre *huleden* pleghen
(Wine moghense niet langer houden;
God moeter *alnu* ghewouden!)
Ende *doen haer* vygelyen zinghen.
Daerna sullen wise bringhen
(*NB*) Ter eerden met *groten* eren.
Dan sullen wi met desen heeren
Ons beraden ende bespreken,
Hoe wi (*NB*) best ghewreken
An Reynaerde dese moort«.
Doe hi ghesprac dese woort,
Beval hi *ionghen* ende houden,
Dat si vygelyen zinghen souden.
Dat hi gheboet, was sciere ghedaen.
Doe mochtemen horen aneslaen

---

404 *God moet* haerre *zielen* pleghen]. Vgl. *R.* II, 456: „Daer willen wi eens doden recht me pleghen"; en let op den inhoud van het ben. volgend vs. 406, dat in verband met vs. 404, naar de Comb. lezing, slechts een lamme herhaling zou zijn. De graphisch begrijpelijke verknoeiing van *huleden* (voor *uleden*, begrafenis) tot *zielen* kan de aanleiding zijn geweest tot de verbastering van een oorspronkelijk *wi* en *moeten*.

406 *al*]. Het woordje *al* heeft hier niet den minsten zin; *alnu* is de tijdsbepaling, welke te dezer plaatse juist te pas komt.

407 Ende *sullen onse* vygelyen zinghen]. Vgl. *R.* II, 459: „Ende *doen* vighelie *voor haer siel* singhen". *Sullen* is hier waarschijnlijk ingeslopen ten gevolge van een verkeerden blik des afschrijvers op het volgende vers.

409 *Den lichame* ter eerden *met eren*]. M. Vgl. *R.* II, 460 en 461:

„Daer na willen wise brengen
Ter erden mit *groten* eren".

In verband met het in beide redacties voorkomend object *se* van *bringhen*, vertoont *Den lichame* onmiskenbaar het karakter van een glosseem.

Voor de verdedigbaarheid der lezing van *R.* II „met *groten* eren" en der overneming daarvan in onzen tekst verwijs ik naar mijne *Mnl. Spr.* § 287, opm. 5.

412 Hoe wi *ons* best ghewreken]. De verknoeiing, welke in ons hs. het verschil van constructie in dit en het volgende vs. veroorzaakt heeft, laat zich beter verklaren bij een vroegere lezing, als de boven voorgeslagene, dan bij de oorspronkelijkheid eener redactie, gelijk ze J. heeft aangenomen:

„Hoe wi ons best ghewreken
An Reynaerde *van deser* moort".

415 *ionghe*]. G.

Ende beghinnen harde ho
Dat placebo domino
Ende die verse, die daertoe *horden.*
Ic seit oec in waren worden,
Neware *het* wäre ons te lanc,
Wie daer der zielen vers zanc
Ende wie *der* zielen lesse las.
Doe die vygelye ghehent was,
Wart Coppe in eene scrine gheleit,
In een graf, dat was bereit
Onder *een* linde, in een gras.
Van maerbersteene (*NB*) slecht *als een glas*
Was die saerc, die daer up lach, (*O*)
Met letteren, daermen an sach, (*O*)
Wie daer *onder* lach *in den grave.*
Dus spraken die boecstave: (*NB*)
»Hier leghet Coppe begraven,
Die so wale conste scraven,
Die Reynaert die vos verbeet
Ende haren gheslachte was te wreet«.
Nu leghet Coppe onder mouden.
Die coninc sprac tsinen houden,
Dat si hem alle bespraken,
Hoe si alre best ghewraken
Dese groete overdade.
Doe *worden* si alle te rade,
Datsi daer den coninc rieden,
Dat hine *dat* soude ombieden,

---

421 *horen*]. G. 423 *oec*]. G. Vgl. *R.* II, 473: „Ic seide u meer, mer *t*waer te lanc". 425 *die*]. Naar „*der* zielen vers" in 424.

427—433 In plaats van den hier gereconstrueerden tekst geeft het hs. te lezen:

Doe leidemen Coppen in dat graf,
Dat bi engiene ghemaect was
Onder *die* linde, in een gras.
Van maerbersteene *die* slecht *was.*
Die letteren, *die*men daer an sach.
Die saerc die daer up lach
Dede an tgraf bekinnen,
Wie daer lach *begraven binnen.*]. Z. *Tschr.* 5, 247 en 248.

434 Achter dit vs. volgt in het hs. nog:

An den zaerc up den grave]. Z. *Tschr.* 5, 247 en 248.

444 *waren*]. Zie *Tschr.* 5, 248, op vs. 470.

446 *dan*]. De voorloopige aanwijzing van een volgenden objectszin met het demonstrat. *dat* of *dit* is een bekende Mnl. eigenaardigheid. (Voor *ne* als dativus vgl. men mijne *Mnl. Spr.* § 340).

LIBRARY OF THE UNIVERSITY OF CALIFORNIA

Dat hi no dor scaden no dor vromen (*O*)
Ne lette, hine soude te hove comen (*O*)
Toten coninc int ghedinghe;
Ende men Brune van dien dinghe
Die bodscap soude laden. (*A*)
Dies was die coninc sciere beraden,
Dat hi dus sprac te Bruun den beere:
»Here Bruun, dit segghic *hu* voer dit here,
Dat ghi dese bodscap doet. (*A*)
Oec biddic hu, dat ghi zijt vroet,
Dat ghi hu wacht van baraet.
Reynaert es fel ende quaet:
Hi sal hu smeeken ende lieghen;
459* Mach hi, hi sal hu bedrieghen
Met valschen woorden ende met sconen;
460* Mach hi, bi Gode, hi sal hu honen«.
— »Here«, seit hi, »laet hu castyen!
So moete mi God vermalendyen,
Of mi Reynaert so sal honen,
Inne saelt hem weder lonen,
Dat hijs an den dulsten si.
Nune zorghet niet om mi«.
Nu neemt hi orlof ende hi sal naken, (*A*)
Daer hi zere sal mesraken.
Nu es Brune up die vaert
Ende hevet in ziere herten onwaert, (*NB*)
Dat hem Reynaert hoenen soude.
Dor *dat donker* van eenen woude
Quam hi gheloepen *in* eene woestine,
Daer Reynaert (*NB*) de pade sine (*NB*)

447—449: Dat hi te hove soude comen,
No dor scaden no dor vromen
Ne lette, hine *quame* int ghedinghe;]. Z. A.

454 *hu* ontbr.]. Het pron. is hier onmisbaar. Vgl. ook *R.* II, 510: „ic segghe *u* als een heer".

470 Achter dit vs. geeft het ms. nog te lezen:
Ende het dochte hem overdaet,
Dat yement soude sijn so quaet].
Zie *Tschr*, 5, 248 en 249, op vs. 499—501.

471 *Ende* dat]. Zie *Tschr.* 5, 248 en 249.

472 *den keer*]. M. Zie ook V. in *Tschr.* 1, 10. 473 *dor*]. J.

474 en 475 In pl. van deze beide vss. vinden we in het ms.:
Daer Reynaert *hadde* de pade sine
Ghesleghen *crom ende menichfoude,*
Also als hi huten woude,
Hadde *gheloepen* om sijn beiach.].
Zie *Tschr.* 5, 249 en 250, op vs. 502—507, en ben. de A.

Gesleghen (*NB*) hadde om sijn beiach.
Beneven der woestinen lach
Een berch oech ende lanc;
Daer moeste Bruun sinen ganc
Te middewaerde over maken,
Sal hi te Maupertus gheraken.
Reynaerd hadde so menich huus;
Maer die casteel *Maupertuus*, (*A*)
Dat was die beste van sinen borghen. (*A*)
Daer trachi in, als hi in zorghen
Ende in noede was bevaen.
Nu es Brune *dien berch* ghegaen,
Dat hi te *Maupertuus* es comen,
Daer hi de porte hevet vernomen, (*A*)
Daer Reynaerd hute plach te gane.
Doe ghinc hi voer die barbecane
Sitten over sinen staert
Ende sprac: »Sidi in huus, Reynaert?
Ic bem Bruun, des coninx bode,
Die hevet ghezworen bi (*NB*) Gode,
Ne comdi niet ten ghedinghe
Ende ic hu niet voer mi bringhe, (*A*)
Recht te nemene ende te gevene
Ende in vreden voert te levene,
Hi doet hu breken ende raden.
Reynaerd, doet dat ic hu rade,
Ende gaet met mi te hove waert«.
Dit verhoerde alnu Reynaert,
Die voer sine poerte lach,
Daer hi vele te ligghene plach
Dor waremhede van der zonnen.
Bi der tale, die Bruun heeft begonnen,
Bekenden altehant Reynaert
Ende tart bet te dale waert
In sine donckerste haghedochte.
Menichfout was zijn ghedochte,
Hoe hi vonde sulken raet,
Daer hi Bruun, den fellen vraet,

---

476 *Beneden*]. M.; vgl. ook *R.* II, 532- „*Besiden* der woestinen".

482 en 487 *Māpertu(u)s*]. 486 *die bere*]. Naar ik vertrouw, heeft deze eenvoudige verandering noch een verklaring noch een aanbeveling noodig.

494 bi *sinen* Gode]. Het possessief vóór *Gode* is onzinnig, ook al wordt het eveneens in *R.* II, 550, aangetroffen.

Te scherne mede mochte driven
Ende selve bi ziere eeren bliven.
Na dit peinsen ghinc Reynaert huut
Ende sprac al overluut:
»Here Bruun, wel soete vrient,
Hi hevet hu qualic ghedient,
Die hu beriet desen ganc
Ende hu desen berch lanc
Over te loepene dede bestaen.
Ic soude te hove sijn ghegaen,
Al haddet ghi mi niet gheraden;
Maer mi es den buuc so gheladen
(*NB*) In so utermaten wise
Met eere vremder, niewer spise,
Ic vruchte, in sal niet moghen gaen.
Inne mach sitten no ghestaen;
Ic bem so utermaten zat«.
— »Reynaert, wat haetstu?« — »Wat? (*A*)
Here Brune, ic hat crancke have.
Arem man dannes gheen grave;
Dat mooghdi bi mi wel weten.
Wi aerme liede, wi moeten heten,
Hebben wijs raet, dat wi node haten.
Groeter versscher honichraten
Hebbic coever arde groet;
Die moetic heten dor den noet,
Als ic hel niet mach ghewinnen.
Nochtan als icse hebbe binnen,
Hebbicker af pine ende onghemac«.
Dit hoerde Brune ende sprac:
»Helpe, lieve vos Reynaert,
Hebdi honich dus onwaert?
Honich es een soete spijse,
Die ic voer alle gherechten prijse. (*NB*)
Edele Reynaert, soete neve,
(Also langhe als ic sal leven,

---

515 en 516: *Doe sprac Reynaert over lanc:*
„Huwes goets raets hebbet danc".]. Z. A.

525 *Ende* in]. J.

535 *Hadden*]. Z. *Tschr.* 5, 250, op vs. 567.

536 *Goeder*]. Naar *R.* II, 624: „*Grote* varsche honichraten". In den mond van Reyn. heeft *goede* hier natuurlijk geen zin.

546 Tusschen dezen en den volgenden regel leest men in ons hs. nog:
Ende icse voer alle gherechten minne.
Reynaerd helpet mi dat ics ghewinne.]. Z. A.

Willic hu daer omme minnen),
Reynaerd, helpt mi dat ics ghewinne«.
— »Ghewinnen, Bruun? Ghi hout hu spot«.
— »In doe, Reynaert; so waric zot,
Hildic spot met hu; neen ic niet«.
Reynaert sprac: »Bruun, *meendijs* yet?
Dat secht mi. Of ghi honich moghet heten, (*NB*)
Ic saels hu so vele *meten*,
Ghine hatet niet met *hem* tienen,
Waendic hu hulde daermet verdienen«.
— »Met *hem* tienen? Hoe mach dat wesen?
Reynaert, hout huwen mont van desen,
Ende sijts seker ende ghewes:
Haddic al thonich, dat nu es
Tusschen hier ende Portugale,
Ic haet *alleene* up *te* male«.
Reynaerd sprac: »Bruun, wat sechdi?
Een dorper, heet Lamfroit, woent hier bi,
Hi hevet honich so vele te waren
Ghine hatet niet in VII jaren.
Dat soudic hu gheven in hu ghewout,
Here Brune, wildi mi wesen hout
Ende voer mi dinghen te hove«.
Doe *ghinc* Brune (*NB*) gheloven
Ende sekerde Reynaerde dat,
Wildine honichs maken zat
(Des hi cume ombiten sal),
Hi wilde *hem* wesen over al
Ghestade vrient ende goet gheselle.
Hier omme loech Reynaert die felle
Ende sprac: »Bruun, heelt mare,
Vergave God, dat mi nu ware
Also bereet een goet gheval,
Alse hu dit honich wesen sal,

---

554 *mochtijs*]. Z. A. 555 *Dat secht mi* ontbr.; en achter dit vs. lezen we in ons hs. nog:

Bi huwer trauwen, laet mi weten;
Mochtijs yet, ic souts hu saden.]. Z. A.

556 *beraden*]. Z. A. 557 en 559 *hu* en *mi*]. Z. *Tschr.* 5, 250 en 251.

564 Ic haet *al* up *teenen* male.]. Met de hier voorgeslagen eenvoudige wijziging wordt het bezwaar opgeheven, door mij in *Tschr.* 5, 251, geopperd. Vgl. ook het Lat. 254: „omnia *solus* edam".

567 *Hi* ontbr.]. Vgl. *R.* II, 655: „*Hi* heeft honichs so veel twaren".

572 Doe *quam* Brune *ende ghinc* gheloven]. Z. A.

576 *hem* ontbr.]. M. naar *R.* II, 664: „Hi soude *hem* wesen over al".

Al wildijs hebben VII hamen!«
Dese woort sijn hem bequame,
Bruun, ende daden hem so sochte:
Hi loech, dat hi nemmee ne mochte.
Doe peinsde Reynaerd, daer hi stoet:
»Bruun, es mine avonture goet, (*A*)
Ic wane hu daer noch heden laten,
Daer ghi lachen sult (*O*) te maten«. (*NB*)
Hi sprac: »Hier ne mach sijn gheen langher staen.
Volghet mi, ic sal voeren gaen;
Wi houden desen crommen pat.
Ghi sult noch heden werden sat,
Saelt na minen wille gaen.
Ghi sult noch (*NB*) hebben sonder waen
Also vele als ghi moghet ghedraghen«.
Reynaert meende van groten slaghen;
Dit was, dat hi hem beriet.
Die keytijf Bruun ne wiste niet,
Waer (*NB*) Reynaerd die tale keerde,
Die hem honich stelen leerde,
Dat hi wel seere sal becoepen.
Aldus sprekende quam (*NB*) gheloepen
Reynaert met sinen gheselle Brune
Tote Lamfroits bi den tune.
Wildi horen van Lamfreyde?
Dat was, eist waer (*O*) somen mi seide,

---

590 sult lachen]. J. om het metrum. 591 Vóór dit vs. leest men in ons hs.:

Na dit peinsen ghinc Reynaert huut
Ende sprac al over luut:
„Oem Bruun, gheselle, willecome.
Het staet so, suldi hebben vrome“,].

Op het verdwaald raken naar hier van de twee eerste verzen, die oorspronkelijk achter 514 (van onzen tekst) moeten hebben gestaan, is alreede in de Aanteek. op reg. 515 en 516 gewezen. Dat de twee andere als een inlapsel moeten gelden, blijkt uit de onzinnigheid van een welkomstgroet te dezer plaatse, uit de onbeduidendheid der woorden: *Het staet* enz., en uit het ontbreken der beide vss. in *R.* II, waar „Daer ghi lachen sult te maten“, onmiddellijk wordt gevolgd door: „Reinaert sprac: Hier en dooch gheen langher staen“ (vs. 675).

De invoeging van *Hi sprac* in 591 wordt door den samenhang gevorderd en door de lezing van *R.* II aan de hand gedaan.

596 *heden* hebben]. J. metri causa. Aanleiding tot de invoeging was waarschijnlijk vs. 594 van onzen tekst.

601 *hem* Reynaerd]. Vgl. *R.* II, 691: „Waer Reinaert die tael weynde“. Het pron. heeft hier niet de minste reden van bestaan. 604 *Al* sprekende quam *dus* gheloepen].

608 Dat waer was eist somen mi seide,]. J. Vgl. *R.* II, 700: „Hi *was*, *ist waer* dat men mi seit.“

Een temmerman van goeden love,
Ende hadde bi sinen hove
Eene eecke brocht huten woude,
Die hi ontwe clieven soude,
Ende hadde twe wegghen daer in ghesleghen,
Also temmermans noch pleghen.
Die eecke was ontdaen wel wijde;
Des was Reynaert arde blide.
Te Brunen sprac hi ende loech:
»Siet hier hu grote ghevoech,
Brune, ende nemet wel goem.
Hier in desen selven boem
Es honichs utermaten vele.
Proeft, of ghijs in huwe kele
Ende in huwen buuc moghet bringhen.
Nochtan suldi hu selven dwinghen:
Al *dinken* hu goet die honichraten,
Hetet te zeden ende te maten,
Dat ghi hu selven niet *en deert.*
Ic ware *daermede* ontheert, (*NB*)
Wel soete oem, mesquame hu yet«.
»Brune sprac: »Reynaert, ne sorghet niet.
Waendi, dat ic bem onvroet?
Mate es tallen spele goet«.
— »Ghi secht waer«, sprac Reynaerd,
»Waer omme bem ic oec vervaert?
Gaet toe ende crupet daer in«.
Bruun peinsde om zijn ghewin
Ende (*NB*) liet hem so verdoren,
Dat hi thoeft over die horen
Ende die voerdere twee (*O*) voete in stac.
Ende Reynaert poghede, dat hi brac (*A*)
Die wegghen beede huter eecken,
Die daer te voren ghinc so smeeken. (*A*)
Bruun bleef ghevangen in den boem.
Dus hevet de neve sinen oem
Met loesheden bracht *in* sulker achte,
Dat hi met liste no met crachte

---

625 *dinket*]. 627 en 628: Dat ghi hu selven niet *verdervet.*
Ic ware ontheert *ende onthervet*,]. Z. A.
636 *Reynaert*]. W. naar *R.* II, 728: „*Bruun* die docht om sijn ghewin".
637 *Brune* liet]. W. naar *R.* II, 729: „Ende *liet*". 639 twee voerdere]. Om 't metrum.
644 *Nu*]. Vgl. *R.* II, 737: „*Aldus* hevet die neve enz."
645 *In boesheden* bracht *met*]. J. Vgl. *R.* II, 738: „Ghebrocht *mit loosheit in* sulker achten".

In ghere wijs ne can ontgaen
Ende bi den hoefde staet ghevaen.
Wat raeddi Brunen *nu* te doene?
Dat hi was sterc ende coene,
Sal hem niet ghehelpen moghen.
Hi sach wel, hi was bedroghen.
Hi began briesschen ende dulen.
Hi was *begrepen* bi *ziere* mulen
So vaste ende bi den voeten voren;
Al dat hi pijnde was verloren.
Hine waende nemmermeer ontgaen.
Van verren was Reynaert ghestaen
Ende sach commen *Lamfreyt*,
Die up sinen hals brochte *gheleit*
Een scaerpe haex ende *niet en spaerde.*
Hier mooghdi horen van Reynaerde,
Hoe hi sinen oem ghinc rampineeren:
»Oem Brune, *eten* gaet *numeere!*
Hier comt Lamfroyt ende sal hu scinken;
Hebdi gheten, so *suldi* drinken«.
Na der talen so ghinc Reynaert
Weder te sinen casteele waert
Sonder orlof; ende mettien
Hevet Lamfroyt den bere versien
Ende vernam, dat hi was ghevaen.
Doe ne was daer gheen langher staen;
Hi liep *weder* wech metter haest,
Daer hi die hulpe wiste naest, (*NB*)
Ende riep, dat daer stont ghevaen een bere.
Doe volchde hem een mekel heere;
Int dorp ne bleef man no wijf.
Den beere te nemene sijn lijf

---

649 Brunen te doene]. Vgl. *R.* II, 741: „Wat raedi Brunen *nu* te doen?" en 't Lat. 289: „Quid *modo* Brunus agat?"

654 *ghegrepen* en *zier*]. J. 659 *Lamfreyde*]. Zie A.

660 *brochte beide*]. Zie A. 661 *eene baerde*]. Zie A.

664 *vaste* gaet *mineeren.*]. Zie A.

666 *Haddi* gheten, so *souddi* drinken.]. Vgl. *Tschr.* 1, 12.

673 Hi liep wech]. Vgl. het Lat. 298: „*rediens* concito quaerit opem". De door J. gemaakte verandering *Hine* is onnoodig. Vgl. *Tschr.* 2, 315 en 316.

674 Achter dit vs. volgt in ons ms. nog:

Daer dat naeste dorp stont,
Ende dede hem allen cont,]. Zie A.

675 *Ende riep* ontbr.] Zie A.

Liept al dat loepen mochte.
Sulc was, die eenen bessem brochte,
Sulc eenen vleghel, sulc een rake;
Sulc quam gheloepen met eenen stake,
So si quamen van haren werke.
Selve die pape van der kerke
Brochte eenen cruusstaf,
Die hem de coster noede gaf.
Die coster droech eene vane
Mede te stekene ende te slane.
Des *papen* wijf, vrauwe Julocke,
Quam gheloepen met haren rocke,
Daer so omme hadde ghesponnen.
Daer quam up haren stap gheronnen
Sulke quene, die van houden
Cume eenen tant hadde behouden.
Voer hem allen quam (*NB*) Lamfroyt met *siere* haex.
Al hadde Brune lettel ghemaex,
Hi ontsach meer ongheval
Ende sette al ieghen al,
Doe hi dat gheruchte hoorde. (*A*)
Hi spranc up, so dat hem scorde
Van sinen aensichte al die huut.
Al brocht*i* (*NB*) dat hoeft (*NB*) met pinen huut (*O*),

---

689 *spapen*]. G.

692—694 Deze drie verzen worden in het Comb. hs. eerst vóór reg. 719 (van onzen tekst) gevonden (zie de vss. *ι*—*λ* in het ben. bij 716—718 vermelde citaat uit genoemd ms.). In *R.* II (zie ald. 788—789) en in het Lat. (zie ald. 307 en 308) volgt de overeenkomstige passus onmiddellijk achter de vermelding van „des papen wijf" met haar spinrokken; en hier te recht als een bestanddeel, dat bij de teekening van de verschíllende categorieën der in beweging komende dorpsbewoners volkomen op zijn plaats is. Zie ook ML. bl. 33—35.

De verandering van *ghesprongen* in *gheronnen* en de weglating van *na* in het eerste vs. (z. vs. *ι* in de ben. bij 716—718 vermelde aanhaling) spreken vanzelf. Voor het behoud van *stap*, tegenover HUET's en M.'s lezing *staf*, zie men FR. in ML.'s dissert., bl. 37.

695 In plaats van dit vs. lezen we in ons ms.:

Voer hem allen quam *gheronnen*
Lamfroyt met *eere scerper* haex.].

De behoefte aan een rijmwoord op *ghesponnen*, ontstaan ten gevolge van het verdwalen der zooeven besproken regels, had hier kennelijk de inlassching van *gheronnen* en tevens de verdeeling der oorspronkelijk in één vers staande woorden over twee regels veroorzaakt, waarbij *scerper* als aanvulling van het vers ter wille van 't metrum diende. De vervanging van *eere* door *siere* vereischt gewis geen toelichting.

702 en 703 In plaats van deze vss. geeft ons hs. te lezen:

Al brocht*e* *Brune* dat hoeft huut
Met aerbeide ende met pinen,
Nochtan liet hi *daer van den zinen*
Eene oere ende beede *sine* lier.]. Zie A.

Nochtan liet hire (*NB*) eene oere ende beede *sijn* lier.
Nye maecte God so leelic dier.
Hoe mochte hi zeerre sijn mesrocht?
Al haddi thoeft hute brocht,
Eer hi die voete conde *huut* ghewinnen,
Blever alle die claeuwen binnen
Ende sine twe anscoen beede.
Dus gherochte hi huut met leede.
Hoe mochte hi zijn ontheert meer? (*A*)
Die voete waren hem so zeer,
Dat hi tloepen niet conste ghedoghen.
Dat bloet liep hem over die hoghen,
Dat hi niet wel conste ghesien.
(*NB*) Lamfroyt *quam tote hem mettien*,
Ende die priester (*NB*) *ende* alle die prochiane,
Ende begonden hem te slane.
(*NB*) Wie so wille, wachte hem dies:
Die scade hevet of verlies
Ende groot ongheval,
Over hem so willet al.
Dit sceen arem man Brunen wel:
Si dreechdem *alle* an sijn vel; (*NB*)

---

707 conde ghewinnen]. Vgl. *R.* II, 801: „Eer hi die voeten *uut* cond ghewinnen".
716—718 In plaats van deze vss. leest men in ons hs.:

α *Hine dorste bliven no vlien.*
β *Hi sach suut onder die zonne*
γ Lamfroyt *commen gheronnen*,
δ *Daer na* die priester *die here*,
ε *Hi quam gheloepen vele sere;*
ζ *Daer na die coster metter vane;*
η *Daer na* alle die prochiane,
θ *Die houde lieden metten ionghen.*
ι *Daer na quam up haren stap ghespronghen*
× *Sulke quene, die van houden*
λ *Cume eenen tant hadde behouden.*]. Zie A.

724 *Sulc* dreechdem *nu*]. Vgl. in *R.* II, 818: „*Si* waren *hem alle* had ende fel."
Op dit vs. volgen voorts in ons hs. nog de regels:

α *Die des ghesweghen hadde stille,*
β *Hadde Bruun ghestaen tsinen wille.*
γ *Dit was beneden eere riviere,*
δ *Dat Brune, onsalichst alre diere,*
ε *Van meneghen dorper was beringhet.*
ζ *Doe was daer lettel ghedinghet,*
η *Hem naecte groet onghemac;*
θ *Die een slouch, die ander stac,*]. Zie A.

Die een sloech, die ander warp. (*A*)
Lamfroyt was hem al*te scarp.*
Een, hiet Lottram lancvoet,
Hi droech eenen *verhoornden* cloet
Ende stacken emmer na dat hoghe.
Vrauwe *Vuelmaerte ende* Scerpeloghe,
Abel Quac ende mijn vrauwe Bave (*O*)
Ghinckene *stoten* met eenen stave. (*O*)
(*NB*) Ludmoer metter langher nese
Droech eenen loedwapper an een pese
Ende ghincker met al omme *slingheren.*
Ludolf metten crommen vingheren
Dede hem *allen* te voren,
Want hi was best gheboren,
Sonder *Lamfroyt* alleene:
Hughelijn metten crommen beene (*A*)
Was sijn vader, dat weet men wale,
Ende was gheboren van Abstale,
Ende was sone vrauwe Ogernen,
*Eere horen*makigghe van lanternen.
Ander wijf ende ander man,
Meer dan ic ghenomen can,
Daden Brunen groet onghemac,
So dat hem zijn bloet huutlac. (*A*)
Brune ontfinc al sulc payment,
Als hem elc gaf daer omtrent.
Die pape liet den cruusstaf
Ghedichte slaen slach in slach, (*A*)
Ende die coster metter vane
Ghinc hem vastelike ane.
Lamfroyts broeder ter selver wijlen
Quam met eere scerper bijlen

---

726 alre *scaerpst.*]. J.
728 *verboorden*]. Zie de emendatie van De Vr. in *Tschr.* 1, 13 en 14.
730 *Vulmaerte scerpe loghe*]. Zie A.
731 en 732: Ginckene *koken* met eenen stave.
Abel Quac ende mijn vrauwe Bave]. Zie A.
733 Vóór dit vs. leest men in 't hs. nog:
Laghen beede onder die voete
Ende streden beede om eene cloete.]. Zie A.
735 *zwinghen*]. V., in *Tschr.* 1, 9, naar *R.* II, 825: „daer hi ... mede ghinc *slingheren*".
737 *alles*]. J. 739 *Lamfroy*]. W.
744 *Eens houtmakigghe*]. Zie A. 752 *Gestichte*]. G.
755 en 756: *Lamfroyt quam* ter selver wijlen
Met eere scerper bijlen]. Zie A.

Ende sloechene tusschen hals ende hoeft,
Dat *hi* wart sere verdoeft
Ende hi verspranc van den slaghe
Tusschen *eenre* riviere *ende eenre* haghe
In eenen trop van houden wiven,
Ende warper een ghetal van viven
In die riviere, die daer liep,
Die wel wijt was ende diep.
Des papen wijf wasser eene;
Des was spapen bliscap cleene.
Doe hi zijn wijf sach in die vliet,
Doene luste hem langher niet
Bruun te stekene no te slane.
Hi riep: »Siet, edele prochiane,
Ghinder vloot vrauwe Julocke
Beede met spillen ende met rocke.
Nu toe, die haer helpen mach!
Ic gheve hem iaer ende dach
Vul pardoen ende aflaet
Van alre sondeliker daet«.
Beede man ende wijf
Lieten den aermen keytijf
Brune ligghen over doot
Ende ghinghen, daer die pape gheboot,
Beede met stringhen ende met haken.
Die wijle datsi die vrauwe huuttraken,
So *spranc* Brune in die riviere
Ende ontswam hem allen sciere.
Die dorperen waren alle gram,
Doe si saghen, dat hem Brune ontswam,
Datsi hem niet mochten volghen.
Upt *oever* stonden si verbolghen
Ende ghinghen na hem *rampinieren.*
Bruun die lach in die ryviere;
Daer hi vant den meesten stroem
Al drijvende, bat hi, dat God den boem (*A*)
Moeste *verdoemen* ende verwaten,
Daer hi zijn hoere in hadde ghelaten
Ende beede sine lier.
Voert vloecte hi dat felle dier,

---

758 *Brune*]. 758* *Dat* hi]. 759 *der* en *ender*].
781 *quam*]. Vgl. *R.* II, 882: „*Spranc* hi int water", en 't Lat. 353: „*Volvitur* in fluvium". 784 *Doe* ontbr.]. 786 *touver*]. 787 *rampineren*]. J. 791 *verdrouven*]. G.

794 Den boesen vos Reynaerde,
794* Diene, met sinen brunen baerde,
795 So diepe in die eecke dede crupen,
Daer*ne* Lamfroyt *vant ter* stupen,
Daer hi hem so leede dede.
In aldustanen ghebede
Es Brune (*NB*) wel een (*NB*) mile (*NB*) ghedreven
800 Van (*NB*) daer die dorpers waren bleven.
Hi was verpijnet ende moede
Ende ondercommen van den bloede, (*A*)
803 So dat hi hadde crancke vaert.
803* Doe zwam hi te lande waert
804 Ende croep ligghen in dat hoever.
804* Ghine saghet noint droever
805 Gheen dier no gheenen man.
Hi lach jammerlic ende stan
Ende sloech met beede sinen lancken. (*A*)
Des mochte hi al Reynaerde dancken.
Nu hoert, wat Reynaert heeft ghedaen.
810 Hi hadde een vet hoen ghevaen,
Eer hi danen was versceiden, (*O*)
Bi Lamfroyts; an der heyden, (*O*)
(*NB*) Verre huut allen weghen *hijt droech*,
Daer het eenlic was ghenoech (*NB*)
815 Ende hi dor *niemen* (*NB*) dorste rumen.
Doe hi dat hoen toten plumen

---

796 Daer *na* Lamfroyt *van der* stupen]. Z. A.

799 en 800 In plaats van deze lezing vindt men in ons ms.:

Lach Brune *also langhe wijle*,
Dat hi wel een *halve* mile
Van *der stede was* ghedreven,
Daer die dorpers waren bleven.]. Zie A.

811 en 812: Bi Lamfroyts an der heyden,
Eer hi danen was versceiden.].

De bepaling *an der heyden* kan onmogelijk bij *Bi Lamfroyts* behooren, maar past uitstekend bij hetgeen op dit verzenpaar volgt, nam. bij de aanwijzing der plaats, waarheen Reyn. zich bij het oppeuzelen van zijn prooi terugtrok.

813—815 In plaats van deze vss. leest men in 't hs.:

α *Hi hadt up eenen berch ghedreghen*
β Verre huut allen weghen,
γ Daer het eenlic was ghenouch.
δ *Dat was wel zijn ghevouch*,
ε *Dor dat daer was niemens ganc*
ζ Ende hi dor *niemens bedwanc*
η *Sine proye* dorste rumen.]. Zie A.

Hadde gheleit in sine male,
Doe ghinc hi neder te dale (*NB*).
Dat weder was scone ende heet;
Hi hadde gheloepen, dat hem dat zweet
Neder liep neven die liere;
Daer omme liep hi ter riviere. (*NB*)
In bliscap (*NB*) was sijn herte *ende loech*;
Hi hopede (*NB*), dat Lamfroyt (*NB*) den bere *versloech.* (*NB*)
Doe sprac hi: »Hets mi wel ghevaren;
Die mi te hove meest soude daren,
Die hebbic doot in desen daghe. (*A*)
Nochtan wanic sonder claghe
Ende sonder wanconst bliven.
Ic mach te rechte bliscap driven«.
Doe Reynaert was in dese tale,
Sach hi nederwaert te dale
Ende vernam Bruun, daer hi lach.
Enten eersten als hine sach,
Hadde hijs rouwe ende toren
(Daer die bliscap was te voren,
Daer lach *nu* thoren ende nijt),
Ende sprac: »Vermalendijt
Lamfroyt moet*stu emmer* sijn!
Du best dulre dan een zwijn. (*NB*)
Hoe es di dese beere ontgaen,
Die di te voren was ghevaen?
Hoe menich morseel leghet der an,
Dat gherne hetet menich man!« (*NB*)

---

818 Achter dit vs. volgt in ons ms. nog:
Eenen verholenliken pat.
Hi was utermaten sat,]. Zie A.

822—823 In plaats van deze vss. lezen we in het hs.:
α *Dor dat hi hem vercoelen soude.*
β In bliscap *arde menichfoude*
γ Was sijn herte *doe bevaen:*
δ Hi hopede *wel al sonder waen,*
ε Dat Lamfroyt *hadde* den bere *versleghen*
ζ *Ende hine thuus waert hadde ghedreghen.*]. Zie A.

835 *in*]. Fr. in Ml.'s dissert. op vs. 915. 837 moet *dijn herte*]. Zie A.

838 Hierachter volgt in het hs. nog:
Lamfroyt, ergher puten sone,
Lettel eeren bestu ghewone.]. Zie A.

842 Achter dit vs. leest men in ons hs. nog:
O wy Lamfroyt, verscroven druut,
Hoe rikelike een berehuut
Heefstu heden verloren,
Die di ghewonnen was te voren.]. Zie A.

Dit scelden hevet Reynaert ghelaten
Ende ghinc neder bi der straten
Dor te siene, hoet Bruun stoet.
Doe hine sach ligghen al een bloet
Ende ziec ende onghesont
Den aermen bere te dier stont,
(Dat sach Reynaert arde gherne),
Doe bescalt hine te sinen scherne:
»Siere priester, die *vous* saut!
Kendi Reynaert den rybaut?
Wildine scauwen, so siettene hier,
Den roden scalc, den fellen ghier!
Seght mi, priester, soete vrient,
Bi den here, dien ghi dient,
In wat ordinen wildi hu doen,
Dat ghi *draghet so* roeden capproen?
(*NB*) Weder sidi abt so pryhore?
Hi ghinc hu arde na den hore, (*A*)
Die hu dese crune hevet bescoren.
Ghi hebt huwen top verloren;
Ghi hebt hu anscoen afghedaen.
Ic wane, ghi wilt zinghen gaen
Van *der* complete dat ghetijde«.
Dit hoerde Brune ende waert omblijde,
Want hine const doe niet ghewreken.
Hem so dochte sijn herte breken (*A*)
Ende sloech weder in die riviere;
Hine wilde van den fellen diere
Nemmeer hoeren die *overtale.*
Hi liet hem neder daer te dale (*A*)
Metten strome drijven te hant
Ende ghinc ligghen up *tander* sant.
Hoe sal nu Brune te hove comen?
Al mocht hem al de werelt vromen,
Hine ginghe niet over *sijn* voete *voren*,
(*NB*) Daer hi te voren van (*NB*) hadde verloren

---

851 *vo*]. M. naar *R.* II, 957. 858 *draghen*]. J. — *so* ontbr.]. Alleen uit de vroegere aanwezigheid van dit woordje laat zich de vorm *roeden*, d. i. *roed een*, verklaren. 859 *So* weder]. M. 865 *huwen*]. Zie *Tschr.* 5, 251, op vs. 951.
871 *tale.*]. Zie ML., bl. 40, op vs. 957. 874 *dat*]. Zie A.
877—878 In plaats van deze vss. leest men in ons hs.:
α Hine ginghe niet over *sine* voete;
β *Hi was ghenoopt so onsoete*
γ *In die eecke*, daer hi te voren
δ Van *tween voeten* hadde verloren]. Zie A.

Alle die claeuwen ende dat vel.
Hine conste niet ghepeinsen wel,
Hoe hi best ten coninc gaet.
Nu hoert, hoe hi die vaert bestaet:
Hi zat over sine hamen
Ende began met groter scamen
Rutsen over sinen staert;
Ende als hi dus moede waert, (*A*)
So wentelde hi dan eene wile.
Dus dreef hi meer dan eene mile,
Eer hi tes coninx hove quam.
Doemen Brune *daer* vernam
In derre wijs van verren comen,
Wart ghetwifelt van hem zomen,
Wat daer quam ghewentelt zoe.
Dien coninc waert de herte onvroe,
Die Brune bekende te hant
Ende seide: »Dit es mijn seriant
Brune; hem es dat hoeft so roet.
Hi es ghewont toter doot.
Ay God, wie heeftene so mesmaect?«
Binnen desen so was Brune ghenaect,
Daer hi den coninc claghen mochte.
Hi stan ende versuchte onzochte
Ende sprac: »Coninc, edel heere,
Wreket mi dor hu selves ere
Over Reynaerde, dat felle *dier*,
Die mi mine scone lier
Met ziere lust verliesen dede,
Ende daertoe mine *hoere* mede,
Ende hevet mi ghemaect, als ghi siet«.
Die coninc sprac: »Of ic dit niet
Ne wreke, so moetic zijn verdoomt!«
Ende hier na so hevet hi ghenoomt
Alle die hoechste bi namen
Ende ontboet, datsi quamen

---

890 *daer* ontbr.]. J., zoowel om den zin als om 't metrum naar *R.* II, 1002: „Ende als men Bruun *daer* vernam".

901 *Dat*]. Zie ook Ml. op vs. 991—992. 905 *diet*].

908 *hoeren*]. Voor den sing. vgl. men bov. 703, 792 en 860, alsmede het Lat. 419: *Aurem laevam*. De verandering van *mine* in *mijn* is onnoodig, dewijl die vorm van 't possessief als femin. bij een vrouw. *hoere* past (vgl. mijne *Mnl. Sprk.* § 286) of desnoods ook als neutrum bij een onzijd. *hoere* op zijn plaats zoude zijn (vgl. gemelde *Sprk.* § 343 *b*).

Alle gader an sinen raet
Ende rieden (*NB*), hoe dese daet
Best werde gherecht tes coninx ere.
Doe rieden die meeste heeren, (*A*)
Dat menne *ander*werven daghen soude
Reynaerde, of die coninc woude,
Ende horen tale ende wedertale.
Oec seiden si, si wilden wale
Dat Tybeert die cater van desen
*Tote Reynaerde bode soude wesen.
Al ware hi cranc, hi ware vroet.
*Dese raet dinct den coninc goet.
Doe sprac die coninc: »Here Tybeert,
Gaet wech *ende*, eer ghi wederkeert, (*A*)
Besiet, dat Reynaert met hu come.
Dese heeren segghen some,
Al es Reynaert andren dieren fel,
Hi gheloevet hu so wel,
Dat hi gherne doet huwen raet.
Ne comt hi niet, hets hem quaet:
Men salne *derde*werven *niet* daghen,
Maer rechten te lachtre alle sinen maghen.
Gaet Tybeert, dit secht hem«.
— »Ay heere«, sprac Tybeert, »ic bem
Een arem wicht, een cleene dier.
Here Brune, die staerc *es* ende fier,
Ne conste Reynaert niet ghewinnen.
In welker wijs salics beghinnen?«
Doe sprac die coninc: »Here Tybeert,
Ghi zijt wijs ende wel gheleert,
Al sidi niet groet; nochtan (*A*)
Hets menich, die met luste can
Dat werken ende met goeden rade,
Dat hi met crachte niet ne dade.
Gaet, doet sciere mijn ghebod«.
Tybeert sprac: »Nu helpe mi God, (*A*)

---

916 *Doe* rieden *si* hoe]. J.

919 *twee* werven]. Voor de juistheid van het rangtelwoord is in *R.* II, 1032, de lezing *anderwerf* te vergelijken (z. o. Ml. in diens dissert. bl. 42). Het behoud van den vorm *werven* bij het ordinale vindt zijn rechtvaardiging in § 383, opm. 2, mijner *Mnl. Spr.*

926 *ende* ontbr.]. J.

933 *drie* werven daghen]. Zie A. 934 Te lachtre alle sinen maghen]. Zie A.

938 *was*]. Vgl. *R.* II, 1056: „Bruun die sterc *is* ende fier".

Dat het mi moete wel vergaen.
Ic sal *dese* vaert bestaen;
Doch mi *es* zwaer in minen moet.
Node ghevalter mi af (*NB*) goet«.
Nu *maect hem* Tybeert *met spoet up* die vaert,
Die zeere es droeve ende vervaert. (*NB*)
Doe sach hi van verren ende vernam,
Waer sente Martins voghel (*NB*) ghevloghen quam, (*O*, *NB*)
Ende riep: »*Al heil*, *edel* voghel,
Kere herwaert dine vloghel
Ende vliech te miere rechter hant!«
Die voghel vloech, daer hi vant
Een haghe, daer hi in wilde lijden,
Ende vloech Tybeert ter luchter zijden.
Dit teekin ende dit ghemoet
Dochte Tybeert niet wesen goet.
Hadde hi ghesien den voghel lijden
Scone *tsiere* rechter zijden,
So waende hi hebben goet gheval;
Nu was hi dies onthopet al.
Nochtan maecte hi hem selven moet
Ende gheliet hem, als menich doet,
Bet dan hem te moede was.
Dus liep hi henen sinen pas,
Tes hi quam te Maupertus
Ende vant Reynaerde *vore* zijn huus
Alleene staen verweendelike.
Doe sprac Tybeert (*O*): »God die rike
Moete hu goeden avont gheven.
Die coninc dreecht hu an hu leven,

---

950 *eene*]. Zie A. 951 *Die* mi *doet*]. Zie A. 952 *God ghevere* mi af *al* goet.]. Zie A.
953 Nu *moet* Tybeert *doen* die vaert]. Zie A.
955 en 956 In plaats van deze vss. leest men in ons hs.:
α *Ende als hi up den wech quam*,
β Sach hi van verren ende vernam
γ Sente Martins voghel *ende* quam ghevloghen.
δ *Doe wart Tybeert vroe ende in hoghen*]. Zie A.
957 *an sente Martins* voghel]. J., M. en ten deele reeds G. Vgl. in *R.* II, 1073: „So riep hi: *al heil, edel* voghel"; en in 't Lat. 450: „*Salve* lare".
958 ontbr.]. G. Vgl. *R.* II, 1074: „Keer herwaert dinen vloghel". Z. o. A.
959 *Nu*]. J. 966 *ter*]. J.
974 *in*]. Vgl. *R.* II, 1090: „*vor* sijn huus", en 't Lat. 459: „*ante* domus". Z. o. Ml. op 1066.
976 Tybeert sprac]. Metri causa naar *R.* II, 1092: „*Doe* sprac Tibeert"; het voorafgaande vs. bevat namelijk vier heffingen.

Ne comdi niet te hove met mi«.
Reynaert sprac: »Tybeert, helet vrij,
Neve, ghi zijt mi willecome.
God gheve hu ere ende vrome;
Bi Gode dat jan ic hu wale«.
Wat coste Reynaerd scone tale? (*A*)
Al seghet sine tonghe *wel*,
Sine herte die es binnen fel; (*NB*)
Eer die *rijme* ten hende wert ghelesen, (*O*)
Wert dit Tybeerde getoghet (*O*, *NB*). Ende met desen
Sprac *hi*: »Neve, ic wille *te hove waert*,
Maer tavont *willic sijn hu waert*,
Ende morghen *ga*wi metten daghe. (*NB*)
In hebbe oec onder *al* mine maghe
Niemen, Tybeert, daer ic mi nu
Bet up verlate dan up hu.
Hier was commen Bruun de *vraet*;
Hi toechde mi so fel ghelaet
Ende dochte mi so overstaerc,
Dat ic omme dusent maerc
Den wech met hem niet hadde bestaen.
Dat sal ic met hu al sonder waen
Maerghin metter dagheraet;
Dat dinct mi *den besten* raet«. (*O*)

---

985 *wale*]. Vgl. *R.* II, 1101 en 1102:
„Al seit syn tonghe *wel*,
Sijn herte dat is van binnen fel."
Z. o. ML. op 1075— 1078.

987 en 988 In plaats van deze twee verzen leest men in 't hs.:
α Dit wert Tybeerde ghetoghet wel,
β Eer die *lijne* wert ghelesen
γ Ten hende: ende met desen]. Zie A.

989—991 In plaats van deze drie regels vindt men in ons hs.:
α Sprac *Reynaert:* „Neve, ic wille *dat ghi*
β Tavont *herberghe hebt met mi*,
γ Ende morghen *willen* wi metten daghe
δ *Te hove waert sonder saghe*".]. Zie A.

992 *alle*]. Metri causa. 995 *braet*]. G.

1002 en 1003 Tybeert sprac: „*Hets beteren* raet,
Ende het dinct mi beter ghedaen",].

Vgl. tegenover deze redactie, met haar lamme herhaling, de oneindig betere lezing van *R.* II, 1118 en 1119: „Dat dunct mi den besten raet".
Tibeert sprac: „twaer beter dat wi",
waar het eerste vs. nog bij Reyn.'s woorden behoort.

De vervanging van *beter*, in 1003, door *bet* (zie J. en M.) is niet gerechtvaardigd; men bedenke toch, dat dit woord in deze en dergelijke constructies ook nog als adject. kon gelden (vgl. de *Vondel-gr.* § 247 *a*).

Tybeert sprac: »*Tware* beter ghedaen,
Dat wi noch tavont te hove gaen,
Dan wi tote morghin beiden.
Die mane scijnet an der heiden
Also claer alse die dach.
Ic wane, niemen ne sach
Beter tijt tote onser vaert«.
— »Neen, lieve neve«, sprac Reynaert;
»Sulc mochte ons *bi daghe* ghemoeten,
Hi soude ons quedden ende groeten,
Die ons nemmermee dade goet, (*A*)
Quame hi snachts in ons ghemoet.
Ghi moet herberghen tavont met mi«. (*A*)
Tybeert sprac: »Wat souden wij
Eten, Reynaert, of ic hier bleve?«
— »Daer omme zorghe ic, lieve neve;
Hier es der spijsen *goeden* tijt.
Ghi mocht heten, begheerdijt,
Een stic van eere honichraten,
Die bequamelic es utermaten.
Wat sechdi, moochdi shonichs yet?«
Tybeert sprac: »Mine roekes niet.
Reynaert, hebdi *el* niet in huus?
Gavedi mi eene vette muus,
Daer mede *waric wel bewaert*«.
— »Eene vette muus?« sprac Reynaert,
»Soete Tybeert, wat *sechdi?* (*A*)
Hier woent *na* een pape bi;
Een scuere staet *na* an sijn huus,
Daer in es meneghe vette muus;
Ic waense niet ghedroeghe een waghen.
So dicken hoere ic den pape claghen,
Dat sine drijven huten huse«.
— »Reynaert, zijn daer so vette muse?
Vergave God, *waeric* nu daer«.
— »Tybeert«, seit hi, »sechdi waer?
Wildi muse?« — »Of icse wille?
Reynaert, doet dies een ghestille.

1011 *daer*]. W. naar *R.* II, 1127: „Sulc mocht ons *bi daghe* moeten".
1019 *quaden*]. Zie A.
1025 *el* ontbr.]. J. Vgl. *R.* II, 1141: „Hebdi *anders* niet int huus?"
1027 *lietic hu ghewaert*]. Zie A. 1029 *secht di*]. G. 1030 *noch*]. Zie A.
1031 *noch*]. Zie A. 1037 *waer ic*]. Zie de noot bij vs. 148.

Ic minne muse voer alle saken.
Weetti niet, dat muse smaken
Bet dan eenich venisoen?
Wildi minen wille doen,
Dat ghi mi leet, daer si zijn,
Daer mede mochti die hulde mijn
Hebben, al haddi minen *vader*
Doot ende mijn gheslachte al *gader*«.
Reynaert sprac: »Neve, houddi hu spot?« (*A*)
— »Neenic, Reynaert, also helpe mi God«.
— »Weet God, Tybeert, wistic dat,
Ghi soutter sijn noch tavont sat«.
— »Sat? Reynaert, dat ware vele«.
— »Tybeert, dat sechdi thuwen spele«.
— »In doe, Reynaert, bi miere wet.
Haddic een muus ende *waerso* vet,
In gaefse niet omme eenen busant«.
— »Tybeert, *so* gaet met mi te hant.
Ic leede hu daer ter selver stat,
Daer icker hu sal maken zat,
Eer ic nemmermeer van hu sceede«. (*A*)
— »Ja ic, Reynaert, up *dat* gheleede
Ghinghe ic met hu te Mompelier«.
— »So gaen wi dan; wi sijn hier
Al te langhe«, sprac Reynaert.
Doe so namen si up die vaert (*NB*)
Ende liepen, daer si *wesen* wilden,
Dat si nye toghel uphilden,
Eer si quamen tes papen scuere,
Die met eenen erdinen muere (*A*)
Al omme ende omme was beloken,
Daer Reynaert *een vac hadde* tebroken
Des ander *nachtes* daer te voren,
Doe die pape hadde verloren
Enen hane, die hi hem nam.
Hier omme was tornich ende gram

1047 en 1048 *vadre, gadre*]. 1056 *waer so*]. Zie de noot bij vs. 148.
1058 *so* ontbr.]. Vgl. *R.* II, 1174: „*So* ga wi, Tibeert, al te hant". 1062 *die*].
1066 Achter dit vs. heeft het hs. nog:
Tybeert ende sijn oem Reynaert,].
M. Vgl. ook *R.* II, 1182. — De verandering van *Doe* in *Dus* (z. M.) is onnoodig.
1067 *loepen*]. Vgl. *R.* II, 1184: „Ter stat daer si *wesen* wilden".
1072 *in was*]. Zie A.
1073 *daghes*]. Fr. in Ml.'s Proefschr. op vs 1165.

Des papen sone Martinet
Ende hadde voer dat gat gheset
Een strec den vos mede te vane;
Dus gherne wrake hi den hane.
Dit wiste Reynaert, dat felle dier,
Ende sprac: »Neve Tybeert, hier
Crupet in dit selve gat;
Ne weset traghe no lat,
Gaet al omme ende omme gripen.
Hoert, hoe die muse pipen. (*NB*)
Ic sal hier voer dit gat bliven (*O*) *staen*«. (*NB*)
— »Willic te desen gate ingaen?
Wat sechdi, Reynaert, eist hu raet?
Die papen connen vele baraet;
Ic *bestoetse* arde noode«.
— »O wy, Tybeert, twi sidi bloode?
Wanen quam huwer herten desen wanc?«
Tybeert scaemde hem ende spranc,
Daer hi vant groet ongherec:
Want eer hijt wiste, was hem *t*strec
Omme sinen hals arde vast.
Dus hoende Reynaert sinen gast.
Alse Tybeert gheware wart
Des strecs, wart hi vervaert
Ende spranc voert; dat strec liep toe.
Tybeert moeste roepen doe (*NB*)
Met eenen iammerliken ghelate,
Dat Reynaert hoerde up der strate
Buten, daer hi *alteenen* stoet,
Ende riep: »Vindise goet,

1087 In plaats van dit enkele vs. leest men in ons hs.:
α *Keert weder huut, als ghi zijt sat.*
β Ic sal hier bliven voer dit gat,
γ *Ende sal hu hier buten beiden.*
δ *Wine moghen niet tavont sceiden:*
ε *Morghin gaen wi te hove waert.*
ζ *Tybeert, siet dat ghi niet en spaert.*
η *Gaet heten, ende laet ons keren*
θ *Te miere herberghen met eeren:*
ι *Mijn wijf sal ons wel ontfaen.*]. Zie A.

1091 *besteecse*]. Zie A. 1096 *een* strec]. J.

1102 Tusschen dit en het volgende vs. geeft het hs. nog te lezen:
Ende wroughede hem selven dor den noot:
Hi makede een gheroup so groot]. Zie A.

1105 *alleene*]. Een bepaling *alleene* heeft hier geen zin; wel daarentegen een adverb. met de beteekenis „steeds".

Die muse, Tybeert, ende vet?
Wiste nu dat Martinet,
Dat ghi (*NB*) dit wiltbraet (*NB*) hatet *alsoe*,
(*NB*) Hi sauder hu saeuse maken toe;
So hovesch een cnape es Martinet.
Tybeert, ghi singhet *als ghi et.*
Pleecht men tes coninx hove des?
Verghave God, die gheweldich es,
Tybeert, dat (*O*) daer met hu ware
Ysingrijn, die mordenare,
In sulker bliscap als ghi zijt!«
Dus heeft Reynaert groot delijt
Dor Tybeerts ongheval.
Ende Tybeert stont ende ghal
So lude, dat Martinet ontspranc
Ende riep: »Ha ha, Goddanc!
Ter goeder tijt heeft nu ghestaen
Mijn strec; ic hebber met ghevaen
Den hoenredief na minen wane.
Nu toe, ghelden wi hem den hane!«
Met desen (*NB*) wecte *hi moeder* ende *vader*
Ende die kindre alle *gader*,
Ende riep: »Nu toe, hi es ghevaen!«
Doe mochtemen sien porren saen
Alle die in dien huus waren. (*A*)
Selve die pape ne wilde niet sparen,
Quam *huten* bedde moedernaect.
Martinet hi was gheraect

1109 In plaats van dit vs. vindt men in 't ms.:
Dat ghi *ter taflen satet*
Ende dit wiltbraet *dus* hatet,
Dat ghi verteert, in weet hoe,]. Zie A.

1112 *in lanc so bet*]. Vgl. *R.* II, 1238: „Tibeert, mi dunct, ghi singt *als ghi et*". Alleen bij een lezing, als de laatste, erlangt de uiting in het volgende vs. reden van bestaan.

1115 Dat Tybeert]. Deze eenvoudige omzetting, welke aan den tekst een volkomen gezonden zin geeft, is gewis meer aan te bevelen dan de meer omslachtige verandering, naar de lezing van *R.* II door W., J. en M. noodzakelijk geacht, namelijk: de vervanging van *Tybeert* door *Ysingrijn* en van *Ysingrijn*, in 1116, door *Die felle dief.*

1122 *Martinet*]. J.

1127 In plaats van dit vs. leest men in 't ms.:
Met desen *wart hi toten viere*
Ende ontstac eenen stroewisch sciere
Ende wecte *moedre* ende *vadre*]. Zie A.

1128 *gadre*]. 1133 *hute sinen*]. J.

Tote Tybeert ende riep: »Hijs hier«.
Die pape spranc an dat vier
Ende ghegreep zijns wijfs rocke.
Een offerkeersse vrauwe Julocke
Nam (*O*) ende ontstacse metter haest.
Die pape liep Tybeert naest
Ende ghincken metten rocke slaen.
Doe moeste Tybeert daer ontfaen
Wel meneghen slach al in een. (*NB*)
Martinet ghegreep eenen steen
Ende warp Tybeert een hoghe huut.
Die pape stont al bloeter huut
Ende hief up eenen groeten slach.
Alse Tybeert dat ghesach,
Dat hi emmer sterven soude,
Doe dedi een deel als die boude
(Dat dien pape verghinc te scanden):
Beede met claeuwen ende met tanden
(*NB*) Spranc *hi* dien pape tusschen die been
Ende haelde hem dat een van den tween
Uter burse al sonder naet,
Daer men dien beyaert mede slaet.
Dat dinc viel neder up den vloer.
Die vrauwe was zeerich ende zwoer
Bi der zielen van haren vader,
Si wilde wel om al gader
Die offerande van eenen jare,
Dat niet den pape ghevallen ware
Dit vernoy ende dese scame.
So sprac: »*in tsleets* duvels name

1138 en 1139 nam vrauwe Julocke Ende]. Metri causa.

1143 Tusschen dit en het volgende vs. lezen we in 't hs. nog:

Die pape stont, als hem wel scoen,
Al naect ende slouch slach in slach
Up Tybeert, die voer hem lach.
Daer ne spaerde haer negheen.].

Deze serie van fraaie herhalingen wordt niet in *R* II aangetroffen (z. ald. 1273 en 1274). Balduinus heeft ze blijkens den passus „nemoque parcit ei" (537) in zijn origineel gelezen, doch, met uitzondering van gemelden laatsten regel, als onnut materiaal in zijn vertaling achterwege gelaten.

1153—1155: α *Dedi hem pant, alsoet wel scheen,*
β *Ende* spranc dien pape tusschen die been
γ *In die* burse enz.]. Zie A.

1160 *Sine*]. Vgl. *R.* II, 1292: „*Si* woude dattet haer ghecost waer" enz. J. las *Soe.*

1164 *int sleets*]. J.

Moete dit strec sijn gheset!
Siet, lieve *sone* Martinet,
Dit was van huwes vader ghewande. (*A*)
Siet hier mijn scade ende *sijn* scande
Emmermeer voert in allen stonden.
Al ghenase hi van der wonden,
Hi blivet *ten* soeten spele mat«.
Reynaert stont noch doe voer tgat.
Doe hi dese tale hoerde,
Hi loech, dat hem bachten scorde
Ende hem crakede die *caverne*.
Doe sprac hi te sinen scherne:
»Swighet, Julocke, soete vrauwe,
Ende laet zyncken desen rauwe. (*NB*)
Wattan, al hevet hu here verloren
Eenen van den clippelen *voren*, (*NB*)
Laet bliven dese tale achter.
Gheneset de pape, en es gheen *lachter*,
Dat hi ludet met eere clocken«.
Dus troeste Reynaert vrauwe Julocken,
Die haer arde sere mesliet.
Die pape mochte langher niet
Ghestaen, hi viel in ommacht.
Doe hiefsene up *ende heeften bracht*
(*NB*) Te bedde waert. *Doe* keerde Reynaert
Alleene *tsiere* herberghen waert
Ende liet Tybeert *in groter noot*
Ende in zorghen van der doot. (*NB*)

1166 *neve*]. W. naar *R.* II, 1298. 1168 *mijn*]. Ml. op vs. 1278.
1171 *den*]. G. Vgl. *R.* II, 1303. 1175 *taverne*]. Zie *Tschr.* 5, 251, op vs. 1285.
1178 Tusschen dit en het volgende vs. vindt men in het hs. nog de lamme herhaling: *Ende laet bliven huwen toren*,
welke in *R.* II ontbreekt (z. ald. 1310 en 1311).
1180 en 1181 In plaats van deze regels lezen we in 't ms.:
α Eenen van den clippelen *zinen*,
β *Al te min so sal hi pinen.*
γ Laet bliven dese tale achter.]. Zie A.
1182 *lachtre*]. 1188—1192 In plaats van deze vss. leest men in 't hs.:
α Doe hiefsene up *met haerre cracht*
β *Ende drouchene recht* te bedde waert.
γ *Hier binnen* keerde Reynaert
δ Alleene *ter* herberghen waert
ε Ende liet Tybeert *zeere vervaert*
ζ Ende in zorghen van der doot.
η *Al was Tybeerts zorghe groet*,]. Zie A.

Maer doe hise alle onledich sach
Over dien pape, die daer lach
Ghewont, doe ghinc hi hem pinen,
So dat hi metten tanden zine (*A*)
Die pese midden beet ontwee.
Doe ne wildi letten nemmee
Ende spranc weder hûte ten gate (*A*)
Ende dede hem up die rechte strate,
Die tes coninx waert ghelach.
Eer hi daer quam, so waest dach
Ende die zonne begonste rijsen.
In eens arems ziecs wijsen
Quam Tybeert in thof gheronnen,
Die tes papen hadde ghewonnen,
Dat hi langhe claghen mach.
Alse die coninc dit versach,
Dat hi hadde dat hoeghe verloren,
Doe mochtemen vreeselike horen
(*NB*) Dreeghen den dief Reynaert. (*A*)
Die coninc doe niet langher ne spaert, (*A*)
Hine riep sine baroene te rade
Ende vraeghde, wat hi best dade
Jeghen Reynaerts overdaet.
Doe waert ghindre menich raet,
Hoemen Reynaert ter redenen brochte,
Die dese overdaet wrochte.
Doe sprac Grimbeert die das, (*A*)
Die Reynaerts broedersone was:
»Ghi heeren, ghi hebt meneghen raet.
Al ware mijn oem noch also quaet,
Salmen vrij recht voertdraghen,
Men salne *derde*waerven daghen,
Alsomen doet eenen vrijen man.
Ende en comt hi niet dan,
So es hi sculdich alre dinc,
Daer hi af voer den coninc (*A*)
Van desen heeren es beclaghet«.
— »Wie wildi, Grimbeert, dattene daghet?«

1193 *Maer* ontbr.]. Vgl. in verband met de wijzigingen, in de voorafgaande vss. gemaakt, de lezing van *R.* II, 1325: „*Mer* doe hise al onledich sach".

1211 *Den coninc* dreeghen]. J.

1224 *drie* waerven]. Vgl. *R.* II, 1356, *derde werf*, en z. o. Ml. in diens Proefschr., bl. 42. Voor den vorm *waerven* verwijs ik naar de noot onder den tekst bij vs. 919.

Sprac de coninc, »wie es hier,
Die sijn hoeghe ofte sijn lier
Wille setten in avontueren
Omme eene felle creatuere?
Ic wane, hier niemene en es so zot«. (*A*)
Grimbeert sprac: »So helpe mi God,
Siet mi hier, ic bem so coene,
Dat ic wel dar bestaen te doene
Dese bodscap, ghebiedijt«. (*A*)
— »Grimbeert, gaet wech ende zijt (*A*)
Vroet ende wacht hu ieghen mesval«.
Grimbert sprac: »coninc here, ic sal«.
Dus gaet Grimbeert te Maupertuus.
Als hire quam, vant hi in huus
Sinen oem ende vrauwe Ermelijne,
Die bi haren welpekijnen
Laghen in die haghedochte.
Ende ten eersten dat Grimbeert mochte, (*A*)
Groette hi sinen oem ende ziere moyen.
Hi sprac: »En sal hu niet vernoyen
Des *geruchts*, daer ghi in zijt?
Dincket hu noch niet wesen tijt,
Dat ghi trect, oem Reynaert,
Tote des conincs hove waert,
Daer ghi wel zere zijt beclaghet?
Ghi sijt III waerven ghedaghet.
Vermerredi maerghin den dach,
So zorghic, dat hu ne mach
Negheene ghenade me ghescien.
Ghi sult in den derden daghe sien
Hu casteel bestormen, Maupertuus:
Ghi sult gherecht sien voer hu huus
Eene galghe ofte een rat.
Over waer segghic hu dat:
Beede hu kindre ende hu wijf
Sullen verliesen haer lijf
Lachterlike al sonder waen.
Ghine moghet selve niet ontgaen.
Daer omme es hu de beste raet,
Dat ghi met mi te hove gaet.
Hets messelic, hoet ghevallen mach:
Hu es dicken up eenen dach

1251 *onrechts*]. Vgl. *R.* II, 1385: „van den *gherufte*, daer ghi in sijt".
1257 *Vermerrendi*]. J. 1261 *Huwen*]. J. metri causa.

Vremder *avontuere* ghevallen,
Dan ghi noch quite van hem allen (*A*)
Met des coninx orlove
Maerghin sciet huten hove«.
Reynaert seide: »Ghi secht waer.
Nochtan, Grimbeert, comme ic *met vaer*
Met hu onder des coninx ghesinde;
Die ic binnen den hove vinde,
Sijn up mi verbolghen al.
Quame ic danen, het ware gheval.
Nochtan dinct mi beter wesen
(Ghenese, of ic mach ghenesen),
Dat ic met hu te hove vare,
Dan het al verloren ware,
Casteel, kindre ende wijf
Ende daertoe mijns selves lijf.
In mach den coninc niet ontgaen.
Alse ghi wilt, so willic gaen«.
»Hoert«, seit hi, »vrauwe Hermelijne,
Ic bevele hu die kindre mine,
Dat ghire wale pleghet nu.
Voer alle dandre bevelic hu
Minen zone Reynardine;
Hem staen wel die *graneline*
An zinen muulkine over al;
Ic hope, dat hi mi slachten sal.
Hier es *Rosseel*, een scone dief;
Die hebbic nochtan harde lief, (*A*)
Ja, als yement sine kindre doet. (*A*)
(*NB*) Eist dat *gi* nu *hen doet goet*,
Ic salt mi nemen arde na,
Up dat (*NB*) mach *sijn*, dat ic ontga,
Dat ict hu weder moete lonen«.
Met hoofschen woorden ende met sconen
Nam Reynaert an de sine orlof (*A*)
Ende ruumde sijns selves hof.

1273 *avontueren*]. J. 1278 *daer*]. Zie A. 1279 *Met hu* ontbr.]. Zie A.
1280 en 1281 *Dat — Es*]. Zie A.
1296 *gaerdeline*]. Zie *Tschr.* 1, 16, op vs. 1415. 1297 *In zine*].
1299 *Rollel*]. G.
1302—1305: *Al* eist dat *ic* nu *van hier moet*,
Ic salt mi nemen arde na,
Up dat *ic* mach, dat ic ontga.
Grimbeert, neve, God moet hu lonen.] Zie A.

Ay, hoe droeve bleef vrauwe Hermeline
Ende hare cleene welpekine,
Doe Reynaert sciet huut Maupertuus
Ende hi hof liet ende huus
Aldus omberaden staen.
Nu hoort, wat Reynaert heeft ghedaen.
Teerst dat hi quam an der heyden,
Hi sprac te Grimberte ende zeide:
»Grimbert, *siet*, wel soete neve,
Van zorghen *swetic* ende beve.
Want ic in vresen ga van der doot,
Ende mijn berouwenesse es so groot
Van sonden, die ic hebbe ghedaen,
Lieve neve, ic wille gaen
Te biechten hier te di;
Hier nes ander pape bi.
Hebbic mine biechte ghedaen,
Hoe so die saken sijn vergaen, (*A*)
Mine siele sal te claerre wesen«.
Grimbeert andwoerde na desen:
»Oem, wildi te biechten gaen,
So moetti dan verloven saen
Alle diefte ende allen roef,
Of en diet hu niet een loef«. (*A*)
— »Dat weetic wel«, sprac Reynaert.
»Grimbeert, nu hoert haerwaert (*NB*):
Confiteor pater mater,
Dat ic den otter ende den cater
Ende *allen dieren* hebbe mesdaen.
Daer af willic mi in biechten dwaen«.

1317 *scone*]. Vgl. de vert. 622: „*En aspice*, dulcis amice". *Scone* zou als epitheton hier in 't geheel niet te pas komen.

1318 *suchtic*]. Vgl. de vert. 623: „*sudo* tremoque". In verband met de lezing *siet*, in 1317, ware *suchtic* ten eenenmale onbegrijpelijk. Vgl. ook Ml. onder aan bl. 50.

1319—1322 In plaats van deze drie vss. leest men in 't hs.:

Lieve neve, ic wille gaen,
Nu hoert mine redene saen.].

Zie Ml. in diens proefschr., bl. 50. (In vs. 1319 heb ik evenwel meer getrouw de goede lezing van *R.* II overgenomen, en daarentegen in 1321 het onjuiste *mesdaen* van *R.* II, 1479, veranderd in *ghedaen*.)

1334 Tusschen dit en het volgende vs. staat in 't hs. nog:

α *Ende vandet mi gheraden.*
β *Siet, ic come hu te ghenaden*
γ *Van alle gader minen mesdaden.*
δ *Nu hoert, Grimbeert, ende verstaet:*]. Zie A.

1337 *alle diere*]. W.

Grimbeert sprac: »Oem, walschedi?
Of ghi (*NB*) wilt, spreect ieghen mi
In Dietsche, dat ict mach verstaen«.
Doe sprac Reynaert: »Ic hebbe mesdaen
Jeghen alle diere, die leven;
Bidt Gode, dat hijt mi moete vergheven.
Ic dede minen oem Brune
Al bloedich maken sine crune.
Tybeert dede ic muse vaen, (*A*)
Daer ickene zere dede slaen
Tes papen huus, daer hi spranc int *strec.*
Ic hebbe ghedaen groet ongherec
Canticleer *an* sine kindre,
Waren si meerre ofte mindre. (*NB*)
Oec hebbic (*NB*) *Ysengrijn* mee (*NB*) bedroghen,
Dan ic di soude ghesegghen moghen.
Omdat ic te bet hem dade quaet,
Hietic*ken* oem dor baraet.
Ic maectene moonc ter Elmaren,
Daer wi beede begheven waren;

1340 *yet* wilt]. J. Een uitdrukking, met den zin „als 't u belieft", is hier even juist van pas als de woorden van den tekst = „zoo gij iets begeert" onzinnig mogen heeten.

1349 *net.*]. J. De weglating van *huus* (zie J.) is hier echter onnoodig; het metrum van ons vs. is, ook met genoemd woord, in orde.

1351 *ende*]. Bij deze kleine verandering wordt, naar ik meen, de dictie veel juister en nauwkeuriger. *Ongherec* = „schade, nadeel" past uitstekend in verband met Canticleer, maar zou te zwak zijn met betrekking tot de vermoorde kinderen des haans.

1352 Tusschen dit en het volgende vs. staat in het hs nog:

Dicken makedicse los.
Dor recht beclaghet hi den vos.
Die coninc en es mi oec niet ontgaen:
Ic hebbe hem toren oec ghedaen
Ende mesprijs der coninghinne,
Dat si spade sullen verwinnen
Also vele eeren van mi.]. Zie A.

1353 In plaats van dit vs. leest men in ons ms.:

Oec hebbic, *dat segghic di,*
Grimbeert, mee *liede* bedroghen]. Zie A.

1355 *Ende Ysengrijn, dat verstaet*]. Zie *Tschr.* 5, 252. *Ende*, dat ik aldaar behouden had, meen ik thans als onpassend te moeten verwijderen.

Men lette voorts op de overeenkomst in gedachte tusschen de lezing der vertaling en de volgende plaats uit den *Ysengrimus* I, 11 en 12:

„Dicebat patruum falso Reinardus, ut illa
Tamquam cognato crederet usque suo".

1356 Hietic]. Zie *Tschr.* 5, 252.

Dat wart hem al te zere te pinen:
Ic dede hem an die clockelijnen
Binden beede sine voete.
Dat luden wart hem doe so soete,
Dat hijt emmer wilde leeren.
Dat verghinc hem tonneeren;
Want hi luudde so utermaten,
Dat alle, die ghingen bi der straten
Ende *thoerden*, *worden daer af in vare*
Ende waenden, dat die duvel ware,
Ende liepen daer si luden hoerden.
Eer hi doe conste in corten woerden
Ghespreken: »ic wille mi begheven«,
Hadsi hem na ghenomen tleven.
Sint dedic hem *die* crune gheven;
Hem maechs ghedinken al zijn leven,
Dat weetic wel over waer:
Ic dede hem afbernen dat haer,
So dat hem die zwaerde cramp.
Sint dedic hem meerren scamp
Up thijs, daer icken leerde visschen,
Dat hi (*NB*) niet conste ontwisschen;
Hi ontfincker meneghen slach.
Sint leeddickine up eenen dach
Tote des papen van *Ambloys*.
In al dat lant van Vermendoys
So en woende gheen pape riker.
Die selve pape hadde eenen spijker,
Daer menich vet bake in lach;
Des haddic dicken goet ghelach.
Onder dien spijker haddic een gat
Verholenlike ghemaect; in dat
(*NB*) Dedic Ysingrijn (*NB*) crupen.
Daer vant hi rentvleesch in cupen
Ende baken hanghende vele.
Des (*NB*) dedi dor sine kele
So vele gheliden utermaten:
Als hi weder huten gate

1367 Ende *waren binnen der Elmare*]. Zie A.
1368 *Ende* ontbr.]. Zie A. 1373 *die* ontbr.]. J.
1380 *Daer* hi *mi* niet]. De weglating van *mi* was reeds door W. voorgeslagen.
1383 *Umi-* of *Unubloys* (het eene zoowel als het andere kan men in ons hs. lezen)]. Knorr in diens *Praef.* X.
1391 *Daer* dedic Ysingrijn *in* crupen.]. Vgl. *R.* II, 1553: „Dedic Isegrim gaen cr."
1394 Des *vleesch*]. M. naar *R.* II, 1556: „*Die* (l. *Dies*) liet hi gaen door sijn keel".

Waende keeren, *so verboet*
Hem (*NB*) *dat liden sijn* buuc (*NB*) groet,
Dat hi beclaghede zijn ghewin,
Daer hi was commen hongherich in,
Ne condi *zat* niet (*NB*) huut *daernaer*.
(*NB*) Nu hoert, wat ic toebrochte daer (*O*).
Ic liep al daer die pape zat
Te ziere taflen ende hat.
Die pape hadde eenen cappoen;
Dat was dat alre *vetste* hoen,
Dat men in al dat lant vant; (*A*)
Hi was ghewent al toter hant.
Dien prandic in minen mont
Voer die tafle, daer hi stont,
Al *daer* die pape toesach.
Doe riep die pape: »Nu *vanc*, slach!
Helpe, wie sach dit wonder nye?
Die vos comt daer ic toezye
Ende roeft mi in mijns *selves* huus.
So helpe mi sancta spiritus,
Te wers hem, dat hire quam!«
Dat tafelmes hi upnam
Ende stac de tafle, dat so vloech
Verre boven mi arde hoech
In *middewaerde* up den vloer.
Hi vloecte zere ende zwoer
Ende hi riep lude: »slach ende va!« (*A*)
Ende ic voeren ende hi na (*NB*)
Up Ysingrijn, *al* daer hi stont.
Ic hadde dat hoen in minen mont,

1397 *huter noet*]. Zie A. 1398 Hem *was dien leeden* buuc *so* groet.]. Zie A.
1401 en 1402 In plaats van deze twee verzen heeft het hs.:
α Ne condi niet commen huut.
β *Ic liep, ic maecte groet gheluut*
γ *Int dorp ende maecte groet gherochte.*
δ Nu hoert, wat ic daer toe brochte.]. Zie A.
1406 *beste*]. Ml. op vs. 1532.
1411 *daert*]. Vgl. ook ben. 1414. 1412 *vant*].
1415 *selves* ontbr.]. G. Vgl. 't Lat. 716: „In *propria* vulpes iam praedo domo spoliat me".
1421 *midden waerde*]. Vgl. boven 479 en zie ook *te middewaerde*, Rijmb. 29788, 30610, *ter midderwerden*, Rijmb. 167, *in die middewaerde* Rijmb. 476, 5481, enz.
1424 Tusschen dit en het volgende vs. heeft het hs. nog:
Sijn tafelmes haddi verheven
Ende brochte mi ghedreven]. Zie A.
1425 *al* ontbr]. Metri causa (het wederpaar bevat vier heffingen).

Dat arde groet was ende zwaer;
Datso moestic laten *vallen* daer
Ende waest mi leet ofte lief (*NB*) *daer* laten,
(*NB*) Ende ic ghinc miere straten
Danen, daer ic wesen woude.
Alse die pape upheffen soude
Dat hoen, sach hi Ysingrine.
Doe naecte hem eene grote pine:
Hi warpene int hoeghe metten messe.
Den pape volchden si zesse,
Die alle met groeten staven quamen;
Ende als si Ysingrijn vernamen,
Doe maecten si *so* groet gheluut,
Dat die ghebuere quamen huut,
Ende maecten *hem mare*,
(*NB*) Dat daer een wulf ware
In spapen spijker ghevaen (*O*),
Die hem selven hadde *ghedaen*
Bi den buke in *een* gat.
Als die gbebuere ghevreescheden dat, (*NB*)

1428 *vallen* ontbr.]. Vgl. *R.* II, 1591: „Dat hoen lietic *vallen* daer".

1429 In plaats van dit vs. heeft het hs.:

Waest mi leet ofte lief.
Doe riep die pape: „ay here dief,
Ghi moet den roef hier laten!"]. Zie A.

1430 *Hi riep* ende ic]. J. Zie ook *R.* II, 1594 (aangehaald ben. in de Aant. op 1429).

1439 *een* en 1440 *Ende*]. Vgl. *R.* II, 1605 en 1606:

„Ende maecten *so* groot gheluut,
Dat alle die ghebuer quamen uut."

1441—1443:

Ende maecten *grote niemare*,
Manlic andren, dat daer ware
In spapen spijker een wulf ghevaen,]. Zie A.

1444 *ghevaen*]. J. 1445 *dat*].

1446—1453 In plaats van deze vss. leest men in het hs.:

α Als die ghebuere gevreescheden dat,
β *Liepen si dat wonder bescauwen.*
γ *Al daer wart Ysingrijn te blauwen*,
δ So *dat* hem ghinc al huten spele:
ε Want hi ontfincker arde vele
ζ Groete slaghe ende groete worpe.
η *Dus quamen die kindre* van den dorpe
θ *Ende verbonden hem die hoghen:*
ι *Het stont hem so, hi moest ghedoghen.*
κ *So* zeere *slouch si* ende staken,
λ *Dat sine* huten gate traken
μ (*Doe ghedoghedi vele onghevals*)
ν *Ende bonden hem an sinen hals*
ξ *Eenen steen ende lietene gaen*
ο *Ende lietene diene honden saen*,
π *Diene ghinghen bassen ende jaghen.*
ρ *Oec diende men hem met groten slaghen*,
σ So langhe dat hi ghelove was.]. Zie A.

So (*NB*) ghinc*t* hem (*O*) al huten spele;
Want hi ontfincker arde vele
Groete slaghe ende groete worpe
Van den lieden van den dorpe, (*NB*)
Diene huten gate traken (*O*)
Ende zeere *sloeghen* ende staken, (*O*, *NB*)
So langhe dat hi ghelove was.
Doe viel hi neder up dat gras,
Of hi ware al steendoot.
Doe was der *liede* bliscap groot,
(*NB*) Ende *sleeptene* met groten ghehuke
Over steene ende over struke
Buten dien dorpe in eene gracht. (*A*)
Daer bleef hi ligghende al dien nacht.
Inne weet, hoe hi danen voer.
Sint verwarvic, dat hi mi zwoer
Sine hulde een jaer al omtrent.
Dat dedi up sulc convent,
Dat icken *maecte* hoenre sat.
Doe leeddickene in eene stat,
Daer ic hem dede te verstane,
Dat *seven* hinnen ende eenen hane
In een groot huus an ere straten
Up eenen aenbalke saten
Recht *eere* valdore bi.
Daer dedic Ysingrijn *met* mi
Up dat huus clemmen boven.
Ic seide, ic wilde hem gheloven,
Wildi crupen in die valdore,
Dat hire soude vinden vore
Van vetten hoenren sijn ghevoech.
Ter valdore ghinc hi ende loech,
Ende croep daer in met vare
Ende began tasten harenthare.

1456 *kindre*]. Vgl. de A. op 1446—1453.

1457 In plaats van dit vs. heeft het hs.:

Ghindre was grote niemare:
Si namene en leidene up eene bare
Ende *droughene* met groten ghehuke]. Zie A.

1460 *Daer* ontbr.]. Vgl. de A. op 1459. 1465 *soude maken*]. Om 't metrum.

1468 *twe*]. Vgl. *R.* II, 1624: „*seven* hennen"; en de Lat. vert. 683: „*ter quater* altilia", dat in verband met de laatste lezing als *ter* + *quater* is op te vatten.

1471 *teere*]. J. 1472 *bi*]. Vgl. *R.* II, 1628: „clommen *wi*", en 't Lat. 685: „ibi *scandimus*".

Ende als hi taste (*O*) *ende* niet en vant,
Sprac hi: »Neve, hets hier bewant
Te zorghen; ic ne vinder niet«. (*A*)
Ic sprac: »Oem, wats (*NB*) ghesciet,
Cruupter een lettel bet in;
Men moet wel pijnen om ghewin.
Ic hebse wech, diere saten voren«.
Dus so liet hi hem verdoren,
Dat hi die hoenre te verre sochte.
Ic sach, dat icken hoenen mochte,
Ende *stiet*ene so, dat hi voer
Van daer boven up den vloer
Ende gaf eenen groeten val,
Datsi ontspronghen over al,
Die daer in dien huse sliepen.
Die bi den viere laghen, si riepen,
Dat ware in huus, sine wisten wat,
Ghevallen *d*oer dat *valdore*gat.
Si worden up ende ontstaken lecht.
Doe sine *al* daer saghen, echt
Wart hi ghewont toter doot.
Ic hebben brocht in menegher noot,
Meer dan ic ghesegghen mochte.
Nochtan, al dat ic nye ghewrochte
Jeghen hem, *des* ne roecke ic niet
Zo zere, als dat ic verriet
Vrauwe *Her*swenden, sijn scone wijf, (*A*)
Die hi liever hadde dan sijns selfs lijf.
God die moet mi vergheven!
Haer dedic, dat mi liever bleven

1481 Hi taste ende als *hi* niet en vant]. Zie A.

1484 wats *hu* ghesciet]. J. Vgl. *R.* II, 1640: „Ic sprac: oeck (*l.* oem), wats ghesciet".

1491 *hoend*ene]. M. naar *R.* II, 1647: *stieten.*

1498 voer dat *vyuer*gat]. Vgl. *R.* II, 1653: „*door* dat *valdoergat*". (Dat Gräter hier juist heeft gelezen en de vorm *viuergat* een fictie is, zij hier terloops aangemerkt, in verband met de noot onder aan pag. 110 mijner *Mnl. Sprk.*)

1500 *al* ontbr.] Om 't metrum.

1505 *s*one].

1507 *Y*swenden]. G.

1510 en 1511: Haer dedic, dat mi liever ware bleven
Te doene, dant es ghedaen.].

J. Metri causa.

Ware (*O*) te doene, dant es ghedaen«.
Grimbeert sprac: »Of ghi*ne* wilt gaen
Claerliken te biechten tote mi,
1514 So*ne* suldi sijn van huwen zonden vrij (*O*). (*NB*)
1514*Ic hebbe ieghen sijn wijf mesdaen,
1515 Oem, dat en can ic niet verstaen;
1515**In weet*, waer ghi dese tale keert«.
Reynaert sprac: »Neve Grimbeert,
Ware dat *niet on*hoofschede groot,
Of ic hadde gheseit al bloot:
Ic hebbe gheslapen bi miere moyen?
1520 Ghi zijt mijn maech; hu souts vernoyen,
Zeidic eeneghe dorperheit.
Grimbeert, nu hebbic hu gheseit
Al dat mi mach ghedinken nu.
Gheeft mi aflaet, dat biddic hu,
1525 Ende settet mi, dat hu dinct goet«.
Grimbeert was wijs ende vroet
Ende brac een rijs van ere haghe
Ende gaffer *hem* mede XL slaghe
Over alle sine mesdaden.
1530 Daer na in gherechten *rade*
Riet hi hem goet te wesene
Ende te wakene ende te lesene
Ende te vastene ende te vierne
Ende te weghe waert te stierne
1535 Alle, die hi buten weghe saghe;
Ende hi *hem* voert alle sine daghe
Bescedenlike soude gheneeren,
Ende diere soude verzweeren

1512—1515*: α Grimbeert sprac: „Of ghi wilt gaen
β Claerliken te biechten tote mi
γ *Ende* sijn van huwen zonden vrij,
δ So suldi *spreken ombedect.*
ε *In weet, waerwaert ghi dit trect.*
ζ Ic hebbe ieghen sijn wijf mesdaen,
η Oem, dat en can ic niet verstaen.
θ Waer ghi dese tale keert“.]. Zie A.

1517 Ware dat hoofschede groot]. Vgl. *R.* II, 1677: „Waer dat *niet scande* groot“. Bij de Comb. lezing zou het adject. *groot* geen reden van bestaan hebben.

1528 *hem* ontbr.]. W. 1530 *raden*]. G. 1536 *hem* ontbr.].

1537 *Behendelike*]. J.

1538—1542; *Hier na so dedi hem* verzweeren
Beede roven ende stelen.
Nu moet hi siere sielen *pleghen*
Reynaert bi Grimbeerts rade,
Ende *ghinc* te hove up ghenade.]. Zie A.

Beede roven ende stelen.
Dus moet hi siere sielen *telen*,
Reynaert, bi Grimbeerts rade,
Ende *ghaen* te hove up ghenade.
Nu *so* es die biechte ghedaen.
Die heren hebben den wech bestaen
Tote des conincs hove waert.
Nu was buter rechter vaert,
Die si te gane hadden begonnen,
Een pryoreit van zwarten nonnen,
Daer meneghe gans ende menich hoen,
Meneghe hinne, menich cappoen
Plaghen te weedene buten muere.
Dit wiste die felle creatuere,
Die onghetrauwe Reynaert,
Ende sprac: »Te ghenen hove waert
So leghet onse rechte strate«.
Met dusdanen barate
Leedde hi Grimbeert bi der scueren,
Daer die hoenre buten muere
Ghinghen weeden harenthare.
Der hoenre wart Reynaert gheware;
Sine oghen begonden omme te gane.
Buten den andren ghinc een hane,
Die arde vet was ende jonc;
Daer na gaf Reynaert eenen spronc,
So dat dien hane de plumen stoven.
Grimbeert sprac: »Oem, ghi dinct mi doven,
Onsalich man, wat wildi doen?
Wildi noch *weder* om een hoen
In alle die groete sonden slaen,
Daer ghi te biechten af zijt ghegaen?
Dat moet hu wel zere rauwen«.
Reynaert sprac: »Bi rechter trauwen,
Ic hads vergheten, lieve neve.
Bidt Gode, dat hijt mi vergheve;
Het ne ghesciet mi nemmermeer«.
Doe daden sie eenen wederkeer

1543 *so* ontbr.]. Metri causa, dewijl het wederpaar vier arseis bevat. 1547 *Dien*]. 1560 *Den*]. G.
1568 *weder* ontbr.]. Vgl. *R.* II, 1734 en 1735:
„Wildi *weder* om een hoen
In alle die grote sonden slaen,"

Over eene smale brugghe.
Hoe dicken sach Reynaert achter rugghe
Weder daer die hoenre ghinghen!
Hine conste hem niet bedwinghen,
Hine moeste ziere seden pleghen.
Al haddemen thoeft hem (*O*) afghesleghen,
Het ware ten hoenren waert ghevloghen
Also verre, alst hadde ghemoghen.
Grimbeert sach dit ghelaet
Ende seide: »Onreyne vraet,
Dat hu dat hoghe so omme gaet!«
Reynaert andwoerde: »Ghi doet quaet,
Dat ghi *met huwe harde woort*
(*NB*) Mine bede dus *verstoort.*
Laet mi doch lesen *een* pater nooster
Der hoenre zielen van den cloester
Ende den gansen te ghenaden,
Die ic dicken hebbe verraden,
Doe icse desen heleghen nonnen
Met miere lust hebbe af (*O*) ghewonnen«.
Grimbeert balch; newaer Reynaert
Hadde emmer zine oghen achterwaert,
Tes si quamen ter rechter straten,
Die si te voren hadden ghelaten.
Daer keerdesi ten hove waert. (*O*)
(*NB*) Arde zere beefde Reynaert, (*O*)
Doe hi began den hove naken,
Daer hi waende seere mesraken.
Doe in sconinx hof was vernomen,
Dat Reynaert ware te hove comen,
Met Grimbeerde den das,
Ic wane, daer niemene was (*A*)

1582 hem thoeft]. Metri causa.
1589 en 1590: Dat ghi *mine herte so versmaet*
Ende mine bede dus *verstorbeert.*]. Zie A.
1591 II]. Vgl. *R.* II, 1757: „*een* pr nr".
1595 *Dien*]. Vgl. *R.* II, 1761: „*Doe icse* dese heilighe nonnen".
1596 af hebbe]. Metri causa.
1600—1603: *Doe began hem drouve* ghelaten
Ende arde zere beefde Reynaert
Daer keerde si ten hove waert].
De verandering is van G. Vgl. *R.* II, 1766—1768;
„*Die si te voren hadden* ghelaten:
Daer keerden si ten hove waert.
Och, hoe zeer beefde Reinaert,"

So arem no van so crancken maghen,
Hine ghereedde hem up een claghen,
Ende altemale ieghen Reynaerde.
Nochtan dedi als die onvervaerde, (*A*)
Hoe so hem te moede was,
Ende hi sprac te Grimbeert den das:
»*Laet* ons *gaen* die hoechste strate«.
Reynaerd ghinc in dien ghelate
Ende in also bouden ghebare,
Ghelijc of hi sconinx sone ware (*A*)
Ende hi niet en hadde mesdaen.
Boudeliken ghinc hi staen
Voer Nobele dien coninc,
Ende sprac: »God, die alle dinc
Gheboet, hi gheve hu, coninc here,
Langhe bliscap ende eere.
Ic *groete* hu, coninc, ende *hebbes* recht:
En hadde nye coninc eenen cnecht
So ghetrauwe ieghen hem,
Als ic oyt was ende bem;
Dat es dicken worden anschijn.
Nochtan die sulke, die hier zijn,
Souden mi (*NB*) gherne huwer hulden roven (*O*)
Met loghen, *wildi* hem gheloven.
Maer neen, ghi niet; God moete hu lonen!
Het ne betaemt *oec* niet der cronen,
Datsi den scalken ende den fellen
Te lichte *ghelove*, datsi vertellen.

1611 *Dit was al*]. Vgl. *R.* II, 1777: „*Ende altemale* teghen Reinaert".

1615 *Leedet* ons]. De lezing van het hs. is onzinnig. Op de verknoeiing van *laet* tot *leedet* had vanzelf de uitlating van *gaen* moeten volgen.

1625 *groet* en *hebbe*]. De laatste verandering is van W., naar *R.* II, 1791: „ic *hebs* recht".

1631 en 1632: *Soude* mi *nochtan* gherne roven
Huwer hulden, *wilde ghi* hem gheloven.].

Vgl. *R.* II, 1798—1799: „*Souden* mi gherne *u hulde* roven
Mit loghen, woudijs hem gheloven".

en de vertal. 814—815: „qui me privare laborant
Fraude favore tuo".

en zie ook Ml. in diens Proefschr., bl. 56. Een vorm *wilde ghi* is te jong, om uit Willem's pen gevloeid te kunnen zijn (vgl. mijn *Mnl. Sprk.* § 218).

1634 *oec* ontbr.]. Vgl. *R.* II, 1800: „Het en betaemt *oec* niet der cronen".

1636 *gheloven*].

Nochtan, *ic* wille*s* Gode claghen,
Dier es te vele in onsen daghen,
Die metter scalcheit, die *si* connen,
Die *vorder*hant hebben ghewonnen
Over al in *heren* hoven.
Dien sal men niet gheloven;
Die scalcheit es hem binnen gheboren.
Datsi den goeden lieden doen toren, (*A*)
Dat *wille* God wreke*n* (*O*) up haer leven,
Ende moete hem eewelike gheven
Al sulken loon, als si sijn waert«.
Die coninc sprac: »O wy Reynaert,
O wy Reynaert, onreyne quaet,
Wat condi al scone ghelaet!
Maer dat en can hu (*NB*) ghehelpen een caf.
Nu comt huwes smeekens af;
In werde bi smeekene niet hu vrient.
Dat ghi (*NB*) mi *dicken* hebt ghedient,
Dat wert hu nu te rechte ghegouden.
(*NB*) Qualic *so* hebdi ghehouden
Dien vrede, die ic hadde ghezworen«.
— »O wy, wat hebbic al verloren!«
Sprac Canticleer, die daer stont.
Die coninc sprac: »Hout huwen mont,
Here Canticleer, nu laet mi spreken,
Laet mi antwoerden sinen treken.
Ay, here dief, Reynaert,
Dat ghi mi lief hebt ende waert,
Dat hebdi *met sonderlingher* pine
Minen boden *ghedaen* anschine,

1637 will*ics*]. De conjunctie *nochtan* behoort kennelijk in den zin: „Dier es te vele enz.", niet bij „willics enz." Onjuist is daarom de woordschikking in het hs., welke alleen ten gevolge eener foutieve verbinding van het laatstgenoemde verb. met *nochtan* kan ontstaan zijn.

1639—1640: *Der scalke*, die *wroughen* connen,
Die *met ter rechter* hant hebben ghewonnen]. Zie A.

1641 *rike*]. Vgl. *R.* II, 1807: „in *heren* hoven".

1645 wreke God]. Metri causa, naar *R.* II, 1811: *wil* God wreken".

1651 Dat en can hu *niet* ghehelpen een caf.]. Vgl. *R.* II, 1817: „*Mer* ten baet u niet een caf". De weglating van *niet* wordt door het metrum geëischt.

1654—1656: *Hets waer*, ghi *sout* mi hebb*en* ghedient
Van ere sake in den woude,
Daer ghi qualic *in* hebt ghehouden]. Zie A.

1657 *Die eede*]. G. Vgl. *R.* II, 1822 (zie bov. de A. op 1654—1656).

1665 *sonder huwe*]. Zie A.

1666 *Mine* boden *laten* anschine]. Vgl. *R.* II, 1832: „Minen (ge)boden *ghedaen* aenschijn".

Arem man Tybeert, here Brune,
Die noch bloedich es zijn crune.
Ic ne sal hu niet *vele* scelden;
Ic waent hu kele sal ontghelden
Noch heden al up eene wijle«.
— »Nomine patrum christum *file*!«
Sprac Reynaert, »of mijn here Brune
Noch al bloedich es die crune,
Here coninc, wat bestaet mi dat?
Of hi Lamfroyts honich at
Ende hem die keerl lachter dede,
Noch heeft Brune so stercke lede,
Was hi teblauwen of versproken,
Ware hi goet, hi *hadt* ghewroken,
Eer hi noint vloe int water.
Bander zijde Tybeert die cater,
Dien ic herberghede ende ontfinc,
Of hi hute om stelen ghinc
Tes papen, sonder minen raet,
Ende hem die pape dede quaet,
Bi Gode, soudic dat ontghelden, (*A*)
So mochtic mijn gheluc wel scelden«.
Voert sprac Reynaert: »Coninc lyoen,
Wien twifelt des, ghine moghet doen,
Dat ghi ghebiet over mi,
Hoe *goet* mine *sake* zi?
Ghi moghet mi vromen ende scaden.
Wildi mi zieden ofte braden
Ofte hanghen ofte blenden,
Ic ne mach hu niet ontwenden;
Alle diere zijn in hu bedwanc.
Ghi zijt groet ende ic bem cranc;
Mine *hulpe* es cleene ende dhuwe groet
Maer bi Gode, al sloechdi mi doot,

1669 *vele* ontbr.]. W. naar *R.* II, 1835: „Ic en wil niet *veel* schelden".

1672 *filye*]. G.

1675—1678 ontbreken en zijn hier ingevoegd naar *R.* II, 1841—1844. Zie ook Fr. in *Tschr.* 1, 16 en 17.

1680 *Waer* en *ware*]. Z. bov. bij 148 en vgl. *R.* II, 1846: „Wair hi goet, hi *had* ghewroken".

1692 *groot* mine *saken*]. J., W. Vgl. *R.* II, 1858: „Hoe groot, hoe *goet* mijn sake si".

1699 *hulp*].

1700 *Maer* ontbr.]. Vgl. *R.* II, 1866: „*Twaren* al sloechdi mi doot", waar dit *twaren* weliswaar niet past, maar toch gemakkelijk genoeg als een verbastering der hier vereischte conjunctie te herkennen is.

Dat ware eene crancke wrake;
Lichte men daer af hilde sprake.
Doe spranc up *Belijn* de ram
Ende sine hye, die met hem quam,
Dat was dame *Hawij*.
Belijn sprac: »Gawij
Alle voert met onser claghen.«
Bruun spranc up met sinen maghen
Ende Tybeert die felle,
Ende Ysingrijn sijn gheselle;
Forcondet dat everzwijn,
Ende die raven *Tyecelijn*,
Pancer die bever, *ooc* Bruneel,
(*NB*) Ende dat eencoren here Rosseel,
Ende Dieweline, die vrauwe fine.
Cantecleer ende die kindre zine
Makeden groten vederslach.
Dat foret Cleenebeiach
Liep ooc mede in dese scare.
Alle dese ginghen openbare
Voer haren here den coninc staen
Ende daden Reynaerde vaen.
Nu ghinct ghindre up een playdieren.
Nyene hoerde man van dieren
So scone tale, als nu es hier
Tusschen Reynaerde ende dandre dier.
Voertbringhen, *dat*men *seide* daer,
Het ware mi pijnlijc ende zwaer;
Daer omme corte ic hu de woort.
Die beste redenen ghinghen daer voort. (*A*)
Die claghen, die de dieren ontbonden,
Proefden si met goeden orconden,
Als si sculdich waren te doene.
Die coninc dreef die hoeghe baroene

1702 *Rechte in dese selve* sprake]. J. Zie A. 1703 *Belin*]. 1705 *ha wij*].
1706 *Belin*]. 1712 *tyocelijn*]. 1713 *och*]. G. 1714 Vóór dit vs. heeft het hs. nog: *Dat water var, dat butseel,*]. M.

Men lette er op, dat, terwijl de dieren anders een eigennaam dragen, juist in dezen regel die eigenaardigheid ontbreekt, een omstandigheid, welke de vertrouwbaarheid der verworpen lezing niet aanmerkelijk verhoogt.

1715 *Ende* ontbr.].
1719 *Liepen alle*]. M. Vgl. *R.* II, 1887: „Die liepen *ooc mede* in deser scaer".
1724 *ne* ontbr.]. Om 't metrum. 1727 *die*men *brochte*]. J.

Te vonnesse van Reynaerts saken.
Doe wijsden si, datmen soude maken
Eene galghe sterc ende vast,
Ende men Reynaerde, den fellen gast,
Daer an hinghe bi ziere kelen.
Nu gaet Reynaerde al huten spele.
Doe Reynaert verordeelt was,
Orlof nam Grimbeert die das
Met Reynaerts naeste maghen;
Sine consten niet verdraghen, (*NB*)
Datmen (*NB*) voer haren oghen *hinghe* alse eenen dief;
(Nochtan waest hem somen lief).
Die coninc hi was arde vroet:
Doe hi mercte ende verstoet,
Datso menich iongheling
Met Grimbeerte huten hove ghinc,
Die Reynaerde na bestoet,
Doe peinsdi in sinen moet:
Hier mach ic loeven andren raet.
Al es Reynaert selve quaet,
Hi hevet meneghen goeden maech.
Doe sprac *Tybeert*: »twi sidi traech,
Her Ysingrijn ende here Bruun?
Hier es (*NB*) menich *haghe ende* tuun
Ende hets den avonde bi.
Hier es Reynaert; ontsprinct hi,
Comt hi III voete huter noot,
Sine lust die es so groot
Ende hi weet so meneghen keer,
Hine wert ghevanghen tsiaermeer.
Salmen hanghen, twine doet ment dan,
So men *eerst* eene galghe ghereeden can (*O*)?« (*NB*)

1745 In plaats van dit vs. heeft het hs.:
α *No sine consten niet ghedoghen*,
β Datmen *Reynaerde* voer haren oghen
γ *Soude hanghen* alse eenen dief;]. Zie A

1753 *in* loepen]. Bij deze geringe wijziging wordt het hier onmogelijke werkwoord door een alleszins passende lezing vervangen.

1756 *hi*]. W. Zie ook *Tschr.* 5, 252, op vs. 1900.

1757 *Her* ontbr.] ML. in diens Proefschr., bl. 60, op vs. 1901.

1758 *Reynaerde* es *cont* menich tuun]. Zie A.

1766 en 1767 In plaats van deze twee vss. leest men in 't ms.:
Eer men *nu* ghereeden can (bij MART. 1910)
Eene galghe, *so eist nacht*". (1911)
Ysingrijn *was wel bedacht* (1912
Ende sprac, „Hier es een galghe bi". (1913)].

Zie *Tschr.* 5, 253, op vs 1909—1913.

Ysingrijn (*NB*) sprac: »Hier es een galghe bi«;
Ende mettien woerde versuchte hi.
Doe sprac die cater, here Tybeert:
»Here Ysengrijn, hu es verzeert
Hu herte; in *wancans* hu niet
Nochtan, *want* Reynaert *dat* al beriet
Ende selve mede ghinc,
Daermen huwe twee broeders hinc,
Rumen ende Wijdelancken;
Hets tijt, wildijs hem dancken.
Waerdi goet, het ware ghedaen,
Hine ware niet noch (*O*) onverdaen«.
Ysingrijn sprac tote Tybeert:
»Wat ghi ons al gader leert!
Ne ghebrake ons niet een strop,
Langhe heden *wiste* zijn crop,
Wat zijn achterhende mochte weghen«.
Reynaerd, die langhe hadde ghesweghen,
Sprac: »Ghi heren, cort mine pine.
Tybeert heeft eene vaste line,
Die hi beiaghede an sine kele,
Daer hi vernoys hadde vele
Int huus, daer hi den pape beet,
Die voer hem stont al sonder cleet.
Hi mach *oec* clemmen, hi mach de lijne (*O*)
Updraghen sonder pine. (*O*)
Her Ysingrijn, nu maect hu *voert*,
En sidi *niet*, *diet* toe*behoert*,
Ende ghi, Brune, dat ghi sult dooden
(*NB*) Huwen neve, den fellen roden? (*NB*)
Tybeert, gaet voren ende maect ghereet;
Dat ghi yet let, dats mi leet«.
Doe sprac Ysingrijn tote Brune:
»So helpe mi de cloestercrune,

1771 *wanconst*]. G. 1772 Nochtan Reynaert *diet* al beriet]. Zie A.
1778 noch niet]. J. Vgl. in 't Lat. 913: „Suspendendus *adhuc non* foret ille malus".
1782 *wist*]. G.
1789*—1794 In plaats van deze vs. geeft het hs. te lezen:
α Her Ysingrijn, nu maect hu *voren* (bij MART. 1937)
β *Ende* sidi *nu daer* toe *vercoren*, (1938)
γ Ende ghi, Brune, dat ghi sult dooden (.939)
δ *Reynaert*, huwen neve, den fellen roden? (1940)
ε *Doe so sprac die coninc saen:* (1941)
ζ „*Doet Tybeerte mede gaen;* (1942)
η Hi mach clemmen, hi mach de lijne (1943)
θ Up draghen sonder *huwe* pine. (1944)]. Zie A.

Die boven up mijn hoeft staet,
In hoerde nye so goeden raet,
Alse Reynaert selve *hevet* hier *ghegheven.*
Hem langhet omme *laten dleven*;
Nu gaenwi (*NB*) ende *nement* hem!«
Bruun sprac: »Neve Tybeert, nem
Die lijne, du salt mede loepen.
Reynaert die salt nu becoepen (*A*)
Mijn scone liere ende dine hoghe;
Gawi ende hanghene so hoghe,
Dats lachter hebben al sine vrient!«
»Ghawi, hi heves wel verdient«,
Sprac Tybeert, ende nam de lijne.
Hine dede nye so lieve pine. (*A*)
Nu waren die drie heeren ghereet,
Die Reynaert hadde arde leet. (*NB*)
Maer eer *Ysingrijn* van den hove sciet,
Hine wilde des laten niet,
Hine vermaende *vrienden* ende neven
Ende alle, die binnen den hove bleven,
Beede ghebuere ende gaste,
Dat si Reynaerde hilden vaste.
Ende vrauwe Arsenden, zinen wive, (*A*)
Beval hi bi haren live,
Datso stonde bi Reynaerde
Ende soene name bi den baerde
Ende van hem niet ne sciede
No dor *bede* no dor miede. (*NB*)

1801—1803: Alse Reynaert selve *ghevet* hier.
Hem langhet omme *cloesterbier*:
Nu gaenwi *voeren* ende *bruwen* hem.]. Zie A.

1814 Voor de invoeging van dezen in ons hs. ontbrekenden regel zie men Ml.'s Proefschr. bl. 62, op vs. 1964.

1815 In plaats van dit vs. leest men in 't hs.:
Dat was die wulf ende Tybesrt (bij Mart. 1965)
Ende der Bruun, die hadde gheleert (1966)
Honich stelen te zinen scaden. (1967)
Ysingrijn was so beraden, (1968)
Eer *hi* van den hove sciet, (1969)].
Zie *Tschr.* 5, 255, op 1963—1970.

1817 *nichten*]. Zie A.

1826 In plaats van dit vs. heeft het ms.:
No dor *goet* no dor miede. (bij Mart. 1980)
No dor niet, no dor noet, (1981)
No dor zorghe van der doet. (1982)].
Zie *Tschr.* 5, 255 en 256, op vss. 1980—1983.

Reynaert *vernam al dese* woorden
Ende sprac, dat alle die*r* waren horden: (*NB*)
»Maer her Ysingrijn, soete oem,
Ghi neemt huwes neven crancken goem,
Ende here Brune ende here Tybeert,
Dat ghi mi*ne bede* dus hebt on*weert*. (*NB*)
Gheonneert werden *moetti* alle drie,
Ghine haest, dat gescie
Al dat ghi begaert te doene.
Mi es dat herte noch also coene:
Ic dar wel sterven *teser* waerf.
Ne waert mijn vader, doe hi staerf,
Van alle sinen *zorghen* vrij?
Gaet, ghereet die galghe (*NB*) ghi. (bij MART. 2008)
Een twint mi langher niet ne spaert, (2009)
Of varen moetti inderwaert!« (*NB*) (2010)
»Amen«, sprac *Ysingrijn*, »hinderwaert (2013)
Moet hi varen, die langher spaert! (2014)
Tybeert, *Brune*, nu haesten wij«. (2015)
Ende mettien woerde *gi*nghen zi

1827 en 1828 In plaats van deze twee vss. leest men in 't hs.:
Reynaert *andwoerde in corten* woorden, (bij MART. 1983)
Dat alle die *daer* waren horden: (1984)
„*Here Ysingrijn, half ghenade!* (1985)
Al ware hu lief mijn grote scade (1986)
Ende al brincdi mi in vernoye, (1987)
Ic weet wel, soude mijn moye (1988)
Te rechte ghedincken ouder daet, (1989)
Sone dade mi nemmermeer quaet. (1990)]. Zie *Tschr.* 5, 256.

1832—1833 In plaats van deze vss. heeft ons hs.:
Dat ghi mi dus hebt onneert. (bij MART. 1994)
Ghi drie ghi hebbet ghedaen al, (1995)
Datmen mi ontliven sal: (1996)
Daer toe hebdi ghemaket (1997)
Datsowie die mi ghenaket, (1998)
Sceldet mi dief of hevet leet. (1999)
Daer omme moetti, God weet, (2000)
Gheonneert werden alle drie, (2001)]. Zie *Tschr.* 5, 256 en 257.

1837 *eene*]. Zie *Tschr.* 5, 257, op vs. 2005.

1839 *zonden*]. Zie ML. in diens Proefschr., bl. 63, op vs. 2007.

1840 Gaet, ghereet die galghe *of* ghi]. Zie *Tschr.* 5, 257, op vss. 2008—2012.

1842 Tusschen dit en het volgende vs. leest men in 't hs. nog:
„*Alle huwe voete ende huwe been.*“ (bij MART. 2011)
Doe sprac Ysingrijn: „*ameen*“, (2012)]. Zie *Tschr.* 5, 258.

1843 *Brune ende*]. Zie *Tschr.* 5, 258, op vss. 2013— 2015.

1845 *sprac*]. Zie *Tschr.* 5, 258, op vss. 2013—2015.

1846 *spron*ghen]. Let op vs. 1849, waar „te springhene“ ter juister plaatse vermeld is.

Ende liepen voert arde blide
Ende pijnden hem *te* stride
Te springhene over meneghen tuun,
Ysingrijn ende here Bruun.
Tybeert volchde hem naer;
Hem was die voet een lettel zwaer
Van der lijne, die hi droech.
Nochtan was hi rasch ghenoech;
Dat dede hem al die goede wille.
Reynaert stont ende zweech al stille
Ende sach sine viande loepen(*NB*)ende(*NB*)springhen.(*NB*)
Hi peinsde: »Deus, wat jon*ghelinghen!*
Nu laetse springhen ende loepen;
Levic, si sullent noch becoepen
Hare overdaet ende hare scampye,
Mine ghebreke reynaerdye.
Nochtanne zijn si mi
Liever verre *dan* bi,
Die ghene, die ic meest ontsach.
Nu willic proeven, dat ic mach
Te *hovede* bringhen een baraet,
Dat ic vor*en in minen raet*
In groter zorghen vant te nacht.
Hevet mine lust sulke cracht,
Alsic noch hope, dat so doet:
Al es hi lustich ende vroet,
Ic wane den coninc noch verdoren«.
Die coninc dede blasen eenen horen
Ende hiet Reynaerde huutwaert leeden.
Reynaert sprac: »Laet teerst ghereeden
Die galghe, daer ic an hanghen sal,
Ende daer binnen so salic al
Den volcke mine biechte conden
In verlanessen van minen zonden.

1848 *ten*]. J.

1857 In plaats van dit enkele vs. lezen we in 't hs.:
α Ende sach sine viande loepen,
β *Die hem dat strec an waenden cnoepen.*
γ „*Maer het sal bliven*", *sprac Reynaert*,
δ *Die staet ende scauwet daerwaert*,
ε Ende *si* springhen *ende si keren.*]. Zie A.

1858 jon*cheeren*]. Zie de A. op 1857.

1864 *danne*]. Metri causa; 1863 bevat drie heffingen.

1867 *hove*]. VERW. in den *Taalbode*, 5, 125.

1868 voer *de dagher*aet]. Zie A.

Hets beter, dat al tfolc verstaet
Mine diefte en mine ondaet,
Dan si namaels eeneghen man
Mine overdaet teghen an«.
Die coninc sprac: »Nu segghet dan«.
Reynaert stont als een droeve man
Ende sach al omme harenthare.
Daer so sprac hi al openbare:
»Helpe, (*NB*) *spiritus* domini,
Nu en es hier niemen *bi*,
No vrient no viant, ic ne bem
Een deel mesdadich ieghen hem.
Nochtan, horet alle ghi heeren, (*NB*)
Wasic een hovesch kint *wilen ere*. (bij MART. 2072)
Doemen mi spaende van der mammen,
Ghinc ic spelen metten lammen
Dor te hoerne dat ghebleet,
So *langhe*, dat ic een verbeet.
Ten eersten lapedic dat bloet;
Het smaecte so wel, het was so goet,
Dat ic dat vleesch mede ontgan.
Daer leerdic leckernie an
So vele, dat ic ghinc ten gheeten
Int wout, daer icse hoerde bleeten.
Daer verbeetic hoekine twee.
So dedic des *ander* daghes mee,
Ende ic wart bouder ende *coenre*
Ende verbeet haenden ende *hoenre*

1889 en 1890: „Helpe", *seit hi*, „dominus",
Nu en es hier niemen *in dit huus*,].

Vgl. *R.* II, 2097 en 2098:
„Nu helpt mi, *spiritus domini:*
Want ic en sie hier niemen *bi*,"

1893 Tusschen dit en het volgende vs. lezen we in 't ms. nog:
Laet wijsen ende leeren, (bij MART. 2068)
Hoe ic Reynaert aermync (2069)
Eerst an die boesheit vinc. (2070)
In allen tijden spade ende vroe (2071)]

Zie *Tschr.* 5, 258 en 259. De aldaar voorgestelde verandering van *heeren* in *heere* was onnoodig, dewijl een rijm, als *heeren: ere*, in de Mnl. poëzie zeer gewoon is.

1894 *noch doe*]. Zie *Tschr.* 5, 259, op vs. 2067—2072.

1898 *langhe* ontbr.]. W. naar *R.* II, 2106: „So *langhe* dat ic daer een verbeet".

1906 *derdes*]. 1907 *coene*]. G.

1908 *hoene*]. G. Voor *haenden* in dit vs. = „eenden" vgl. men 't Lat. 994: „ducas sic et *anetas*". Zie ook ML. op 2086.

Ende gansen, daer icse vant.
Doe mi bloedich wart mijn tant,
Was ic so fel ende so wreet,
Dat ic zuver up verbeet
Al dat ic vant ende wat mi dochte,
Dat mi bequam ende dat ic vermochte.
Daer na quam ic *an Ysingrime*,
Te wintre in eenen couden rijme,
Bi Besele onder eenen boem.
Hi rekende, dat hi ware mijn oem,
Ende began *sine* sibbe tellen;
Al daer worden wi ghesellen.
Dat mach mi te rechte rauwen.
Daer gheloofden wi bi trauwen
Recht gheselscap manlic andren:
Dat wi begonsten (*O*) te gader *wandren*;
Hi *stale* tgroete ende ic dat cleene;
Dat wi beiagheden, *ware* ghemeene.
Ende als wi deelen souden, *soe*
Waric ghewesen in hueghen ende vroe,
Mochtic mijn deel *ghehat* hebben half.
Alse *ic* beiaghede een calf
Of eenen weder of eenen ram,
So grongierdi en maecte hem gram, (*NB*)
Dat hi mi daermet van hem verdreef (*A*)
Ende hem mijn deel al gader bleef.
(*NB*) Alse *hi* (*NB*) beiaghede eenen osse of eenen bake,
Soe ghinc hi sitten met ghemake

1915 *ende Ysingrine*]. Vgl. voor de eerste wijziging *R.* II, 2123: „Daer na quam ic *aen* Isegrijn". Voor *Ysingrime* zie men *Tschr.* 1, 9, op vs. 2101.

1919 *ene*]. Natuurlijk moet Ys. hier zijn eigen, niet in 't algemeen een verwantschap uiteenzetten. 1924 *Doe* begonsten wi te gader *wandelen*]. Zie A.

1925 *stal*]. Zie A. 1926 *wart*]. Zie A.

1927 *doe*]. Deze wijziging beveelt zich vanzelf aan.

1928 en 1929: *Ic was* in hueghen ende vroe,
Mochtic mijn deel hebben half.]. Zie A.

1930 *Ysingrijn*]. Zie A.

1932 Tusschen dit en het volgende vs. leest men in 't hs. nog:
Ende toechde mi een ghelaet,
Dat so zuer was ende so quaet,]. Zie A.

1935 In plaats van dit vs. leest men in 't hs.:
α *Nochtan hachtic niet van dien.*
β *So menich waerven hebbic versien:*
γ Alse *wi een groete proye lagheden*,
δ *Die ic ende mijn oem* beiagheden,
ε Eenen osse of eenen bake,]. Zie A. 1936 *Doe*]. J.

Met sinen wive, vrauwe *Harsinden*,
Ende met sinen VII *kinden*;
Sone mochtic cume deene hebben
Van den alre *minsten* rebben,
Die sine kindre hadden *ghecnaghen.*
Dus nauwe hebbic mi *bedraghen.*
Nochtan dat was mi lettel noot,
Want ic hebbe een scat so groot (*NB*)
Beede an selver ende gout,
(*Die* al es in *miere* ghewout),
(*NB*) Dat*ten* soude cume een waghen
Te VII waerven (*O*) ghedraghen«.
Alse die coninc dit verhoerde,
Gaf hi Reynaerde *snelle* andwoerde:
»Reynaert, wanen quam hu die scat?«
Reynaert andwoerde: »Ic segghu dat,
Wyldijt weten, also ict weet;
No dor lief no dor leet
Sone salt danne bliven verholen.
Coninc, dien scat was bestolen.
Ne ware hi oec ghestolen niet,
Daer ware die moert bi ghesciet
An hu lijf in rechter trauwen,
Dat alle huwen vrienden mochte rauwen«. (*A*)
Die coninghinne wart vervaert
Ende sprac: »O wy, lieve Reynaert,
O wy, Reynaert, o wy, o wy!
O wy, Reynaert, wat sechdi?
Ic mane hu, Reynaert,
Bi der *langher* vaert (*O*, *NB*),

1937 *Harsenden*]. Zie *Tschr.* 1, 9, op vs. 2129.
1938 *kindren*]. Zie *Tschr.* t. a. pl. 1940 *mintsten*]. G.
1941 *ghecnaghet*]. V. in *Tschr.* 1, 18 en 19, op vs. 2131 vlg.
1942 *beiaghet*]. J. Vgl. *R.* II, 2152: „Hier op most ic mi doe *bedraghen*".
1944—1948 In plaats van deze vss. heeft het hs.:
α *Newaer dat mijn zin* so groot
β *Die lieve drouch te minen oem,*
γ *Die mijns nemet crancken goem.*
δ *Ic hadde ghewonnen wel tetene.*
ε *Coninc, dit doe ic hu te wetene:*
ζ *Ic hebbe noch* selver ende gout,
η *Dat* al es in *mier* ghewout,
θ *So vele,* dat cume een waghen
ι Te VII waerven soude ghedraghen.]. Zie A.
1950 *felle*]. V. in *Tschr.* 1, 19 en 20, op vs. 2146. 1957 *Newaer*].
1965 en 1966: Ic mane hu bi der *selver* vaert,
Dat ghi mi ons secht, Reynaert,]. Zie A.

Die hu siele varen sal,
Dat ghi ons secht de waerheit al
Openbare ende brinct voort:
Of ghi weet van eenegher moort
Of enen mordeliken raet,
Die ieghen minen here gaet,
Dat laet hier openbare horen!«
Nu hoert, hoe Reynaert sal verdoren
Den coninc entie coninghinne
Ende hi bewerven sal met zinne
Haere beider vrienscap ende (*NB*) hulde,
Ende hi buten haerre sculde
Brune ende Ysingrijn (*NB*) bringhen sal
In *leet* ende in ongheval (*O*).
Die heeren, die nu waren so fier,
Dat si Reynaerde waenden bier
Te sinen lachtre hebben ghebrauwen,
Ic wane wel in rechter trauwen,
Dat hi *hem* sal weder mede blanden,
Dien si sullen drincken met scanden.
In eenen ghelate *van* droeven zinne
Sprac Reynaert: »Edele coninghinne,
Al haddi mi nu niet ghemaent,
Ic bem een, die sterven waent:
In laet niet ligghen up mijn ziele.
Ende waert so, dat mi gheviele,
Mi stonder omme in de helle te sine,
Daer die torment is entie pine.
In dien dat die coninc milde
Een ghestille maken wilde,
Ic soude segghen met ghenaden,
Hoe iammerlike hi was verraden
Te mordene van zinen liden.
Nochtan, diet alre meest berieden,
Sijn som van minen liefsten maghen,
Die ic noede soude bedraghen,

1977 *Des coninx* vrienscap ende *sine* hulde]. Vgl. *R.* II, 2186: „Ende *haerre beider* hulde ghewinnen"; en 't Lat. 1033: „quod erat factus amicus *eis*".

1979 en 1980: Brune ende Ysingrijn *beede*
Up hief in groter onghereede
Ende in *veeten* ende in ongheval
Jeghen den coninc bringhen sal.]. Zie A.

1985 *hem* ontbr.].

1987 *met*]. J. Vgl. ook *R.* II, 2197: „In enen ghelate *van* droeven syn".

Ne daet die zorghe van der hellen,
Daermen seit, dat si in quellen,
Die hier sterven ende moort
Weten, sine bringhense voort«. (*A*)
Dien coninc waert die herte zwaer
Ende sprac: »Reynaert, sechstu mi waer?«
— »Waer?« sprac Reynaert, »vraechdi mi des?
(*NB*) Ghi weet (*O*) *doch* wel, hoet met mi es.
Ne bewaent niet, edel *here*:
Al bem ic *besondicht sere*,
Hoe mochtic sulke moert ghetemen! (*A*)
Waendi, dat ic wille nemen
Eene loghene up mine langhe vaert?
Entrauwen neen ic«, sprac Reynaert.
Bi der coninghinnen rade,
Die zere ontsach (*NB*) sconinx scade,
Gheboet die coninc openbare,
Dat daer niemen so coene en ware,
Dat hi een wordekijn yet sprake
Tote dien, dat Reynaert met ghemake
Hadde vulseit al sinen wille.
Doe zweghen si alle gader stille;
Die coninc hiet Reynaerde spreken.
Reynaert, *die* was van fellen treken,
Hem dochte scone sijn gheval;
Hi sprac: »Nu zwighet over al,
Na dien dat es den coninc lief;
Ic sal hu lesen sonder brief
Die *verradenesse* openbare,
Zo dat ic niemene en spare,
Dien ic te wroeghene sculdich bem;
Dies lachter hevet, scaems hem«.
Nu verneemt alle gader,
Hoe Reynaerd sinen erdschen vader
Met verradenessen sal *bedraghen*
Ende eenen van sinen liefsten maghen,

2010 *Jane* weet ghi wel]. Vgl. *R.* II, 2220: „Ghi siet *doch* wel".
2011—2013: Ne bewaent niet, edel *coninc*;
Al bem ic *een aermync*,]. Zie A.
2018 *des* sconinx].
2026 *die* ontbr.]. Vgl. *R.* II, 2240: „Reynaert, *die* vol was loser treken".
2031 *verraderen*]. W. naar *R.* II, 2245: „die *verradenisse*".
2037 *bedrieghen*]. J.

Dat was Grimberte den das,
Die hem hout van herten was.
Dat dede Reynaert omme dat,
Dat hi wilde, dat men te bat
Sinen woerden gheloeven soude
Van sinen vianden, of hi woude
Die verranesse *hem* tyen an.
Nu hoert, hoe hi dies began.
Hi sprac: »Wilen *tere* stonden
Hadde mine here mijn vader vonden (*A*)
Des conincs *Ermelincx* scat
In eene *verholne* stat.
(*NB*) *Doe* wart hi so *overdich* ende (*NB*) fier,
Dat hi veronweerde alle dier,
Die sine ghenote te voren waren.
Hi dede Tyberte den kater varen
In *Ardennen*, dat wilde lant,
Al daer hi Brunen den bere vant.
Hi ontboet Brune grote Gods houde (*A*),
Ende hi in Vlaendren commen soude,
Ende hi coninc wilde wesen. (*A*)
Bruun wart vro van desen;
Hi hadt meneghen dach begaert.
Daer maecte hi hem te Vlaendren waert
Ende quam in Waes, int soete lant,
Daer hi minen vader vant.
Mijn vader ontboet Grimberte den wisen
Ende Ysingrijn den grijsen,
Tybeert die kater was die vijf*te*,
Ende quamen tenen dorpe, hiet Hijfte.
Tusschen Hijfte ende Ghent
Hilden si haer paerlement
In eere belokenre nacht.
Daer quamen si bi sduvels cracht

2045 *hem* ontbr.]. Vgl. de vertal. 1066 en 1067: „*illos* Prodere si temptet atque gravare velit". 2047 *Reynaert* en *teer*].

2049 *heymeliken*]. M. Vgl. ben. 2336 en 2375. 2050 *verholnen*].

2051 In plaats van dit vs. lezen we in 't hs.:

Die mijn vader hadde vonden
Den scat, wart hi *in corten stonden*
So *overdadich* ende *so* fier,]. Zie **A.**

2055 *Arttinen*]. W. naar *R.* II, 2271: „In *Ardennen*, dat wilde lant".

2067 vijf*ste*]. G.

Ende bi *spenninx* ghewelt
Ende zwoeren daer an twoeste velt
Alle vive des coninx doot.
Nu hoert wonder alle groot:
Si swoeren up Ysingrijns crune
Alle vive, datsi Brune
Coninc ende here souden maken
Ende setten in den stoel tAken
Ende hi crone soude draghen.
Wilde yement van sconinx maghen
Dat wederseghen, mijn vader soude
Met sinen selvere, met zinen goude (*A*)
So den ghenen steken *achter*,
Dat sijs souden hebben *lachter*.
Dit weetic ende segghe hu hoe.
Eens morghins arde vroe
Gheviel, dat mijn neve die das
Van wine een lettel droncken was,
Ende *hijt* in verholnen rade minen
Wive (*NB*), vrauwen Hermelinen,
(*NB*) Al van pointe te pointe seide,
Daer si liepen an die heyde.
Mijn wijf es eene *vroede* vrauwe,
Ende gaf Grimberte hare trauwe,
Dat verholen bliven soude.
Ten eersten datso quam ten woude,
Daer ic was ende so mi vant,
So telde zoet mi te hant,
Newaer het was al stillekine.
Oec seide zoet bi sulken lijcteekine, (*A*)
Dat ict kende so waer, (*A*)
Dat mi alle mine haer
Upwaert stonden van groten vare.
Mine herte wart mi openbare

2073 *sduvels.*] Fr. in Ml.'s Dissert., bl. 69, op vs. 2265.
2077—2081 In plaats van deze vijf vss. heeft het hs. er slechts één:
Wat si noch over een draghen.]. Zie A.
2085 en 2086 *achtre, lachtre*].
2091 *lyet*]. De Vr. in Ml.'s Proefschr., bl. 269.
2092 *miere* vrauwen]. J.
2093 *Ende* al]. J.
2095 *vremde*]. Zie A.

LIBRARY OF THE UNIVERSITY OF CALIFORNIA

Also caut als een hijs,
Dies zijt seker ende wijs. (*NB*)
Ic kenne Brunen valsch ende quaet (*A*)
Ende vul van alre overdaet;
Ic peinsde: worde hi onse here,
Dan ontvruchtic arde sere,
Dat wi alle waren verloren.
Ic *kenne den coninc* so wel gheboren (*A*)
Ende soete ende goedertiere
Ende ghenadich allen dieren;
Het dochte mi bi allen dinghen
Eene quade manghelinghe,
Die ons ne mochte comen
Noch theeren noch te vromen. (*A*)
Hier omme *pijndic* ende poghede
(Ende mine herte grote zorghe (*O*) ghedoghede),

2108 Tusschen dit en het volgende vs. leest men in 't hs. nog:

Die pude wijlen waren vrij
Ende oec so beclaeghden hem zij,
Datsi waren sonder bedwanc:
Ende si maecten een ghemanc
Ende so groet ghecray up Gode,
Dat hi hem gave bi sinen ghebode
Eenen coninc, die se dwonghe.
Dies baden die houden entie ionghe
Met groten ghecraye, met groten ghelude.
God ghehoerde die pude
Teenen tijde van den jare
Ende sende hem den coninc hodevare,
Diese verbeet ende verslanc
In allen landen, daer hise vant
Beede in water ende in velt,
Daer hise vant in sine ghewelt.
Hi dede hem emmer onghenade.
Doe claechden si; het was te spade.
Het was te spade, ic secht hu twij:
Sij, die voren waren vrij,
Sullen sonder wederkeer
Sijn eyghin bliven emmermeer
Ende leven eewelike in vare
Van den coninc hodevare.
Ghi heeren, aerme ende rike,
Ic vruchte oec dies ghelike,
Dat nu van hu soude ghevallen:
Doe droughic zorghe voer ons allen.
Dus hebbic ghezorghet voer hu.
Dies dancti mi lettel nu.].

Zie J. en ook V. in *Tschr.* 1, 22 en 23. 2112 *Dat*]. W.

2114 *kennen* so]. J. Vgl. *R.* II, 2362: „Ic kende *den coninc* wel gheboren"; en 't Lat. 1120: „ego cognovi *regem*".

2121 *peinsdic*]. W. naar *R.* II, 2369: „Nauwe *pijnde* ic ende poghede".

2122 Mine herte grote zorghe ende ghedoghede].

(*NB*) Dat so erghe eene sake (*O*)
Ghescort worde ende *ic* brake
Mijns vaders bosen raet,
Die eenen dorper, eenen vraet,
Coninc ende heere maken waende.
Emmer badic Gode ende maende,
Dat hi den coninc minen here
Behilde sine wareltere,
Bedi ic *kende* wel dat,
Behilde mijn vader sinen scat,
Hi soude wel des raets ghetelen
Onder hem ende sinen ghespelen,
Dat die coninc worde verstoten.
In diepen ghepeinse ende in groten
Was ic dicken, hoe ic *die stat*
Soude vinden, waer die scat
Lach, die mijn vader hadde vonden.
Ic wachte nauwe tallen stonden (*NB*)
Beede in velde ende in woude,
Waer mijn vader, die lusteghe houde,
Henen trac ende henen liep.
Was het droghe, was het diep,
Waest bi nachte, waest bi daghe,
Ic was emmer in die laghe. (*NB*)
Up eene stont gheviel daer nare,
Dat ic mi decte met groten *varen*
Ende lach ghestrect neven dheerde,
Ende van den scatte, die ic begheerde,
Gherne *yewet* hadde vernomen.
Doe saghic minen vader comen
Toten halse hute eenen hole *ghesloepen.*
Doe began ic ten scatte hopen

2123 en 2124: *Hoe so* erghe eene sake
Datso ghescort worde ende brake].
De invoeging van *ic* was reeds door J. voorgesteld. 2131 *kenne*]. W.
2133 *Si souden*]. Vgl. ook *R.* II, 2381: „*Hi soude* mit sinen valschen ghespelen"; en 't Lat. 1127: „Consummare potens haec sua vota *foret*". 2137 *dat*]. Zie A.
2140 Tusschen dit en het volgende vs. leest men in 't hs.:
Minen vader ende leide laghen (bij MART. 2363)
In meneghen bosch, in meneghe haghen (2364)]. Zie *Tschr.* 5, 259.
2146 Tusschen dit en het volgende vs. heeft het hs. nog:
Waest bi daghe, waest bi nachte, (bij MART. 2371)
Ic was emmer in die wachte. (2372)]. Zie *Tschr.* 5, 259.
2148 *varen*]. M. Vgl. het Lat. 1134: „Ast infra *filicem* cum quondam iacerem".
2151 *yewer*]. 2153 Hute eenen hole *gheloepen*]. Zie A.

Bi den barate, *dat* ic hem sach
Drijven, als ic hu segghen mach;
Want ic sach wel ende vernam: (*O*)
Eer hi huten hole quam, (*O*)
Al omme*siende* merkedi,
Of hem yemene ware bi; (*A*)
Ende als hi niemene en sach,
Doe queddi den sconen dach
Ende stoppede dat hol met sande
Ende maectet ghelijc den andren lande.
Dat ic dat sach ne wiste hi niet.
Doe saghic, eer hi danen sciet,
Dat hi den steert liet *neder* gaen,
Daer sine *voete hadden* ghestaen,
Ende decte sijn spore metter mouden.
Daer leerdic an den vroeden houden
Een lettel *meesterliker* liste,
Die ic te voren niet ne wiste.
Aldus voer mijn vader danen
Ten dorpe waert, daer die hanen
Ende die vette hinnen waren.
Teerst dat ic mi durste baren,
Spranc ic up ende liep ten hole;
In wilde niet langher zijn in dole, (*A*)
Ende ic *gheraecter toe* te hant.
Sciere scraefdic up dat zant
Met minen voeten ende croep in.
Al daer vandic groet ghewin (*A*)
Van diere selver ende goud.
Hier nes niemen nu so houd,
Dies nye so vele te gader sach.
Doe ne spaerdic nacht no dach,
Ic en ghinc trecken ende draghen
Sonder karre ende waghen. (*NB*)

2155 *als*]. 2157—2159: Want hi huten hole quam,
Sach ic wel ende vernam,
Dat hi omme*sach ende* merkedi,]. Zie A.
2167 *mede*]. J.
2168 *vore hadde*]. G. Vgl. ook *R.* II, 2416: „Daer sijn *voeten hadden* ghestaen".
2171 *meesterlike*]. J. 2179 *gheraecte doe*]. J. 2183 *Daer vandic*]. Zie A.
2188 Tusschen dit en het volgende vs. leest men in 't ms. nog:
Over dach ende over nacht (bij MART. 2415)
Met algader miere cracht. (2416)]. Zie *Tschr.* 5, 259.

Mi halp mijn wijf, vrauwe Hermeline.
Des dogheden wi grote pine,
Eer wi den overgroeten scat
Brochten in een ander gat,
Daer hi bet lach tonsen ghelaghe.
Wi droeghene onder eenen haghe
In een hol verholenlike.
Doe was ic van scatte rike.
Nu hoert, watsi hier binnen daden,
Die den coninc hadden verraden.
Brune die bere sendde huut
Verholenlike zijn saluut
Achter lande ende omboet
Alden ghenen rijcheit groet,
Die dienen wilden omme tsout.
Hi beloofde hen selver ende gout
Te ghevene met milder hant.
Mijn vader liep (*NB*) al dat lant
Ende droech *ser* Brunen *brieve.*
Hoe lettel wiste hi, dat de *dieve*
Te sinen scatte waren gheraect,
Dies hem so quite hadden ghemaect,
Dat hi des een penninc niet hadde vonden,
Daer hi met *hadde* (*O*) die stat van *Londen*
Alte gader moghen coepen.
Dus wan hi an zijn ommeloepen.
Doe mijn vader al omme ende omme
Tusschen dier Elve entier Zomme
Hadde gheloepen al dat lant,
Ende hi meneghen coenen seriant
Hadde ghewonnen met sinen goude,
Die hem te hulpen commen soude,
Alse die zomer quam int lant,
Keerde mijn vader, daer hi vant
Brune entie ghesellen zine.
Doe teldi die groete pine

2206 liep *in* al dat lant]. V. in *Tschr.* 1, 28, op vs. 2412.
2207 *des* Brunen *baniere*]. M. en G. 2208 *diere*]. G.
2211 en 2212: *Enware die scat niet ontgonnen*, (bij MART. 2439)
Hi *hadder* met die stat van *Lonnen* (2440)].

Zie *Tschr.* 5, 259 en 260, op vs. 2436—2441. In plaats van het daar voorgeslagen *hijs* lees ik thans echter *hi des*, dewijl het antecedent van *Daer hi met hadde* enz. hier te veel nadruk vereischt om enclitisch gebezigd te zijn.

Ende die menichfoudeghe zorghe,
Die hi voer de hoghe borghe
Int lant van Sassen hadde leden,
Daer die iagheren *na hem reden*
Alle daghe met haren honden,
Die hem vervaerden te meneghen stonden.
Dit telde hi te spele algader.
Daer na so toghede mijn vader
Brieve, die Brunen wel bequamen,
Daar XII^{C} al bi namen
Sheren Ysingrijns maghen in stonden,
Met scerpen claeuwen, met diepen monden,
Sonder die catte ende die baren,
Die alle in Bruuns *soude* waren,
Ende die vosse metten dassen
Van Doringhen ende van Sassen.
Dese hadden alle ghezworen,
Indien datmen hem te voren
Van XX daghen ghave haer sout,
Si souden Brunen met ghewout
Seker wesen tsinen ghebode.
Dit benam ic al, *danc* Gode!
Doe mijn vader hadde ghedaen
Sine bodscap, hi soude gaen (*A*)
Ende scauwen zinen scat;
Ende als hi quam terselver stat,
Daerhine ghelaten hadde te voren,
Was die scat al verloren
Ende sijn hol was *upghebroken.*
Wat holpe vele hier af ghesproken?
Doe mijn vader dat vernam,
Wart hi zeerich ende gram,
Dat hi van torne hem selven hinc.
Dus bleeef achter Brunen dinc
Bi miere behendichede al.
Nu meeret hier mijn ongheval:
Here *Ysingrijn* ende Brune de vraet
Hebben nu den nauwen raet

2228 *hadden gheleden*]. J. naar *R.* II, 2474: „Daer die jaghers *na hem reden*".
2235 *Shere*]. 2238 *souden*]. G. 2246 *danct*]. J.
2253 *up tebroken*]. Het zonderlinge van een gelijktijdige samenstelling met *up* en *te* nog daargelaten, vertegenwoordigt *tebroken* een begrip, dat bij het hol niet te pas komt.
2261 *Ysingrine*]. G.

Metten coninc openbare,
Ende arem man Reynaerd es die blare«.
Die coninc entie coninghinne
Die beede hopeden ten ghewinne,
Si leedden Reynaerde buten te rade
Ende baden hem, dat hi wel dade
Ende hi hem wijsde sinen scat.
Ende alse Reynaerd horde dat,
Sprac hi: »Soudic hu wijsen mijn goet,
Here coninc, die mi hanghen doet?
So *waeric al* huut minen zinne«.
»Neen Reynaert«, sprac die coninghinne,
»Mine here sal hu laten leven (*A*)
Ende sal hu vriendelike vergheven
Alle gader sinen evelen moet,
Ende ghi sult voert meer sijn vroet
Ende goet ende ghetrauwe«.
Reynaerd sprac: »Dit doe ic, vrauwe,
Indien dat mi de coninc nu
Vaste ghelove hier voer hu,
Dat hi mi gheve sine hulde
Ende (*NB*) alle mine *broken ende sculde*
Wille vergheven; ende omme dat
So willic hem wijsen *minen* scat
Den coninc, al daer hi leghet«.
Die coninc sprac: »Ic ware ontweghet,
Wildic Reynaerde vele gheloven;
Hem es dat stelen ende dat roven
Ende dat lieghen gheboren int been.«
Die coninghinne sprac: »Here, neen;
Ghi moghet Reynaerde gheloven wel:
Al was hi hier te voren fel,
Hi nes nu niet, dat hi was.
Ghi hebt ghehoert, hoe hi den das
Ende sinen vader hevet bedreghen
Met morde, die hi wel beteghen
Mochte hebben andren dieren,
Wildi meer zijn *arghertieren*
Ofte fel ofte onghetrauwe«.
Doe sprac die coninc: »Gentel vrauwe,

2273 *waer ic*]. Vgl. de noot bij 148; de invoeging van *al* is noodig wegens het metrum.
2284 Ende *Bruun* alle mine *onsculde*]. G. Vgl. *R.* II, 2534: „Ende alle mine *broken ende* alle *sculde*".
2286 *den*]. J. Metri causa, daar vs. 2285 vier arseis bevat. 2300 *arghentieren*].

Al waendic dat mi soude scaden,
Eist dat ghijt mi dorret raden,
So willi*cken vri* laten *met* ghenent
Ende dese vorworde ende dit covent
Up Reynaerts trauwe *laten* staen.
Newaer ic segghe hem sonder waen,
Doet hi meer eerchede,
Alle die hem ten tienden lede
Sijn *belanc*, sullent becoepen«.
Reynaert sach den coninc beloepen
Ende wart blide in sinen moet
Ende sprac: »Here, ic ware onvroet,
Ne *gheloofdict* niet also«.
Doe nam die coninc een stro
Ende vergaf Reynaerde algader
Die wanconst van sinen vader
Ende zijns selves mesdaet toe.
Al was Reynaert blide doe,
Dat en dinct mi gheen wonder wesen.
Jane was hi van der doot ghenesen?
Doe Reynaert quite was ghelaten,
Was hi blide utermaten
Ende sprac: »Coninc, edel here,
God moete hu loenen al *der* ere,
Die ghi mi doet, ende mijn vrauwe.
Ic secht hu wel bi miere trauwe, (*NB*)
Dat niemen nes onder die zonne,
Dien ic also wale jonne
Mijns scats ende *betrauwe*,
Als ic hu doe ende miere vrauwen«.
Reynaert nam een stroe voer hem
Ende sprac: »Here coninc, nem:
Hier gheve ic di up den scat,
Die wijlen Ermelinc besat«.
Die coninc ontfinc dat stroe
Ende dancte Reynaerde zoe

2305—2307: So willi*ct* laten *up hu* ghenent
Dese vorworde en dit covent
Up Reynaerts trauwe staen]. Zie A.

2311 *belanct*]. J.

2315 *gheloofdic hu*]. J. Vgl. ook ML.'s Proefschr. 75, op vs. 2543.

2326 *die*]. J.

2328 Tusschen dit en het volgende vs. leest men nog in 't hs.:
Dat ghi mi vele eeren doet, (bij MART. 2557)
So groet eere ende so groet goet, (2558)].

Zie *Tschr.* 5, 260.

2331 *miere trauwen*]. Zie A.

Als quansijs: »Dese maect mi here«.
Reynaerts herte loech so zeere,
Dat ment wel na an hem vernam,
Doe die coninc so gheorsam
Al gader was te sinen wille.
Reynaert sprac: »Here, zwighet stille;
Merket, waer mine redene gaet.
Int oestende van Vlaendren staet
Een bosch, ende heet Hulsterloe.
Coninc, ghi moghet *weten alsoe;*
Moeghdi wel onthouden dit?
Een borne, heet Kriekepit,
Gaet zuutwest niet verre *dan.* (*NB*)
Daer *en* commet somwijlen (*NB*) wijf no man
No creature *in* een half iaer (*O, NB*)
(*So grote wildernesse es daer*)
Sonder die hule entie scuvuut. (*NB*)
Ende daer in leghet mijn scat *ghehuut.*
Verstaet wel ditte, *tes* hu nutte:
Die stede heetet Kriekeputte.
Ghi sult daer gaen ende mijn vrauwe.
In wete oec niemene so ghetrauwe,

2348 *wesen vroe*]. Vgl. *R.* II, 2600: „Sijn rechte naem is *also*". Dat het bosch Hulsterloe heet, kan voor den koning kwalijk een grond tot blijdschap wezen.

2349 *Mochti*]. Vgl. *R.* II, 2602: „Pijnt u *wel* tonthouden dit".

2350—2355 In plaats van deze vss. leest men in 't hs.:

α Een borne, heet Kriekepit,
β Gaet zuutwest niet verre *danen.*
γ *Here coninc, ghine dorft niet wanen,*
δ *Dat ic hu de waerheit yet messe,*
ε *Dats een de meeste wildernesse,*
ζ *Die men hevet in eenich rike.*
η *Ic segghe hu oec ghewaerlike,*
θ *Dat* somwijlen *es* een half iaer,
ι *Dat toten borne* commet daer
κ *No weder* man no wijf,
λ No creature, *die hevet lijf,*
μ Sonder die hule entie scuvuut,]. Zie A.

2356 In plaats van dit vs. vinden we in 't hs.:

Die daer nestelen in dat cruut, (bij MART. 2592)
Of eenich ander voghelijn, (2593)
Dat daer waert gherne wilde zijn (2594)
Ende daer hi avontuere lijdet: (2595)
Ende daer in leghet mijn scat *ghehidelt.* (2596)]. Zie *Tschr.* 5, 260.

De weglating van het emphatische *Ende* in dit vs. (zie G., W., J. en M.) is ongemotiveerd; vgl. VERD. in de *Taalk. Bijdr.* I, 126 vlgg., en de noot onder aan bl. 110 in de *Vondel-gr.* 2357 *es*].

2360 *Ne wetet*]. M. Vgl. *R.* II, 2612: „*Ic en weet* oec niemen also ghetrou".

Die ghi sult laten wesen hu bode
(Verstaet mi wel, coninc, dor Gode),
Maer gaet daer selve; ende alse ghi
Dien selven putte commet bi,
Ghi sult vinden ionghe baerken.
Here coninc, dit suldi maerken:
Die alre naest den putte staet,
Coninc, tote dier baerken gaet;
Daer leghet die scat onder begraven. (*A*)
Daer suldi delven ende scraven
Een lettel mos in deene zijde;
Daer suldi vinden menich ghesmide
Van goude, rijkelijc ende scone.
Daer suldi vinden *oec* die crone,
Die Ermelync die coninc droech,
Ende ander chierheit ghenoech,
Edele steene, guldin waerc;
Men cocht niet omme dusent maerc,
Ay coninc, als ghi hebt dat goet,
Hoe dicken suldi in huwen moet
Peinsen (*O*): »Ay Reynaert, ghetrauwe vos,
Die hier groeves in dit mos
Desen scat bi dijnre *list*,
God gheve di goet, waer du *bist*«.
(*NB*) »Ghi moet zijn mede *an* die vaert«,
Sprac die coninc, »*here* Reynaert,
Ende ghi moet ons (*O*) helpen den scat ontdelven.
Ic ne *wane* bi mi selven
Aldaer nemmermeer gheraken.
Ic hebbe ghehoort nomen Aken
Ende Parijs; eist daer yet na?
Maer also als ic versta

2374 *oec* ontbr.]. Vgl. *R.* II, 2626: „Ghi sult daer vinden *ooc* die croon".

2380 en 2381: Hoe dicken suldi peinsen in huwen moet:
„Ay Reynaert, ghetrauwe vos",]

Metri causa naar *R.* II, 2634 en 2635:
„Hoe dicke seldi in uwen moet
Denken: „Reynaert, ghetruwe vos".

2383 en 2384 *lust, best*]. 2387—2389 In plaats van deze drie vss. heeft het hs. er vijf:
α *Doe andwoerde die coninc saen*:
β „*Reynaert, sal ic die vaert bestaen*,
γ Ghi moet sijn mede *in* die vaert,
δ Ende ghi moet ons, Reynaert,
ε Helpen den scat ontdelven.]. Zie A. 2388 *wanen*]. W.

2392 *Ende*]. Vgl. *R* II, 2646: „*Mer*, also ic mi versta".

So smeekedi, Reynaert, ende roomt.
Kriekeputte, dat ghi hier noomt,
Wanic, es een gheveinsde name«.
Dit was Reynaerde ombequame,
Ende verbalch hem ende seide: »Ja, ja,
Coninc, ghi zijter also na
Alse van Colne tote Meye.
Waendi, dat ic hu die Leye
Wille wijsen in die flume Jordane?
Ic sal hu wel toeghen, dat ic wane,
Orconde ghenoech al openbare«.
Lude riep hi: »Cuwaert, coomt hare,
Comet *voer den* coninc, Cuwaert«.
Die diere saghen dese vaert; (*NB*) (bij MART. 2648)
Hem wonderde, wat die coninc woude. (2651)
Reynaert sprac: »Cuwaert, hebdi coude?
Ghi bevet; zijt (*NB*) al sonder vaer
Ende secht minen here den coninc waer,
Dies *mane ic* hu bi der trauwen,
Die ghi zijt sculdich miere vrauwen
Ende minen here, van des ic hu vraghe«.
— »*Al sout mi gaen an mine craghe,*
Dat aventuerde ic, eer ic loghe;
Ghi hebt mi ghemaent also hoghe.
Bi der trauwen, die ic hem
Minen here ende miere vrauwe sculdich bem,
So segghict«, sprac Cuwaert (*O*), »of ict weet«. (*O*)
— »Weetstu, waer Kriekeputte steet? (*O*)
Ne staet hi niet bi *Hulsterloe*?« (*O*)
— »Ja *hi*, hoe*ne* sout wesen soe? (*O*)

2405 *voert*]. G. Vgl. *R.* II, 2659: „Coomt *voor den* coninc, haess Cuwaert".

2406 Tusschen dit en het volgende vs. lezen we in 't hs.:

Hem allen wonderde, wat daer ware. (bij MART. 2649)
Cuwaert die ghinc met vare, (2650)]. Zie *Tschr.* 5, 260 en 261.

2409 *blide* al]. Vgl. ook *R.* II, 2663: „Hoe beefdi so? Hebt ghenen vaer".

2411 *maent hi*]. Vgl. *R.* II, 2665: „Dies *manic* u". Veel juister toch is de voorstelling, waarbij de vermaning van Reyn. zelf uitgaat, dan die, waarbij de vos als het orgaan dient om een door Nobel *niet* geuite vermaning bekend te maken.

2413—2422 In plaats van deze tien vss. geeft het hs. alleen te lezen:

α „*Ende die ic den coninc sculdich bem*".
β *Doe sprac Reynaert:* „*So secht hem,*
γ Weetstu waer Krieke putte steet?"
δ Cuwaert sprac: „Of ict weet?
ε Ja *ic*, hoe sout wesen soe?
ζ Ne staet hi niet bi *Hulst ter loe*?]. Zie A.

Up dien moer, in die wostine.
Ic hebber ghedoghet groete pine
Ende meneghen hongher ende menich coude
Ende aermoede so menichfoude
Up Kriekenputte so meneghen dach,
Dat ics vergheten niet ne mach«. (*NB*)
— »Dat was te voren, *doe* ic met Rijne,
Sprac Reynaert, »*den gheselle mine*,
Mijn gheselscap makede vast,
Die *di ghedede* meneghen *last*«.
»O wy«, sprac *hi*, »soete Rijn,
Lieve gheselle, scone hondekijn,
Vergave God, waerdi nu hier!
Ghi sout toeghen *voer dese* dier
Met huwen *sermone*, waers te doene,
Dat ic noint *ne* wart so coene,
Dat ic eeneghe saken dede,
Daer ic den coninc mochte mede
Te mi waert belghen doen met rechte.
Gaet weder onder ghene knechte«,
Sprac Reynaert, »haestelic, Cuwaert;
Mijn here de coninc ne heeft thuwaert
Gheene sake te sprekene meer«.
Cuwaert dede eenen wederkeer
Ende ghinc van sconinx rade daer.
Reynaert sprac: »Coninc, eist waer,
Dat ic seide?« — »Reynaert, jaet.
Verghevet mi, ic dede quaet,
Dat ic hu mestroude yet.
Reynaert, goede vrient, nu *besiet*

2428—2432 In plaats van deze vss. leest men in 't hs.:
α „*Hoe mochte ic vergheten dies*,
β *Dat aldaer Reynout de ries*
γ *Die valsche penninghe slouch*,
δ *Daer hi hem mede bedrouch*
ε *Entie ghesellen sine*,
ζ Dat was te voren *eer* ic met rijne
η Mijn gheselscap makede vast,
θ Die *mi ghequijtte* meneghen *past*".]. Zie A.

2433 *Reynaert*]. Vgl. ook de Aanteek. op 2438—2432.

2436 *wee desen*]. Vgl. *R.* II, 2696: „*voor* desen dieren fier", en zie o. *Tschr.* 1, 25, op vs. 2661 vlg. 2437 *sone rijne*]. Zie A.

2438 *ne* ontbr.]. Metri causa ingevoegd, omdat vs. 2437 vier heffingen telt.

2452 *siet*]. Vgl. *R.* II, 2712: *besiet*. Het hier vereischte begrip „overwegen" was namelijk wel eigen aan *besien*, maar niet aan het simplex van dat verbum.

Den raet, dat ghi met ons gaet
Ten putte, al daer dien burne staet,
Daer die scat leghet begraven onder«.
Reynaert sprac: »Ghi secht wonder;
Waendi, in waers arde vro,
Coninc, oft mi stonde also,
Dat ic met hu wandelen mochte
Also als ons beeden dochte,
Ende *ic*, here, *ware* al sonder zonde?
Maer neent *hen* es, *alse* ic hu orconde
Ende *ic* hu segghe, al eist scame:
Doe Ysingrijn in sduvels name
In de ordine ghinc hier te voren
Ende hi te moonke waert bescoren,
Doe ne conste hem de prevende (*NB*) ghenoeghen,
Daer VI moonke hem bi bedroeghen.
Hi claghede van honghere ende carmede
So zere *altoes*, dats mi ontfaermede.
Doe hi *cranc* wart ende (*O*) traech,
Doe haddics rauwe als een zijn maech
Ende gaf hem raet, dat hi ontran;
Daer omme bem ic in spaeus ban.
Maerghin, als die zonne upgaet,
Willic te Roeme om aflaet;
Van Roeme willic over zee.
Danen ne keeric nemmermee,
Eer ic so vele hebbe ghedaen,
(*NB*) Dat ic *met* eeren met hu mach gaen (*O*, *NB*).
Het ware een onscone dinc,
Souddi, here coninc,

2461 *ghi*, here, *waert*]. Zie A.
2462 Neent, *het* es, *alse* ic hu orconde]. Zie A.
2463 *ict*].
2467 de prevende *niet*]. Zie Fr. in Ml's Proefschr., bl. 78, op vs. 2715.
2470 *altoes* ontbr.]. Vgl. *R.* II, 2729 en 2730:
„Hi claechde *altoos* ende kermde
So seer, dats mi ontfermde",
en 't Lat. 1335: „Quin *semper* queritur".
2471 *carmede* ende wart]. J. Vgl. *R.* II, 2731: „Want hi wart *cranc* ende traech".
2480 In plaats van dit vs. heeft het hs.:
α *Coninc*, dat ic met hu mach gaen
β *Thuwer* eeren *ende thuwer vromen*,
γ *Of ic te lande weder come.*]. Zie A.

Maken huwe wandelinghe
Met eenen verwatenen ballinghe«. (*NB*)
Die coninc sprac: »(*NB*) Na dat ghi zijt
Te *banne*, men souts mi doen verwijt,
Reynaert, lietic hu met mi *wandren*.
Ic sal Cuwaerde ofte eenen andren
Toten scatte doen gaen met mi;
Ende ic rade hu, Reynaert, dat ghi
Niet ne laet, ghine vaert,
Dat ghi hu van den banne claert«.
— »Sone doe ic«, sprac Reynaert;
»Ic ga morghin te Rome waert,
Gaet na den wille mijn«.
Die coninc sprac: »Ghi dinct mi zijn
Bevaen in arde goeden dinghen;
God jonne hu, dat ghijt moet vulbringhen«. (*NB*)
Doe dese tale was ghedaen,
Doe ghinc Nobel die coninc staen
Up eene hoghe stage van steene. (*NB*)
Die dieren saten *al ghemeene*
Al omme ende omme in dat gras,
Na dien dat elc gheboren was.
Reynaerd stont bi der coninghinne,
Die hi te rechte wel mochte minnen.

2484 Tusschen dit en het volgende vs. lezen we in 't hs. nog:
Als ic nu bem, God betere mi!"
Die coninc sprac: „*Reynaert, zidi*
Yet langhe verbannen?" *Doe sprac Reynaert:*
„*Ja ic, hets III iaer, dat ic wart*
Voer den deken Hermanne
In vullen zeinde wart te bannen".]. Zie A.

2485 sprac: *Reynaert*]. J. Vgl. *R.* II, 2745: „Die coninc sprac: „Na dat ghi zijt".

2486 *bannen*]. G.

2487 *wandelen*]. J.

2498 Tusschen dit en het volgende vs. geeft het hs. nog te lezen:
Reynaert, alse hu ende mi
Ende ons allen nutte zi.]. Zie A.

2501 Achter dezen regel volgt in het ms. nog:
Daer hi up plach te stane alleene,
Als hi sat in zijn hof te dinghe.]. Zie A.

2502 *teenen ringhe*]. Zie A.

2506 Dit vs. ontbr. in 't hs., doch is door W. ingevoegd naar *R.* II, 2766.

(*NB*) Die coninc die sprac vriendelike: (*O*)
»*Hoert* haer, diere, aerme ende rike, (*O*)
Reynaert es hier commen te hove
Ende wille, dies ic Gode love,
Hem betren met al zinen zinnen,
Ende mijn vrauwe de coninghinne
Hevet so vele ghebeden voer hem,
Dat ic zijn vrient worden bem
Ende hi versoent es ieghen mi,
Ende ic hem hebbe ghegheven vrij
Beede lijf ende lede;
Ende daertoe biedic hem vullen vrede (*NB*)
Ende ghebiede hu allen bi huwen live,
Dat ghi Reynaerde ende zinen wive
Ende zinen kindren eere doet,
Waer si commen in hu ghemoet,
Sijt bi nachte, zijt bi daghe.
In wille *oec* meer gheene claghe
Van Reynaerts dinghen horen.
Al was hi roeckeloos hier voren,
Hi wille hem betren; ic segghe hu hoe:
Reynaert wille maerghin vroe
Palster ende scerpe ontfaen
Ende wille te Roeme gaen;
Ende van (*NB*) danen wille hi over zee
Ende hier commen nemmermee,
Eer hi heeft vul aflaet
Van alre zondeliker daet«.

2507 en 2508 In plaats van deze vss. leest men in 't hs.:
α „*Bidt voer mi, edele vrauwe,*
β *Dat ic hu met lieve weder scauwe*".
γ *Soe sprac: „Die here, daert al an staet,*
δ *Doe hu van zonden vul aflaet*".
ε *Die coninc entie coninghinne*
ζ *Ghinghen met eenen bliden zinne*
η *Voer* haer diere, aerme ende rike.
θ Die coninc die sprac vriendelike:]. Zie A.

2518 In plaats van dit vs. heeft de Comb. tekst:
Reynaerde ghebiedic vullen vrede,
Anderwaerf ghebiedic hem vrede
Ende derde waerven mede,]. Zie A.

2524 *oec* ontbr.]. Vgl. *R.* II, 2788: „Ic en wil *ooc* geen meer claghe".
2531 van *Rome* danen]. M. 2535 *Cirlin*]. G.

Dese tale hevet *Tiecelijn* vernomen
Ende vloech, *daer* hi es comen
Ende hi vant die III ghesellen.
Nu hoert, wat hi hem sal tellen.
Hi sprac: »Keytive, wat doedi hier?
Reynaert es meester bottelgier
Int hof ende moghende utermaten.
Die coninc heeftene quite ghelaten
Van alle sinen mesdaden,
Ende ghi zijt alle III verraden«.
(*NB*) »Ic wane, ghi lieghet, here raven«,
Sprac Isingrijn ende mettien *ginc* hi scaven,
Ende Brune (*NB*) mede (*NB*), *ten coninc* waert.
Tybeert bleef *daer* zere vervaert; (*NB*)
Hi was (*NB*) in zorghen so groet utermaten,
Dat hi gherne *wilde* laten
Sine oeghe varen over niet,
Die hi in spapen scuere liet,
Indien dat hi *met Reynaert* verzoent ware.
Hine wiste wat doen van vare,
Dan hi ghinc sitten up die micke.
Hi claechde vele ende arde dicke,
Dat hi Reynaerde ye bekinde.
Isingrijn quam met groeten gheninde
Ghespronghen voer de coninghinne
Ende sprac met eenen fellen zinne
Te Reynaert waert so verre,
Dat die coninc waert al erre

2536 *danen*. Fr. in Ml.'s Proefschr., bl. 81 en 82, op vs. 2804.

2545—2547 In plaats van deze vss. lezen we in 't hs.:

α *Isingrijn began andwoerden*
β *Te Tieceline met corten woerden:*
γ „Ic wane, ghi lieghet, here raven".
δ Mettien *woerde began* hi scaven,
ε Ende Brune *die volchde* mede.
ζ *Si ghinghen recken hare lede*
η *Loepende des coninx* waert.]. Zie A.

2548 en 2549 In plaats van deze twee vss. heeft het hs.:

α Tybeert bleef zere vervaert
β *Ende hi bleef sittende up die galghe.*
γ Hi was *van sinen ruwen balghe*
δ In zorghen so groet utermaten,]. Zie A.

2550 *wille*]. W.

2553 *met Reynaert* ontbr.]. Vgl. *R.* II, 2819: „Op dat hi *Reinaerts* vrient waer".

2559 *Ghedronghen*]. Vgl. het Lat. 1402: „Isengrimus adest et *prosilit* impete magno".

Ende hiet Ysingrijne vaen
Ende Brune. Also saen
Worden si ghevanghen ende ghebonden.
Ghine saghet nye *verwoedden* honden
Doen meer lachters dan men hem dede: (*NB*)
Men bantse daer so vaste bede (*O*),
Datsi binnen eere nacht
Met gheenrande cracht
Een let niet en mochten roeren.
Nu hoert, hoe hise voert sal voeren.
Reynaert, die hem was te wreet,
Hi dede, datmen Brunen sneet
Van sinen rugghe een velspot af,
Datmen hem teere scerpen gaf,
Voets lanc ende voets breet.
Nu ware Reynaert al ghereet,
Haddi IIII *vaste* scoen.
Nu hoert, wat hi sal doen,
Hoe hi sal IIII scoen ghewinnen.
Hi ruunde toter coninghinnen:
»Vrauwe, ic bem hu peelgrijn.
Hier es mijn oem Ysingrijn,
Hi hevet *voren* II vaste scoen;
Helpt mi, dat icse an mach doen.
Ic neme hu siele in mine plecht;
Want het es *elcs* peelgrins recht,
Dat hi ghedinket in sine ghebeden
Al tgoet, dat men hem noyt dede.
Ghi moghet *oec* (*NB*) Haersenden miere moyen (*A*)
Hare achterste voete doen ontscoyen
Ende mi gheven twee van haren scoen.
Dit moghedi wel met eeren doen;

2566 *verwoedde*]. J. 2567 Tusschen dit en het volgende vs. vindt men in 't ms. nog:
Ysingrine ende Brune mede.
Men voerese als leede gaste,]. Zie A.

2568 Men bantse bede daer so vaste,]. Zie A.

2579 *versche*]. Ml. naar *R.* II, 2845: „Had hi vier *vaste* schoen".

2585 IIII]. Vgl. ben. vs. 2612 en let ook op 't Lat. 1420 en 1421: „soleas fac *anteriores* Aptas nempe mihi det lupus ipse *duas*".

2588 *want* en *elcs* ontbr.]. Metri causa. Vgl. ook *R.* II, 2854: „*Want* het is *elc* goet pelgrijns recht".

2591—2593: α Ghi moghet *hu siele an mi scoyen.*
β *Doet* Haersenden miere moyen
γ Gheven twee van haren scoen.]. Zie A.

So blivet thuus in haer ghemac«.
— »Gherne«, die coninghinne sprac;
»Reynaert, ghine *moechts* niet *ombaren*,
Ghine hebt scoen; ghi moetet varen
Huten lande in (*NB*) Gods ghewout
Over berghe ende int wout
Ende terden struke ende steene;
Huwen aerbeit wert niet cleene. (*NB*)
Die *scoen* waren hu wel ghemicke,
Want si zijn so vaste ende so dicke,
Die Ysingrijn draghet ende zijn wijf.
Al sout hem gaen an haer lijf,
Elkerlijc moet hu gheven twee scoen,
Daer ghi hu vaert mede moet doen.
Dus hevet die valsche peelgrijn
Beworven, dat dher Ysingrijn
Al toten knien hevet verloren
An beede sine voeten voren
Dat vel al gader *metten* claeuwen.
Ghine saecht*en niet een let ver*braeuwen;
Nie en hilt *iemen* stilre (*O*) al sine lede,
Dan Ysingrijn de zine dede,
Doemen so iammerlike ontscoyde,
Dat hem dat bloet ten teen afvloyde.
Doe Ysingrijn ontscoyt was,
Moeste gaen liggen up dat gras
Vrauwe Hersuint die *wulvinne*
Met eenen wel droeven zinne
Ende liet haer afdoen dat vel
Ende die claeuwen also wel
Bachten van beede haren voeten. (*A*)
Dese daet dede wel soeten

2597 *mochtes* niet *omberen*]. M. en V. in *Tschr.* 1, 9, op vs. 2851.
2599 *des* gods]. J.
2602 *Dinen*], terwijl achter dit vs. in 't hs. nog volgt:
Hets dijn noet, dattu hebs scoen.
Ic wilre gherne mijn macht toe doen.].
Beide vss. bevatten niets dan een zinledige herhaling van hetgeen alreede boven in 2596—2598 is gezegd. 2603 *Ysingrijns*].
2604 *Want* ontbr.]. Vgl. *R.* II, 2870: „*Want* si sijn vast ende dic".
2612 *En*]. 2613 *toten*]. Ml. in diens Dissert., bl. 83, op vss. 2889—2891.
2614 Ghine saecht *noint voghel* bracuwen,]. Zie A.
2615 *Die* stilre hilt al sine lede]. Zie A. 2621 *wulfinne*]. J.

Reynaerde sinen *evelen* moet.
Nu hoert, wat claghen hi noch doet:
»Moye«, seit hi, »*lieve* moye,
In hoe meneghen vernoye
Hebdi dor minen wille ghewesen!
Dats mi al leet; sonder van desen
Eist mi lief, ic segghe hu twi:
Ghi zijt (des ghelovet mi)
Een die liefste van minen maghen;
Bedi sal ic hu scoen andraghen (*NB*)
Ende ghi sult (*NB*) deelen (*NB*) an al dat perdoen,
Lieve moye, dat ic in hu scoen
Sal beiaghen over zee«.
Vrauwe Hersuinden was so wee, (*A*)
Datso cume mochte spreken:
»Ay Reynaert, God moete *noch* wreken,
Dat ghi over ons siet huwen wille!«
Ysingrijn balch ende zweech stille
Ende zijn gheselle Brune, neware
Hem was te moede arde zware:
Si laghen ghebonden ende ghewont.
Hadde oec doe ter selver stont
Tybeert die cater ghewesen daer,
Ic dar wel segghen over waer
(Hi hadde so vele ghedaen te voren),
Hine waers niet bleven sonder toren.
Wat helpt, dat ict hu maecte lanc? (*A*)
Des ander daghes voer *der zonnen* upganc
Dede Reynaert zijn scoen *smaren*,
Die Ysingrijns te voren waren (*O*)
Ende zijns wijfs, vrauwe Hersenden, (*A*)
Ende hadse vaste ghedaen benden

2627 *drouven*]. Het begrip „tristis" stemt noch met Reyn.'s gemoedstoestand noch met het gebruik van 't voorafgaande ww. „soeten" overeen. Bij de gelijkheid van het begin van *evelē* en het einde van *droeve* is een verknoeiing van het eerste woord tot het laatste daarenboven niet onbegrijpelijk. *R.* II, 2893 heeft dezelfde onjuiste lezing. Het Lat. wijkt in de geheele redactie af (zie ald. 1434 en 1435).

2629 *lievs* ontbr.]. W. naar *R.* II, 2895: „Moeie, seit hi, *lieve* moeie".

2637 In plaats van dit enkele vs. heeft het hs. er drie:

Godweet, dats al huwe bate:
Ghi sult *an hoghen aflate*
Deelen *ende* an al dat perdoen,]. Zie A.

2642 *nu*]. 2654 *de zonne*].

2655 *smeren*]. Fr. in *Tschr.* 1, 26, op v. 2921.

2656 waren te voren]. Fr. in *Tschr.* 1, 26, op vs. 2921.

Om zine voeten ende ghinc,
Daer hi vant den coninc
Ende zijn wijf, die coninghinne.
Hi sprac met eenen soeten zinne:
»Here, God gheve hu goeden dach
Ende *miere* vrauwen, die ic mach
Prijs gheven met *groten* rechte.
Nu doet Reynaert gheven, huwen knechte,
Palster ende scerpe ende laet mi gaen«.
Doe dede die coninc *halen* saen
Den capelaen, *Belijn* den ram.
Ende als hi bi den coninc quam,
Sprac die coninc: »*Belijn*, hier es
Dese peelgrijn; leest hem een gheles
Ende ghevet hem scaerpe ende staf«.
Belijn den coninc andwoerde gaf:
»Here, in dar des doen niet.
Reynaert hevet selve beghiet,
Dat hi es in spaeus ban«.
Die coninc sprac: »*Belijn*, *wattan*?
Meester Jufroet doet ons verstaen,
Hadde een man alleene ghedaen
Also vele zonden, alse alle die leven,
Ende wildi aercheit al begheven,
Ende *dan* te biechten gaen
Ende penitencie daeraf ontfaen,
Dat hi over zee wille varen,
Hi mochte wel hem (*O*) selve claren«.
Belijn sprac ten coninc echt:
»Ic en doere toe crom no recht
Van gheesteliker dinc altoes,
Ghine *hout* mi *quite ende* scadeloes
Ieghen bisscop ende ieghen (*NB*) deken«.
Die coninc sprac: »In VIII weken
Sone wane ic hu bidden so vele.
Oec haddic liever, dat huwe kele

2664 *mier*].
2665 *groten* ontbr.]. Metri causa naar *R* II, 2931: „Gheven prijs mit *groten* rechte".
2668 *haesten*]. Vgl. 't Lat. 1462: „Rex *accersiri* Belinum praecipit illuc". 2669 *Belin*].
2671 *Belijn* ontbr.]. Vgl. *R.* II, 2937: „Sprac die coninc: „*Bellijn*, hier es".
2674 *Belin*]. 2678 *Belin*, *wats dan*]. J.
2683 *dan* ontbr.]. Metri causa, naar *R.* II, 2949: „Ende woude *dan* te biechte gaen". 2686 hem wel]. 2687 *Belin*]. 2690 *wilt* mi *quiten* scadeloes]. Ml. naar *R.* II, 2957: „Ghi en *hout* mi *quijt ende* scadeloos". 2691 *den* deken]. M.

Hinghe, dan ic u heden bat«.
Ende alse *Belijn* hoerde dat,
Dat die coninc balch te hem waert,
Wart *hi* so vervaert,
Dat hi beefde *openbare*
Ende ghinc ghereeden *zinen* autare
Ende began zinghen ende lesen
Al dat hem goet dochte wesen.
Doe *Belijn* die capelaen
Oemoedelike hadde ghedaen
Dat ghetijde van den daghe,
Doe hinc hi an *Reynaerts* craghe
Eene scaerpe van Bruuns velle.
Oec gaf hi den fellen gheselle
Den palster in de hant daer bi
Te zinen ghevoeghe. Doe was hi
Al ghereet te ziere vaert.
Doe sach hi ten coninc waert;
Hem liepen die gheveinsde tranen
Neder neven zine granen,
Alse oft *hem jammerde* in sine herte
Van rauwen; *haddi* grote smerte,
Dit was bedi ende anders niet,
Dat hi hem allen, die hi daer liet,
Niet hadde beraden al sulke pine,
Alse Brunen ende Ysingrine
Van hem hadde moghen ghevallen.
Nochtan stont hi ende bat hem allen,
Datsi over hem bidden souden
Also ghetrauwelike als *si wouden*,
Dat hi over hem allen bade.
Doert orlof nemen *wart*, *duchti*, *te* spade,

2696 *Belin*]. 2698 *Belin*].

2699 *van vare*]. Zou deze wijziging niet te verkiezen zijn, niettegenstaande de overeenkomst tusschen den Comb. tekst en *R.* II, waar we (zie vs. 2969) *in groten vaer* lezen? „Hij was zoo bevreesd, dat hij beefde van vrees" luidt wel wat zonderling.

2700 *zine*]. J. 2703 *Belin*].

2706 *zine*]. Vgl. *R.* II, 2978: „aen *Reinaerts* craghe".

2715 *hi jammerlike*]. Vgl. *R.* II, 2987: „als oft *hem jamerde* in sijn herte".

2716 *hadde*]. Zie A. 2721 *Haddet*]. J.

2724 *hi woude*]. G. Vgl. *R.* II, 2996: „Also ghetrouwe als *si wouden*".

2726 *Dat* orlof nemen *dochte hem* spade]. Vgl. het Lat. 1496: „Tardus *turbat* eum discessus". De lezing van 't hs. levert geen zin, evenmin als de bijna gelijkluidende van *R.* II, 2998: „Dat orlof nemen docht hem *te* spade".

Want hi gherne danen ware;
Hi was altoes zere in vare
Als die hem selven sculdich weet.
Doe sprac die coninc: »Mi es leet,
Reynaert, dat ghi dus haestich zijt«.
— »Neen, heere, het es *grote* tijt;
Men sal gheene weldaet sparen.
Huwen orlof! ic wille varen«.
Die coninc sprac: »Gods orlof«.
Doe gheboet die coninc, *dat* al dat hof
Met Reynaerde huutwaert *soude gaen*,
Sonder alleene die *waren ghevaen*.
Nu wart Reynaert peelgrijn, (*A*)
Ende zijn oem Ysingrijn
Ende Brune die ligghen ghebonden
Ende ziec van zeeren wonden.
Mi dinct ende ic wane des,
Dat niement so onspellic es
Tusschen Pollanen ende Scouden,
Die hem van lachene hadde onthouden
Dor rauwe, die hem mochte ghescien,
Hadde hi Reynaerde doe ghesien,
Hoe wonderlic hi henen ghinc
Ende hoe *ghematelic* dat hem hinc
Scaerpe ende palster omme den hals, (*A*)
Ende die scoen als ende als,
Die hi droech an zine been
Ghebonden, so dat hi sceen
Een peelgrijn licht ghenoech.
Reynaerts herte binnen loech,
Dor datsi alle met hem ghinghen
Met so groter zameninghen,

2732 *grote* ontbr.]. Om den zin en om 't metrum (vs. 2731 bevat vier heffingen), naar *R.* II, 3004: „het is *grote* tijt".

2736—2738:
Doe gheboet die coninc al dat hof
Met Reynaerde huut waert *te ghane*,
Sonder alleene die *ghevane*].

Men vgl. *R.* II, 3008—3010:
„Doe gheboet hi over al dat hof,
Dat si met Reinaert uut *soude(n) gaen*,
Sonder die daer *waren ghevaen*".

en bedenke, dat *ghebieden*, met een infinitief geconstrueerd, het nomen in den datief bij zich vereischt.

2747 *Die*]. M. 2750 *ghemakelic*]. Zie A.

Die hem te voren waren wreet.
Doe sprac hi: »Coninc, mi es leet,
Dat ghi so verre met mi gaet;
Ic vruchte, het mach hu wesen quaet.
Ghi hebt ghevaen II mordenaren;
Ghevalt, dat si u ontvarèn,
Ghi hebt hu te wachtene meer,
Dan ghi noint hadt eer.
Blijft ghesont ende laet mi gaen«.
Na dese tale ghinc hi staen
Up sine II achterste *beene*
Ende maende die diere grote ende cleene (*O*)
Datsi alle voer hem baden,
Of si an alle (*O*) sine weldaden
Recht deel nemen wouden.
Si seiden alle, datsi souden
Sijns ghedinken in haer ghebede.
Nu hoert voert, wat Reynaert dede:
Daer hi van den coninc sciet,
So droevelijc hi hem gheliet,
Dat hem somen zere ontfaremde.
Op Cuwaert den haze hi *caremde*:
»O wy, Cuwaert, sullen wi sceeden?
Of God wilt, ghi sult mi gheleeden
Ende mijn vrient *Belijn* de ram;
Ghi twee ghine daedt mi noint gram,
(*NB*) Ghi zijt (*NB*) onberoepen ende goedertieren
Ende ombeclaghet van allen dieren.
Ghestade es huwer beeder zede:
Ghi leeft, als ic doe ten tijden dede,
Als ic clusenare was; (*A*)
Hebdi lovere ende gras,
Ghine doet negheenen heesch
Noch om broet, no om vleesch,

2769 *voeten*]. J. 2770 cleene ende grote]. J. 2772 alle an].

2780 Cuwaert den haze hi *becaremde*]. Vgl. *R.* II, 3052: „*Op* Kuwert den hase hi *kermede*". *Becarmen* beteekende alleen „beklagen" of „door moeite en arbeid verwerven".

2783 *Belin*]. 2785 In plaats van dit enkele vs. heeft het hs.:

α *Ghi moet mi bet voert bringhen.*
β Ghi zijt *van zoeter wandelinghen*
γ *Ende* onberoupen ende goedertieren]. Zie A.

2788 *Ghi leeft* ontbr.]. Vgl. *R.* II, 3062: „*Ghi leeft* beide als ic dede", en 't Lat. 1536 en 1537: „quia *vivitis*, olim Sicut ego vixi"; en zie ook Ml.'s Proefschr., bl. 87.

Noch om sonderlinghe spijse«.
Met aldus ghedanen prijse
Hevet Reynaert dese II verdoort,
Datsi met hem ghinghen voort,
Tote dat hi quam voer zijn huus,
(*NB*) Voer *den casteel* Maupertuus.
Alse Reynaert voer de porte quam,
Doe sprac hi: »Neve *Belijn* (*O*) *de* ram,
Ghi moet alleene buten staen;
Ic moet in mine veste gaen,
Cuaert sal ingaen met mi.
Hére *Belijn*, bidt hem, dat hi
Troeste wel vrauwe Hermelinen
Met haren cleenen welpkinen,
Als ic orlof an hem neme«.
Belijn sprac: »Ic bids heme,
Dat hise *alle* troeste wale«.
Reynaert ghinc met scoenre tale
So smeeken ende losengieren
In so menegher manieren,
Dat hi bi barate brochte
Cuwaerde in sine haghedochte. (*NB*)
Daer vondensi vrauwe Hermelinen
Ligghen met haren cleenen welpkinen,
Die was in zorghen ende in vare,
Want so waent, dat Reynaert ware
Verhanghen. Ende *als* so vernam,
Dat hi weder thuuswaert quam
Ende palster ende scerpe droech,
Dit dochte haer wonders ghenoech.
So was blide ende sprac saen:
»Reynaert, hoe sidi ontgaen?«

2798 *Ende* voer *de porte van*]. Vgl. *R.* II, 3072: „*Aen dat casteel* van Malpertuus"; en, voor de weglating der praepos. *van*, vss. 482 en 1261 van ons gedicht. Ook zie men Ml.'s Proefschr., bl. 88, waar evenwel ten onrechte aan de noodwendigheid dezer wijziging wordt getwijfeld.

2800 *Belin* neve ram]. M., naar *R.* II, 3074: „*neve Bellijn den* ram".

2804 *Belin*]. 2808 *Belin*]. 2809 *alleene*]. De Comb. lezing levert geen zin.

2814 Tusschen dit en het volgende vs. leest men nog in 't ms :

Als si in dat hol quamen
Cuaert ende Reynaert tsamen,]. Zie A.

2815 *Doe*]. Vgl. *R.* II, 3088: „*Daer* vonden si legghen op die aerde".

2816 *Ligghen* ontbr.]. Fr. in Ml.'s Dissert., bl. 88, op vs. 3100.

2819 *als* ontbr.]. J.

— »*Ic was*«, *sprac hi*, »*int hof ghevaen*,
Maer die coninc liet mi gaen;
Ic bem worden peelgrijn.
Here Brune ende here Ysengrijn
Zijn worden ghisele over mi.
Die coninc hevet (danc hebbe hi!)
Cuaerde ghegheven in rechter zoene
Al onsen wille mede te doene.
Die coninc die lijede das,
Dat Cuaert die eerste was,
Die *mi* verriet ieghen hem;
Ende bi der trauwen, die ic bem
Sculdich, u, vrauwe Hermeline,
Cuaerde naket eene groete pine;
Ic bem up hem met rechte gram«.
Ende alse dat Cuaert vernam,
Keerdi hem omme ende waende vlien;
Maer dat ne conste hem niet ghescien, (*A*)
Want Reynaert hadde hem ondergaen
Die porte ende ghegreepene saen
Bi der kelen mordadelike,
Ende Cuaert riep *ghenendelike*:
»Helpt mi, *Belijn*, waer sidi?
Dese peelgrijn verbijt mi«.
Dat roepen was sciere ghedaen,
Bedi Reynaert hadde saen
Sine kele ontwee ghebeten.
Doe sprac Reynaert: »Nu gaen wi heten
Desen goeden vetten hase«.
Die welpine liepen ten *ase*
Ende ghinghen heten al ghemeene;
Haren rauwe was wel cleene,
Dat Cuaert hadde verloren tlijf.
Ermeline, Reynaerts wijf,

2825 en 2826 Voor de invoeging dezer vss., die in 't Comb. hs. ontbreken, zie men Fr. in *Tschr.* 1, 26, op vs. 3086, en Ml. op vs. 3108.

2835 *ons*]. Vgl. het Lat. 1570: „*Me*que gravasse refert illum". Kwalijk kan de vos de zaak zoo hebben voorgesteld, alsof ook Hermeline bij den koning aangeklaagd ware.

2846 *ghenadelike*]. Voor *ghenendelike*, in den zin van „haastig, snel", vgl. men o. a. Alex. 3, 1156, en 7, 258, Bm. 8, 451, 110. 2847 *Belin*].

2854 *base*]. J. Vgl. *R.* II, 3128: „Die jonghe welpen liepen te *ase*". Voor de mogelijkheid van een deminutief *welpijn* (G., W., J. en M. lezen hier *welpkine*) vgl. men de noot onder aan pag. 52 mijner *Mnl. Sprk.*

Hat dat vleesch ende dranc dat bloet.
Ay, hoe dicke *bat* so goet
Den coninc, die dor sine doghet
Die cleene welpkine hadde verhoghet
So wel met eenen goeden male.
Reynaert sprac: »Hi jans hu wale.
Ic weet wel, moet die coninc leven,
Hi soude ons gherne ghiften gheven,
Die hi selve niet ne woude
Hebben om VII maerc van goude«.
— »Wat ghiften es dat?« sprac Hermeline.
Reynaert sprac: »Hets eene lijne
Ende eene vorst ende twee micken;
Maer, maghic, ic sal hem ontscricken, (*A*)
Hopic, eer lijden daghen twee,
Dat ic omme zijn daghen mee
Ne gave, dan hi omme tmijn«.
Soe sprac: »Reynaert, *hoe* mach dat zijn?«
Reynaert sprac: Vrauwe, ic secht hu:
Ic weet een wildernesse nu
Van langhen haghen ende van heede;
Ende *daer* so nes *gheen* onghereede
Van goeden ligghene ende van spijsen.
Daer wonen hoenre ende pertrijsen
Ende menegherande vogheline.
Wi moghen daer, vrauwe Ermeline,
Willen wi, wandelen onder die scade (*O*)
Ende hebben daer groete ghenade, (*O*)
Eist dat ghi gaen wilt met mi daer. (*O*)
Wi moghen daer wonen VII jaer, (*O*)
Eer wi worden daer bespiet.
Al seidic meer, in loghe niet«.
— »Ay, Reynaert«, sprac vrauwe Hermeline,
»Dit dinct mi wesen eene pine,
Die al gader ware verloren;
Nu hebdi dit lant verzworen (*A*)

2860 *dancte*]. J. Vgl. *R.* II, 3134: „Den coninc *bad* si dicke goet".

2876 *wat*]. Ml. op vs. 3158. Vgl. het Lat. 1600: „*Qualiter* esse potest istud".

2880 Ende *die* so nes *niet* onghereede]. Zie *Tschr.* 1, 27, op vs. 3140, en 5, 261, op vs. 3162.

2884—2888:
α *Wildi doen*, vrauwe Ermeline,
β Dat ghi ghaen wilt met mi daer,
γ Wi moghen daer wonen VII jaer,
δ Willen wi, wandelen onder die scade
ε Ende hebben daer groete ghenade,]. Zie A.

In te *woonne* nemmermee,
Eer ghi comt *van* over zee,
Ende hebt palster ende scerpe ontfaen?«
Reynaert andwoerde vele saen:
»So meer ghezworen, so meer verloren.
Mi seide een goet man hier te voren
(In rade *waest* dat *hijt* mi riet):
Bedwonghene trauwe en diedet niet.
Ende al vuldade ic dese vaert,
En holpe mi niet«, sprac Reynaert;
»In waers een ey niet te bat:
Ic hebbe den coninc eenen scat (*A*)
Belovet, die mi es onghereet;
Ende als hi des de waerheit weet,
Dat hi bi mi es bedroghen,
Ende dat ic hem al hebbe gheloghen,
So sal hi mi haten vele meere,
Dan hi noint *en* dede ere.
Daer bi peinsic in minen moet,
Dat varen es mi *niet* so goet
Alse *dat luscen*«, sprac Reynaert;
«Ende *so helpe mi* mijn rode baert (bij MART. 3198)
(Ghedoe hoe ic ghedoe), (3199)
(*NB*) Mi*ne* troestet *niemen* daer toe (3200)
(*NB*) No dor ghewin no dor scade, (3204)
Dat ic in sconinx ghenade (3203)
(*NB*) Come, dat ic leve lancst; (3205)
Ic hebbe leden so meneghen anxt.«

2895 *wonen*]. Vgl. § 214*c* mijner *Mnl. Spr.* 2896 *van* ontbr.]. J.
2901 In rade dat *hi* mi riet]. Zie *Tschr.* 5, 261, op vs. 3183.
2902 *Bedi negheene*]. M. naar *R.* II, 3208: „Dat *bedwonghen* ede en duden niet".
2903 *Ende* ontbr.]. Zie *Tschr.* 5, 261 en 262, op vs. 3185 en 3186.
2909 *Ende* en 2910 *Dat*]. Deze omzetting is eenvoudiger dan de verplaatsing der beide vss. in hun geheel, zooals W., J. en M. die hebben noodig geacht.
2912 *en* ontbr.]. Metri causa, dewijl 2911 vier arseis bevat.
2914 *alsо*]. Zie A. 2915 *dit bliven*]. Zie A.
2916 Ende *godsat hebbe*]. Zie *Tschr.* 5, 262 en 263, op vs. 3198—3205.
2918 *Of* mi troestet *mee*]. Zie *Tschr.* ib.
2919 Tusschen dit en het voorgaande vs. heeft het ms. nog:
No die cater, no die das, (bij MART. 3201)
No Bruun, die na mijn oem was, (3202)].
Zie *Tschr.* 5, 263. De omkeering der volgorde van dit en het volgende vs. (zie G., W., J. en M.) is niet aan te bevelen, dewijl 2919 zich uitnemend met 2918 laat verbinden. 2921 *Ne* come]. Zie *Tschr.* 5, 263.

Zeere so (*O*) balch die ram Belijn,
Dat Cuaert, die gheselle zijn,
In dat hol so langhe merrede.
Hi riep als die hem zere errede:
»Cuaert, *dats die* duvel *woude*,
Hoe langhe sal hu daer Reynaert houden?
Twine comdi huut? Ende laet ons gaen«. (*A*)
Alse Reynaert dit hadde verstaen,
Doe ghinc hi hute tote Beline
Ende sprac al stillekine:
»Ay here, twi so belghedi?
Al sprac Cuaert ieghen mi
Ende ieghen ziere moyen,
Waer omme mach hu *des* vermoyen?
Cuaert dede mi verstaen,
Ghi moghet wel sachte voeren gaen,
Ne wildi hier niet langher zijn.
Hi moet hier merren een lettelkijn
Met siere moyen Hermelinen
Ende met haren welpkinen,
Die seere weenen ende mesbaren,
Om dat ic hem sal ontfaren«.
Belijn sprac: »Nu secht mi,
Here Reynaert, wat hebdi
Cuaerde te leede ghedaen?
Also als ic conste verstaen,
So riep hi arde hulpe up mi«.
Reynaert sprac: »Wat sechdi,
Belijn? God moete hu beraden.
Ic segghe hu, wat wi doe daden:
Doe ic in huus gheghanghen quam
Ende Ermeline an mi vernam,
Dat ic wilde varen over zee,
Int herte wart haer *doe* so wee,
Datso langhe in ommacht lach.
Ende alse Cuaert dat ghesach,

2923 So zeere]. De noodwendigheid dezer omzetting springt te zeer in 't oog om eenig betoog te vorderen.

2927 *lates den* duvel *wouden*]. Een vloek, met het karakter eener aansporing, is onmogelijk. De wenschende vorm is hier een volstrekt vereischte.

2936 *dus*]. J. 2945 *Belin*]. 2951 *Belin*].

2956 *Ten eersten* wart haer so wee]. Vgl. *R* II, 3254: „*Dat hert* wart haer *doe* so wee", en zie Fr. in Ml.'s Proefschr., op vs. 3240.

Doe riep hi lude: Helet vrij,
Comt hare ende helpt mi
Miere moyen laven, so es in ommacht. (*A*)
Soe riep hi met groeter cracht;
Dit waren die woerde ende niet el«.
— »Entrauwen ic verstont oec wel,
Dat Cuaert dreef groet mesbare;
Ic waende, hem yet mesvallen ware«.
Reynaert sprac: »*Belijn*, neent niet;
Mi ware *liever*, mesquame *mi* yet,
Minen kindren of minen wive
Dan mijns neven Cuwaerts live«.
Reynaert sprac: »Vernaemdi yet,
Dat mi de coninc ghistren hiet
Voer arde vele hoeghe liede,
Als ic huten lande sciede,
Dat ic hem een paer lettren screve?
Suldise hem draghen, *Belijn* neve?
Si sijn ghescreven ende al ghereet«.
Belijn sprac: »Ende ic ne weet;
Maer Reynaert, wistic, dat hu ghedichte (*O*)
Ghetrauwe ware, ghi mochtet lichte
Ghebidden, dat ict den coninc
Droeghe, haddic eeneghe dinc,
Daer icse mochte in steken«.
Reynaert sprac: »Hu ne *sals* niet ghebreken;
Eer des coninx lettren hier bleven,
Ic soude hu dese scerpe eer gheven, (*A*)
Here *Belijn*, die ic draghe,
Ende hanghense an huwe craghe
Ende des coninc lettren daer in.
Ghi sulter af hebben groet ghewin,
Des coninc danc ende groet ere;
Ghi sult den coninc, minen here,
Harde willecome zijn«.
Dit loofde mijn here Belijn.

2960 *Com*]. G. 2962 *Doe*]. J. 2967 *Belin*].
2968 *leet*, mesquame *hem* yet]. Zie *Tschr.* 5, 263, op 3252.
2976 *Suldijt* en *Belin*]. 2977 *Het es*].
2978 *Belin*]. Het emphatische *Ende* (vgl. *Taalk. Bijdr.* I, 126, en D. II, bl. 110, der *Vondel-gr.*), hier door G., W., J. en M. uitgeworpen, moet zonder den minsten twijfel worden behouden. 2979 *Maer* ontbr.]. Zie A.
2979 en 2980 hu ghedichte Dat]. Zie de A. bij 2979. 2984 *sal*]. 2987 *Belin*].

Reynaert ghinc in die aghedochte
Ende keerde weder ende brochte
Sinen vrient Beline ieghen
Dat hoeft van Cuaerde ghedreghen,
In die scerpe ghesteken,
Ende hinc bi sinen quaden treken
Die scerpe *Belijn* an den hals
Ende beval hem als ende hals,
Dat hi die lettren niet ne soude
Besien, of hi gherne woude
Den coninc teenen *vriende* maken;
Ende *wildi*, *dat boven alle saken*
(*NB*) *Sijn* here *de* coninc *hem* hadde lief,
Dat hi seide, dat desen brief
Bi *Reynaert* alleene ware ghescreven,
Ende hiere *den* raet toe hadde ghegheven;
Die coninc souts hem weten danc.
Dat hoerde *Belijn* ende spranc
Up van der stede, daer hi (*O*) stoet,
Meer dàn *ander*halven voet, (*NB*)
Ende sprac: »Reynaert, *wel lieve* here,
Nu weetic wel, dat ghi doet eere
Mi hebben bi die zijn int hof.
Men saels *mi* spreken groeten lof,
Alsmen weet, dat *ic can* dichten
Met sconen woerden ende met lichten,
Alsi dat ics niet ne can.
Men seit dicken, hets menich man
Groete eere ghesciet, dat hem God ionste,
Van dinghen, die hi lettel conste«.

3001 *Belin*]. 3005 *vrienden*]. G.
3006 en 3007 In plaats van deze beide vss. heeft het hs. er vier:
α Ende *seide hem, dat die lettren staken*
β *In die scerpe verholenlike,*
γ *Ende of hi wesen wilde rike*
δ *Ende sinen* here *den* coninc hadde lief,]. Zie A.
3009 *hem*]. Zie A. 3010 *den* ontbr.]. Vgl. *R.* II, 3310: „Ende *den* raet daer toe ghegheven".
3012 *Belin*]. 3013 Van der stede daer hi up stoet].
3014 *eenen* halven]. Fr. in Ml.'s Dissert. bl. 91, op vs. 3300.
3015 In plaats van dit enkele vs. leest men in 't ms.:
α *So blide was hi van der dinc,*
β *Die hem te toerne sint verghinc.*
γ *Doe* sprac Reynaert: „*Belin* here"]. Zie A.
3017 *Hu selven ende* die zijn int hof.]. Zie *Tschr.* 5, 264, op vs. 3304 en 3305.
3018 *hu*]. J. 3019 *ghi coont*]. J.

Hier na sprac *Belijn*: »Reynaert,
Wats hu raet? Wille Cuaert
Met mi weder te hove gaen?«
— »Neen hi«, sprac Reynaert, »hi sal hu saen
Volghen bi desen selven pade;
Hine hevet noch negheene stade.
Nu gaet voren met ghemake;
Ic sal Cuaerde sulke sake
Ontdecken, die noch es verholen«.
— »Reynaert, so blivet Gode volen«,
Sprac *Belijn* ende dede hem up de vaert.
Nu hoert, wat hi doet Reynaert.
Hi keerde in sine haghedochte
Ende sprac: »Hier naect ons gherochte,
Bliven wi hier, ende grote pine.
Ghereet hu, vrauwe Hermeline,
Ende mine kindre also al gader; (*A*)
Volghet mi, ic bem *hu man*, hu vader,
Ende pinen wi ons, dat wi ontfaren«.
Doene was daer (*NB*) gheen langher sparen,
Si daden hem alle up die vaert:
Ermeline ende here Reynaert
Ende hare ionghe welpkine
Dese anevaerden die woestine.
Nu hevet *Belijn* die ram
Soe gheloepen, dat hi quam
Te hove een lettel na middach.
Als die coninc *Belijn* ghesach,
Die de scerpe weder brochte,
Daer Brune die bere so onsochte
Te voren omme was ghedaen,
Doe sprac hi te *Belijn* saen:
»Here *Belijn*, wanen comedi?
Waer es Reynaert? Hoe comt, dat hi
Dese scerpe niet met hem draghet?« (*A*)
Belijn sprac: »Coninc, ic maghet
Hu segghen, also ict weet.
Doe Reynaert al was ghereet
Ende hi den casteel rumen soude,
Doe seide hi mi, dat hi hu woude

3025 *Belin*]. 3035 *Belin*].
3042 *hu man* ontbr.]. Zie *Tschr.* 5, 264, op vs. 3330. 3044 daer *doe*]. W.
3049 *Belin*]. 3052 *Belin*]. 3056 en 3057 *Belin*]. 3060 *Belin*].

Een paer lettren, coninc vrij,
Senden, ende doe bat hi mi,
Dat icse droeghe dor huwe lieve.
Ic seide, meer dan VII brieve
Soudic dor huwen wille draghen,
Ende ic conste (*NB*) *iet* beiaghen,
Daer ic *den brief* in draghen mochte.
Dese scerpe hi mi *doe* brochte
Ende die lettren daer in ghesteken.
Coninc, ghine horet noint spreken
Van betren dichtre, dan ik bem;
Dese lettren dichte ic hem (*NB*)
Ende sijn aldus ghemaect ende ghescreven«.
Doe hiet hem die coninc gheven
Den brief Botsaerde sinen clerc;
Dat was hi, die *an dat werc*
Bet conste dan yement, die daer was,
Ende plach emmer, dat hi las
Die lettren, die te hove quamen.
Bruneel ende hi die namen
Die scerpe van den halse *Beline*,
Die hier toe bi der dompheit *zine* (*O*)
Hadde gheseit *al* so verre,
Dat *hijs* snieme sal werden erre.
Die scerpe *ontdede* Botsaert die clerc;
Doe moeste bliken Reynaerts werc.
Alse hi dat hoeft *voertrac*,
Botsaert ende dat sach (*O*), hi sprac:

3070 *Doe ne* conste *Reynaert niet* beiaghen,]. Vgl. de veel betere lezing in 't Lat. 1722 en 1723: „Ista libens faciam, dixi, *si* sit mihi pyxis
Sive quid hanc in quo iam queo ferre duci".

3071 *de brieve*].

3072 *doe* ontbr.]. Vgl. *R.* II, 3356: „*Doe* brochte hi mi ghedraghen".

3077 In plaats van dit enkele vs. leest men in 't hs.:
α *Gaet mi te goede of te quade.*
β *Dese lettren dichte ic bi minen rade*
γ Aldus ghemaect ende ghescreven.]. Zie A.

3080 *an twerc*]. Zie A. 3082 *Botsaert*]. 3085 *Belijns*]. J.

3086 en 3087: Die bi der dompheit *zijns*
Hier toe hadde gheseit so verre,]. De omzetting en de invoeging van *al* metri causa naar *R.* II 3372 en 3373.

3088 *hi*]. Vgl. *R.* II, 3374: „Dat *hijs* licht mach warden erre".

3089 *ontfinc*]. Vgl. *R.* II, 3375: „Die scherpe *ondede* Bokaert die clerc". In verband met hetgeen in 3084 gezegd is, kan *ontfinc* niet juist zijn.

3091 *voert trac*]. V. in *Tschr.* 1, 28 en 29, op vs. 3359. 3092 sach dat].

»Helpe, wat lettren zijn dit!
Heere coninc, bi miere wit,
Dit es dat hoeft van Cuaerde.
O wach, dat ghi noint Reynaerde,
Coninc, ghetrauwet so verre!«
Doe mochtemen droeve sien ende erre
Dien coninc entie coninghinne.
Die coninc stont in droeven zinne
Ende sloech zijn hoeft neder.
Over lanc hief hijt weder
Up ende begonste werpen huut
Een dat vreselicste gheluut,
Dat noint van diere ghehoort waert.
Alle dieren waren vervaert.
Doe spranc voert *Fyrapeel*
Die lubaert; hi was een deel
Des coninx maech, hi mocht wel doen.
Hi sprac: »Here, coninc lyoen,
Twi drijfdi dus groet onghevoech?
Ghi mesliet hu ghenoech,
Al ware de coninghinne doot.
Doet wel ende *doet* wijsheit groet
Ende slaect huwen rauwe een deel«.
Die coninc sprac: »Here *Fyrapeel*,
Mi hevet een quaet wicht so verre
Bedroghen, dat ic *dus* bem erre,
Ende int strec gheleet bi barate,
Dat ic recht mi selven hate
Ende ic mine eere hebbe verloren.
Die mine vriende waren te voren,
Die stoute here Brune ende here Ysingrijn, (*A*)
Die rovet mi een valsch peelgrijn.
Dat gaet miere herten na so zere«. (*NB*)
Doe sprac *Fyrapeel* echt: »*Here*,

3106 *Ghene*]. G. Vgl. *R.* II, 3392: „*Alle* dieren"; en 't Lat. 1739: „*Cunctae* ferae".

3107 *Syrapeel*]. G.

3114 *doet* ontbr.]. Voor het gebruik van *doen* met een verbaal substant. als obj. (hier met *wijsheit* = „verstandige handeling") vgl. men het *Mnl. Wb.* II, 238; voor *doet wel ende* = „wees zoo goed om ...., zoo verstandig dat gij ...." *Ib.* II, 248.

3116 *Sierapeel*]. G.

3118 *ics*]. Vgl. *R.* II, 3405: „Dat ic mi *dus* myslaet".

3125 Tusschen dit en het volgende vs. lezen we in 't ms.:

α Dat het qaen sal an mine eere
β Ende an mijn leven, het es recht.]. Zie A.

3126 *Syrapeel; Here* ontbr.]. Zie de A. op 3125.

Es *daer mesdaen*, men saelt zoenen:
Men sal den wulf enten bere doen *scone*
Ende vrauwe Hersenden also wel (*A*)
(*NB*) Betren (*NB*) hare mesdaet snel
Ende over *haer* toren ende over *haer* pine
Versoenen metten ram Beline,
Na dat hi selve heeft ghelyet,
Dat hi Cuaerde verriet;
Hi heeft mesdaen, hi moet becoepen. (*O*)
Ende daer na sullen wi alle loepen (*O*)
Na Reynaerde ende sulne vanghen
Ende sullen *bi sijnre* kele hanghen
Sonder vonnesse *ende sonder* recht«.
Doe andwoerde die coninc hecht:
»O wy, heere *Fyrapeel*,
Mochte dit ghescien, so ware een deel
Ghesocht den rauwe, die mi slaet«.
Fyrapeel sprac: »Here, jaet;
Ic wille ghaen maken die zoene«.
Doe ghinc *Fyrapeel* die coene,
Daer hi die ghevanghene vant.
Ic wane, dat hise teerst ontbant;
Ende daer na sprac hi: »Ghi heren beede,
Ic bringhe hu vrede ende gheleede:
Mine here de coninc groet hu (*A*)
Ende hem berauwet zere nu,
Dat hi ieghen hu heeft mesdaen.
Hi biet hu *soene*, wild*ise* ontfaen,
Wie *soes* blide si ofte gram;
Hi wille hu gheven *Belijn* den ram
Ende alle *xine* maghe
Van nu toten domsdaghe,

3127 *ghedaen mesdaet*]. J. Vgl. *R.* II, 3421: „Is daer *misdaen*".
3128 *comen*]. Zie A. 3130 *ende* betren *hem*]. J.
3131 *haren* en *hare*]. Metri causa.
3135 en 3136 in omgekeerde volgorde]. J.
3138 sullen *sine* kele]. J. Vgl. *R.* II, 3432: „Ende *bi sijnre* kelen hanghen".
3139 *hets* recht]. Vgl. *R.* II, 3433: „Sonder vonnisse *ende sonder* recht".
3141 *Syrapeel*]. 3144 *Syrapeel*]. 3146 *Syrapeel*].
3154 Hi biet hu, wild*ijt* ontfaen,). Vgl. *R.* II, 3444 en 3445: „Ende daer voor seldi ontfaen Scoen *soene*".
3155 *so*]. 3156 *Belin*].
3157 *shere Belins*]. Vgl. *R.* II, 3447: „Ende daer toe alle *sine* maghe".

(Eist int velt, eist int wout,
Hebse alle in hu ghewout), (*NB*)
Up dat ghi hem zweert vaste hulde.
Hi wille oec bi sinen sculde (*A*)
Nemmermeer ieghen hu mesdoen.
Dit biedt hu de coninc lyoen.
Dit neemt ende leeft met ghenaden;
Bi Gode, ic dart hu wel raden«.
Ysingrijn sprac toten beere:
»Wat sechdire toe, Brune here?«
»Ic hebbe liever«, sprac Brune (*O*), »in de *rijser*
Dan hier te ligghene int *ijser*.
Laet ons toten coninc gaen
Ende sinen pays daer ontfaen«.
Met *Fyrapeel* datsi ghinghen
Ende maecten pays van allen dinghen. (*A*)

3160 Tusschen dit en het volgende vs. heeft het ms. nog:
α *Ende ghise ghewilleghelike verbit.*
β *Die coninc ontbiet hu voer al dit,*
γ *Dat ghi sonder eeneghe mesdaet*
δ *Reynaerde moghet toren ende quaet*
ε *Doen ende alle zine maghen,*
ζ *Waer so ghise moghet belaghen.*
η *Dese twee groete vreden*
θ *Wille hu die coninc gheven heden*
ι *Te vrijen leene eewelike.*
× *Ende hier binnen wilt die coninc rike*,]. Zie A.

3161 *Up* ontbr.]. Zie de A. op 3160.

3169 Brune sprac: „Ic hebbe liever in de *rijsere*"]. De omzetting is noodig wegens het metrum. 3170 *ijsere*]. 3173 *Syrapeel*].

AANTEEKENINGEN.

Vs. **1.** *Vele bouke*, in het ms. door een jongere hand en met kleinere letters geschreven, staat blijkbaar in de plaats van een uitgekrabd woord, dat korter was dan de interpolatie. *Madoc* (of liever *Madock*), hier door M. naar *R.* I, 1, hersteld, verdient de voorkeur boven J.'s lezing *den Madoc*; want, zooals eerstgenoemde uit *Lanc.* 2, 42569 („diegene die *Lancelote* maecte"), en *Troy.* 57—58 („dichte hi *Merlijn* ende *Alexander* uten latijn, *Toerecke*" enz.), heeft bewezen, werd de eigennaam als titel van een gedicht eertijds zonder lidw. gebezigd [1]).

Vss. **5** en **6.** Het springt in 't oog, dat de lezing *Die Willem niet hevet vulscreven* van een copiist afkomstig is, die wilde te kennen geven, dat er buiten de door Willem gedichte „avonture" ook nog andere histories van Reynaert waren te vertellen geweest. Hoe intusschen de hierdoor verdrongen woorden van het oorspronkelijke gedicht hebben geluid, is natuurlijk niet met volkomen zekerheid vast te stellen; zeer waarschijnlijk mag het evenwel heeten, dat ze een gedachte hebben bevat, gelijk er wordt teruggevonden in de door mij voorgeslagen wijziging, welke daarenboven ook uit een graphisch oogpunt de verknoeiing van den afschrijver niet onbegrijpelijk maakt (vgl. *willem* met *wel*, *niet* met *nutte*). Voor een gebruik van het adject. *nutte* en *onnutte* met een praedicaatsdeelw. zie men b.v.: „dese woort, Die hem *onnutte* scijnen *ghehoort*", Rein. I, 16; „Dat *nutter* after waer *ghelaten*", Mlp. 4, 1633; „Dat veel *nutter* waer *ontboren*", Mlp. 1, 2748; „dingen, die niet *nutte* sijn *geweten*", Bienb. 320; en vergelijke daarmede „Dese hoeftsonde ware *goet omboren*", N. Doctr. 1154; „wat donct u *goet gedaen?*" Lanc. 3, 13524 en 21518; „List ende const sijn *goet gheleert*", Mlp. 2, 3147; „bedi ware soe *goet wederstaen*", Praet. 1938; si en sijn alle menschen niet *goet ghehoert*", Ar. Bosman 13 v.; „dat niet *goet* en

---

[1]) In een noot onder aan pag. XXXIII zijner *Inleid.* op den *Rein.* deelt J. mee, hoe hij nauwkeurig op het hs. had uitgemeten, dat de plaats van het uitgewischte in het schrift van den codex door het enkele woord *Madoc* niet ware aan te vullen, maar wel door de woorden *dē Madoc*. Volkomen waar. Daarentegen is het mij, na een eveneens nauwkeurige meting, als niet minder waar gebleken, dat de bedoelde ruimte ook behoorlijk wordt aangevuld door den besproken eigennaam, zonder het artikel, doch met een spelling *ck*.

ware *ghelaten*", Lev. v. Jes. 2; „Harde *goet* waert *offghelaten*, Datmen besuyrt buten baten", V. Hild. 46, 98; daerbi es *goet* respijt *genomen*", Salad. 56; „dat waer *beter af ghespleten*", Ibid. 218; „wat mi *best* es *gedaen*", Tor. 3099; „dese woort, Of si hem dunken niet *goet ghehoort*", Rein. II, 16; „Dat *beter* achter waer *ghebleven*", Mlp. 1, 2822: „si is nochtan *best ghescuwet*", Ib. 3, 633; enz., alsmede de gelijksoortige constructies, in § 247*a* der *Vondel-gr.* behandeld.

In plaats van met J. in vs. 4 *die avonture* in *davonturen* te wijzigen, heb ik voorts gemeend dit nomen liever als singularis te moeten behouden, om dan in verband hiermede vóór „onghemaket bleven" het hulpww. *was* in te voegen; vgl. namelijk ben. in vs. 7 het enk. „die vijte", en daarnaast in *Rein.* II, 4 en 7, „die gheeste — is ghescreven", en „die vite."

De omgezette volgorde der vss. 5 en 6, welke zich als vanzelf aanbeveelt, wordt daarenboven gesteund door den tekst van *Rein.* II:

„Niet te recht en is *ghescreven*.
Een deel is daer after *ghebleven*."

Vs. 10. Een zeer gewoon bestanddeel van den proloog onzer Mnl. gedichten was de inroeping der hulp van God of Maria voor het welslagen van den aangevangen arbeid; z. b.v. *Sp. H. Prol.* 87—91, *Troy.* 21—23, *Nat. Bl. Prol.* 153—158, *Rijmb. Prol.* 1—8, *V. Heelu* 78—81, *Limb.* 1, 16—28, *Melib.* 1—6, *Theoph.* 1 en 2, *D. Doctr.* 1, 52—54, *Segh.* 1—19, enz. Een gelijke strekking is ook in ons vers in questie niet te miskennen. Vandaar de noodwendigheid eener verandering van het onpassende *ons* in *mi* (d. i den dichter).

De eigenaardigheid van onzen auteur, om van zich zelf eerst in den 3den en onmiddellijk daarna in den 1sten pers. te spreken (vgl. de vss. 1—9 met reg. 11 en vlgg.), vindt haar wederga in den *Franc.* 74—82. In *Merl.* 1—50 heeft hetzelfde in een tegenovergestelde volgorde plaats; in den *Flor.* begint de poëet met *ic* (vss. 1—15) en gaat daarop voort met *hi* (vss. 25—28), om later (vss. 85—88) weder tot *ic* terug te keeren.

Vss. 17 en 18. Noch uit een beteekenis „versleten", „kaal", „berooid", waarin het Mnl. *bescaven* werd gebezigd, noch uit het begrip „afgeschaafd", dat aan die eerste opvatting heeft ten grondslag gelegen, laat zich een adject. *onbescaven* verklaren, in den zin van „onaangevochten", „ungetadelt", daaraan door J. en M. toegekend. Heeft Willem hier, wat aan geen twijfel onderhevig is, het laatstgenoemde begrip willen uitdrukken, dan moet hij zich ontegenzeggelijk van een ander woord hebben bediend, en wel, naar we mogen vermoeden, van een in dien zin volkomen begrijpelijk bijvoeg. nw. *onbesproken*, dat door een afschrijver tot *onbescaven* kan verhaspeld zijn; (vgl. het Dietsche *bespreken* = „berispen", waarvoor de bewijsplaatsen in het *Mnl. Wb.* zijn te vinden).

Met gemelde verknoeiing moet natuurlijk een verandering van het rijmwoord in vs. 18 zijn gepaard gegaan. Vandaar ons recht om kwaad vermoeden te koesteren tegen het in genoemden regel aangetroffen *raven*. En hoe zou bovendien de vermelding van dezen vogel hier ter plaatse te pas komen? Bestaat er eenige grond om aan te nemen, dat juist dit roofdier bij uitstek als de type zou hebben gegolden van overmoed en vitzucht? Is het niet veel waarschijnlijker, dat de dichter zijn mogelijke bedillers heeft gelijkgesteld met een categorie van menschen, die „emmer sijn al even malsch" (= overmoedig), dus met een soort van wezens, waaraan de Dietscher den naam

van *goec* placht te geven? (Voor dit *goec*, dat oorspronk. „koekoek" heeft beteekend, vgl. men *Wal.* 8716 en *Tor.* 2216, waar de samenhang duidelijk genoeg de bijzondere opvatting „*waanwijze* dwaas" laat te voorschijn komen).

Vs. **24** en **25**. De inhoud der zeven regels, die in het ms. op dit vs. volgen, staat in lijnrechte tegenspraak met de uiting, in vs 1—9 vervat. Heeft Willem de laatstgenoemde woorden geschreven, dan kunnen de eerstgemelde onmogelijk uit zijn pen zijn gevloeid, en omgekeerd. Van onechtheid der vss. 1—9, van een ontleening dier regels uit den proloog van *R.* II, kan geen sprake zijn; want had zoo iets, gelijk Willems in zijn *Inleid.* op den *Rein.* (pag. XXVI—XXVIII) meende, werkelijk plaats gehad, hoe zou het dan te rijmen zijn, dat daarbij ook niet te gelijker tijd de eigenaardige elementen van *R.* II waren overgenomen, nam. de voortzetting van 't gedicht na Bruun's en Ysingrijn's bevrijding en de hiermede samenhangende wijziging in 't verhaal van Reynaert's veiligheidsmaatregelen na zijn terugkeer van het hof? Kan men daarom wel een oogenblik aarzelen de woorden *Dat en segghic niet — Dese avontuere van Reynaerde* aan de hand toe te kennen van een afschrijver, welke de (trouwens in onze Mnl. litteratuur niet volstrekt ongewone) beleefdheid heeft gehad zich met den oorspronkelijken dichter te vereenzelvigen en die hier bepaaldelijk de neiging gevoelde den volke bekend te maken, hoe een of andere dame hem tot het ter wereld brengen van zijn zoogenaamd papieren kind had aangespoord?

De behoefte aan een rijmwoord op *Reynaerde* verklaart ons verder de wording van *die grongaerde*, dat we als een onnut inlapsel uit den tekst zullen moeten verwijderen, met overbrenging van „Al begripic" naar vs. 25.

De verwijdering van het eerste *ende* in laatstgenoemden regel spreekt thans vanzelf.

Vss. **69—71**. *So verre comen* levert hier niet den minsten zin, geeft althans geenszins weer, wat volgens den samenhang noodzakelijk vereischt is: het verhaal van de bijeenkomst der partijen om den zuiveringseed respectief te hooren of af te leggen. Met de door mij voorgestelde, in hoofdzaak ook uit een graphisch oogpunt eenvoudige wijziging in vs. 69, wordt dat onmisbare element in den tekst gebracht; (de verandering van *wi waren* in *het was* mag als een noodzakelijk gevolg gelden der verbastering van ov'eē in sov're).

De invoeging van *Naer*, ter inleiding van den tijd of den grond der samenkomst, de verwijdering van het volstrekt onpassende *af* en de vervanging van *Ende* door *Dat* wijzen zich als vanzelf aan. (Vgl. voor de beide laatste emendaties: „Hier binnen so was *dach ghenomen*, *dat* tvolc te wighe soude comen"; „wi vort... hadden *genomen dach*, *dat* wi te gadre souden somen"; „so werd daer... *een dach genomen*... *dat* men te perlemente soude comen"; „Doe *namen* si *dach*, *dat*si wouden dat haer liede vergaderen souden"; citaten uit *Parth.*, *Lanc.*, *Velth.* en *Merl.*, in het *Mnl. Wb.* bijeengebracht).

R. II (z. ald. 89—91) bevat dezelfde verknoeiing als de Comb. tekst. Het Lat. heeft in dezen passus een lacune.

Vs. **93**. Ofschoon men, te oordeelen naar het standvastige mann. geslacht van *frost*, koude, in de verwante oudere dialecten, „*eenen* of *een* vorst" i. pl. v. „*eene* vorst" zou verwachten, zoo waag ik te dezer pl. toch geene verandering: 1° wegens het voorkomen derzelfde lezing in vs. 236; 2° wegens de lezing „*grote* vorst" (als accus.) in *R.* II, 2682, tegenover „in *eenen* vorst", in vs. 113 van datzelfde gedicht.

Vs. **113** en **115**. Tegenover J.'s en M.'s wijziging van „*die* claghe" in „*der* claghe",

laat ik hier de lezing van het hs. onaangetast. Vgl. naast de meer gewone constructie van *ontberen* c. genitivo ook: „*Dese* vier... En mochte aertrijc *ontberen* niet", Lsp. 3, 18, 45; „Melioers... *Die* hi so langhe hevet *ombeert*", Parth. 2120; „Ende Gods *loon* daer omme *ontberen*", Plagh. 2213; „Hine wilde in ghere wijs *die vaert Onberen*", Wal. 2776; enz.

Vs. **123.** Jonckbl.'s niet geringe verandering van *eere laghe* in *omberen claghe* berust op willekeur. Bij de kleine door mij voorgestelde wijziging krijgt het vs. een goeden zin: „Wat dunkt u van de volgende beschuldiging?"

Vs. **136.** G., W., J. en M. lezen hier *singhen* voor *te zinghene*. Men bedenke echter, dat in het Mnl. de van *beghinnen* afhangende onbep. wijs facultatief met en zonder *te* werd geconstrueerd.

Vss. **141** en **142.** J. en M. veranderen hier *vaerde* in *vaert*, *Reynaerde* in *Reynaert*. Men vgl. echter mijne *Mnl. Spraakk.* § 275 en 291 en z. ook Fr. in Ml.'s Proefschrift, bl. 23.

Vs. **146** en **152.** Ik waag het niet de hier in 't hs. voorkomende lezing *Coewaerde*, *Coewaert*, te wijzigen; want, zoo men in onze Dietsche teksten *capoen*, *caproen*, *pusoen*, enz. (Ofra. *capon*, *capron*, *puson*, enz., met een als *oe* uitgesproken *o*), nevens *capuun*, *capruun*, *pasuun*, enz. aantreft (z. mijne *Mnl. Spr.* § 45), behoort ook het meer oorspronkelijke *Coewaert* (Ofra. *Coart*, *Couart*) naast den gebruikelijker, met een gelijk klankwijziging ontwikkelden vorm *Cu(w)aert* tot de mogelijkheden.

Vss. **175** en **176.** Uit de lezing van ons ms. verwerp ik den tweeden, derden, vierden en zesden regel, t. w. die verzen, welke op het „soendinc" betrekking hebben; ongerijmd toch zou het mogen heeten, zoo Grimbeert, bij het uitspelen van een troef tegen den wolf ter bescherming den vos, zijn aanval begon met een voorstel tot verzoening der beide vijanden. Ware hier daarenboven niet veeleer een behoorlijk vervolg te verwachten op het in vss. 171—174 gezegde, nam. een verwijt, tot Ysengrijn gericht wegens diens onbeschaamdheid om, terwijl hij zelf de meeste schuld tegenover Reyn. had, zijn verhouding tot dezen ter sprake te brengen? En een zoodanigen zin verkrijgen we na de gemelde uitwerping op een allereenvoudigste manier: 1° door de beide geringe veranderingen, in den vijfden regel aangebracht, waarbij die woorden in een behoorlijk verband met het voorafgaande *ghi* komen te staan; 2° door de invoeging van een bij „angaen" behoorend en blijkbaar uitgevallen object, 'twelk tevens vasten grond verleent aan de bepaling „Van minen oem ende van hu", die anders (ook bij het behoud der interpolatie) in de lucht hangt.

In het Lat. (z. ald. vs. 93 en 94) wordt van het „soendinc" met geen enkel woord gerept. Evenmin in *R.* II, 194—197:

„Heer Isegrijn, waert u selver lief
Ende ghijt dorst also aengaen,
Die den anderen meest had misdaen
Van minen oom ende van u";

waar de tekst intusschen gelijksoortige sporen van bederf vertoont, die eveneens de gevolgen zijn van het uitvallen van 't oorspronkelijk bij „aengaen" behoorende voorwerp. Misschien mag men aldaar evenwel in *also* nog een spoor van het vroeger aanwezige *tale* erkennen.

De verandering van *wildi* in *wilt ghi* is noodzakelijk wegens de verbinding van het personale met een relativum.

Vs. **185**. De door G., W., J. en M. voorgestelde weglating van *So* vóór „dicwile" wordt noch door den zin noch door het metrum gevorderd.

Vs. **196**. Tegenover de vroeger (zie *Tsch.* 1, 6, en 2, 206) in dit vs. gemaakte wijzigingen:

„*Doe* ghi *daer* ane hadt *gheaset*",

en

„*Doe* ghi u *daer* ane hadt *veraset*",

heb ik gemeend een eenvoudiger verandering te moeten voorslaan, welke den tekst nader bij *R.* II, 216: „Daer ghi selve mede aset", en de Lat. vert. 102: „Quamvis his nimium tu saturatus eras", doet blijven.

Met betrekking tot de tweede der genoemde conjecturen zij voorts nog opgemerkt: 1° dat het Mlt. *nimium* ook „zeer" en niet uitsluitend „al te zeer" beteekent; 2° dat een voorstelling in *Reinke*, welke van die der oudere redacties afwijkt, geen recht verleent de laatste in den zin der eerste te veranderen.

Vs. **210**. Over het onjuiste van J.'s en M.'s lezing *was* z. men Fr. in Ml.'s Dissertatie, bl. 25.

Vs. **213**. J. en M. veranderen hier *warpene* in *warp*, doch ten onrechte, dewijl de herhaling van het pronom. person., dat in gelijken casus en vorm bij twee gecoördineerde verba behoort, juist tot de eigenaardigheden der Mnl. grammatica behoort.

Vs. **218**. De invoeging van *eist* naar *R.* II, 240, „Nochtan *ist* meerre onghevoech", is van de hand van M.

De verandering van *om meer* in *emmer* heb ik, niettegenstaande laatstgenoemde lezing „ist *meerre*" en het Lat. „*magis* est mirandum" (vs. 111), noodzakelijk geacht, dewijl een door dien comparat. uitgedrukte voorstelling in dezen samenhang volstrekt niet te pas komt, en daarentegen een door *emmer* = „in ieder geval" aan de gedachte verleende kleur hier uitnemend op hare plaats is. Verkeerde opvatting van „nochtan" (= „daarenboven") als „evenwel" en de meening, alsof op hetgeen in vs. 217 gezegd was nog een nieuw schelmstuk van R. zou volgen, hadden een afschrijver waarschijnlijk tot de malle correctie *meer* verleid.

Vss. **221** en **222**. Het onbeduidende van den inhoud der beide regels, die in ons hs. op vs. 221 volgen, en het ontbreken van deze in *R.* II [1]) geven het recht hier een interpolatie aan te nemen.

Ook het Lat., 113 en 114:

„Quod dilexit eum lupa per tempus scio longum,
Tali ferventes igne dedere fidem",

waaraan vermoedelijk een afwijkende lezing in het Mnl. origineel heeft ten grondslag gelegen, wijst niet op de aanwezigheid der gewraakte zinssneden.

De Comb. lezing van vs. 222 hangt kennelijk samen met de besproken interpolatie, de verandering in onzen tekst met het verdwijnen van dat inlapsel.

---

[1]) Z. aldaar vss. 241—245:

„Dat gi laet claghen over sijn wijf,
Die Reinaert al haer lijf
Heeft ghemint: so doet hi haer,
Ja het is langer dan seven jaer,
Dat mijn oom heeft haer trouwe."

Vs. **236**. Z. bov. de aanteek. op vs. 93.

Vs. **261**. Voor het onnoodige eener door V. in dit vs. voorgestelde omzetting (zie *Tschr.* 1, 7, op vs. 279) verwijs ik naar de noot onder aan pag. 101 van mijn *Mnl. Versbouw.*

Vs. **269**. Voor het behoud der lezing van het ms. „*ende* hiet Coppe", tegenover G.'s, W.'s, J.'s en M.'s verandering in „hiet Coppe", vgl. men de *Vondel-gr.* II, bl. 93.

Vs. **270**. Een dat. s. fem. *die* van het pron. relat. wordt, ofschoon betrekkelijk zeldzaam, toch vaak genoeg aangetroffen, om ons het recht te ontzeggen hier met J. en M. *dier* i. pl. v. *die* te lezen. Vgl. mijne *Mnl. Spr.* § 364*f*.

Vs. **273**. Noch het metrum noch de zin noodzaken ons in dit vers tot de door J. aangebrachte wijziging van „*voer de bare* gaende" in „*vore* gaende."

Vs. **285**. Voor het behoud van *eene* tegenover G.'s, W.'s, J.'s en M.'s lezing *een*, verwijs ik naar mijn *Mnl. Spr.* § 367*b*.

Vs. **287—289**. Bij de lezing van ons ms. komt de persoonlijkheid van Pinte en Sproete niet duidelijk genoeg uit en wordt van Cantaert en Crayant dubbel en dwars verteld, dat ze uiterlijke teekenen van rouw vertoonden, terwijl we omtrent de beide hennen alleen vernemen, dat „Hem was te moede arde sware Van der suster, die si hadden verloren" (z. vss. 289* en 290`. Daarom heb ik het hier gewaagd, niettegenstaande de overeenkomst tusschen *R.* I en *R.* II[1]), twee verzenparen om te zetten, „Coppen *broeders*" door „Coppen *sustren*" te vervangen en achter *waren* het woordje *oec* en vóór *droeghen* het relatieve *ende* in te voegen, wijzigingen, waarbij de twee dames niet alleen behoorlijker en duidelijker aan den lezer worden voorgesteld, maar ook haar wettig aandeel in de weeklachten erlangen, en tevens het hinderlijke en plompe verdwijnt, waardoor zich het tweede „Coppen" in de Comb. lezing kenmerkt. Vgl. ook in het Lat. 139—141:

„Pintaque cum Sprota feretrum gestat, dolor harum
Non modicus fuerat, flent nimis atque gemunt:
Germanae Coppae fuerant."

Vs. **299**. Onbegrijpelijk is mij de door J. en M. aangebrachte verandering „*Sere tharen* onwille", daar toch de lezing van 't hs. in dit vers zoo zuiver mogelijk is.

Vs. **307**. De hier door M. naar *R.* II, 357, voorgeslagen verandering van *jongher* in *schoner* is volstrekt onnoodig. *Jongher* levert een uitstekenden zin.

Vss. **313**, **321** en **1070**. Zie voor een mann. substant. *muer* Ve. 4, 10[1]), Al. 9, 976, Sp. 1[5], 55, 18, La. 1, 31612, 31802, Limb. 2, 1195; 5, 1029; Ro. 5032, Sto. 9, 356, Bpl. 2 v., Bs. Y. I, bl. 153 en 473, II, bl. 56, Vl. 2, 71, D. B. Ezech. c.

---

[1]) Z. vss. 333—337:

„Die waren Coppens broeders twe
Ende riepen wach ende we
Om haere suster Coppens doot,
Si dreven rouwe ende droefheit groot,
Pinte ende Sproete droeghen die baer."

4, enz. (Ags. *mûr* masc.), naast een femin. *mure* Sto. 9, 350, 511, Mlp. 1, 2238, 2245, Br. Y. III, bl. 56, Ps. 67 r., Dbvt. 129 r., 136 v., 143 r., 144 v., 239 v., Bi. 294, Vb. 137 r., St. 92 r., Ap. 22 r., Sw. 56 v., Ot. 158 r., Gkr. 67 v., 68 r., enz. (Ohd. *mûra* vrouw.) Af te keuren is mitsdien de hier door J. en M. gemaakte verandering *ere, een mure* en *de mure*.

Vs. **321** en **322**. De door G. voorgeslagen, door W., J. en M. overgenomen omzetting van de volgorde dezer vss. is onnoodig. Alleen schrappe men in 322 het in ieder geval onpassende *Want*. Zie ook op vs. 313.

Vs. **323**. Onnoodig is hier natuurlijk de door J. en M. noodwendig geachte weglating van *om*. Vgl. ook in *R.* II, 373: „Ende leide *om ons* sijn laghen."

Vs. **333** en **334**. G., W., J. en M. veranderen hier *quijte* en *hermijte* in *quijt* en *hermijt*. Voor het goede recht der eerste vormen vgl. men intusschen § 278 en 318, opm. 2, mijner *Mnl. Sprk.*

Vss. **348** en **349**. In plaats van J.'s en M.'s verandering van *ghedaen vele zware* in *ghedoghet twaren*, heb ik gemeend, met engere aansluiting aan *R.* II, 398 en 399:

„Ende leefde in *penitencien swaer*,
Hi had ontfaen om *die sonden sijn*."

liever een reconstructie te moeten voorstellen, waarbij het eerste vs. onaangetast blijft, en, in verband met „ghedaen vele (d. i. zeer) zware", het nomen *penitencie* overgenomen, *meneghe pine* verwijderd en *sine sonden* in *die sonden sine* gewijzigd wordt. Begrijpelijker toch dan een verbastering, gelijk ze naar J.'s conjectuur ware aan te nemen, mag de verknoeiing genoemd worden, welke bij de oorspronkelijkheid van mijn lezing moet hebben plaats gehad: er behoefde in het origineel van een of ander copiist slechts het woord *penitencie* te zijn uitgevallen om dezen tot een redactie te brengen, zooals ze tot ons gekomen is. Zonder belang is het ook niet op te merken, dat de *penitencie* op deze plaats veel beter van pas is dan de *pine*. Vgl. ook Ml. op vs. 370.

De uitwerping van *hi*, in 348, door J. en M. noodig geacht, is volstrekt af te keuren (vgl. de Aant. bov. op 213).

Vs. **356**. De beteek. „afstand doen van" is in het Mnl. even goed eigen aan *vergheven* als aan *begheven*. Vandaar het onnoodige van M.'s lezing *begheven*, ter vervanging van de Comb. lectio *vergheven*.

Vs. **370**. Voor het goede recht van 't behoud der lezing van ons hs., tegenover J.'s en M.'s wijziging „met al minen broede", vgl. men de citaten, in het *Mnl. Wb.* onder *Al*, als bijw., rubr. *f*, bijeengebracht, en inzonderheid de plaats uit den *Rb.* 1705 „*al* sonder kint."

Vs. **383***. J. leest hier: „*des* laet u ontfaermen." Naast de gewone constructie van *ontfaermen* met den datief des persoons en den genit. der zaak ontmoet men evenwel nu en dan ook een woordvoeging, gelijk aan die van onzen tekst. Zie b.v.: „haer ontfaermet *dinc engeen*", Mart. 1, 99; „god, *mijn groet seer* Moet u ontfarmen", Limb. 1, 839; „dat mi meer ontfermde *Haren rouwe* (nom.) *ende hare*

---

[1]) Voor de hier gebezigde verkortingen zie men de *Lijst v. verkort.* vóór mijn *Mnl. Spr.*

iammerhede", Limb. 1, 2599; „*Ghi* ontfarmt mi herde sere", Limb. 4, 952; „Maer hem ontfermde *dese valsce daet*", V. Velth. 1, 49, slot.

Vs. **390**. Voor de verandering van *heefse* in *heeftse* (zie G., W., J. en M.) bestaat hier niet de minste grond (vgl. § 213*a* mijner *Mnl. Sprk.*, waar men een fout, door den zetter begaan, verbetere door achter „persoonl. vnw." in te voegen: of het enclit. pron. *se*, *si*, *soe*).

Vss. **447—449**. Bij een vergelijking van den tekst van 't Comb. ms. met dien van *R.* II, 503—505:

„Dat hi dor scade noch dor vrome
Des en laet, ten hove hi come
Totten coninc, tsyne ghedinghe":

blijkt het zonneklaar, dat de laatste den eersten in vloeiend- en zuiverheid verre overtreft. Het kwam mij daarom aanbevelingswaardig voor eerstgenoemde redactie mutatis mutandis naar de andere te verbeteren (vgl. ook Ml. op vs. 473), te meer daar het bij een oplettende beschouwing onmiddellijk blijkt, hoe licht de minder juiste lezing bij verknoeiing uit de vermoedelijk oorspronkelijke had kunnen te voorschijn komen: bij het afschrijven van den inhoud des bevels vielen een copiïst de woorden „soude te hove comen" in 't oog; deze kwamen hem als de hoofdzaak voor en werden daarom in de eerste plaats opgenomen; en toen dit eenmaal was geschied, bleef er, om den tekst althans eenigszins weer in orde te brengen, wel niets anders over dan het laten volgen van de overgeslagene woorden „no dor scaden — ne lette hine", het invoegen eener achter „ne lette" onmisbare subordinatie en het verwijderen van de bepaling *Toten coninc*, wier behoud het derde vs. thans te lang zou hebben doen worden.

Voor de verandering van het uitnemend passende *lette* in *liete* (vgl. J. en M.) bestaat er geen billijke grond.

Vss. **451**, **455**, **1239**, **2248**. Het herhaaldelijk voorkomen van dit *bodscap* ontzegt ons het recht dien vorm door het normale *boedscap* te vervangen. Veeleer zullen we hier aan en wisselvorm hebben te denken, waarin de oorspronkelijke zuivere voc., onder den invloed van het subst. *bot*, mededeeling, bekendmaking, door een onzuivere was vervangen.

Vs. **467**. J. en M. werpen hier het pron. uit vóór „sal naken". Men vgl. echter hetgeen in de Aant. bij vs. 213 is in 't midden gebracht.

Vss. **474** en **475**. Ter aanvulling van het in *Tschr.* 5, 249 en 250, opgemerkte, wijs ik er op, dat de volgorde in *R.* II voor het oorspronkelijk ontbreken van „hadde" in 474 en voor de oorspronkelijke aanwezigheid van dat hulpww. in 475 pleit.

Vs. **482**. Waarom hier met J. en M. naar de prozabewerk. „*van* Maup." te lezen?

Vs. **483**. Natuurlijk zijn we verplicht hier, tegenover W., J. en M., het woordje *Dat* in den tekst te handhaven. Men lette op de voorbeelden, voor een dergelijk gebruik van *dat*, in het *Mnl. Wb.* II, 83, en de *Vondel-gr.* § 208 gegeven; in het voorlaatste werk wordt dit demonstrative pron. evenwel minder juist een „voegwoord" *dat* genoemd.

Vs. **488**. De hier door W. gemaakte, door J. en M. overgenomen verandering van *Daer* in *Doe* is volstrekt onnoodig. Vgl. Fr. in Ml.'s Dissert. op vs. 520.

Vs. **496**. Voor het gebruik der zegswijze *voer hem bringhen* = „meebrengen" vgl.

men het *Mnl. Wb.* I, 1442, en *Mor.* 1004. Ten onrechte heeft daarom M. in dit vs., tegenover J., de praepos. *voer* in *met* veranderd.

Vss. **515** en **516**. Tusschen het te voren verhaalde en den volgenden dialoog van den vos met Bruun missen we in *R.* I de onontbeerlijke vermelding van Reynaert's te voorschijn treden uit zijn hol; kwalijk toch kan men aannemen, dat onze slimmerd, die, om ongestoord zijne plannen te kunnen smeden, zich „in sine donckerste haghedochte" had teruggetrokken, van daaruit zijn gesprek met des konings bode voerde. Zeer juist geeft dan ook *R.* II, in plaats van de beide in 't Comb. hs. onmiddellijk achter 514 staande regels, het volgende te lezen (585 en 586):

„Na desen ghedochten hi uut trat
Tot Brunen den beer ende sprac".

En vinden we nu de twee hiermede overeenkomstige verzen werkelijk in *R.* I terug [1]), doch eerst na afloop der onderhandeling tusschen de beide dieren (zie de ed.'s van J. en M., 627 en 628), alzoo op een volstrekt ongepaste plaats, zijn we dan niet verplicht in dat distichon een naar beneden verdwaalden passus te zien, die jure suo in zijn oude rechten dient hersteld te worden, welke de schepping eens afschrijvers *Doe sprac Reynaert — hebbet danc* zich had aangematigd?

Vs. **530**. Vgl. voor de hier aangebrachte interpunctie Ml. op vs. 562.

Vs. **546**. Bij het afdrukken van den tekst meende ik, dat de beide vss., welke in het ms. op 546 volgen, als onnutte herhalingen een athetese verdienden. Bij nader inzien komt het mij evenwel thans voor, dat die veroordeeling onjuist was en integendeel de herhaling hier ter plaatse uitnemend in overeenstemming is met de opgewondenheid, waarin Bruun geraakt bij het vooruitzicht om misschien zijn lievelingsspijs te kunnen genieten.

Ook in *R.* II, 633—634 vindt men diezelfde regels. Dat het Lat. [2]) en *Reynke* [3]) hier korter zijn, bewijst slechts, dat de vertalers de strekking der herhalingen niet begrepen hebben.

Vs. **554—556**. In plaats van deze drie verzen en de beide in ons hs. tusschen 555 en 556 staande regelen vindt men in *R.* II, 642—644:

„*Ist u eernst*", sprac die rode,
„*Dat segt mi*; moochdi honich eten?
Ic sels u so vol doen *meten*".

Aan de hand dezer lectio herkennen we in vs. 554 van *R.* I als den oorspronke-

---

[1]) Zie: „Na dit peinsen ghinc Reynaert huut
Ende sprac al over luut":

[2]) Zie aldaar 246—248:
„Dulcius his nihil est, nil amo melle magis.
O bone Reynarde! tu procura mihi mella,
Ad finem vitae dulcis amicus ero".

[3]) Zie aldaar 567—570:
„Honich is ene so söte spyse,
Die ic vor alle gherichte pryse.
Reinke, helpet my dârby to komen,
Ic wil wedder schaffen juwen vromen".

lijken aan *Ist u eernst* beantwoordenden term een uitdrukking, die in volkomen overeenstemming is met den inhoud der voorafgaande verzen (551—553 van onzen tekst), nam. „*meendijs* yet?". Evenzoo helpt gemelde lezing om de onechtheid meer dan waarschijnlijk te maken van den passus *Bi huwer trauwen, laet mi weten*, die niets zegt, en van het daarop volgende *Mochtijs yet, ic souts hu saden*, dat vs. 556 tot een lamme herhaling zou stempelen; terwijl ook het middel om *beraden*, van 556, door het oorspronkelijke rijmwoord op *heten* te vervangen, uit diezelfde plaats kan worden ontleend; (vermoedelijk had Willem hier het ww. *meten* in een opvatting gebezigd, welke het Mhd. *mezzen* meermalen vertoont, t. w. die van „toemeten, verschaffen, bezorgen"; de zegswijze *vol doen meten* althans, die in *R.* II voorkomt, past noch in deze noch in de oudere redactie bij hetgeen in de daarop volgende vss. gezegd wordt).

Voor de invoeging, naar *R.* II, 643, van *Dat secht mi* pleiten de woorden der interpolatie *laet mi weten*; uit deze toch mag men opmaken, dat er ook in het origineel een dergelijke aansporing zal gestaan hebben.

Vs. **572**. Het verb. *quam* is te dezer pl. ten eenen male ongepast en hoogst denkelijk alleen hierdoor in ons vs. gekomen, dat een copiïst, die in zijn voorbeeld „Doe ghinc Brune" las, doch niet op het volgende „gheloven" lette, dit *ghinc* als „ging weg" opvatte en, het mitsdien onjuist achtend, in *quam* veranderde, alzoo een lezing in den tekst bracht, welke een later afschrijver aanleiding kon geven om door de invoeging van *ende ghinc* een zoogenaamde verbetering aan te brengen.

Vs. **588**. De door J. gemaakte en door M. overgenomen wijziging *mi davonture* is onnoodig. Vgl. ook in *R.* II, 6154: „Waer *mijn* aventure goet".

Vss. **627** en **628**. Voorzeker kon Reyn. het laten voorkomen, alsof hij voor schande vreesde, wanneer door zijn toedoen Bruun een ongeluk overkwam. Maar wat zou daarmede de mogelijkheid van verlies van have te maken hebben, waarop de woorden „ware *onthervet*" wijzen? De lezing van *R.* II geeft ons hier den weg aan ter verbetering; vgl. aldaar vs. 719 en 720:

„So dattet uwen live iet *deert*:
Want ic waer *daermede onteert*".

Vs. **640**. Noch de zin noch het metrum vordert de door W. voorgestelde en door J. en M. overgenomen weglating van *Ende*.

Vs. **642**. De lezing van ons hs. kunnen we, tegenover J. en M.'s wijziging van *Die daer* in *Dien hi*, onveranderd laten. *Die*, als relatief met „Reynaert" (in 640) in verbinding gebracht, geeft een uitstekenden zin.

Vss. **659—661**. De bescherming, hier vroeger door mij aan de *baerde* verleend (zie *Tschr.* 5, 251, op vs. 701), meen ik thans te moeten opgeven, en dat wel, aangezien het uit den verderen loop des verhaals duidelijk blijkt, dat Lamfroit, zonder nog iets van den beer af te weten, naar zijn „eecke" komt loopen, en alzoo wel een *haex*, als timmermansgereedschap, doch geen *baerde* (= „strijdbijl") op diens nek zou passen. Met de betrekkelijk geringe wijzigingen, door mij aangebracht, wordt de tekst zoowel van de *baerde* als van het daarmede samenhangende *beide* bevrijd. Voor *niet en spaerde* vgl. men in *R.* II, 748: „Dat Lamfroit *mitter haest* quam uut".

Vs. **664**. Voor de uitnemende verbetering *numeere* zij verwezen naar *Tschr.* 1, 11—13. In plaats van het aldaar gereconstrueerde *vasten* zou ik echter de ietwat grooter

verandering in *eten* willen voorslaan, daar we toch aan eerstgenoemd verbum moeilijk de door D. V. aangenomen beteekenis „ophouden te eten" kunnen toekennen, en zelfs, al ware dit het geval, in verband met den samenhang van Reyn.'s woorden hier eer een aansporing om flink te eten dan een aanmaning in tegenovergestelden zin zou te verwachten zijn; (vgl. ook het Lat. 295: „*Gaude, manduca*, mi Brune!"). Zou dat *vaste* van den Comb. tekst niet eenvoudig een gevolg kunnen wezen van de verknoeiing *minseren*?

Vss. **674** en **675**. De onzinnige vermelding van *dat naeste dorp* geeft ons alle recht om argwaan te koesteren ten opzichte van de echtheid der twee verzen, die in het hs. op 674 volgen. Ze ontbreken daarenboven in *R.* II; vgl. aldaar, 769—771:

„Daer hi wist sijn gheburen naest,
Ende riep al doe mitter haest:
In mijn hof is een beer ghevaen."

Het verwijderen van dit emblema maakt in 675 de herstelling noodig van *Ende riep*, dat na de invoeging der interpolatie uit den oorspronkelijken tekst had moeten wijken.

Vs. **699**. Voor de verbinding van dit vers met het voorafgaande in pl. van met het volgende zie men ML.'s. juiste opmerking op vs. 738.

Vss. **702** en **703**. Vgl. de veel kortere manier van uitdrukking in *R.* II, 796 en 797:

„Dus brocht hi thooft met pinen uut:
Daer bleven die oren ende beide die lier."

Moet die bij ons niet het vermoeden wekken, dat ook in *R.* I oorspronkelijk een overeenkomstige lezing gestaan heeft en de verdeeling der woorden over vier regels het werk was van een minder handig copiist?

De invoeging van *re* achter „hi" is noodig ter aanwijzing van de plaats, waar dat oor en die wangen werden achtergelaten (vgl. in *R.* II „Daer"). *Sijn* voor *sine* wordt door het metrum geëischt.

Vs. **711**. Voor het onnoodige eener omzetting in dezen regel (z. VERDAM in *Tschr.* 1, 7, op vs. 753) vergelijke men de noot onder aan bl. 101 van mijn *Mnl. Versbouw*.

Vss. **716—718**. Van de verzen in het Comb. hs., die ik door 716—718 van onzen tekst heb vervangen, bevatten γ—θ een lamme en plompe herhaling van hetgeen we alreede te voren (z. bov. 684—695) hadden vernomen, en maken ι—λ een element uit, dat oorspronkelijk achter 692 thuis hoorde (z. de noot onder aan den tekst bij 692—694) en in ons hs. of in eenig daaraan ten grondslag liggend ms. bij ongeluk naar dit gedeelte van het gedicht was verdwaald geraakt.

In β, met zijn vreemde bepaling *suut onder die zonne*, en in α, met zijn onzinnigen inhoud (= hij *durfde* niet blijven noch vluchten), kunnen we, bij de groote waarschijnlijkheid der interpolatie van γ en vlgg., kwalijk iets anders zien dan afschrijversfabricaten, waarvan het eerste in den tekst was gebracht ter wille van γ, het andere ter wille van vs. 715, dat bij 't ontstaan van bedoeld emblema zijn rijmwederpaar had verloren.

In plaats van den geheelen passus vindt men in *R.* II, 808—810:

„Ende Lanfreit *quam tot hem mettien*,
Die paep met al sinen prochiaen
Ende begonden hem te slaen" [1])

waarvan enkele bestanddeelen, nam. de vermelding van „Lamfroyt", den „priester" („paep") en de „prochiane", in het besproken inlapsel worden teruggevonden, een omstandigheid, die ons tot het vermoeden wettigt, dat de gewraakte verzen door een copiist waren samengeflanst uit de disjecta membra van den oorspronkelijken, met de lezing van *R.* II overeenkomenden tekst en de herinneringen aan hetgeen vroeger omtrent de aanstormende dorpsbewoners verhaald was. Vandaar dat we mogen trachten aan de hand van *R.* II de oude redactie van Willem althans ongeveer te herstellen, door met de elementen van *R.* I, welke hoogst denkelijk uit de origineele lezing waren overgebleven, de praedicaten te verbinden, die naar allen schijn in *R.* II op oorspronkelijkheid kunnen aanspraak maken [2]).

Dat Balduinus' origineel reeds het eerste gedeelte van 't emblema (α—γ) heeft bevat, zien we uit vss. 325 en 326 der vertaling. Het andere zoekt men aldaar echter even vruchteloos als in *R.* II.

Vs. **724**. De vss. α en β, welke in het hs. op regel 724 volgen, behelzen een dwaas inlapsel, dat in *R.* II ontbreekt (z. aldaar na 818) en uit de pen van een poëtaster moet zijn gevloeid, die „dreechdem *nu* an sijn vel" niet in de werkelijke beteekenis „wilden hem te lijf", maar in den zin van „dreigden hem met woorden" opvatte. Het Lat. stemt blijkens vs. 314 „qui non auderent, si suus ipse foret" met *R.* I overeen).

De regels γ—θ zoekt men vergeefs zoowel in *R.* II als in het Lat. Ook hier schittert de dichtgave van een of ander leuterend en woordenrijk copiist, die met zijn opmerking over *eere riviere* zijn geachte hoorders en lezers op de volgende geschiedenis, bij en in het water, begeerde voor te bereiden.

Met deze uitwerping staat de wijziging in verband, welke we in 724 naar *R.* II, 818, hebben aangebracht; want *Sulc* en *nu*, in *R.* I, zijn kennelijk alleen de gevolgen der besproken interpolatie.

Vs. **725**. Ook dit vs. wordt in *R.* II gemist. Wegens de vertrouwbaarheid van zijn rijmwederpaar (726), in *R.* I, aarzel ik evenwel niet dien regel in onzen tekst te handhaven.

Vss. **730—732**. Niettegenstaande KAUSLER's opmerking in het IIde D. zijner *Denkmäler*, bl. XXII, en het daaraan door D. V. (*Mnl. Taalzuiv.* bl. 124), J. en M. gehechte zegel, kan ik toch niet nalaten tegen de lezing *scerpe loghe koken* = „slaag geven" bezwaar te maken. Weliswaar bezigt en bezigde het Nhd. de termen *einen* (of *einem*)

---

[1]) Deze laatste regel ontbreekt in het hs. van *R.* II, maar is in den tekst terug te brengen naar het proza 11 r.: „Lantfert, die quam tot hem met den pape ende voert met alle den perrochianen *ende begonnen te slaen*."

[2]) De verzen, welke men in *R.* II aantreft tusschen 810 en den regel, die aan 719 van onzen tekst beantwoordt, t. w.:

„Ende te steken wel ghedichte
Op dat hoofd ende bi sijn aensichte;
Hi ontfenc menighen steec ende slach."

heb ik niet durven overnemen, dewijl ze van ongeveer denzelfden inhoud zijn als de later volgende beschrijving van den aanval op Bruun.

mit scharfer laugen waschen, *zwagen*, *einen mit lauge übergieszen* en dergel., in den zin van „iemand den mantel uitvegen", „zich op iem. wreken", maar in geen enkel der citaten, in het *Deutsche Wtb.* op *lauge* vermeld, vindt men een voorbeeld van het gebruik der uitdrukking met een werkw. *kochen* of *sieden* of, in verbinding met een instrument om te slaan, in de beteek. van „slaag geven." En zouden we dan tegenover deze feiten het recht hebben een zoodanig *scerpe loghe koken* aan te nemen als een Mnl. spreekwijze, met de opvatting, door bovengenoemde geleerden daaraan toegekend?

Dat men trouwens in de *Reinaert*-hss. dat *scerpe loghe* als een eigennaam beschouwde, leeren we uit het daarvoor in de plaats gekomene *Baerdeloghe*, in *R.* II, 832. En hoe begrijpelijk is hier daarenboven de vereeniging van twee contrasten, van een dame *Scerpeloghe*, d. i. „vrouw Maltentig", en een dame *Vuelmaerte* (zoo leze men hier natuurlijk in pl. van het zinlooze *Vulmaerte*), d. i. „vrouw Vuilpoes"!

Mogen we voorts in een der bestanddeelen van de beschrijving dezer historie in *R.* II, nam. in:

„Baerdeloghe ende Ave Soete
Abel Quac ende vrou Bave,
Die paep mit sinen cruusstave" (832—834)

nog een spoor van den besproken passus uit *R.* I herkennen, dan ligt het voor de hand hier „Abel Quac" en „vrauwe Bave" met de beide vooraf genoemde personen *Vuelmaerte* en *Scerpeloghe* te coördineeren en alle vier lui te zamen als de subjecten van het gezegde „Ghinckene" enz. op te vatten, iets wat bij de door mij voorgeslagen omzetting eenvoudig kan geschieden.

Met het verdwijnen der *loghe* moet natuurlijk ook het verb. *koken* vervallen, dat waarschijnlijk niets anders dan een verknoeiing van *stoten* is geweest.

Vs. **733**. Ten gevolge van de zoo even toegelichte omzetting gaat de vermelding verloren der personen, die zich met het bakkeleien vermaakten, waarvan de vss. *Laghen — cloete* een verhaal geven. Maar is dit verlies zoo te betreuren? Zou deze episode zelve wel aan Willem zijn toe te kennen?

In het Lat. en in *R.* II is niet het geringste spoor van dit gevecht te ontdekken; en de mogelijkheid, dat het bewuste element niets meer is dan het verzinsel van een afschrijver, die voor de twee van *Vuelmaerte* en *Scerpeloghe* afgeraakte luitjes eenige werkzaamheid zocht, is voorzeker niet al te ver weg te werpen.

Vs. **740**. Dat hier de singularis van het subst. *been* en niet, gelijk J. en M. meenden, de pluralis bedoeld was, zien we uit *R.* II, 820: „Hughe mitten crommen *been*".

Vs. **744**. Vgl. de plaats uit de Iste (of XXste) branche van den *Renart*, waarvan een vage herinnering Willem zonder twijfel voor den geest heeft gezweefd (vss. 677—680 in de ed. van MARTIN, I, bl. 20, en vss. 10393—10396 in MÉON's uitgaaf, deel II):

„Cil qui fet pinnes et *lanternes*,
Ateint Brun l'ors entre deus cesnes:
D'une *corne de buef* qu'il porte
Li a tote l'escine torte".

Tegenover J.'s en M.'s voorslag *-makerigge*, behoud ik de lezing van het hs. Vgl. nam. *doerwerdigge*, Rb. 26131, *doerwachtighe*, Ib. v., *poertigghe*, Rose 10843 v. *clappighe*, Rose 13859 v., *minnighe*, *vertroostighe*, *verlichtighe*, Praet. 276, 322, 408,

3963, 3999, *verlossighe*, Tschr. 1, 123, 78, enz., naast *morderigge*, Rb. 15380 v., Segh. 9061, 9071, *portericghe*, Bm. 7, 85, 91 en 93, enz.

Vss. **748** en **752**. Geen der beide hier door J. en M. gemaakte veranderingen waren noodig. Waarom zou *zijn bloet*, in het eerste vs., niet minstens even goed zijn als *dbloet*, en *slaen*, in het tweede, als *gaen*?

Vss. **755** en **756**. Zoowel in het Lat. (zie 338 en 339) als in *R.* II (zie 852 en 853) is het niet Lamfroyt zelve, die Bruun den beslissenden slag toebrengt. Ik heb daarom uit de laatste redactie, die minder dan 't Lat. van *R.* I afwijkt, *Lamfroyts broeder* overgenomen, en in verband met die wijziging metri causa „quam" naar het volgende vs. verplaatst.

Vs. **790**. De weglating van *hi* (zie J. en M.) is hier onnoodig.

Vs. **796**. Ofschoon dit vs. op zich zelf een behoorlijke verklaring toelaat, moeten we toch zonder voorbehoud de voorkeur geven aan een lezing, welke overeenstemt met die van *R.* II, 898:

„Daer *hem* Lantfreit *vant ter stupen*",

d. i. waar L. hem (als 't ware) aan de *stupe* = „geeselpaal" vond; en dat wel, aangezien het relatieve adverb. „daer" in vs. 797 (van onzen tekst) nog duidelijk genoeg op de vroegere aanwezigheid wijst van een substant., waar dit woordje mee in betrekking heeft gestaan.

Vss. **799** en **800**. De kortere, soberder en onzen Willem meer waardige vorm, waarin *R.* II het verhaal van Bruun's zwemtocht geeft (zie 900—902):

„In aldustaniger ghebede
Is hi *wel een myl gedreven*
Van daer die dorpers waren bleven",

wijst den weg aan ter verbetering van de waterachtig gestileerde, blijkbaar van een copiist afkomstige redactie in *R.* I.

Vs. **801**. Niet zonder gewicht is het op te merken: 1° dat „bloed" hier niet in zijn gewone beteekenis kan zijn gebezigd, maar in verband met „ondercommen" de opvatting moet hebben gehad van een verbaal substant. = „bloeden" (vgl. het Mhd. door LEXER vermelde *bluot* = „blutfluss"); 2° dat Balduinus den zin der twee woorden niet goed begrepen heeft blijkens zijn vertaling „sanguine plenus", volgens welke „ondercommen" een beteekenis zou moeten hebben, die, zoover mij bekend is, aan dit partic. niet eigen was.

Vs. **807**. Voor het behoud van den vorm *beede*, door G., W., J. en M. veranderd in *beeden*, verwijs ik naar mijne *Mnl. Spr.* § 382*a*.

Vss. **813—815**. Vgl. *R.* II, 914—917:

„Had hi een vet hoen ghevaen,
Dat hi heimelic mit hem droech
Buten wechs, daert eenlic was genoech,
Dat (*l.* Daer hijt) voor niemen dorste rumen".

en let in de zeven vss. der Comb. lezing: 1° op den zonderlingen *berch* in α, die kennelijk alleen ten gevolge eener verkeerde opvatting van het ben. (in 818 van onzen tekst) volgende „neder te dale" door een afschrijver was binnengesmokkeld; 2° op het lang nat van δ en ε; 3° op het ongebruikelijke der uitdrukking *sine proye rumen* (*rumen* toch werd als transit. alleen met den naam eener plaats als object gebezigd).

Met het oog op dit alles heb ik niet geaarzeld over α, δ en ε het vonnis der onechtheid te vellen.

De invoeging in 813 van *hijt droech* (naar *R.* II) zal wel geen bezwaar ontmoeten; evenmin als de weglating van het blijkbaar door *ganc* in 't leven geroepen *bedwanc* en de daarmede samenhangende wijziging van *niemens* in *niemen* [1]).

Dat *rumen* in onze lezing als intrans. = „weggaan" is op te vatten, behoeft nauwlijks te worden vermeld.

Vs. **818**. De beide regelen, die in 't Comb. hs. op dit vs. volgen, kenmerken zich door kinderachtige beuzelpraat. Ze ontbreken daarenboven zoowel in *R.* II (vgl. aldaar na vs. 920) als in het Lat. (vgl. aldaar vs. 373 en 374), dat anders in deze episode de inlapselen van *R.* I vrij getrouw pleegt weer te geven.

In ons vs. zelve voegden J. en M. achter „neder" het woordje *waert* in, waarschijnlijk naar vs. 832: „Sach hi *nederwaert* te dale". Men vergelijke evenwel in vs. 872: „Hi liet hem *neder* daer te dale".

Vss. **822—823**. Men lette:

op de volstrekte overbodigheid van vs. α, dat trouwens niet alleen tevergeefs in *R.* II wordt gezocht (vgl. aldaar na 921), maar ook in 't Lat. (zie ald. 375), 'twelk in dit gedeelte van ons gedicht anders gewoonlijk dezelfde inlapsels als *R.* I vertoont;

op het gevolg, dat we uit deze noodwendige athetese voor *arde menichfoude* in vs. β moeten trekken;

op het doellooze van Reynaert's verwachting, uitgedrukt in vs. ζ, 'twelk, evenals α, in *R.* II zijn wederga mist.

Na de verwijdering der meer dan verdachte bestanddeelen blijft er van het zestal vss. in questie alzoo over:

In bliscap was sijn herte doe bevaen:
Hi hopede wel al sonder waen,
Dat Lamfroyt hadde den bere versleghen,

een lezing, die òf ten gevolge van het wegvallen eens regels verminkt is en alleen door het invoegen daarvan zou te herstellen zijn, òf, wat in de gegeven omstandigheden waarschijnlijker mag heeten, te gelijk met de boven aangewezen interpolatie een rekking heeft ondergaan en alzoo tot een enkel verzenpaar ware terug te brengen.

Ter rechtvaardiging van de manier, waarop door mij ten behoeve van dit laatste een poging is gedaan, wijs ik op het volkomen ontbeerlijke van den stoplap *wel al sonder waen* en op den passus der vertaling: „Cor laetum gestat et gaudia corde volutat" (vs. 376), welke voor het origineel een dubbelen term ter aanwijzing van Reyn.'s vreugde laat vermoeden.

Vs. **827**. Voor het behoud van *die* t. d. pl., tegenover J.'s en M.'s lezing *dien*, vgl. men mijn *Mnl. Spr.*, § 312.

Vs. **837**. De vervloeking van het hart eens gehaten persoons is natuurlijk volstrekt onzinnig.

---

[1]) Dat Balduinus' origineel reeds door genoemde interpolaties bezoedeld was, zien we uit vs. 369—371: „hunc defert, abdita montis adit.
Nullius hoc iter est; placet hoc ipsum quia nemo
Arceat, ut praedam deserat ipse suam".

UNIVERSITY OF CALIFORNIA

Slordige lectuur van het voorbeeld, het verkeerd lezen van een oorspr. *emmer* als *erte* kan de ontwikkeling van het nomen *herte* en in verband daarmede de wijziging van een vroeger *moetstu* tot *moet dijn* hebben te voorschijn geroepen.

Vgl. ook in de vertaling (386): „Lanfreide miser, *tu* sis maledictus", en in *R.* II (942): „So waer du biste, god scheynd*i*", waar de bepaling „so waer du biste" vermoedelijk het surrogaat voor een oorspronkelijk *emmer* is.

Vs. **838.** Dat Reynaert op grond van Lamfroyts's gebrek aan energie aan diens eer meent te mogen twijfelen, is even ongerijmd, als het verwijt van domheid, om diezelfde reden aan des laatsten adres gezonden (zie vs. 838 van onzen tekst), volkomen ad rem mag worden genoemd.

In het Lat. (zie vss. 386—'9) en in *R.* II (zie vss. 940—'49) wordt deze schimpscheut vruchteloos gezocht.

Vs. **842.** De vier regels, die in 't Comb. hs. op dit vers volgen, zijn ongeveer een herhaling van het daaraan voorafgaande viertal. Ze worden met eenige afwijking ook in *R.* II (946—948) aangetroffen, doch ontbreken in de vertaling (zie ald. 389 en 390), welke anders in dit gedeelte van ons epos met de lezing van *R.* I tamelijk trouw overeenstemt.

Vs. **860.** Voor het behoud der lezing *hore* zie men Ml.'s juiste opmerking, bl. 40, op vs. 946.

Vs. **868.** J. en M. werpen *so* uit. Natuurlijk moeten we dit zeer gebruikelijke expletivum hier evenwel onvoorwaardelijk behouden.

Vs. **872.** J.'s weglating van *daer* is in dit vs. even onjuist als M.'s wijziging van dat woordje in *waert*. De partikel is hier als tijdsbepaling = „toen" uitnemend op haar plaats.

Vs. **874.** Vgl. het Lat. 405 „Et venit ad *ripam ulterioris* aquae", en *R.* II, 984 en 985:

„Hi swam nederwaert te dael
Mitten stroom an *dat ander* lant."

Vss. **877** en **878.** De herinnering aan de *eecke* is te dezer plaatse volkomen onnoodig en verraadt duidelijk de copiistenliefhebberij om door herhalingen overduidelijk te zijn; de vermelding toch van Bruun's ongeval heeft hier alleen reden van bestaan als verklaring der ongeschiktheid van 't beest om zich op zijn voorste pooten voort te bewegen.

Ten gevolge der hierom noodzakelijke uitwerping van *Hi was — eecke* krijgt „daer" + het volgende „van" zijn karakter terug van een relatief pronomen, en blijkt alzoo tevens de onoorspronkelijkheid der beide op „van" volgende woorden *tween voeten*.

Alleen Reynaert's voorste voeten zijn verder verhinderd hun dienst te doen. Een bepaling, welke daarop wijst, is derhalve niet overbodig te achten; en het bijw. *voren*, dat zulk een functie vervult, levert te gelijker tijd het rijm, 'twelk noodig is om de verbinding te herstellen, die er oorspronkelijk tusschen dezen en den volgenden regel moet hebben bestaan.

De verandering van *sine* in *sijn* wordt door het metrum vereischt.

Ter rechtvaardiging van de bovenstaande wijzigingen verwijs ik naar de correspondeerende plaats in de vert. (406 en 407):

„Qualiter ignorat iam regem possit adire,
Suntque pedes aegri, stare vel ire nequit."

en in *R.* II (986—'91): „Nu is hem seer sorghelic bewant,
Hoe hi te hove comen sal:
Want hi had verloren al
Dat vel van beiden voeten *voren*
Ende die claeuwen ende die oren.
Al sloech men doot, hi en cond niet gaen."
waar de lezing evenwel blijkens het onmogelijke „oren" ook niet volkomen van bederf is vrij te pleiten.

Vs. **886**. Waarom zou men in dit vs. met M. en V. (zie *Tschr.* 1, 14) het woordje *dus* in *des* moeten veranderen? Levert *dus* = „op die manier" hier niet een voortreffelijken zin?

Vs. **918**. De door J. metri causa voorgeslagen invoeging van *daer* is niet noodzakelijk. Ons vers laat zich met vier heffingen lezen als: „Doe ríedén die méeste héeren"; vgl. mijn *Mnl. Versb.* § 28 *g*.

Vs. **926**. J. en M. hebben hier het adverb. *wech* uitgeworpen. Men lette echter op de gelijke lezing ben., in vs. 1240, en vergelijke daarenboven:
„Platus meester, desen raet es goet,
Gaet *henen* ende haest u metter vaert."
Esmor. 130 en 'l.
„Nu gaet *henen* ende haeltse mi."
Ibid. 352.
„Gaet *henen* ende haeltse mi ghereet."
Ibid. 720,
Vgl. ook het Lat. 432: „Cate — *abito*, Ut tecum veniat fac".

Vs. **933** en **934**. Wat kan de gedachte zijn, die hier na het in 932 gezegde op haar plaats zou wezen? Die, welke in vs. 933 en 934, naar de Comburgsche lezing, wordt gevonden: Men zal hem ten derden male tot schande zijner verwanten indagen? Me dunkt in geenen deele; want zulk een derde indaging ware juist het tegenovergestelde van een vijandige handeling en kon daarenboven in geen geval Reyn.'s magen tot oneer verstrekken. Beter zullen wij daarom Willem's meening nabijkomen, wanneer we 1° in vs. 933 de positieve uiting door een negatieve vervangen, die met de voorafgaande bedreiging „hets hem quaet" in overeenstemming is, en 2° in 934 de door mij voorgeslagen invoeging laten gelden, welke ons ten deele aan de hand wordt gedaan door den tekst van *R.* II, 1047—'49 (die overigens in twee opzichten een gelijke verknoeiing als *R.* I vertoont):
„Ende men sellen derde warf daghen (*l.* niet daghen)
Te scande (*l.* Maer te scande) allen sinen maghen
Ende over (*l.* Over) hem *rechten* met onghenaden".

Voor „*derde*werven" vgl. men, behalve de geciteerde lezing van *R.* II, ook hetgeen bij vs. 919 onder aan den tekst is opgemerkt.

J. en M. achten een andere wijziging noodig („*hanghen sonder* daghen" in plaats van „*drieverven* daghen") en beroepen zich in verband daarmede op het Fr. (zie Méon's ed. 10452, Mart.'s uitg. I, 736); ze vergeten hierbij echter, dat de boodschap, welke den koning in den mond gelegd wordt, in den *Renart* een geheel ander karakter draagt dan in Willem's gedicht.

Vs. **943**. M.'s invoeging van *en* wordt noch door het metrum noch door de syntaxis geëischt.

Even onnoodig is ook J.'s verandering van *nochtan* in *wattan*. De voorlaatste partikel past hier uitstekend, wanneer men ze slechts met de woorden van 944—946 verbindt. Vgl. ook ML. op vs. 1033.

Vs. **948**. Waarom zou hier met J. en M. het pronom. *mi* zijn uit te werpen?

Vss. **950** en **951**. De veel betere zin van den tekst van *R.* II, 1064—1067:

„Na dat wesen moet,
Heer, so moet ics bestaen
Te goede so moetet mi vergaen!
Mer mi *is* herde swaer te moede."

geeft ons het recht tot de hier gemaakte wijzigingen. Van *swaer doen* als analogon van *lede doen*, *onsochte doen* = „hard, wreed behandelen", alzoo „pijn, smart veroorzaken", is mij geen tweede voorbeeld bekend; maar zelfs al ware deze zegswijze volkomen te vertrouwen, hoe zonderling mocht zij dan nog te dezer plaatse heeten, waar geen andere opvatting mogelijk zou zijn dan „een (deze) tocht, die mij smart veroorzaakt"!

Voor de lezing *dese* vgl. men bovenstaand „ics" en het Lat. 442: „jam mittor ad *istud*."

Vs. **952**. Met de voorgestelde veranderingen wordt ons gedicht van een hinderlijke herhaling bevrijd (vgl. vss. 948 en 949 van onzen tekst) en daarentegen met een uiting verrijkt, welke in dezen samenhang voortreffelijk te pas komt. Hoe licht had een afschrijver, die slordig las en wien de even te voren geslaakte verzuchting nog in het hoofd speelde, uit een vers, gelijk we hier als het oorspronkelijke wagen te vermoeden, den bedorven regel van 't Comb. ms. kunnen te voorschijn doen komen!

Vs. **953**. Vgl. in II, 1068: „Tibeert *maecte hem* wech *met spoede*", en in 't Lat. 448: „Iamque *iter aggreditur currens*". Een op zich zelf reeds verklaarbare verkeerde lezing van *maecte* als *moet* was hier des te lichter mogelijk, omdat Tybeert's tocht in het voorafgaande als gedwongen was voorgesteld. De verdwijning van het reflexivum en de vervanging der eertijds vóór „die vaert" staande praepositie door een van *moet* afhangenden infinitief waren de noodwendige gevolgen dier verbastering.

Vss. **955** en **956**. Onder het viertal vss. van 't Comb. hs., in onzen tekst tot een enkel paar teruggebracht, bevat α een bepaling, die, na hetgeen in 953 en 954 is gezegd, overbodig mag genoemd worden en, in verband met de wijziging der oorspronkelijke lezing van 953, in den tekst moet zijn ingeslopen, toen een copiïst (en niet ten onrechte) meende, dat het uit de woorden „*moet doen* die vaert" niet voldoende bleek, of de tocht werkelijk alreede of nog niet was ondernomen. Reg. δ verhaalt ons van Tybeert's vreugde, welke vóór de waarneming der richting van des vogels vlucht ten eenen male ongemotiveerd is. Naar de wederga van beide vss. zoekt men tevergeefs zoowel in het Lat. (zie ald. 448 en 449) als in *R.* II (zie ald. de regels 1069 en 1070, welke door hun rijmen *vaert* : *Reinaert* op vroegere identiteit met 953 en 954 van onzen tekst wijzen en onmiddellijk gevolgd worden door de beide beneden aan te halen vss.).

Voor de herstelling van 't rijm tusschen de beide overblijvende regels volstaat de omzetting der twee laatste woorden van γ. De voorvoeging van *Doe* vindt haar steun in 't Lat. 448 en 449: „procul *inde* venire Fatalem larum prospicit"; de inlassching van *waer* (= „dat ergens") en de weglating van *ende* in de lezing van *R.* II, 1071 en 1072:

„Hi sach van verre ende vernam,
Waer sinte Mertens voghel quam".

Een minder gewijzigde lezing „Sente Martins voghel *ende* ghevloghen quam" zou, wat de constructie betreft, uitnemend in den haak zijn, maar uit een metrisch oogpunt bezwaar opleveren.

Vs. **958**. Voor de verandering der lezing van *R.* II „*dinen* vloghel" in den plural. „*dine* vloghel" vgl. men het Lat. 450 en 451: „latus ad dextrum mihi *pennas* verte tuas".

Vs. **984**. Voor het behoud van *Reynaerd* als datiefvorm, tegenover J.'s lezing *Reynaerde*, verwijs ik naar § 291 mijner *Mnl. Spr.*

Vss. **987** en **988**. Bij de gebleken oorspronkelijkheid van het woordje *wel*, aan 't slot van vs. 985 (zie de noot onder den tekst aldaar), en van een rijmverbinding tusschen het laatste vs. en 986, geraakt de regel, die in 't Comb. hs. onmiddellijk op vs. 986 volgt (α), buiten het verband van den poëtischen vorm. Aan de voormalige aanwezigheid van een daarmede verbonden, doch weggevallen wederpaar, of aan het vermoedelijke eener interpolatie van het vs. zelve valt bij een vergelijking met *R.* II (zie 1103 en 1104) en de vertal. (470 en 471) niet te denken. Vandaar slechts de mogelijkheid, dat een afschrijver, toen hij na de verknoeiing van *wel* tot *wale* een rijm op *fel* meende te moeten zoeken, hier ter plaatse aan het veranderen van de oorspronkelijke lezing is geweest.

De door mij voorgeslagen voorzeker niet al te radicale wijzigingen (de verplaatsing van β, de invoeging aldaar van „ten hende", de samentrekking van α en γ, alsook de hiermee gepaard gaande weglating van *wel* en omzetting van „Dit wert") brengen den tekst waarschijnlijk nader bij Willem's redactie.

Een vervanging van *lijne* door *rijme* (z. J.) is aan te bevelen in verband met Lanc. 3 22574 en 22575:

„Maer *eer die rime werd gelesen*,
So sal hi ondervinden wel," enz.

Voor *line* = „versregel" heb ik althans tevergeefs naar een stellig bewijs uitgezien.

Vss. **989a–991**. De onechtheid van regel δ in de Comb. lezing blijkt: 1° uit de omstandigheid, dat hij met zijn rijm op *-aghe* als een ingedrongen „facheux troisième" staat tusschen de vss. 991 en 992 (van onzen tekst), aan wier onmisbaarheid niet kan worden getwijfeld; 2° uit het onbetwistbaar onbeduidende van de uitdrukking *sonder saghe*, een stoplap, die klaarblijkelijk door een afschrijver is uitgedacht „pour la besoin de la cause", d. i. om den regel vol te maken en een rijmverbinding met het voorafgaande vs. in 't leven te roepen. Kan het daarom aan geen twijfel onderhevig zijn, of we δ als invoegsel hebben over boord te werpen, zoo zijn we evenwel te gelijker tijd onvoorwaardelijk verplicht een conservatieve houding aan te nemen tegenover de woorden „te hove waert', die eveneens in *R.* II, 1105, en in 't Lat. 475 (als „Ad regis domos") worden aangetroffen.

Doch hoe deze bepaling dan op hare plaats in den tekst te brengen, indien zij uit vs. γ, waar ze volgens de redactie van *R.* I, wat den zin betreft, alleen kan thuis hooren, door het metrum wordt geweerd? Eenvoudig, naar ik meen, door een gedeeltelijke overneming der lezing van *R.* II (1104—1107):

„Reinaert sprac: „Neve, onder ons beiden
Willen wi (beide) *te hove waert.*
Mer tavont wil ic sijn u waert
Tot morghen: dan *ga*wi mitten daghe".

Is de hier waar te nemen gedachtengang, 1° ik ga naar 't hof, 2° vanavond moet

gij mijn gast zijn, 3° dan gaan we morgen vroeg op reis, oorspronkelijk ook in *R.* I aanwezig geweest, dan heeft „te hove waert", als bepaling bij „ic wille", hoogst waarschijnlijk eenmaal in vs. *a* gestaan en wijst zich, in verband daarmede en met de lezing van *R.* II, de manier waarop de tekst te herstellen is als vanzelf aan.

De vervanging van *Reynaert* door *hi* wordt door het metrum gevorderd.

„*Ga*wi" voor „*willen* wi" is een verandering, alreede door M. voorgesteld.

Vs. **1013** en **1061**. Voor een lezing *nemmer* (zie J. en M.) bestaat hier niet de minste grond.

Vs. **1015**. Dit vs. laat zich uitnemend scandeeren en heeft daarom niet de minste behoefte aan de door J. en M. voorgeslagen verandering *Ghi moet herberghen* in *Herberghet*.

Vs. **1019**. Zou het niet meer op den weg van Reyn. hebben gelegen om, wanneer hij den kater tot blijven aanspoorde, den schijn aan te nemen, alsof hij zijn gast een heerlijke gelegenheid tot soupeeren kon aanbieden? Door het tegenovergestelde te doen liep hij immers gevaar zijn doel niet te bereiken. En hoe ware bovendien met een uiting, als we in den Comb. tekst vinden, in overeenstemming te brengen, wat de vos iets later in vs. 1021 en 1022 (van onzen tekst) zegt („Een stic van eere honichraten, Die *bequamelic* es utermaten")? Kennelijk was het dan ook alleen de misvatting der uitdrukking „Daer omme zorghe ic" als „daarvoor heb ik vrees", die een copiist tot het neerschrijven van *quaden* in plaats van *goeden* had bewogen; ontwijfelbaar toch heeft Willem met „Daer omme" enz. willen zeggen: „daarvoor (voor uw eten) neem ik de zorg op mij". Dat de corruptie intusschen reeds van vrij ouden datum is, zien we uit de vertal. 483 („rara nunc ... esca mihi") en uit *R.* II, 1135 („hier is goede(r) spise quaden tijt", waar evenwel het bij „spise" staande „goede" nog een spoor der vroegere aanwezigheid van dat adject. in den tekst vertoont).

Vs. **1027**. Moeten we hier niet de voorkeur geven aan de uitstekende lezing van *R.* II, 1143, „Daer mede *waeric wel bewaert*", d. i. ware ik van 't noodige voorzien, tevredengesteld (vgl. het *Mnl. Wb.* I, bl. 1204)? Op welke gronden zal men een Mnl. *gewaert*, met de door J. daaraan toegekende beteekenis „met rust, met vrede" ook maar in de verste verte aannemelijk maken?

Vs. **1029**. Waarom hier *Tybeert* te vervangen door *neve* (zie J. en M.)? Vgl. ook *R.* II, 1145, „Goede *Tibeert*, wat segdi?"

Vss. **1030** en **1031**. *Noch* is in geen der beide vss. op zijn plaats; wel daarentegen *na*, dat zoo gemakkelijk tot *no* had kunnen verknoeid zijn, om dan later een nieuwe verbastering *noch* te voorschijn te roepen. (De verbetering in 1030 was alreede door M. voorgesteld).

Vs. **1049**. Metrum noch taal eischen de hier door J. en M. voorgeslagen uitwerping respect. van *Reynaert sprac* of *Neve*.

Ook de wijziging van *hu* in *(h)uwen* is volstrekt onnoodig (vgl. mijn *Mnl. Spr.* § 305*a*).

Vs. **1061**. Zie boven op vs. 1013.

Vs. **1070**. Zie boven op vs. 313.

Vs. **1072**. Gr. W. J. en M. vervangen hier *tebroken* door *ghebroken*, de laatste met verwijzing naar het proza, f. 16 r.: „Ende hier was Reynaert des nachts te voren in *ghebroken* gheweest." M. i. vergeet men bij deze wijziging evenwel: 1° dat tegenover dit *ghebroken* niet alleen in *R.* I, maar ook in *R.* II (1188) de lezing *tebroken* wordt aangetroffen; 2° dat het behoud of herstel eener oorspronkelijke lectio

in het proza, tegenover de beide blijkbaar identische verknoeiingen in *R.* I en II, iets zeer onwaarschijnlijks is; 3° dat de woorden van het Lat. (498) „*fracturam* fecerat illic" tot het vermoeden wettigen, dat Balduinus in zijn origineel een werkw. gevonden heeft, 'twelk niet „inbreken", maar „stukbreken" beteekende. Door deze redenen voel ik mij genoopt de fout voor ons vers niet in „tebroken" te zoeken, maar in het uitvallen van een verb. *hadde* en de verbastering tot *in was* van een vroeger *een vac.* Weliswaar kan ik het bestaan van dit *vac* voor het Mnl. niet bewijzen, maar, wanneer KIL. een subst. *vack*, pars structurae aut aedificii, vermeldt en wanneer uit het oude Friesch een *fec*, *fac*, spatium domus, en uit het Mhd. een *vach*, stuk van een muur, enz., bekend is, dan zal men het gewis niet te stout noemen, zoo we de aanwezigheid van hetzelfde nomen ook in het Dietsch voor mogelijk houden.

Vs. **1087**. Met uitzondering van β kenmerken zich de vss. α—ι door beuzelpraat of onnoodigen omhaal. Wat voor zin en beteekenis toch kan er liggen in het verzoek, in vs. α gedaan? Waarom moet in γ nog eens hetzelfde worden gezegd als in β? Waartoe dient in δ en ε de vernieuwing der betuiging en der belofte, die reeds in 989—991 (van onzen tekst), en daar van pas, aan Tybeert's adres waren gericht? Wat zou wel het doel kunnen zijn van de herhaling der aansporing om te gaan eten en van de uitnoodiging en verzekering in ζ—ι? O heerlijk talent van een woordenrijk en leuterend afschrijvertje! Behalve β, dat een in Reyn.'s mond begrijpelijke uiting ter geruststelling van Tybeert bevat, mogen we die vss. daarom als een letterkundigen voddenboel met een gerust geweten uit Willem's gedicht verwijderen.

Ter wille der interpolatie van α had genoemd vs. β echter blijkbaar een kleine wijziging ondergaan en den vorm verloren, dien het eertijds als wederpaar van regel 1088 moet hebben gehad. Met de door mij voorgestelde omzetting en de invoeging van *staen* wordt het intusschen in zijn vermoedelijk oorspronkelijke gestalte hersteld.

In *R.* II wordt ongeveer hetzelfde emblema teruggevonden (vgl. aldaar 1204—1211). In de vertaling ontbreekt het evenwel (zie aldaar 505 en 506).

Vs. **1091**. De beteekenis „aanvallen", in het *Mnl. Wb.* aan *besteken* in dit vs. toegekend, wordt door geen tweede bewijsplaats bevestigd en moet dus voor uiterst problematisch gelden. De lezing van *R.* II (1215) „ic *bestaetse*" is volstrekt onzinnig. Die van het proza „ic *bestoecse*", welke M. en ML. voor de oorspronkelijke houden, schijnt beter te zijn, maar is bij nader inzien toch evenzoo te verwerpen, dewijl geen der opvattingen van *bestoken*, „bestormen", „teisteren" noch „overweldigen", hier op hare plaats zou zijn. Volkomen passend ware daarentegen een lectio „ic *bestoetse*" als imprf. conjunct. van *bestaen*, aantasten (vgl. ook in het Lat. 508 *attemptare*), dus = „ik zou ze aantasten", en dat te meer, dewijl uit zulk een prototype de ontwikkeling der drie aangetroffen lezingen zich graphisch uitmuntend laat verklaren.

Vs. **1102**. Van de beide door mij verworpen regels zegt de tweede nog eenmaal precies hetzelfde als we reeds in 1102 vernomen hadden, terwijl de eerste iets vertelt, dat in de hier geschilderde omstandigheid volstrekt onwaarschijnlijk is, aangezien de gevangen kater op 't oogenblik, dat hij in den strik verward raakte, wel niet in een stemming zal hebben verkeerd om zich zelf verwijten te doen. Vgl. ook het Lat. 519 „Clamorem miserum protulit ille", evenwel tegenover *R.* II, 1227 en 1228, waar hetzelfde invoegsel te vinden is.

Vs. **1109**. Voor de verwijdering van het onzinnige *ter taflen satet*, van de

dwaze herhaling *Dat ghi verteert* en van den ongelukkigen stoplap *in weet hoe*, en voor de kleine wijzigingen, welke met die athetese samenhangen, wordt ons de weg gewezen door *R.* II, 1235 en 1236:

„Dat ghi sijn wilbraet aet *also*,
Hi soude u saus brenghen daer toe."

Vs. **1127**. Wanneer de dichter hier Martinet licht heeft laten maken, dan zal hij er wel niet aan gedacht hebbe aan Julocke diezelfde werkzaamheid toe te schrijven (z. 1138 en 1139 van onzen tekst), of omgekeerd. Aan de oorspronkelijkheid van het laatste element valt niet te twijfelen; het wordt gevonden in twee verzen, wier verwijdering den geheelen tekst hier ter plaatse zou in duigen doen vallen, ontbreekt noch in *R.* II (z. 1268 en 1269) noch in de vertal. (z. 525), en herinnert ook duidelijk aan een bestanddeel van deze episode in het Ofra. voorbeeld (z. bov. de *Inleid.* bl. XVII). Niet geringe gronden alzoo om Willem's vaderschap te wantrouwen met betrekking tot de eerstgenoemde voorstelling, die wel in *R.* II (z. 1255 en 1256), maar niet in 't Lat. (z. 520) wordt aangetroffen.

Vs. **1131**. Voor het behoud der lezing *huus* in pl. v. *huse* (z. J. en M.) verwijs ik naar mijn *Mnl. Spr.* § 246c.

Vss. **1153—1155**. Het omslachtige van *Dedi hem pant* en de flauwheid der uitdrukking *alsoet wel scheen* nog daargelaten, missen we in den Comb. tekst de beschrijving van hetgeen Tyb. eigenlijk met die „burse" uitvoert. Veel dichter bij het oorspronkelijke komt daarom zonder twijfel de lezing van *R.* II, 1283—1285:

„Scoot *hi* den paep tusschen die been
Ende haelde hem dat *een*
Van den tween, *dat* ronde dinc",

en de vertal., 530—532: „ruit illi
Inter utrumque femur, dentibus, ungue fero
Extrahit hic unum de testibus."

Moet het in verband met deze omstandigheden dan niet een verbetering heeten, wanneer de redactie van ons hs. in zooverre wordt gewijzigd, dat 1° reg. α met *Ende* van β wegvalt, 2° in β achter „Spranc" het woordje *hi*, en 3° tusschen β en γ de uit *R.* II overgenomen woorden *Ende haelde — tween* worden ingelascht?

De noodzakelijkheid der wijziging *Uter* in γ volgt vanzelf uit het bovenstaande.

Het veel zeggende *alsoet wel scheen*, dat zoo sprekend gelijkt op het kort te voren, eveneens te onpas gebezigde *als hem wel sceen* (z. de noot onder den tekst bij vs. 1143), maakt het zeer waarschijnlijk, dat beide interpolaties van een zelfde bekwame hand afkomstig zijn.

Vs. **1167**. *Ghewande*, in zijn beteek. „tuig, tuigage, uitrusting", is hier het juiste woord, en niet *ghewade*, gelijk M. (z. diens *Errata*) en ML. (z. diens Proefschr. bl. 48) naar *R.* II, 1299, willen lezen.

Vss. **1180** en **1182**. Ten gevolge der invoeging van het vs., dat in 't Comb. hs. op reg. 1178 van onzen tekst volgt (z. aldaar de noot onder aan den tekst), had dit emblema zich in zake rijmverbinding de rechten van vs. 1180, het oorspronkelijke wederpaar van 1179, aangematigd, een omstandigheid, welke den copiist, indien hij een rijm van drie verzen wilde vermijden, weder tot een nieuwe interpolatie had moeten nopen. Vandaar dat in het drietal regels hier in questie vers β reeds op zich zelf ons wantrouwen gaande maakt. Hoeveel te meer moet dit echter het geval zijn,

wanneer we daarenboven op de flauwheid letten der opmerking, in dat β ten beste gegeven, en tevens in 't oog houden: 1° dat de vss. 1310—1313 van *R.* II, niettegenstaande belangrijke afwijkingen, hun oorspronkelijke identiteit met vs. 1178—1181 van onzen tekst nog meer of min duidelijk laten herkennen, terwijl voor β in genoemde redactie geen equivalent gevonden wordt [1]); 2° dat de hoofdgedachte van *R.* II, 1311 en 1312, overeenstemt met die der vss. 1179 en 1180 van onzen tekst; 3° dat ook in de vertaling (z. 546—549), welke zich evenzeer niet onbelangrijk van *R.* I verwijdert, van het in β staande *pinen* geen enkel spoor voorkomt.

De vervanging van *zinen* door *voren* in α (1180) herstelt de oorspronkelijke rijmverbinding met 1179, die bij het boven beschreven proces in 't ongereede had moeten raken.

Vss. 1188—1192. Bij verschil tusschen *R.* I en II moet natuurlijk de lezing, die ontegenzeggelijk de beste blijkt te zijn, zonder voorbehoud als de redactie gelden, welke het minst van den oorspronkelijken tekst afwijkt. Gewis zal ons daarom het recht niet worden ontzegd om in *R.* I de boven voorgestelde veranderingen of liever verbeteringen aan te brengen naar den veel gezonder, zakelijker en vloeiender tekst van *R.* II (1320—1324): „Si hiefen op *ende heeften ghebracht*
Te bedde. *Doe* ghinc Reynaert
Weder tot sinen castele waert
Ende liet Tibeert *in groter noot;*
Hi was in vresen van der doot."

Hoe weinig vertrouwen ten opzichte van Willem's auteurschap kan ons immers een uitdrukking inboezemen, als *met haerre cracht* (z. vs. α), of een voorstelling, gelijk men in η aantreft, volgens welke Tybeert's *zorghe groet* een mogelijke hindernis zou zijn geweest voor de poging des gevangenen om zich uit den strik los te werken!

Vs. 1196. Voor de zuiverheid van den vorm *zine* (door G., J. en M. in *sinen* veranderd) zie men de Opmerk. bij § 343 mijner *Mnl. Sprk.*

Vs. 1199. J.'s wijziging van „hute ten" is onnoodig. Wat zou er tegen de hier aangetroffen lezing „spranc weder *hute* (= naar buiten) *ten gate* (= door het gat)" zijn in te brengen?

Vss. 1211—1212. De verandering van *Reynaert* in *Reynaerde* (z. M.) is af te keuren, want: 1° zou „den dief *Reynaert*" op zich zelf reeds een datief kunnen zijn (vgl. mijn *Mnl. Sprk.* § 246*b* en 291), en 2° werd ook *dreighen* in 't Mnl. somwijlen reeds als een transitivum gebezigd, gelijk we zien uit: „Hoe dat *hi was gedreiget* van hare", Lanc. 2, 19521; „(si) *dregheden die poorters* daer", Rb. 31889; „Jeremias *dreechde die stat*", Ib. 14731; „*was Ernout ghedreget* sere", Parth. 6694.

Voor de verbinding in sub- en coördinatie van een historisch praesens met een historisch imperf. vindt men voorts in ons gedicht, evenals in andere Mnl. teksten, elk oogenblik de meest stellige bewijzen. Onaangetast blijve derhalve ook de lezing „spaert" van het Comb. ms.

---

[1]) Vgl.: 1310 „Laet sinken uwen groten rouwe.
1311 Al heeft hi een kul verloren u heer,
1312 Dat en scaet hem min noch meer.
1313 Hi sel wel dienen van achter."

Op het onnoodige der omzetting, door V. in dezen regel voorgeslagen (z. *Tschr.* 1, 7, op vs. 1332), is reeds in de noot onder aan pag. 101 van mijn *Mnl. Versb.* gewezen.

Vs. **1219**. Tegen de lezing van 't hs. is niet het minste bezwaar in te brengen. Voor de door Ml. (z. bl. 49) voorgeslagen verandering van *sprac* in *spranc voert*, naar *R.* II, 1351, en 't Lat. 572 („*consurgit* ad illos"), bestaat hier dus geen voldoende grond.

Vs. **1228**. De hier door V. noodzakelijk geachte lezing (z. *Tschr.* 1, 7) wordt werkelijk in het hs. gevonden.

Vs. **1235**. J. en M. veranderen *niemene* in *niemen*. Voor het gebruik van een nominatief in eerstgenoemden vorm zie men evenwel mijne *Mnl. Sprk.* § 379.

Vs. **1239**. Zie de aanteek. op vs. 451.

Vs. **1240**. Voor de wenschelijkheid van 't behoud des bijwoords *wech* (dat door J. en M. is uitgeworpen) zie men de Aanteek. bov. op vs. 926.

Vs. **1248**. *Ten eersten* wordt als wisselvorm van *teerst* of *teersten* te vaak in het Mnl. aangetroffen om hier J.'s en M's verandering van *ten eersten* in *teerst* te wettigen.

Vs. **1274**. Zie over dit vs. V.'s juiste opmerking in *Tschr.* 1, 15, op vs. 1392.

Vss. **1278—1281**. De middelen ter verbetering van de Comb. lezing, welke te dezer plaatse volkomen onverstaanbaar is, vinden we in 't Lat. 603—604:

„Ire tamen *tecum* iamque *timesco* satis,
Nam cuncti *qui* sunt illic mihi *sunt* inimici."

Ook in *R.* II, welks tekst overigens aanzienlijke afwijking en uitbreiding vertoont (z. vss. 1412—1435), is de tweede der door mij ingevoegde bepalingen nog bewaard (vgl. vs. 1412. „Tis best dat ic *mit u* ga daer").

Vss. **1300** en **1301**. J. en M. veranderen hier *harde* in *also* en *Ja als yement* in *als iemen;* evenwel zonder eenigen behoorlijken grond.

Vss. **1302—1305**. Bij de wijzigingen, door mij te dezer pl. noodzakelijk geacht, heb ik, mij zooveel mogelijk aan den „wortlaut" der Comb. lezing houdende, de gezonde gedachten in den tekst pogen te brengen, die we vinden in *R.* II (1460—1463):

„*Doedi minen kinderen goet*
Ende gans mi God dat ic ontga,
So selt mi ganghen also na,
Dat ict u weder sel lonen."

en in 't Lat. (616 en 617):

„Sique *bonum facias natis*, si venero sospes,
Grates condignas *reddere* promptus ero."

Zooals ook reeds door Ml. (z. diens proefschr. bl. 49 en 50) werd opgemerkt, mist de heilwensch, in *R.* I tot Grimb. gericht, allen grond en mag, hetgeen in de beide laatste redacties den vos bij zijn afscheid van Hermeline in den mond is gelegd, heel wat meer van pas heeten dan de beuzelpraat, die men in het Comb. hs. aantreft.

Vs. **1307**. Dat de metriek van dit vs. („Nam Réynaert án de síne orlóf") volkomen in orde is, leeren we uit: „Évax nam órlof an síere vróuwen", Limb. 5, 1399; „Nam die cóninc an Láncelóte orlóf", Lanc. 2, 14259; „Neemt órlof, líeve váder míjn", Lorr. 2, 1562; „Órlof nam Húge ván Marnóet", Lorr. 5, 126; Ende Báve nam órlof án hem állen", Am. 1, 5395; Ende nam órlof án den góeden mán", Am. 1, 5907; „Ende nam órlof án sine móncken góet", Am. 2, 4455.

Vs. **1326**. Voor het behoud der lezing *sijn*, tegenover J.'s en M.'s verandering in *mijn* of *mine*, verwijs ik naar Fr. in Ml.'s Proefschr. vs. 1417.

Vs. **1332**. J. en M. veranderen hier op voorgang van G. de lezing *of* in *oft*, blijkbaar om aan het ww. „diet" een subj. te bezorgen; ten onrechte evenwel, daar de weglating van *t* of *het* als subject van een negatief gebezigd werkw. in 't Mnl. lang niet ongewoon is.

Vs. **1334**. De waterachtige uitbreiding, welke in de door mij achter dezen regel uitgeworpen vss. wordt aangetroffen, ontbreekt in *R.* II (zie ald. 1491 en 1492). Blijkens het Lat. 633, „audi me, iam rogo, *consulo* te", is ze echter, ten minste wat de eerste helft betreft, alreede in 't origineel van Balduinus aanwezig geweest.

Vs. **1347**. De verandering van *dede* in *leerde* (zie M.) is hier geheel onnoodig.

Vs. **1352**. Van het zevental vss., die in ons hs. op 1352 volgen, is het eerste rijmpaar (evenals ook *R.* II, 1511 en 1512, en reg. 757 der Lat. vertal.) de misgeboorte van een brutalen en onhandigen poëtaster. Dat blijkt: 1° uit het onmogelijke der uitdrukking *los maken*, in den zin van „ontrooven"; 2° uit het ondoordachte der uiting *Dor recht beclaghet hi den vos*, want daar Willem ons nergens in het voorafgaande verhaald heeft, dat de vos door een van 's konings afgevaardigden omtrent Canticleer's aanklacht was ingelicht, kan hij hier Reyn. kwalijk als met dat feit bekend hebben voorgesteld.

Evenzoo rijst er bij een nauwgezette beschouwing geen geringe verdenking tegen de echtheid der vijf andere verzen (alsmede van *R.* II, 1513—1518, en de Lat. vertal. 750—753). Waarom die vage uitingen met betrekking tot het plegen van misdadige handelingen tegenover Nobel en diens gemalin, te midden van andere bekentenissen, waarin de ondeugende streek duidelijk en klaar is aangewezen of uiteengezet? Ware het niet te verwachten, dat onze dichter, wanneer hij een bepaalde daad had op 't oog gehad, dit op gelijke wijze als bij de andere punten der biecht door Reynaert's mond had te kennen gegeven? Voeg daarbij, dat Nobel nergens te voren van eenig onrecht heeft gewag maakt, 'twelk hem of zijn echtgenoote door den vos zou zijn aangedaan, en dat ook de misdrijven van Reynaert tegenover den leeuw en de leeuwin, waarvan in de ons bekende Fr. branches wordt gemeld, nam. de verkrachting der koningin (in de 2de helft der Iste, resp. XXste br.), de voor den leeuw zoo noodlottige geneeskundige behandeling (in de Mhd. bewerking der oudste br.), de fopperij met betrekking tot het sluiten van een huwelijk met de gewaande erfdochter van koning Yvoris (z. de XXIIIste br. bij Martin), en de intrigues in het verhaal „com Renart fu Empereres" (z. de XIde br. bij Mart., de XXXste bij Méon), te zeer buiten het kader der hier geschilderde „avonture" liggen, dan dat Willem bij het dichten der biecht aan een of meer daarvan kan hebben gedacht.

Vs. **1353**. Te gelijk met den laatsten regel van het zooeven besproken emblema (z. de naast voorafgaande aanteeken.) moet natuurlijk het daarmee verbonden wederpaar verdwijnen, althans wat de tweede helft daarvan, den stoplap *dat segghic di*, betreft. De andere helft „Oec hebbic" keert bij vereeniging in één vers met het partic. „bedroghen" zonder twijfel op haar oorspronkelijke plaats terug.

Voor de vervanging van *Grimbeert* door *Ysengrijn* zie men V.'s opmerk. in *Tschr.* 1, 16.

Vss. **1367** en **1368**. Voor de wijziging der leuterachtige woorden van 1367 (buiten kijf de ontijdige herinnering van een afschrijver aan het te voren genoemde „Elmare")

vgl. men *R.* II, 1533: „Diet *hoorden*, *worden daer off in vare.*" *Ende*, in 1368, vóór „waenden", wordt door het zinsverband vereischt.

Vs. **1397** en **1398**. De echtheid van het zonderlinge *leeden* bij „buuc" en van het onzinnige *huter noot* is aan gegronde bedenking onderhevig. Bij het eerste rijst onmiddellijk de gedachte aan verknoeiing uit een oorspronkelijk *liden*, een werkwoord, dat hier zoo uitstekend te pas komt. Het andere mag hoogst waarschijnlijk gelden als een verbastering uit *so verboet* (= „toen verhinderde"), welks equivalent wordt aangetroffen in het verb. *benam* van *R.* II, 1560 („Dat hem sijn grote buuc *benam*").

De lezing „*sijn* buuc groet" wordt gerechtvaardigd door het zooeven genoemde vs. uit *R.* II. De weglating van *was* en de verandering van *dien* in *dat* vereischen geen toelichting.

Voor het gebruik van *verbieden* in den zin van „verhinderen", „beletten" vgl. men:

„I deel hilt hi met hem lieden,
Daer hijt den Joeden mede wilde *verbieden*,
Dat si den berch nemmer winnen."

Rijmb. 30994.

„Tytuse quams mare te waren.
Ten temple liep hi te hant
Om te *verbiedene* den brant."

Rijmb. 33556.

Vss. **1401** en **1402**. De beide verzen, die in 't hs. tusschen 1401 en **1402** staan, kunnen onmogelijk van den oorspronkelijken dichter afkomstig zijn. Het geven van een blijk van tegenwoordigheid, op de hier voorgestelde wijze, zou niet in overeenstemming te brengen wezen met den beraamden aanslag op des „papen" kapoen. En wanneer in het dorp thans alreede zooveel gerucht was gemaakt, hoe ware het dan te verklaren, dat de dorpsbewoners eerst na het geroep van des priesters gevolg in beweging komen (zie vs. 1440 van onzen tekst)?

In *R.* II, 1564 en 1565, wordt dezelfde interpolatie aangetroffen. Het origineel van Balduinus was echter nog niet met dezen aanwas versierd (vgl. 't Lat. 706—708).

De invoeging van *daernaer* in α en de verplaatsing in δ schenen mij de eenvoudigste middelen om tusschen deze beide vss. het oude rijm te herstellen, dat ten gevolge der besproken inlassching in de war was geraakt.

De weglating van *commen*, in verband met het Mnl. taalgebruik veroorloofd, is noodig ter wille van 't metrum.

Voor het reeds door W. ingevoegde *zat* vgl. men *R.* II, 1563: „En mocht hi *sat* niet comen uut", en de vert. 703 en 704: „sic ... reverti Non valet *satur*".

Vs. **1407**. Voor het onnoodige eener hier door V. noodzakelijk geachte omzetting (zie *Tschr.* 1, 7, op vs. 1539) vgl. men de noot onder aan bl. 101 van mijn *Mnl. Versb.*

Vs. **1423**. De verwijdering van *hi* (zie W., J. en M.) wordt hier noch door de grammatica noch door de metriek geëischt.

Vs. **1424**. Van de twee achter dit vs. uitgeworpen regels doet ons de eerste een mededeeling, die na het boven in 1418 gezegde tamelijk overbodig was. Het andere bevat een klaarblijkelijke leugen; want het is niet de priester, maar Reynaert, die de richting der drijfjacht aangeeft. Vgl. ook *R.* II, 1580—1586, waar van de gewraakte vss. geen spoor te vinden is; en vooral 't Lat. 720 en 721:

„Hac Isengrimus qua stabat parte cucurri,
Ipsis nam volui visus ut ille foret".

Vs. **1429**. Vgl. *R.* II, 1593 en 1594:

„Des most ics mijns ondanx laten (= 1429 van onzen tekst)
Ende ic liep henen mijnre straten" (= 1430 van onzen tekst).

Gewis verdient een zich hieraan aansluitende kortere lezing in *R.* I verreweg de voorkeur boven hetgeen we in het Comb. hs. in plaats van vs. 1429 (van onzen tekst) aantreffen; (vgl. „mijns ondanx" van *R.* II = „waest mi leet ofte lief" van *R.* I). Hoe laf en flauw klinkt daarenboven een uitroep, als *ay here dief* enz., in den mond des vervolgenden priesters!

De inlassching van *Ende* en de vervanging van *hier* door *daer* vereischen geen toelichting. De aanleiding tot het fabriceeren der interpolatie is vermoedelijk in het verlorengaan van 't woordje *vallen* (in 1428 van onzen tekst) te zoeken. Ten gevolge daarvan toch moest de passage een coördinatie gaan vertoonen van „laten daer" en „daer laten", wat een of ander afschrijver op de gedachte had kunnen brengen om die onjuiste lezing te verbeteren door „daer laten" uit 1429 te verwijderen en vervolgens datgene in te voegen, wat er noodig was om zoowel een rijmregel op „lief" als op het volgende „miere straten" te verkrijgen.

Dat het inlapsel ook in het origineel der vertal. werd gevonden, leert ons vs. 722: „Presbyter exclamat: hanc praedam desine, praedo".

Vss. **1441—1443**. Kwalijk kunnen de „ghebuere", die naar buiten komen loopen, nog vóórdat ze weten, wat er gaande is, elkaar op de hoogte brengen van Ysingrijn's ongeval. De verspreiders van dat bericht zijn, gelijk ons zonneklaar blijkt, alleen de priester met zijn volgelingen, terwijl de „ghebuere" naar het getuigenis van vs. 1446 („Als die ghebuere ghevreescheden dat") als toehoorders optreden. Vandaar het onbetwistbare der onechtheid van *manlic andren* (dat trouwens in *R.* II en 't Lat. ontbreekt) en het noodzakelijke der invoeging van *hem*.

Aangenomen voorts, dat het taalgebruik den Dietscher werkelijk de vrijheid verleende om een uitdrukking *niemare maken*, in den zin van „gerucht maken", met een volgenden objectszin te verbinden, zoo mag een zoodanige term hier evenwel uiterst onwaarschijnlijk heeten. Want wat zou dit „maecten *grote niemare*" anders zijn dan een plompe herhaling van het bijna onmiddellijk voorafgaande „maecten groet gheluut" (in 1439)? Tegen de kleine wijziging, welke dat onmogelijke *grote niemare* door een iuiste, hier uitstekend passende lezing vervangt, zal derhalve wel geen gewichtig bezwaar zijn te maken, te minder dewijl ze daarenboven wordt gesteund door *R.* II, 1607: „Ende maecten *cont* over al geheel".

De verplaatsing van „een wulf" dient tot herstel van het in verwarring geraakte metrum.

In *R.* II zijn achter vs. 1607 blijkbaar eenige regels uitgevallen. Het Lat. 727 en 728:

„Exoritur clamor famaque talis erat,
„Presbyteri cameram subiit lupus,"

stemt in hoofdzaak met onze lectio overeen.

Vss **1446—1453**. Alleen een ijlhoofdig afschrijver kan gezegd hebben, wat we te dezer plaatse volgens de Comb. redactie in γ—ζ lezen: Ys. werd geslagen, zoodat het er slecht voor hem begon uit te zien, want hij kreeg veel slaag. Òf de eerste òf de tweede vermelding der „vapulatio" staat hier dus onder zwaar vermoeden van

onechtheid. Ten opzichte van vss. ϵ en ζ nu ware zulk een wantrouwen voor zeker misplaatst, want in *R.* II, waar deze geheele episode aanzienlijk korter is en aan eenige interpolatie niet te denken valt, ontbreken de met dat ϵ en ζ overeenkomende vss. niet (zie ald. 1608 en 1609). Vandaar de wenschelijkheid eener uitwerping van γ en met dit van zijn wederpaar β, beide regels, waarvan in *R.* II niet het minste is terug te vinden.

De onbeduidendheid der uiting in ι en der herhaling daarvan in μ en de onmogelijkheid van het in ρ gezegde geven niet slechts alle recht deze vss. met den stempel der onoorspronkelijkheid te brandmerken, maar doen ook voor de respectief daarmede verbonden wederparen, nam. voor θ, ν en π, in de hoogste mate twijfel omtrent Willem's vaderschap ontstaan. En met deze bestanddelen van het verhaal der heldenfeiten van de dorpsjeugd vervalt natuurlijk te gelijker tijd ook de rest dezer episode, nam. de vss. ξ en o.

In het nu overblijvende zullen de uit de lucht gevallen „*kindre* van den dorpe" (zie n) wel moeten wijken voor de „*liede* v. d. d."; moet de betrekking tusschen deze *liede* en de door hun toegebrachte slagen door een praepositie worden aangewezen; en behoort κ natuurlijk in een onmiddellijk verband te komen met σ, wat de omzetting van κ en λ en, in samenhang hiermede, de kleine door mij aangebrachte wijzigingen in die beide vss. noodzakelijk maakt.

De geringe verandering in δ vereischt geen toelichting.

In *R.* II, waar dit gedeelte van 't verhaal zich door groote beknoptheid kenmerkt (zie ald. 1607—1611), ja zelfs nog korter is dan in den door ons vermoeden oorspronkelijken tekst van *R.* I, ontbreekt het intermezzo van de kinderen geheel en al. De vertaling heeft het evenwel in de vss. 730—738.

Vs. **1457.** Vgl. in *R.* II, 1610—1614:

„So dat hi neder viel ende lach ($\pm$ = *R.* I, 1454)
In onmacht ende over doot. ($\pm$ = *R.* I, 1455)
Daer wasser menich, die aen hem scoot, ($\pm$ = *R.* I, 1456)
Ende *sleepten* mit grooten gheruchte (*l.* ghehuke) ($\pm$ = *R.* I, 1457)
Over steen ende over struuck (l. struke)" ($\pm$ = I, 1458),

waar, zooals men ziet, van een *bare* noch van een daarmede verbonden *niemare* gerept wordt. Had Willem den wolf op een baar willen laten vervoeren, dan zou de vermelding der „steene" en „struke" (zie *R.* I, 1458) alle reden van bestaan hebben gemist.

Met het oog op dezelfde bepaling zijn we ook onvoorwaardelijk verplicht *sleeptene* voor *droughene* in de plaats te stellen.

De lezing van 't origineel der vertaling moet blijkens de vss. 736—738 weinig of niet van de redactie van *R.* I verschild hebben.

Vss. **1459** en **1460.** In het hs. begint een nieuwe rubriek met vs. 1459. Verkieslijker is het evenwel dezen regel met het voorafgaande te verbinden en, na invoeging in 1460 van *Daer*, de volgende afdeeling met dit laatste vers te doen aanvangen. Vgl. ook *R.* II, 1613—1616: „Ende sleepten . . . . . .

Over steen ende over struke
Buten den dorp in ene graft (*l.* gracht).
Daer lach hi alle die nacht" enz.

en in 't Lat. 738: „Tandem proiciunt in fossam."

Vs. **1481**. Met de voorgeslagen omzetting en de vervanging van het tweede *hi* door *ende* verdwijnt het onbeholpene der dictie van ons ms.

Vss. **1482** en **1483**. In het *Mnl. Wb.* (I, bl. 1213) wordt de uitdrukking *hets hier bewant te zorghen* ten onrechte vertaald door „het ziet er hier *treurig* (voor mij) uit." *Te zorghen* is in deze zegswijze in geen geval met „treurig" gelijk te stellen; de woorden kunnen alleen „om zorg, vrees (te koesteren)" hebben beteekend, zoodat de geheele zegswijze moet worden weergegeven met „de toestand is hier zoodanig, het ziet er hier zoo uit, dat men moet vreezen", d. i. „het ziet er hier *gevaarlijk* uit." In verband hiermede hebben we dus „ic ne vinder niet" niet als een redengevende, maar als een eenvoudig verbindende coördinatie op te vatten.

Vs. **1507**. Zie ben. op vs. 2621.

Vs. **1512—1515***. De vss. α—δ der Comb. lezing behelzen onzin: zoo gij duidelijk wilt biechten en absolutie wilt verdienen, moet gij duidelijk spreken.

Vs. ε zegt hetzelfde als θ (met een naar *R.* II, 1675, ingevoegd *In weet*); en aan de echtheid van dit laatste valt niet te twijfelen zoowel in verband met het daarop volgende volkomen vertrouwbare wederpaar als bij een vergelijking met bovengemelden reg. uit *R.* II: „Ic en weet, waer ghi die tale keert." Vandaar gewichtige gronden tot wantrouwen tegenover ε en het daarmede verbonden ô.

Wat voorts de gedachte moet zijn geweest, door den dichter in α—γ uitgedrukt, is ongeveer op te maken uit de correspondeerende plaatsen van de vertal. en van *R.* II (wier teksten overigens in de volgorde en de redactie der onderdeelen van Grimbeert's speech zoowel onderling verschillen als van *R.* I afwijken):

„Dic et aperta mihi quod scire queam fua facta,
Si vis consilium quod tibi dem super his."
746—747.

en „Ghi biecht recht of ghi een scive
In die hant hilt achter mede aen te gaen."
1672—1673.

En hoe eenvoudig is die zin in de drie besproken regels terug te brengen, wanneer men slechts aanneemt, dat „So suldi", de eerste helft der interpolatie ô, een element is, dat aan het vorige vers was ontleend, en voorts aan den hoofdzin en diens conditioneelen bijzin een negatief karakter geeft!

Vss. **1538—1542**. In *R.* II en 't Lat. wordt het slot der vermaningen, de aanbeveling om het rooven en stelen af te zweren, op gelijke wijze geconstrueerd als het voorafgaande (vgl. in *R.* II, 1708 en 1709 met 1704—1707, en in de vertaling 764 met 762 en 763). Mogen we dan niet datzelfde evenzoo hoogst waarschijnlijk achten voor Willem's tekst, dus ook hier in vs. 1538 en 1539 de woordvoeging in de oratio obliqua aannemen, die in de vss. 1536 en 1537 wordt aangetroffen? Ik meen van ja, en dat te meer, dewijl de verknoeiing eener lezing, als de door ons gereconstrueerde, tot *hier na so dedi hem* alleszins begrijpelijk mag worden geacht; (vgl. *diere: hier* en *soude: so dedi*, verbasteringen, welke natuurlijk de invoeging van *na* achter *hier* en van *hem* vóór „verzweeren" hadden moeten, en de uitwerping van *Ende* hadden kunnen ten gevolge hebben.

De vervanging van *Nu*, in vs. 1540, door *Dus* wordt geëischt door het karakter der betrekking, waarin de volgende woorden tot het voorafgaande staan. De verandering van *pleghen* in *telen* was reeds door J. voorgesteld.

De rechtvaardiging mijner lezing, in 1542, vindt men bij een vergelijking van dat vs. met 1544 en 1545.

Vss. **1589** en **1590**. De verandering van *versmaet* in *verdoort* (= „bedwelmt" of „fopt"), door G. voorgeslagen en door W., J. en M. overgenomen, levert geen zin. Voor het terugvinden der juiste lezing ontvangen we een vingerwijzing in *R.* II, 1755 en 1756:

„Dat ghi *met uwen overlopende woort*
Mi uut mijn ghebede dus *stoort*."

Het aannemen van *harde* in plaats van *overlopende* vindt zijn grond in het woordje *herte* van *R.* L. Vgl. ook in 't Lat. 789 „*duris* verbis".

Vs. **1608**. Voor het behoud van den vorm *niemene*, tegenover J.'s en M.'s lezing *niemen*, verwijs ik naar § 379 mijner *Mnl. Sprk.*

Vs. **1612**. De verandering in *donnerdaerde* (zie J. en M.) wordt niet door het metrum gevorderd.

Vs. **1618**. Onnoodig is hier zoowel J.'s weglating van *Ghelijc* als M.'s wijziging van dit woordje in *Als*.

Vss. **1639** en **1640**. Deze beide vss. zijn zoo schromelijk in wanorde geraakt, dat we aan het te recht brengen daarvan zouden moeten wanhopen, indien ons niet de volkomen gezonde lezing van *R.* II te hulp kwam. Naar deze (1805 en 1806):

„*Die myt hoosheit*, die *si* connen,
Die *vorder* hant hebben ghewonnen,"

mogen we namelijk, zoo ik meen, den tekst van *R.* I op de bovenstaande wijze herstellen, vooral ook, dewijl de gang der verknoeiing zich hier met vrij groote waarschijnlijkheid laat aanwijzen. Een eenvoudige verdwaling toch van *metter* naar het volgende vs. was voldoende om de aanleiding te worden: 1° tot een verandering van het overblijvende *Die scalcheit* in *Der scalke* (als appositie van het in 1638 staande „Dier"); 2° tot een vervanging van het onmogelijk geworden *si* door een werkw., dat in verband met het voorafgaande op deze plaats niet ongepast scheen; en 3° tot een wijziging van het in dezen samenhang volstrekt onverstaanbare „*metter vorder* hant" in een weliswaar evenmin begrijpelijk, maar toch minder vreemd „*metter rechter* hant".

Vs. **1644**. De vervanging van *lieden doen* in *beraden* (J. en M.) is niet noodzakelijk. Het vers van den Comb. tekst levert noch wat zin of taal noch wat metriek betreft het geringste bezwaar op (vgl. ook mijn *Mnl. Versb.*, bl. 106).

Vss. **1654—1656**. Ook deze drie regels onderscheiden zich in de hoogste mate door afschrijversonzin. Hoe zou hier die erkenning van een dienst in *ere sake in den woude* te rijmen wezen met de daarmee verbonden beschuldiging ten opzichte van het verbreken des vredes in diezelfde aangelegenheid? Wat hier oorspronkelijk, althans ongeveer, gestaan heeft, leert ons alweder *R.* II (1820—1822) en ten deele ook de vertaling (832 en 833):

„*Dat* ghi mi *dicwijl hebt* ghedient,
Dat wart u nu te rechte ghegouden.
Ghi hebt oec wel den vrede ghehouden" enz.

en

„*quod servieras tibi reddam*,
Grates condignas, praemia nempe feres."

Bij de overeenstemming dezer beide redacties en bij den gezonden zin, daarin vervat, wordt het immers meer dan waarschijnlijk, dat Willem te dezer plaatse niet in 't

minst aan eenige *sake in den woude* heeft gedacht, maar den koning, met betrekking tot het te voren door Reyn. beweerde, eenvoudig de verzekering in den mond heeft gelegd, dat die zoogenaamde diensten naar behooren zouden worden beloond.

Springt het daarenboven niet duidelijk in 't oog, dat de geheele passus, volgens de Comb. lezing, alleen uit de pen van een copiist is voortgekomen, wien het later volgende relaas over *Kriekenputte* hier door het hoofd heeft gespeeld?

Vs. 1656 moet blijkens *R.* II, 1822, het begin der verwijtingen hebben bevat, die, na in vs. 1658—1662 (van onzen tekst) door Canticleer te zijn onderbroken, in 1663 worden voortgezet. Bij de veranderingen in dezen regel heb ik, als gewoonlijk, zooveel mogelijk van de Comb. lezing gered. De invoeging van *so* is noodig wegens het metrum.

Vs. **1665**. De lezing van ons hs. levert klinkklaren onzin. Niet *zonder*, maar juist *met bijzondere* moeite had Reyn. bij de ontvangst der beide eerste boden des konings van zijn zoogenaamde genegenheid voor Nobel doen blijken.

Na de verminking van *sonderlingher* tot *sonder* had een oorspronkelijk daarvóór staand *met* natuurlijk moeten verdwijnen, terwijl verkeerde opvatting van Willem's meening tot de invoeging van het possessivum had kunnen verleiden.

Vs. **1687**. M.'s verandering van *dat* in *des* was natuurlijk onnoodig.

Vs. **1702**. Ik neem hier de woorden over, waarmede J. zijne conjectuur indertijd heeft toegelicht:

„In C. (het Comb. ms.) vangt het volgende vers met eene kapitale letter aan; intusschen laten Gr. en W., die overigens de lezing van C. behouden, de nieuwe alinea met 1850 [1]) beginnen. In de aant. p. 276 zegt Gr.: „Wenn dieser vers noch von Reinaert gesprochen wird (vgl. *Reineke* 1762, 63), wozu der grosse buchstabe der hs. bei 1851 [2]) stimmen konnte, so fehlen zwei verse vorher. die prosa ist für die gewälte abteilung."

De zin schijnt intusschen gewrongen, als men wil lezen:

Recht in dese selve sprake
Doe spranc up Belijn, de ram.

1850 [3]) moet wel degelijk tot de vorige periode behooren. Dat er in geknoeid is valt terstond in 't oog; maar is het zoo noodzakelijk met Gr. aan te nemen, dat er *twee verzen zijn uitgevallen*? Het Fransch geeft hier licht. Er is de grootste overeenstemming tusschen onze verzen 1837—1850 [4]) en Br. 20, 11014—11020, waar men leest:

Or sui devant lui [mesire], si me tiegne,
Et si me face ardoir ou pendre,
Qar ne me puis vers lui deffendre.
Ge ne sui pas de grant puissance,
Mès ce seroit povre venjance,
S'en parleroient meinte gent,
Se l'en sanz jugement me pent.

---

[1]) D. i. met het vers „*Recht in dese selve* sprake".
[2]) Volgens onze lezing 1703.
[3]) Volgens onze lezing 1702.
[4]) Volgens onze lezing 1689—1702.

Het woord *sprake* in C. 1850 [1]) wijst duidelijk aan, dat er iets moet gestaan hebben overeenkomende met de twee laatste Fransche verzen. *Recht* ontstond uit de verwisseling van de kapitale *L* en *R*, en *in* kan eene vergissing zijn voor $\bar{m}$".

Vs. 1730. J.'s en M.'s weglating van *daer* wordt niet door 't metrum geëischt.

Vs. 1745. Vs. *α* van de Comb. lezing, een bijna letterlijke herhaling van 1744, kan niets anders zijn dan een emblema.

De inlassching van dit vs. maakte het fabriceeren van een daarmee verbonden wederpaar noodig; en naar allen schijn heeft de interpolator in die behoefte voorzien door den onmiddellijk volgenden regel van den oorspronkelijken tekst in tweeën te scheiden („Dat men voer haren ogen | Hinghe alse eenen dief"), waarbij dan, opdat ook de metriek haar eisch zoude krijgen, in het eerste vs. de invoeging van *Reynaerde*, in het tweede de vervanging van *hinghe* door *soude hanghen* werd noodig geacht. (Het woordje „men" is hier natuurlijk op te vatten als „men" + „en", het enclit. person. pronom.).

Vs. 1758. Met Ml. (zie diens Dissert., bl. 60) geef ik de voorkeur aan een lezing, die beantwoordt aan *R.* II, 1934:

„*Hier is* menich *haghe ende* tuun" [2]),

en aan vs. 902 der vertal.:

„*frutex* multus quoque sepis ubique."

niet evenwel op den door Ml. aangegeven grond (aan een „haghe" of „tuun" kan men moeilijk iemand ophangen), maar dewijl de bekendheid van Reyn. met „menigh(en) tuun" niet van zooveel gewicht is als de nabijheid van struikgewas, dat den vluchteling tot schuilplaats zou kunnen strekken.

Vs. 1773. De invoeging van *want*, als inleiding van den redengevenden zin, wordt gesteund door het Lat. 909: „*Nam* tibi Reinardus fidus amicus erat". De partikel „Nochtan" behoort kennelijk bij de voorafgaande woorden van 1771, niet bij die, welke den grond van het niet kwalijk nemen aangeven en waar zulk een conjunctie volkomen te onpas zou zijn. De verandering van *diet* in *dat* vereischt geen rechtvaardiging.

Vss. 1789*—1794. Voor de hoofdzakelijke veranderingen in deze vss. zij verwezen naar *Tschr.* 5, 253 en 254. Alleen merke men bovendien nog op: dat in het eerste der naar boven verplaatste verzen (η = 1789*) door den samenhang de invoeging vereischt wordt van *oec;* en dat in het tweede (θ = 1790), niettegenstaande Balduinus' lezing (926) „*vestra* sine poena", het schrappen van 't possessivum is aan te raden, aangezien de gedachte hier blijkbaar niet zoozeer is „hij kan wegens zijn geschiktheid in 't klimmen het touw naar boven brengen, *zonder dat gij u behoeft in te spannen*", als wel „hij is wegens die geschiktheid in staat die taak *zonder groote moeite*, dus *vrij snel* te volbrengen" [3]).

---

[1]) D. i. in het vers „Recht in dese selve sprake".

[2]) *Haghe* ontbr. in het hs., doch is aldaar in te vullen naar 't proza.

[3]) Vgl. ook de correspondeerende plaats in *R.* II (1968 en 1969):

„Hi can wel climmen, hi sel *ghereet*
Die lynde opdraghen; hi is so snel."

Vss. **1801—1803.** *Enen* (in dativo) *bier brouwen*, *blanden*, *schinken* waren in 't Mnl. zeer gebruikelijke termen, in figuurlijke toepassing gebezigd voor „iemand kwaad berokkenen." Maar wat moet hier in vs. 1802 dat zonderlinge *cloosterbier* beduiden? Kan dit nomen en het daarmee samenhangende *bruwen*, in 1803, wel iets meer zijn dan het voortbrengsel der phantasie van een copiist, die een origineel vóór zich had, waarin vs. 1801 een oorspronkelijk op „hier" volgend woord miste, en wien, terwijl hij naar een rijm op dat „hier" zocht, de even te voren genoemde „cloostercrune" van den beer nog versch in 't geheugen lag? Ware het al te onbegrijpelijk, zoo bij die gelegenheid de bovengemelde gewone zegswijze de aanleiding was geworden tot het scheppen van een bij uitstek ongewone uitdrukking, gelijk de term „enen *cloesterbier bruwen*" mag heeten?

Wat Willem zelf hier geschreven heeft, is evenwel in geenen deele met zekerheid vast te stellen, vooral ook omdat we te dezer plaatse de hulp missen van *R.* II, waar de tweede helft van Ysingrijn's uiting en de geheele daarop volgende aansporing van Brune en Tybeert zijn uitgevallen (vgl. *R.* II, 1978—1984 met 1797—1820 van onzen tekst). De door mij ex mera conjectura voorgestelde wijzigingen, de invoeging van *ghegheven*, de daarmee gepaard gaande verandering van *ghevet* in *hevet*, en de vervanging van *cloesterbier* en *bruwen* door *laten dleven* en *nement*, kunnen daarom alleen als een hypothese gelden, welke slechts deze verdienste heeft, dat ze een volkomen onverklaarbaren tekst verstaanbaar maakt.

De weglating van *voeren* in 1803 was reeds door J. voorgeslagen.

Vs. **1806.** Het schrappen der *t* van „salt" (z. W., J. en M.) verdient afkeuring. Het pron. is hier de niet ongebruikelijke voorlooper van een volgend object.

Vs. **1812.** „Hine" is in dit vs. volkomen juist als subject van een zinswending, waar de dichter, in pl. van Tybeert te laten spreken, zelve aan 't woord is. J.'s en M.'s lezing *In(n)e* is daarom te verwerpen.

Vs. **1817.** Het zonderlinge *nichten* zal gewis zijn bestaan alleen te danken hebben aan de vergissing van een afschrijver, die het substant. „neven" in zijn origineel niet als „verwanten" (vgl. het aan „neven" beantwoordende „maghen", in *R.* II, 1981), maar als „consobrini" opvatte. In *R.* II, 1981, vinden we naast „maghen" het nomen *vrienden* vermeld; in 't Lat. 940 nevens „notis" evenzoo *amicis*. Zouden we dan behoeven te aarzelen in *R.* I dat *nichten* door *vrienden* te vervangen?

Vs. **1821.** Naast den vorm *Arsenden* in dit vs., leest men in 224 *Haersint*, in 2591 *Haersenden*, in 2657 en 3129 *Hersenden*, en in 1937 *Harsenden*, dat wegens het rijm op *kinden* in *Harsinden* te veranderen is. Niettegenstaande deze verscheidenheid heb ik mij hier toch, wegens de gestadige afwisseling tusschen de letterverbindingen *er*, *ar*, *aer* en *en*, *in* in andere vormen, aan geen normaliseering gewaagd. (Voor het behoud van een vorm, zonder *h*, verwijs ik naar hetgeen dienaangaande in de noot op pag. XXXIX der *Inleiding* is in 't midden gebracht).

Vs. **1857.** Van de vss. der Comb. lezing is β het vijfde wiel aan den wagen en kan daarom buiten kijf door een talent als Willem niet zijn gedicht. Vs. δ kenmerkt zich als een lamme en dwaze herhaling van hetgeen reeds in vs. α en 1856 is gezegd en moet als zoodanig uit den tekst verdwijnen. Vs. γ treft dezelfde veroordeeling, niet alleen als wederpaar van δ, maar ook als het onmiskenbare uitvloeisel van de interpolatie β; (let ook op de prachtige overeenstemming tusschen *sprac* en het

voorafgaande „zweech" in 1856). „Ende *si* springhen" in ε vertelt nog eens, wat we al éénmaal direct en éénmaal indirect hebben vernomen; *ende si keren* in hetzelfde vers past hier in de voorstelling als Jan Klaaszen in een treurspel.

Zoowel de volgende verbinding „springhen ende loepen" (in vs. 1859 van onzen tekst) als het bestanddeel „Ende springhen" van ε wijzen ons voorts den weg tot de herstelling van α in zijn oorspronkelijke gestalte en tevens tot de daarmee samenhangende wijziging van *joncheeren* in *jonghelinghen*.

Het origineel der vertal. bevatte reeds de besproken emblemata (z. ald. 962—965). *R.* II wijkt hier ten gevolge van 't verschil der voorstelling aanmerkelijk af.

Vs. **1868**. Niettegenstaande het Lat. „ante diem" (vs. 971), moeten we in de allerzonderlingste tijdsbepaling *voer de dagheraet* zonder voorbehoud het resultaat zien eener verknoeiing, die trouwens in verband met het volgende „te nacht" in (1869) en met het oog op de bestanddeelen der door mij als oorspronkelijk vermoede lezing (*voren .... raet*) alleszins begrijpelijk mag heeten.

Vss. **1924—1926**. De voorstelling in deze vss. kan onmogelijk juist wezen, evenmin als de daarmee overeenkomstige in *R.* II[1]) en de vertal.[2]) Vooreerst toch verwachten we na de woorden van 1923 een verklaring van dat „recht gheselscap", d. i. de uiteenzetting der voorwaarden, waarop de vennootschap werd aangegaan; en ten tweede zou met de Comb. lezing „Dat wi beiagheden, *was* ghemeene" het onmiddellijk daarop volgende (in 1927 en vlgg.) in lijnrechte tegenspraak zijn. Dit laatste bezwaar is door een of meer afschrijvers hij het copiëeren der besproken plaats niet over t hoofd gezien, zooals blijkt uit de verandering van vs. 2135, dat in *R.* II met 1927 van *R.* I correspondeert („Ende ooc niet gemeen also") en uit de lezing der vertal. (1004) „Nec sic publica sunt quin." Hoe plomp deze zoogenaamde verbetering evenwel is, vereischt geen betoog.

Met het luttel aantal geringe wijzigingen, door mij voorgeslagen, wordt zoowel aan eerstgenoemden eisch voldaan, als de onhandige verandering der copiisten onnoodig gemaakt.

De wijziging van *wandelen* in *wanderen* vordert geen bespreking.

Vss. **1928** en **1929**. Volgens de lezing van ons hs. kwam het nu en dan voor, dat Reyn. bij de deeling der buit ten minste de helft van zijn aandeel ontving; naar hetgeen ben. (1930—1941) volgt, moest de vos zich daarentegen òf met niets òf met alleen wat meer dan niets tevredenstellen. Voor een twijfel aan de echtheid der laatste voorstelling ontbreekt alle grond. Vandaar de noodwendigheid om met een wijziging in 1928 en 1929 de tegenspraak tusschen die beide uitingen van Reyn. te doen verdwijnen, d. i. met een vervanging van het imperf. indic. der beide verba door een plusquamperf. conjunctivi, 'twelk de voorwaarde en de daarvan afhankelijk

---

[1]) Vgl. 2132—2134:

„Ende ghinghen tsamen mit herten koen.
Hi stal dat groet ende ic dat cleen,
Dat wi creghen dat was gemeen;"

[2]) Vgl. 1002 en 1003;

„Et quae furamur communia sunt; ego parva
Furor et hic magna, publica sunt tamen haec."

gestelde omstandigheid voorstelt als iets, wat in een verleden tijd niet tot de werkelijkheid behoorde.

Dat intusschen voor de boven aangewezen tegenspraak niet ieder afschrijver blind is geweest, blijkt uit de pogingen om ze weg te nemen, waarvan *R.* II (2136—2137) en de vertal. (1004—1005) getuigenis afleggen. Vgl. aldaar:

„Hi (en) was in hueghen vro (*l.* ende vro);
Mer ic en had mijn deel *niet half*".

en

„quin laetor, si mihi posset
Illorum *minima* cedere particula".

De verplaatsing van 't subj. in 1928 is het gevolg van de wijziging in 1927.

Vs. **1930**. In verband met de overeenkomst, waarvan in vs. 1925 gewaagd is, kunnen we billijkerwijze verwachten bij de vermelding van den roof van 't klein vee Reynaert als den jager te hooren noemen.

Vs. **1932**. De meer dan overbodige uitbreiding in de beide op 1932 volgende vss. van 't hs. wordt in *R.* II niet gevonden (zie ald. 2140 en 2141).

Vs. **1933**. J. en M. hebben hier *daermet* uitgeworpen; mijns bedunkens evenwel zonder eenigen behoorlijken grond.

Vs. **1935**. Van de vijf vss., in onzen tekst tot één enkelen regel samengekrompen, bevat α een volstrekte leugen. Wanneer Reyn. zich namelijk in het volgende (zie 1935—1942 van onzen tekst en 2144—2152 van *R.* II) er over beklaagt, dat hij van een buitgemaakte „osse" of „bake" slechts een klein ribbetje kreeg, dan kan hij een geval, waarin hem *niets* ten deel viel en Ys. alles voor zich zelf behield, niet als een zaak van geringe beteekenis hebben voorgesteld. Vermoedelijk heeft dan ook eenig copiist bij het afschrijven van dit gedeelte des gedichts de uiting voor den geest gezweefd, welke de vos op het tweede verhaal laat volgen (zie 1943 van onzen tekst), en was het deze omstandigheid, die hem er toe verleidde een dergelijke ontboezeming ook met de beschrijving van des wolfs optreden, bij de eerstgenoemde dergelijke gelegenheid, te verbinden [1]).

De onhandige inleiding op het tweede verhaal (zie vs. β) ontsiert noch *R.* II (zie ald. 2144 en 2145) noch Balduinus' vertaling (zie ald. 1012).

De waterachtige uitbreiding in γ en δ, de volstrekt overbodige aankondiging van den „osse" en den „bake" als *een groete proye* en de alleszins noodelooze omschrijving van *wi* door *ic ende mijn oem* zoekt men evenzeer tevergeefs in *R.* II. Aan de daar aangetroffen lezing (2144—2146):

„Mer als wi hadden al sulc gheval,
Dat wi een os of een koe
Ghevanghen hadden",

---

[1]) In het Lat., waar we een aan α beantwoordenden passus vinden („Non tamen inde queror"), is die uitdrukking in verband met de wijze, waarop de tweede historie aldaar wordt voorgesteld, op zich zelf niet onmogelijk. Maar de redactie der geheele plaats is hier in die mate verward, dat ze niet het minste gezag verdient.

In *R.* II vinden we aan 't slot van de beschrijving der zoogenaamde deeling van 't „cleene" een andere lezing („Doch was dit van den minsten al", 2143), welke echter evenzeer de kenmerken van een emblema vertoont.

beantwoordt in het Comb. hs. alleen:

„Alse wi..... beiagheden Eenen osse of eenen bake" [1]).

Volgens 1925 (van onzen tekst) is hier voorts alleen de vermelding van Ysingrijn als jager te verwachten (vgl. ook de Aant. op vs. 1930) en zal daarom de wijziging „*hi* beiaghede" Willem's redactie gewis meer nabij komen dan de lezing „*wi* beiaghede*n*" (= „wi.... ghevanghen hadden" in *R.* II [2]).

Vs. **1937**. Vgl. over den vorm *Harsinden* bov. op vs. 1821.

Vss. **1944—1948**. In plaats van de hier te bespreken Comb. lezing vinden we in *R.* II, 2154—2157:

„*Want ic heb nog den scat* so groot
Beide aen silver ende aen goude,
Dattet een waghen niet en soude
Mit *seven* reisen (niet) wech voeren".

Kan men bij een vergelijking dezer beide redacties een oogenblik in twijfel staen, aan welke der beide de voorkeur moet worden gegeven, aan de lezing van *R.* II, die zoowel op zich zelf als in verband met den voorafgaanden versregel „Nochtan..... ic en hads gheen noot" (= „Nochtan dat was mi lettel noot", van *R* I) volkomen gezond mag heeten, of aan die van *R.* I, waar de vier eerste vss. althans werkelijke krankzinnigentaal bevatten?

Zonder aarzeling verandere men om die reden α (= *R.* I, 1945) naar *R.* II, 2154, en brenge, na schrapping van β—δ en van ϵ, het soeperige aanhangsel van δ, in ζ, η, θ en ι de boven voorgeslagen wijzigingen aan, welke ten deele door de lezing der respectieve vss. van *R.* II aan de hand worden gedaan (ζ = *R.* II, 2155, θ = *R.* II, 2156, ι = *R.* II, 2157), ten deele als de verbeteringen mogen gelden der verknoeiingen, die ten gevolge der interpolatie waren ontstaan.

De verplaatsing van „soude" is noodig wegens het metrum; wilde men volstaan met de verwijdering van het inlapsel *So vele* (dat ten gevolge van het verlorengaan der betrekking met „*een scat* so groot" in den tekst was gekomen), dan zou vs. 1947 drie arseis bevatten, tegenover vier heffingen van zijn wederpaar.

Vs. **1960**. J. werpt hier *alle* uit, terwijl M. *huwen* verandert in *uwe*. Voor de eerste dezer lezingen ontbreekt alle grond. Tegen de andere verzet zich de Mnl. syntaxis, zooals o. a. kan blijken uit: „Allen sonderen, *dien* haer sonden berouwen", Ruusbr. 3,296; „dat *den quaden* rouwen mach", Sto. 6,349; „berouwet *den heren*", Sp. 4 37,42; „so berous *den kinderen*", Bj. 2,4577; „dattet *den volke* berouwen mochte", Bvt. 39 v.

Vss. **1965** en **1966**. De woorden *Dat ghi* (*mi*) *ons secht*, die eerst een paar regels later ter gelegener plaatse volgen (zie 1968 van onzen tekst), staan hier in 1966 niet alleen hinderlijk overbodig, maar verbreken ook de behoorlijke betrekking tusschen het relatief (van 1967) en het daarmee verbonden antecedent „vaert".

Het middel tot een afdoende verbetering levert ons *R.* II, 2175 en 2176:

---

[1]) De Lat. vertaling, met haar dwaze lezing in vs 1013, kan hier niet in aanmerking komen.

[2]) Men lette ook op het echt epische karakter der parallellen „Alse ic beiaghede een calf enz." (1930) en „Alse hi beiaghede eenen osse enz." (1935), bij onze reconstructie in den tekst gebracht.

„Ic vermaen u, *Reinaert*,
Op die *langhe* hene*vaert*", enz.

Vgl., wat de verandering van *selver* in *langher* aangaat, ben. vs. 2015 „up mine *langhe* vaert".

Vs. **1977**. *Uphief* als praeteritum te midden van twee gecoördineerde futura, datzelfde verbum, met de zonderlinge beteekenis „brengen" en in verbinding met substantiva, als *veeten* en „ongheval", *ongherecde* met zijn opvatting „gebrek", die hier niet te pas komt, *Jeghen den coninc* in betrekking met „ongheval", ziedaar elementen, die in de hoogste mate ons wantrouwen moeten wekken (vgl. ook V. in *Tschr.* 1,20 en 21). Met de verwijdering dezer steenen des aanstoots en van het daarmee samenhangende *beede* en *Ende*, en met de verplaatsing van „bringhen sal" geeft men intusschen aan den tekst een gestalte, welke voorzeker meer aan Willem's pen zal herinneren dan de lezing van het Comb. hs.

Met het oog op de niêt ongewone verbinding „leet ende ongheval" verdient tevens de vervanging van *veeten* door *leet* aanbeveling.

VERDAM's voorslag ten opzichte dezer plaats heft evenzeer de genoemde bezwaren op, doch dwingt tot het aanvullen van een bij die verandering ontstaande lacune. Vandaar dat ik het waag aan bovenstaande eenvoudiger behandeling onzer vss. de voorkeur te geven.

Vs. **2006**. In plaats van de lezing van 't ms. „bringhen*se*" vindt bij M. „bringhen*e*", ofschoon de vss. 413, 1970 en 2013 voor het vrouw. geslacht van „moort" getuigen.

In J.'s uitgave lezen we „brinc*se*", met een onnoodige verkorting van 't werkw.

Vss. **2011—2012**. Voor de veranderingen in 2011—2012 vgl. men *R.* II, 2221—2223:

„Want waendi des, edel *heer*,
Al bem ic anders *besundicht seer*,
Dat ic mijn ziel wil verdoemen?"

Besondicht sere levert in dezen samenhang een heel wat beteren zin dan *een aermync* = „ongelukkig, ellendig wezen". (Vervanging van *here*, in 2011, door zijn equivalent *Coninc* had begrijpelijkerwijze de genesis van een onoorspronkelijk *aermync* kunnen veroorzaken).

Vs. **2013**. Natuurlijk staat hier „moert" niet in den zin van „caedes", maar met een beteek. „doodschuld, zware misdaad" (vgl. de glossaria op den *Lksp.*, den *Mlp.*, de *Lorr.* en de *D. Doctr.*).

Vs. **2048**. Vgl. voor het behoud van *mine* mijn *Mnl. Spr.* § 343*b*.

Vss. **2051—2053**. Wie zal het wagen onzen Willem van een zoo onbeholpen wijze van uitdrukking te verdenken, als we in de beide eerste regels der Comb. lezing aantreffen? Een dergelijke herhaling van een geheel partijtje onmiddellijk voorafgaande woorden ware zelfs bij den slechtsten onzer Mnl. rijmers ternauwernood aan te wijzen. (Vgl. ook de vertal. 1068—1070:

„Aes Ermerici dudum pater inveniebat —
Inquit Reinardus — sicque superbus erat
Et sic elatus, similes sibi despicit omnes."

welke voor de voorgestelde uitwerping pleit. *R.* II, 2265—2269, verschilt in redactie te zeer van *R.* I, om hetzij tegen hetzij voor de echtheid der bewuste vss. te kunnen getuigen).

Van de woorden „*Doe* wart hi", welke in 2051 onmisbaar zijn, worden de twee

laatste in het voorafgaande emblema teruggevonden en mogen alzoo als bestanddeelen gelden, welke bij het ontstaan der interpolatie hierin uit het volgende vs. waren opgenomen.

Voor de lezing *overdich* zie men V. in *Tschr.* 1,21 en 22, op vs. 2251. De weglating van het tweede *so* wordt door het metrum gevorderd.

Vs. **2057**. Tegenover J. en M. heb ik hier het adject. *grote* behouden, en dat wel met het oog op:

„Daer na seide hi hem *groet* saluut,"
Fl. e. Bl. 2063 [1]).
„Daer na seiden si *groet* saluut
Florise enz."
Ib. 2916.

Vs. **2059**. Natuurlijk is hier *Ende* = „indien" niet met G. W. J. en M. in *of*, *oft* te veranderen.

Vs. **2077—2081**. Voor de wijziging van „*Wat si noch over een* draghen" en de opneming der vier voorafgaande regels naar *R.* II, 2293—2297 [2]) zie men J.'s aanteekening op bl. 87 zijner uitgave:

„Blijkbaar is tot den samenhang noodig, dat Reinaert niet alleen zegt, dat de saamgezworenen den koning wilden vermoorden; maar ook, dat zij Bruin in zijne plaats wilden kroonen. Van 's konings magen toch behoefde men niet te vreezen, dat zij zich zouden verzetten tegen Nobels dood, die wel zonder hunne voorkennis zou plaats grijpen; maar zij konden „wederseghen" dat hij door den beer werd opgevolgd. Ik heb daarom die vier regels uit de omwerking overgenomen, waar dan deze regel volgt:

Op zijn hooft die croon van goude,

waarvoor ik heb in de plaats gesteld:

Ende hi crone soude draghen,

waaruit denkelijk in C. de regel verbasterd is:

Wat si noch over een draghen.

Dat deze verzen werkelijk in den ouden tekst behoorden, mag men ook opmaken uit de vergelijking van 2327" (volgens onze lezing 2127).

Ook vgl. men hierbij de vertaling 1086—1089:

„Conspirant, iurant inibi supraque coronam
Hoc Isengrini constituere ratum.
In solio regni Brunus statuetur ab ipsis
Rex et Aquisgranum regia sceptra geret."

Vs. **2084**. In het hs. leest men niet, gelijk J. en M. opgeven, „*ende* met zinen goude", maar „met zinen goude". En in verband met het welbekende gebruik in

---

[1]) Ten onrechte is dit *groet* eertijds door mij (zie *Mnl. Versb.* 104) als een glosseem beschouwd.

[2]) Nam.:
„Si swoeren op Isegrijns cruun
Alle vive, datse Bruun
Coninc ende heer souden maken
Ende setten hem in den stoel tAken
Op sijn hooft die croon van goude."

't Mnl. eener verbinding „met"—„met", waar wij thans „met"—„en" bezigen, ware een wijziging dier Comb. lezing volstrekt ongepast.

Vs. **2095**. Niet *vremde*, maar *vroede* is het woord, dat het begrip uitdrukt, hier in den samenhang vereischt. Ook vgl. men het praedicaat, 'twelk in een der Ofra. branches (zie MART.'s ed. II, bl. 311, vs. 1167 en 1168) aan Hermeline wordt toegekend:

„dame Hermeline
Qui molt par fu *sage* meschine."

Vss. **2102** en **2103**. Waarom hier, bij een uitstekenden zin der Comb. lezing, met W., J. en M. veranderingen aan te brengen, naar *R.* II, 2322 en 2323[1]), en *Reineke*, 2197 [2])?

Vss. **2109** en **2114**. J. en M. lezen in beide vss. *kende* voor *kenne(n)*. Voor het praesens, dat hier een zeer goeden zin oplevert, getuigt echter het Lat. *cognovi* (in reg. 1118 en 1120), en, wat de eerste plaats betreft, ook de lectio van *R.* II „ic *ken*" (reg. 2357[3]).

Vs. **2120**. J.'s verandering der beide *noch*'s in *no* mist allen grond.

Vs. **2137**. De verknoeiing is hier oud. Getuige *R.* II, 2385—2387, waar we hetzelfde *dat* aantreffen, doch in verbinding met een ww. *weten*, 'twelk stellig ten behoeve van het verbasterde object in de pl. van het oorspronkelijke *vinden* (zie *R.* I, 2138) in den tekst was gebracht.

Vs. **2153**. Volgens de Comb. lezing (en *R.* II, 2400 en 2401 [3]) zou de oude vos hier uit zijn hol *gheloepen* komen, wanneer hij wil uitkijken, of een onbemerkt verlaten van zijn schatkamer voor hem mogelijk ware. Een zonderlinge slimheid voorwaar! Begrijpelijker ware 't gewis, zoo ons door den jongen Reyn. werd medegedeeld, hoe diens waarde papa, vóór hij in zijn geheel te voorschijn kwam, vóór hij „den sconen dach" begon te „queddene" (z. ben. 2162), alleen den kop uit het hol stak, of, naar de bewoording der Lat. vertaling (1136) „Se levat ex antro genitor *collo tenus*", zich alleen *toten halse* vertoonde.

De verandering van *gheloepen* in *ghesloepen*, reeds door M. voorgesteld, wordt met betrekking tot gemelde omstandigheid natuurlijk des te wenschelijker.

Vss. **2157—2159**. Bij een wijziging dezer verzen, zooals ze door FR. is voorgeslagen (z. ML.'s Proefschr. bl. 72) naar *R.* II, 2405—2407:

„Want ic aen hem dit vernam:
Dat hi uten hole quam,
Al om *siende* mercte hi",

wordt in den chaos der Comb. lezing een behoorlijke orde gebracht; een goeden zin zal de tekst echter eerst dan leveren, wanneer men vóór de verplaatste woorden „hi huten hole quam" niet *doe*, maar *eer* invoegt (vgl. het bov. op 2153 aangemerkte).

Vs. **2160**. Voor het behoud van den vorm *yemene*, tegenover M., verwijs ik naar mijne *Mnl. Sprk.* § 379.

Vs. **2178**. De bezwaren, door FR. (ML.'s Proefschr., bl. 72 en 73) tegen dit en het volgende vs. ingebracht, zal men niet deelen, zoo men let op de beteek.

---

[1]) Vgl.: „Mede seide si mi sulc litteyken,
Die ic kende also (ende) waer."

[2]) Vgl.: „Se sede ôk ên wârtêken dârby."

[3]) Vgl.: „Doe sach ic minen vader comen
Uut enen hole oec ser ghelopen."

„in onzekerheid", welke aan de uitdrukking *in dole* eigen was (vgl. het *Mnl. Wb.* i. v. *dole*).

Vs. **2182**. J.'s en M.'s omzetting *ic vant* is hier volstrekt overbodig.

Vs. **2183**. Dat in pl. v. een oorspronkelijk *van diere* door een gedachteloos afschrijver zeer licht *vandic* kan gelezen zijn, zal wel niemand willen ontkennen. De invoeging van *Daer* moest dan het noodzakelijk gevolg dier verknoeiing wezen.

Vs. **2248**. Voor den vorm *bodscap* zie men de aanteek. boven op 451. J.'s en M.'s omzetting van „hi soude" is onnoodig.

Vs. **2275**. Voor het behoud van den vorm *mine*, tegenover J.'s en M.'s lezing *mijn*, verwijs ik naar § 343*b* mijner *Mnl. Sprk.*

Vs. **2305—2307**. „*Up hu* ghenent" = „op uw moed, vertrouwen" is hier in den samenhang even dwaas als „*met* ghenent" = „met vertrouwen" een goeden zin oplevert.

Voor de lezing „willi*cken vri* laten" vgl. men het Lat. 1222: „Reinardum *solvam* nunc tali conditione."

De invoeging van *Ende* en *laten* vereischen geen toelichting.

Vs. **2331**. Van het schenken der *trauwen* kan hier natuurlijk geen sprake zijn geweest. De „scat" en de „scat" alleen is te dezer plaatse de cardo quaestionis. Voor *betrauwen* in de opvatting „ter beschikking stellen", een begrip, dat als coördinatie van „jonnen" in dezen samenhang voortreffelijk past, zie men het *Mnl. Wb.* i. v. *betrouwen*, rubr. II, 1.

Vss. **2350—2355**. Vgl. *R.* II, 2602—2607:

„Een water, heet Kriekenpit,
Het staet daer bi, niet ver van *dan*.
Daer *en* coemt wijf no man,
Dicke in enen halven jaer
(*So grote wildernis is daer*)
Sonder ule (*l.* die ule) ende die scufuut."

een lezing, die hetzelfde zegt als de daarmee correspondeerende elf verzen van den Comb. tekst, doch dit veel korter en eenvoudiger doet, vooral omdat ze niet verwaterd is door den hinderlijken en onhandigen omhaal van reg. γ, δ en van η, met zijn aanhangsel ζ. Zouden we met het oog daarop niet verplicht zijn deze plaats in *R.* I, natuurlijk zoo conservatief mogelijk, naar *R.* II te wijzigen of liever te verbeteren? Vgl. vs. β met *R.* II, 2603 (= 2351 v. onzen tekst); θ, ι, $\varkappa$ en λ, ontdaan van hun stoplappen, met *R.* II, 2604 en 2605 (= 2352 en 2353 v. o. t.); en ε met *R.* II, 2606 (= 2354 v. o. t.); en let op het behoud van „somwijlen" in 2352, naar θ (*R.* II heeft als surrogaat daarvan „Dicke", in 2605), en van „creature" in 2353, naar λ.

Vs. **2369**. Voor het onnoodige eenér omzetting in dit vs. (z. *Tschr.* 1, 7, op vs. 2587) verwijs ik naar de noot onder aan pag. 101 van mijn *Mnl. Versb.*

Vss. **2385—2387**. Het onbeholpen gebruik van een dubbel *vaert* en *Reynaert* in den Comb. tekst en de kortere lezing in *R.* II, 2639—2641:

„Ghi moet mede *aen* onse vaert"
Sprac die coninc „*heer* Reynaert,
Ende helpen ons den scat ondelven."

waar die storende elementen ontbreken, dwingen ons tot de verwerping van α en β en tot de wijziging van γ—ε naar laatstgenoemden tekst.

De praepos. *an* (vgl. *R.* II, 2639), vóór „vaert", verdient de voorkeur boven *in*.

Vss. **2413—2422.** In pl. van de vss. α—δ der Comb. lezing vinden we in *R.* II als vervolg op

2665 „Des manic u bi der trouwen, (= 2411 v. onz. tekst)
Die ghi minen heer ende mijnre vrouwen (± = 2412 v. o. t.)

de regels:

Sculdich sijt, *van des ic vraghe*".
— „*Al soud mi gaen aen mijn craghe,*
Dat aventuurde ic eert (l. *eer*) *ic loghe;*
2670 *Ghi hebt mi ghemaent also hoghe.*
Bi der truwen, die ic hem
Minen here en mijn vrouwen sculdich ben (l. *bem*)",
Sprac Cuwaert, „ist dat ict weet."
— „*So segt hem*: weet ghi iet waer steet
2675 Kriekenpit? Ist u iet cont?"

Bij een vergelijking der beide teksten blijkt het zonneklaar: 1° dat de vier vss. van *R.* II, 2667—2670, mutatis mutandis tot de oorspronkelijke redactie van ons gedicht behoord hebben (z. ook J.'s opmerking omtrent deze plaats)[1]); 2° dat de vss. 2671—2675 van *R.* II, op een enkele uitzondering na, een voortreffelijke lezing vertegenwoordigen, welke terdege afsteekt tegenover die van α—δ in *R.* I, waar kennelijk, na het onstaan der lacune, op een deerlijke wijze verknoeiing en verwarring aan de orde zijn gekomen.

Tegen de aanvulling van *R.* I met de vier eerstgenoemde verzen (2667—2670) van *R.* II zal dus wel geen bezwaar bestaan, evenmin als tegen de vervanging van α—δ door 2671—2674 der zoogenaamde omwerking (2675 is aldaar slechts een onoorspronkelijke uitbreiding). Alleen houde men hierbij in 't oog: 1° dat, aangezien in *R.* I reeds in vs. 2412 (van onzen tekst) de uitdrukking „zijt sculdich" voorkomt, maar daarentegen de bepaling *minen here* (tegenover „minen heer" van *R.* II, 2666) gemist wordt, bij onze reconstructie het „Sculdich sijt" van *R.* II in *R.* I voor *Ende minen here* moet wijken; 2° dat in vs. 2673 van *R.* II klaarblijkelijk het verbum was uitgevallen, waarmede Cuwaert zijn bereidwilligheid te kennen gaf om te zeggen wat hij wist, doch dit verlies zich eenvoudig laat herstellen door *So segt hem* uit den volgenden regel 2674 („*So segt hem*, weet ghi iet waer steet") met een kleine wijziging als *So segghict* op te nemen; 3° dat genoemd vs. 2673 ook in de Comb. lezing, doch één regel lager dan δ, wordt aangetroffen en de reconstructie daarvan in *R.* I, de gemelde invoeging en de omzetting van „Cuwaert sprac" niet medegerekend, alzoo eigenlijk bestaat in de verplaatsing van δ vóór γ; 4° dat in *Bi der tr(a)uwen — sculdich bem* (in *R.* II, 2671 en 2672, en in 2417 en 2418 van onzen tekst), in Cuwaert's mond duidelijk een als eedsformule dienende herhaling te herkennen is van de bewoording, waarin Reynaert den haas bezworen had de waarheid te spreken.

Na de boven besproken verwijdering van *So segt hem* uit vs. 2674 van *R.* II houden we aldaar de woorden „Weet ghi iet waer steet" over, welke in vereeniging met „Kriekenpit", in 2675, de juiste vraag uitmaken, die de vos op Cuwaert's verzekering kon laten volgen. Een daarmede overeenkomstige lezing nu hebben we reeds voor *R.* I verkregen door de boven voorgestelde omzetting van γ en δ.

---

[1]) En vgl. daarenboven in de Lat. vertaling 1300: „Iam *pro pelle mea perdenda* non reticebo".

Onmiddellijk na gemelde vraag omtrent „Kriekepit" of „Kriekeputte" volgt in *R.* II, 2676—2678:

„Ic wist wel over twalf jaer, waert stont"
Sprac Cuwaert, „hoe vraechdi so?
Het staet int bosch van Hulsterlo."

en in ε en ζ van *R.* I:

„Ja ic, hoe sout wesen soe?
Ne staet hi niet bi Hulst ter loe?"

Kunnen we hier de werkelijke redactie van Willem of iets, wat daarop gelijkt, vóór ons hebben? Hoe kan Cuwaert zoo maar, *zonder eenige de minste aanwijzing*, begrepen hebben, welk antwoord de vos begeerde te vernemen? Kriekeputte is een verzonnen naam, door Reyn. buiten de tegenwoordigheid en buiten het gehoor der andere dieren alleen aan Nobel en diens gemalin medegedeeld (vgl. hetgeen men leest in vs. 2267 en 2406—2407 van onzen tekst). Had de sluwerd, zoo hij geen gevaar wilde loopen met Cuwaert's getuigenis fiasco te maken, het antwoord op zijn vraag den haas niet vooraf als 't ware in den mond moeten geven? Dat kan, dunkt me, aan geen twijfel onderhevig zijn. En hoe gemakkelijk valt het dat onmisbare bestanddeel in de voorstelling van onzen dialoog te brengen! Hoe licht komt alles in orde, wanneer we slechts de volgorde van ε en ζ omkeeren, zoodat het laatste vs. als een tweede vraag van Reyn. onmiddellijk op de eerste (in 2420 v. onzen tekst) volgt en reg. ε (met de vervanging van *ic* door *hi* en de reeds door G. voorgestelde wijziging van *hoe* in *hoene*) het begin van Cuwaert's antwoord vormt!

Vs. **2430—2434**. De vermelding der valsche munters in α—ε der Comb. lezing treedt hier zoo ongemotiveerd op en hangt zoozeer in de lucht, dat we nauwlijks behoeven te aarzelen het auteurschap van Willem met betrekking tot deze tirade ten ernstigste te betwijfelen, niettegenstaande ze ook in *R.* II, 2685—2689, en de Lat. vertal., 1310—1313, met meer of minder wijziging wordt aangetroffen. Welk verband toch blijkt er of zou er kunnen blijken te bestaan tusschen Cuwaert's armoe lijden bij Kriekeputte en de werkzaamheid van „Reynout de ries" (of „Simonet dien Vries")?

De vss. ζ—θ van denzelfden tekst, als een uiting van Cuw. voorgesteld, zijn ten eenen male ongerijmd te noemen: 1° op zich zelf, dewijl het tegen de natuur- en de waarschijnlijkheid zou strijden, zoo de haas gemeenschap had gehouden met den hond en tegenover dezen wegens verlichting van zijn kommer en last tot dankbaarheid verplicht was (juist het tegenovergestelde toch zou men billijkerwijze kunnen verwachten [1]); en 2° ook in verband met het volgende (vz. 2433—2441 van onzen tekst), omdat we daaruit leeren, dat het Reyn., en niet Cuwaert was, dien banden der vriendschap met Rijn verbonden. Opgevat als door den vos gesproken, verkrijgen deze regels daarentegen na een paar wijzigingen een volkomen gezonden zin: ja dat was (die ellende werd door jou geleden) in den tijd, toen ik samendeed met Rijn., die je heel wat last heeft veroorzaakt.

---

[1]) Vgl. ook in *Reineke*, 2514—2517:

„Ik hebbe dâr vaken geleden pyn
Van hunger unde van groteme vroste,
Wan ik in noden lopen moste
Vor Ryne deme hunde, de my was hart."

De tweede helft van den door mij ingevoegden regel 2430, *den gheselle mine*[1]), wordt ons ten deele aan de hand gedaan door het laatste vs. der interpolatie, 'twelk zelve hierin vermoedelijk, met eenige wijziging, uit den oorspronkelijken tekst was opgenomen. *Sprac Reynaert*, in diezelfde inlassching, vertegenwoordigt een in dezen samenhang onmisbare aanwijzing van den spreker. Een verknoeiing *mi gequijtte* voor *di ghedede* kan het natuurlijk gevolg zijn geweest van de onjuiste toekenning der besproken uiting aan den haas. Voor de overige veranderingen is toelichting onnoodig.

Dat de aangetoonde misvatting niet van jongen datum was, zien we uit een vergelijking met *R.* II, 2690—2692, en 't Lat., 1314 en 1315.

Vs. **2437**. Omtrent de onjuistheid van den Comb. tekst in dit vs. is alle twijfel buitengesloten. Bij een lezing als *per rhythmica verba* (vs. 1318 der vert.) en *in sconen rimen* (2698 *R.* II), welke MART. in *R.* I wil opnemen, is het onbegrijpelijk, waarom Rijn zijn getuigenis voor Reyn.'s onschuld juist in mooie verzen zou moeten afleggen. Bij J.'s lectio „Met huwen *sone*" komt die welp van Rijn al te onverwacht uit de lucht vallen. Ik vermoed, dat in dit *sone* de verbastering schuilt van *sermone* (= „rede") en dat *rijne* een dwaas aanhangsel is vande verknoeiing *sone*.

Vs. **2461**. Van eenigen zondenlast, die op den koning zou drukken, kan hier geen sprake zijn. Vgl. ook de vert. 1328—1331:

„habitare
Si tecum possem, laetus et ipse forem,
Et sine peccato conversari modo *possem*
Tecum."

De weglating van *here*, door J. noodig geacht, wordt niet door 't metrum geëischt.

Vs. **2462**. Na de voorafgaande vraag is als inleiding op het vervolg van Reyn.'s woorden een tegenstellende conjunctie onmisbaar.

Met betrekking tot de lezing „*hen* es", merk ik op, dat een wijze van zeggen, als „Maar neen, dat is het geval niet, gelijk ik u zal uiteenzetten", heel wat vloeiender mag heeten dan „Maar neen, het geval is gelijk ik u zal uiteenzetten."

Vs. **2480**. De vss. β en γ der lezing van het hs. ontbreken, op een kleine uitzondering na, zoowel in *R.* II (z. ald. 2740 en 2741) als in de Lat. vertaling (z. ald. 1343 en 1344).

Reg. β spreekt van 's konings *vrome(n)*, die met het geheele geval niets te maken heeft; reg. γ bevat een volkomen overbodige bepaling, die blijkbaar alleen was ontstaan uit de behoefte aan een rijm op het voorafgaande vers. Gelijk we leeren uit *R.* II, 2740:

„Dat ic *mit eren* bi u mach gaen",

moet de bepaling met het subst. „eeren" oorspronkelijk in α hebben gestaan, doch niet als *thuwer eeren* (want 's konings eer was met Reyn.'s aangelegenheid niet gemoeid), maar als *met eeren*, d. i. „als eerlijk man, op wien niets te zeggen valt."

De weglating van *Coninc* in α wordt door het metrum gevorderd.

Vs. **2484**. Dat het dwaze intermezzo, vervat in de vss. *Die coninc — te bannen*, een inlapsel is, behoeft voorwaar geen betoog. Het ontbreekt trouwens, evenals de

---

[1]) Voor den vorm *mine* vgl. men § 363, opm., mijner *Mnl. Spr.*

daaraan voorafgaande regel, die „pour le besoin de la cause" was gefabriceerd, zoowel in *R.* II (z. ald. 2744 en 2745) als in 't Lat. (z. ald. 1345 en 1346).

Vs. **2498**. Noch de koning noch de andere dieren hebben bij het volbrengen van Reyn.'s bedevaart een zoodanig belang, dat hetgeen in de beide op 2498 volgende vss. van 't hs. wordt gezegd de minste reden van bestaan kan hebben. In *R.* II (z. ald. 2758 en 2759) worden deze regels dan ook te recht niet aangetroffen. (Het Lat. wijkt hier belangrijk af; z. ald. 1358 en 1359).

Vs. **2501** en **2502**. Volkomen juist is M.'s bezwaar met betrekking tot de tegenspraak tusschen *te stane* en *hi sat*, in de beide regels, welke naar de Comb. lezing op 2501 volgen. In *R.* II vinden we die zonderlinge uitweiding over de „stage van steene" niet (z. ald. 2761 en 2762), maar wel een vers (2762)

„Ende hiet die dieren *al ghemeen*",

'twelk als vingerwijzing kan dienen om in 2502 het oorspronkelijke rijm op „steene" te herstellen, dat ten gevolge der interpolatie was verlorengegaan.

Vss. **2507** en **2508**. De leuterpraat in α—ô der Comb. lezing ontbreekt in *R.* II (z. ald. 2766 en 2767) en in 't Lat. (z. ald. 1365 en 1366) [1]).

Evenzoo zoekt men in laatstgenoemde redacties vruchteloos naar de vss. ε en ζ, die van een wandeling des gekroonden echtpaars verhalen, welke al bitter weinig met het te voren in 2500, 2501 en 2505) gezegde overeenstemmen.

De regels η en θ vertoonen vrij groote gelijkenis met de beide vss., die in *R.* II onmiddellijk volgen op „Die hi te recht wel mochte minnen" (zie ald. vs. 2766 en vgl. ook vs. 2506 van onzen tekst):

„Doe sprac die coninc sonder ghelijc:
„Hoert alle gader, arme ende rijc."

Aan hun herkomst uit een zelfde oudere lezing valt daarom niet te twijfelen. Terwijl echter *R.* II hier, met uitzondering van het onverstaanbare „sonder ghelijc", een gezonden zin oplevert en mitsdien zeker niet al te zeer van den origineelen tekst zal afwijken, kenmerkt zich *R.* I, gelijk in 't oog springt, door een verwarring, waarbij het oorspronkelijk tweede vs., vóór het eerste geplaatst, met het voorafgaande inlapsel was in verband gebracht. Herstellen we intusschen in de laa ste redactie de vroegere volgorde, dan volstaat een enkele geringe wijziging (die van *Voer* en *Hoert*) om ook aan den Comb. tekst een lezing te bezorgen, welke Willem's eigene woorden vrij wel nabij moet komen. (Voor het gebruik van een term *Hoert haer* vgl. men bov. de vss. 401 en 1334).

De invoeging der verschillende epitheta achter „aerme ende rike", door Fr. naar het Lat. en *R.* II voorgeslagen (z. Ml.'s. Dissertatie, bl. 80 en 81), is m. i. niet aan te bevelen, dewijl zulk een zinledige breedsprakigheid meer aan de liefhebberij eens afschrijvers dan aan de dichterlijke werkzaamheid van onzen auteur doet denken.

Vs. **2518**. Uit den samenhang moet het ons ten duidelijkste blijken, dat er van *vrede ghebieden* in den zin, waarin we die uitdrukking boven in vss. 247 en 343 ge-

---

[1]) Wie misschien ten behoeve van de echtheid der vss. α en β een beroep zou willen doen op een boven vermelde passage uit het Oudfr. gedicht (z. het slot der noot, onder aan bl. XXVIII der *Inleid.*), die bedenke, dat de overeenkomst tusschen die beide plaatsen veel te gering is, om de eene als het voorbeeld van de andere te laten gelden.

bezigd zagen, in dezen passus oorspronkelijk geen sprake is geweest. Wat Nobel hier doet, kan blijkbaar niets anders zijn dan het aanbieden aan Reyn. van datgene, wat door *vrede*, als synoniem van *gheleede*, wordt uitgedrukt (vgl. ben. 3150), d. i. van „bescherming, vrijstelling van vijandelijke vervolging." Vandaar dat te dezer plaatse noch een door *ghebieden* uitgedrukt begrip „bij afkondiging bevelen" te pas komt, noch ook, in verband daarmede, de plechtigheid eener zoodanige tot driemaal toe herhaalde afkondiging.

Meer vertrouwen dan *R.* I verdient de lezing van *R.* II, welke, tegenover de drie vss. der eerstgenoemde redactie, slechts uit één regel (2782) bestaat:

„*Ende daer toe geef ic hem* een vollen vrede."

en van het *ghebieden* zoowel als van de genoemde ceremonie niets weet. En ik aarzel derhalve geen oogenblik om den Comb. tekst naar den anderen te reconstrueeren, d. i. het eerste der gemelde vss. te wijzigen door *Ende daertoe* voor *Reynaerde*, *biedic hem* voor *ghebiedic* in de plaats te stellen en de twee andere als een emblema uit te werpen.

Vss. **2545—2547**. De vss. α en β der Comb. lezing worden in *R.* II noch in 't Lat. aangetroffen (zie aldaar 2809—2812 en 1394) en vertoonen een uiterst onbeholpen en bovendien volstrekt overbodige inleiding van de paar woorden, door Ysingrijn gesproken; (let ook op het zonderlinge *began andwoerden*, dat ons een heele stroom van welsprekendheid zou doen verwachten [1]).

Dat een oorspronkelijk in δ aanwezig *Sprac Isingrijn* bij het indringen van gemeld emblema had moeten verlorengaan, is duidelijk.

De invoeging van *ende* in datzelfde vs. (2546) wordt door den zin, de weglating van het niet onmisbare *woerde* door het metrum geëischt. Voor de vervanging van *began* door *ginc*, eveneens ter wille van den rythmus, vgl. men „*ghinghen* scaven" in *R.* II, 2812.

Vs. ζ en zijn appendix *Loepende*, in η, ontbreken eveneens in 't Latijn en in *R.* II (zie 2812 en 2813, en 1395); en wat in die woorden gezegd wordt, is niet veel meer dan een herhaling van hetgeen reeds in δ en ε was medegedeeld.

De weglating van *die volchde* in ε (= 2547 van onzen tekst) is noodzakelijk zoowel wegens den zin als wegens het metrum. De uitdrukking *des coninx* in η behoort te worden veranderd in *ten coninc* (niet in *tes coninx*), aangezien het doel der beide vertoornde dieren niet de woning, maar de persoon des konings is [2]).

---

[1]) Wel vindt men in *R.* II, evenals in het Comb. ms., nog een rijmpaar tusschen vs. 2808 (respect. 2546 van onzen tekst) en de beide met „raven" en „scaven" eindigende regels, maar blijkbaar was ook hier dat viertal door interpolatie uit een oorspronkelijk tweetal voortgekomen. Vgl. aldaar:

„Isegrijn sprac: „Hoe mach dat sijn?
Ic waen, ghi ons lieghet, Tyselijn".
„Ic en doe seker", sprac die raven.
Doe ghinghen die derwaert sc(r)aven."

waarvan 2809 en 2811 in *R.* I noch in 't Lat. hun equivalent vinden.

[2]) Vgl. met de beide door ons gereconstrueerde vss. ook nog de lezing van *R.* II, 2812—2813:

„Doe ghinghen die derwaert sc(r)aven,
Die wolf ende Bruun, *ten coninc* waert.

Vss. **2548** en **2549**. De inhoud van β en γ der Comb. lezing staat in lijnrechte tegenspraak met hetgeen beneden in 2554 en 2555 van onzen tekst wordt gezegd. De voorstelling, in de beide laatste vss. gegeven, wordt, ofschoon meer naar voren verplaatst, in 't Latijn teruggevonden [1]; die der eerstgenoemde regels niet [2]). Welke der beide redacties hier op oorspronkelijkheid mag aanspraak maken, is daarom boven allen twijfel verheven.

De vermelding van den *ruwen balghe* is, gelijk men begrijpt, het werk van een copiist, wien de volgende lotgevallen van Bruun en Ysingrijn door het hoofd speelden!

Vs. **2567** en **2568**. De beide vss., in ons hs. op 2567 volgende, het eerste met zijn meer dan overtollige appositie bij *hem*, het andere met zijn onbeteekenende opmerking omtrent Bruun's en Ysingrijn's behandeling, worden in *R.* II en in de Lat. vertaling vruchteloos gezocht (zie ald. 2833 en 2834, en 1407).

Voor de herstelling van het oorspronkelijke rijm tusschen 2567 en 2568 volstaat een kleine omzetting in het laatste vs. (Vgl. ook *R.* II, 2834: „Men bantse vast alle bede", en zie voor een rijm, als *dede*: *bede*, § 24 mijner *Mnl. Sprk.*

Vs. **2591—2593**. Niettegenstaande W.'s bewondering voor de Comb. lezing van 2591 (vgl. diens uitroep „eene stoute, maar fraaie figuur") en de verklaring, door M. daarvan gegeven („in meiner Person eurer Seele für ihre letzte Wanderung Schuhe besorgen"), voel ik mij toch genoopt tegen de echtheid der woorden *hu siele—scoyen* geen geringe mate van argwaan te koesteren; want zelfs bij de grootste toegevendheid ten opzichte van het gebruik van stoute tropen, kan men aan een beeld, als „uw ziel zal mij, den pelgrim, tot schoeisel hebben", geen ander praedicaat dan „onzinnig" toekennen. Ik waag het daarom bij deze plaats aan verknoeiing te denken en in *scoyen* de rest te zien van een oorspronkelijk *ontscoyen*, dat als slot kan hebben gestaan van een vers, 'twelk misschien, na de uitwerping van *hu siele—scoyen*, op de boven voorgestelde wijze is aan te vullen (vgl. het Lat. 1422: „Fac Hircen amitam soleas dare *posteriores*").

Het schrappen van *Doet* in 2591 en de invoeging van *Ende mi* in 2593 hangen met gemelden voorslag ten nauwste samen.

De conjunctie *oec* kan in 2592 onmogelijk gemist worden.

R. II, 2857—2859, stemt overeen met den Comb. tekst; de vertaling vertoont evenwel van dat *scoyen* der *siele* niet het geringste spoor (zie aldaar 1420—1423).

Voor den vorm *Haersenden* zie men boven op vs. 1821.

Vs. **2614—2615**. De beteekenis, door J., M. en V. (in 't *Mnl. Wb.*) alhier aan het verbum *braeuwen* toegekend, berust op geen enkel behoorlijk gegeven. Voor een dergelijke opvatting ontbreekt elk bewijs zoowel uit het Mnl. zelve als uit de verwante dialecten; en tusschen de begrippen „volstoppen" en „kalfateren" (zie 't *Mnl. Wb.*) ligt een kloof, die zich maar niet zoo eenvoudig laat dempen. Mijns bedunkens hebben we in vs. 2614 het knoeiwerk vóór ons van een of ander copiïst, die een oorspronkelijke lectio *verbraeuwen* = „bewegen, verroeren" (vgl. „Dat hi

---

[1]) Zie aldaar 1396 en 1397:

„Tibertus nescit quid agat multoque timore
Territus alta crucis scandit ibique sedet."

[2]) In *R.* II ontbreekt zoowel de eene als de andere.

cume mochte spreken No *gheen let verbrawen*", Wal. 513) òf niet goed gelezen òf niet goed verstaan heeft. Met een paar wijzigingen toch, die behalve de vervanging van *voghel* door *een let*, niet radicaal mogen heeten, verkrijgt ons vers een gezonden inhoud, welke in verband met het verhaal eener bewerking, vroeger door Ysingrijn ondergaan (zie boven 2568—2571), alleszins begrijpelijk is.

De verhaspeling van 2614 had noodzakelijk op het onmiddellijk volgende vs. een nadeeligen invloed moeten uitoefenen. De gevolgen daarvan laten zich intusschen op de boven voorgestelde manier gemakkelijk en eenvoudig verwijderen.

De lezing in *R.* II (zie aldaar 2880 en 2881) komt met de Comb. òvereen; het Latijn weet echter van zulk een vergelijking met een vet te mesten vogel niets (vgl. aldaar 1429: „Nec tamen os aperit, membra nulla movet").

Vs. **2621.** In dit vs., evenals beneden in 2640, wordt de voor Ysengrijn's vrouw gebezigde naam in 't hs. met een *u* (d. i. *w*) aangetroffen, terwijl *Yswenden*, in 1507, op de waarschijnlijkheid van een vroegere lezing *Herswenden* wijst en *R.* II overal *Eerswynde(n)* of *Eerswijn* te lezen geeft (z. ald. 1664, 2887, 2906, 6451, 7335, 7613 en 246, 6409). Deze omstandigheid wettigt de meening, dat in de Nederlanden eertijds naast *H(a)ersent*, enz. (zie de Aant. bij vs. 1821) ook een vorm, met *w*, in zwang was, en verbiedt ons, met J., op bovengenoemde plaatsen *Hersent* in den tekst te brengen; (M. verwijdert de *u* in 2621 en 2640, doch leest met G. in 1507 *Herswenden*). Of dit *Herswint* (tegenover *Hersent*) misschien de oude Dietsche vorm is geweest, welke in de Vlaamsche sage als benaming der wolvin gebruikt werd, evenals *Yse(n)grijm* en *Reynaert* (tegenover het Fr. *Ysengrin* en *Renart*)? Ik durf hierop geen beslissend antwoord te geven. Alleen dit staat vast, dat het aan 't Fr. ontleende *Hersent* door mij in § 129*b* der *Mnl. Sprk.* ten onrechte uit een ouder *Herswint* is afgeleid.

Vs. **2625.** Voor het behoud van den vorm *beede*, tegenover M.'s wijziging daarvan in *beden*, vgl. men § 382*a* mijner *Mnl. Sprk.*

Vs. **2637.** Vgl. *R.* II, 2902, waar „Daerom wil ic u schoen draghen" (= 2636 van onzen tekst) onmiddellijk gevolgd wordt door

„Ende ghi sult delen aen perdoen (*l.* dat perdoen)"

en alzoo, evenals in 't Lat. [1]), de overtollige en onbeduidende passus *Godweet — bate*, met het daaraan vastgelapte *an hoghen aflate*, ontbreekt.

Vs. **2640.** Zie boven op vs. 2621.

Vs. **2653.** Voor de zuiverheid van een vorm *helpt* als imprf. conjunct. vgl. men § 140 mijner *Mnl. Sprk.* M.'s verandering in *holpt* is daarom niet goed te keuren.

Vs. **2657.** Zie boven op vs. 1821.

Vs. **2686.** Voor het behoud van den vorm *selve* in dit vs. verwijs ik naar § 357 mijner *Mnl. Spr.*

Vs. **2716.** Dat ik hier in de interpunctie van mijn voorgangers afwijk [2]) en *hadde*

---

[1]) Zie aldaar 1442: „Tu partem capies cunctorum nempe bonorum."

[2]) G. W. en M. lezen:

Alse oft *hi jammerlike* in sine herte
Van rauwen *hadde* grote smerte.
Dit was bedi enz.

J.: Alse oft hi *jammer* in siere herte
Van rouwe *hadde ende* grote smerte.
Dit was bedi enz.

in *haddi* verander, vindt zijn grond in een vergelijking met het Lat. 1492 en 1493: „Nec dolor ullus erat, aut quod quos deserit omnes Non gravat", en met *Reinke*, 2754 en 2755: „Men hadde he van ruwen jennige smerte, Dat sulve anders enz." Ook lette men op de lezing van *R.* II, 2986—2989 (waar W. en M. eveneens onjuist hebben afgedeeld):

„Die (nam. de tranen) liepen over sijn rode granen,
Als oft hem jamerde in sijn herte
Van rouwen; had hi al den smerte,
Dat was daer om, enz."

Vs. **2739.** Ik behoud hier de lezing *wart*, doch merk uitdrukkelijk op, dat het verb. te dezer plaatse een *à* voor *è* vertoont (vgl. § 13 mijner *Mnl. Spr.*) en als praesens moet gelden.

Vs. **2750.** *Ghemakelic*, met zijn beteek. „rustig, bedaard, op zijn gemak", kan hier het juiste woord niet zijn; wel daarentegen *ghematelic*, in den zin van „passend, netjes"; vgl.:

„Mettien Jonet hem uteliet
Ende cleedene vriendelike
Ende scoydene *ghematelike*."
Limb. 6, 334.

Vs. **2751.** Zonderling mag het ons voorkomen, dat in dit vs. de „palster" wordt voorgesteld als om Reynaert's hals hangende, terwijl die stok toch anders niet op zulk een wijze gedragen werd en boven, in vs. 2709, den vos ook werkelijk „in de hant" was gegeven. (Z. o. *R.* II, 3018 en 3019: „hem hinc Scerp ende palster om den hals"; en 't Lat. 1514: „Colla gerunt peram, baculus quoque de prope pendet"). Desniettemin zou ik hier geen verandering in den tekst durven voorstellen, dewijl het meer dan waarschijnlijk is, dat gemelde minder juiste voorstelling haar ontstaan te danken heeft aan de slordige woordvoeging der Ofra. passage, welke Willem hier voor den geest moet hebben gezweefd (z. de ed. v. MART. I, bl. 40, 1423 en 1424):

„Ez vos Renart le pelerin
Escrepe au col, *bordon* fresnin." [1])

Vs. **2785.** Vs. α der Comb. lezing zegt onnoodig nog éénmaal, wat reeds in 2782 was uitgedrukt, en verdient derhalve een athetese.

Te gelijk met α moet ook β verdwijnen, althans wat het laatste en grootste gedeelte daarvan betreft.

Ende in γ vervalt bij het schrappen der bepaling, in β, vanzelf.

---

[1]) G. PARIS, dien ik door tusschenkomst van mijn collega Van Hamel over deze plaats raadpleegde, deelt als zijne meening het volgende mee: „Je croirais assez dans le passage de *Renart* à une simple négligence du poète, qui a suivi le mouvement de phrase, commencé par „Escrepe au col". De même aujourd'hui on dirait familièrement: „Il partit giberne au dos, sabre fusil etc."; ce ne serait pas correct, mais on le comprendrait. Ou encore: „Je sortis mon chapeau sur la tête, mes gants etc." Je ne puis admettre, que le bourdon eût été pendu au col; c'est „en la main", qui est sousentendu, faisant pendant naturel à „au col" après „escrepe". Cette explication est peut-être trop simple, mais je la crois vraie. Peut-être aussi „fresnin" est prédicatif: „escrepe — au col", „bordon — fresnin".

Ook *R.* II bevat deze interpolatie (z. ald. 3057 en 3058); in de vertal. wordt ze echter niet gevonden (z. ald. 1535 en 1536).

Vs. **2789**. De vervanging van *Als* door *Doe* (z. M.) is onnoodig.

Vs. **2814**. De achter dezen regel uitgeworpen vss. bevatten een uitbreiding, welke na hetgeen in 't voorafgaande gezegd is nutteloos mag genoemd worden en ook te recht in *R.* II ontbreekt (z. ald. 3087 en 3088). Balduinus' origineel was daarentegen wel van dit inlapsel voorzien (z. de vert. 1558).

Vs. **2842**. Het woordje *hem*, door J. en M. verwijderd, is in dit vs. volkomen op zijn plaats.

Vs. **2872**. J. leest hier „*sals* ontscricken"; M. „*sal* ontscricken". Het hs. heeft „*sal hem* ontscricken"; en er bestaat geen enkele grond, waarom hier een verandering wenschelijk zou mogen heeten.

Vss. **2884—2888**. Bij een nauwkeurige beschouwing van de vss. der Comb. lezing kan het onze aandacht niet ontgaan, dat de volgorde der gedachten te dezer plaatse niet zóó is, als ze bij een logischen samenhang ware te verwachten. De opmerking toch over het goed en lekker leven (z. de reg. δ en ε) zou ons wel zoo gepast voorkomen in onmiddellijke vereeniging met de voorafgaande mededeeling omtrent Reyn.'s land van Kokanje en in nauwe betrekking met Hermeline's gewenschte bereidwilligheid om mee te gaan, terwijl de vermelding der mogelijkheid van een langdurig verblijf (z. γ) veel juister in directe verbinding zou staan met „eer wi worden daer bespiet" (z. vs. 2889). En zie, wat we het recht hebben als een betere lezing te beschouwen, wordt werkelijk ten deele aangetroffen in *R.* II (3152—3155):

„*Daer moghen wi* wesen onghevreest
Seven jaer ende meer nochtan,
Eer men ons daer vinden can".

en geheel en al in de vertal. (1606—1609):

„Huc, Hermelina, si mecum tendere captes,
Possumus hic magnis vivere deliciis.
Per multos annos nos possumus hic habitare
Et sciri nullis in latebrisque fore".

Zonder twijfel geeft ons een en ander te zamen genomen de volle vrijheid om de Comb. redactie in dien zin te wijzigen, dat δ en ε, door een regel met *Wi moghen daer* (= *Possumus hic* der vertal.) voorafgegaan en door β met een conditioneele constructie gevolgd, zich aan 2883 van onzen tekst aansluiten (alzoo de vss. 2884—2887 overeenstemmen met 1606 en 1607 van de vertal.), en γ daarop als hoofdzin in onmiddellijke betrekking met 2889 komt (alzoo met het laatstgenoemde vs. te zamen aan 1608 en 1609 van 't Lat. beantwoordt). En behalve de omzetting der regels, is er ter bereiking van dat doel niets meer noodig dan de vervanging van *Wildi doen*, in α (= 2884), door het bovengenoemde onmisbare *Wi moghen daer* en de invoeging in β (= 2887) van *Eist*, ter aanwijzing van het voorwaardelijk karakter der woorden „Dat ghi gaen wilt".

Vs. **2894**. Voor het behoud der lezing *Nu*, tegenover J.'s wijziging *Ne*, vgl. men de vertal. (1610 en 1611):

„sicut reor, haec, quia terram
Nunc abiurasti, perdita poena foret."

Z. o. Ml. op vs. 3176.

Vs. **2906**. Bij nader inzicht is het mij gebleken, dat de vroeger door mij voorgestelde invoeging van *Want* (z. *Tschr.* 5, 261 en 262, op vss. 3185 en 3186) onnoodig is, aangezien de vermelding van den grond der voorafgaande bewering niet onvoorwaardelijk door een conjunctie behoeft te worden ingeleid.

Vss. **2914** en **2915**. Zie *Tschr.* 5, 262, op vss. 3196 en 3197. Alhoewel van de beide door mij voorgeslagen wijzigingen de tweede zich nauwer aan het Lat. aansluit, zoo heb ik hier toch aan de eerste, die zich graphisch beter laat rechtvaardigen, de voorkeur gegeven.

Vs. **2929**. Mijne interpunctie doet, tegenover die mijner voorgangers („Twine comdi huut ende laet ons gaen?"), de woorden „Ende laet ons gaen" tot hun volle recht komen. De inleiding eener aansporing met de emphatische partikel *Ende* (z. *Taalk. Bijdr.* I, 126, en de *Vondel-gr.* II, bl. 110) was immers in het Mnl. even gewoon, als het bezigen eener woordvoeging, met *laet ons*, in den vorm van een vraag onmogelijk is te achten.

Vs. **2961**. Noch de weglating van *laven* uit dit vs. (z. J.) noch de verplaatsing van dat verb. naar 2960 (z. M.) wordt door het metrum geëischt.

Vs. **2979**. „Ende ic ne weet", in 2978, is blijkbaar het antwoord op de vraag, in 2971—2975 gedaan (dus = van dat verzoek is mij niets bekend). De betrekking, waarin de daarop volgende woorden, in 2979—2983, met de eerstgenoemde staan, moet alzoo die eener beperkende tegenstelling wezen (dus = evenwel ben ik bereid dien brief over te brengen). Vandaar het onmisbare in 2979 der partikel *maer*, die zoowel hier als in *R.* II, 3276, kan zijn uitgevallen, toen de afschrijvers „Ende ic ne weet" op de vraag „Suldise hem draghen?", in 2976 (3274 van *R.* II), lieten slaan en ten gevolge daarvan het oorspronkelijke karakter van 2979—'83 uit het oog werd verloren.

De verplaatsing van „dat" uit 2980 naar het voorafgaande vs. wordt gevorderd door de Mnl. syntaxis, welke een gebruik van het subject des voorwerpszins als object in den hoofdzin niet anders dan bij relativa kent (z. § 219 der *Vondel-gr.*). Ook vgl. men in *R.* II, 3277 en 3278:

„Wistic wel, *dat* u ghedichte
Goet waer" enz.

Vs. **2986**. Voor de verwijdering van *eer* (z. G., W., J. en M.) is geen behoorlijke grond aan te wijzen.

Vss. **3006** en **3007**. Na hetgeen in de voorafgaande regels verhaald is, behelzen α en β der Comb. lezing niets meer dan een beuzelachtige herhaling. Vs. γ verraadt zich reeds bij den eersten oogopslag als een onhandig inlapsel. De tekst van *R.* II, 3303—3307:

„Dat hi niet die brieve en soude
(Niet) besien, of hijt(*l.* hi) gherne woude
Tot des conincs vrientscap (soude) naken.
Ende *wildi*, *dat boven alle saken*
Die coninc *u* sel hebben lief, enz."

welke, zooals men ziet, door geen der genoemde fraaiigheden ontsierd wordt, wijst den weg tot de boven voorgeslagen reconstructie in *R.* I.

Vs. **3009**. Volgens de Comb. lezing van dit vs. moest de ram zich zelf bij den

koning als dengene noemen, die den brief op schrift had gebracht. Een zoodanige voorstelling ware evenwel in brutale tegenspraak met den inhoud van reg. 3010 en 3074—3076, waar de auteur aan genoemd dier als den voorgewenden uitdenker, den „dichter" der letteren gedacht heeft. Zonder de minste aarzeling mogen we daarom het woordje *hem* in 3009 onecht noemen en door *Reysaert* vervangen; want, wanneer Belijn de eer van het intellectueele vaderschap op zich nam, dan kon hij als den machinalen schrijver van den brief niemand anders aanwijzen dan den vos. (Dat we „alleene" hier als „slechts" hebben op te vatten, behoeft geen betoog).

Voor den betrekkelijken ouderdom der besproken misvatting in *R.* I getuigt de overeenkomstige verkeerde voorstelling in *R.* II, 3309, en 't Lat. 1675.

Vs. **3015**. Het ontbreken van α en β in *R.* II (z. ald. 3314 en 3315) en de vert. (z. ald. 1683 en 1684) en het volkomen ontbeerlijke van den inhoud dezer vss. maken het hoogst waarschijnlijk, dat we hier een emblema vóór ons hebben.

De vervanging van *Doe*, in γ, door *Ende* hangt samen met de uitwerping van genoemd inlapsel. De verbastering van een te dezer plaatse uitstekend passend *wel lieve* tot *belin* is graphisch alleszins verklaarbaar.

Vs. **3041**. De weglating van *also*, door M. voorgeslagen, is onnoodig. Z. o. Fr. in Ml.'s. Proefschr., op vs. 3329.

Vs. **3059**. In het ms. staat *niet*, gevolgd door een *m*, met de abbreviatie voor *et;* niet, gelijk Graeter las, een *n*, met genoemde verkorting.

Vs. **3077**. Niettegenstaande de equivalenten der vss. α en β in *R.* II, 3360 en 3361, en de vertal., 1726 en 1727, worden aangetroffen, durf ik die beide regels toch niet in den tekst behouden; β is, ook na de door J. voorgeslagen vervanging van *dichte ic* door *sijn*, een lamme herhaling van 3076, ontstaan onder invloed van hetgeen in 3010 was gezegd, terwijl α een stoplap is te noemen, welke een gedachte bevat, die hier in den samenhang te pas komt als een vlag op een modderschuit.

De invoeging van *Ende sijn* wordt noodzakelijk ten gevolge van gemelde athetese.

Vs. **3080**. Aan de oorspronkelijkheid eener lezing *an dat werc* (later veranderd in *ant werc*) valt niet te twijfelen, indien men let op de Mnl. constructie van *connen* met de praepositie *an* (= „verstand hebben van, zich verstaan op"), een gebruik, waarvan het *Mnl. Wb.* (I, 68) eenige voorbeelden geeft, als o. a. „die bat *an* gevenijnde wonden *can*", Lanc. 3, 23778; „*Aen* die orloghe *connen* si bet dan wi", Parth. 1478; „Die wel *consten aen* de wapen", Grb. O. 1, 2611; enz.

Vs. **3123**. De verwijdering der beide *here*'s, door J. voorgesteld, wordt niet door het metrum geëischt (vgl. § 11 van mijn *Mnl. Versb.*).

Vs. **3125**. Op het verlies der *eere* had Nobel alreede gewezen in reg. 3121, een vers, dat te nauw met den geheelen contextus samenhangt om eenig kwaad vermoeden omtrent zijne echtheid te wettigen. Gerust kunnen we om die reden reg. α der Comb. lezing, met zijn herhaalde betuiging omtrent den hachelijken toestand van 's konings eer, op de rekening van een interpolator zetten, evenals ook vs. β, waar de leeuw zonder grond op het gevaar doelt, dat zijn leven ten gevolge van den beschreven loop van zaken zou kunnen loopen [1]).

---

[1]) Dat reg. α ook in *R.* II wordt aangetroffen (z. ald. 3411), doet niets ter zake. Juist in dit gedeelte van ons gedicht is laatstgenoemde redactie uiterst rijk aan interpolaties.

Het rijm tusschen 3125 en 3126, wordt hersteld door een eenvoudige invoeging van *Here* aan 't slot van het laatste vs.

Vs. **3128**. Naar *Reinke*, 3173, „unde *Brune dem konen*" is hier door J. en M. *enten bere doen comen* veranderd in *ende Brune den coenen*. Hoe verlokkelijk deze conjectuur ook moge zijn, zoo voel ik toch geen vrijheid ze over te nemen. Men bedenke namelijk, dat ook *R.* II, 3422, dezelfde lezing vertoont als het Comb. hs. en alzoo, bij de nauwe aansluiting van *Reinke* aan *R.* II, het erkennen der oorspronkelijkheid van de lectio der Nederduitsche bewerking ons zou dwingen om aan te nemen: dat de gewraakte woorden in het exemplaar, 'twelk aan de vertaling ten grondslag had gelegen, niet voorkwamen, en de verknoeiing in een der andere afschriften van *R.* II eerst uit *R.* I ware overgenomen, een onderstelling, die voor 't minst genomen zeer gewaagd ware te achten. Veiliger zal het derhalve wezen, wanneer we in den passus *Brune dem konen* een wijziging zien, door den vertaler ter verwijdering van het onzuiver rijm gemaakt, en de blijkbaar traditioneele fout van *R.* I en II trachten te verbeteren door de geringe verandering van *comen* in het adverbium *scone*, dat in zijn beteek. „naar behooren, passend" volkomen juist de gedachte weergeeft, welke in het Lat. op de correspondeerende plaats „Emendam facias illis *dignam*" (vs. 1760) door het laatstgenoemde adject. wordt uitgedrukt. (Voor een rijmverbinding *coenen : scone* vgl. men § 56 mijner *Mnl. Spr.*).

Vs. **3129**. Zie bov. op vs. 1821.

Vs. **3151**. Voor het behoud der lezing *Mine*, tegenover G.'s, W.'s, J.'s en M.'s verandering *Mijn*, verwijs ik naar § 343*b* mijner *Mnl. Sprk.*

Vs. **3160**. In de vss. 3128—3135 van onzen tekst heeft Fyrapeel aan Nobel den raad gegeven vrede met den wolf en den beer te sluiten en dezen voor het geleden onrecht schadeloos te stellen door hun Belijn en diens geslacht als vrij bezit te schenken. Dat het luipaard alzoo, nadat Nobel dien voorslag heeft goedgekeurd, in vss. 3156—3160 den verongelijkten in den naam des konings de beschikking over den ram en diens familie aanbiedt, is volkomen in den haak. Maar hoe het te rijmen, dat die onderhandelaar in naam van zijn lastgever aan Bruun en Ysingrijn ook de bevoegdheid wil verleenen om Reynaert en diens magen ongestraft alle mogelijke kwaad te doen? Van zoo iets toch wordt in het voorafgaande zelfs met geen enkel woord gerept. Of zou er eenige grond zijn om aan te nemen, dat het in des dichters plan heeft gelegen Fyrapeel op zulk een zonderlinge wijze zijn volmacht te laten overschrijden? Me dunkt van neen; en ik maak daarom geen gering bezwaar om in de tien verzen, welke in de Comb. lezing op reg. 3160 (van onzen tekst) volgen, het werk van onzen Willem te zien. Zoowel de vss. β—ζ als het aanhangsel daarvan η—ι en de respectieve wederparen van β en ι, nam. α en $\varkappa$, kunnen alleen uit de pen van een hersenloos interpolator zijn voortgekomen. (De vervanging van *Dat*, in 3161, door *Up dat* zal in verband met de bewuste uitwerping wel aan geen bedenking onderhevig wezen).

Dat overigens de besproken interpolatie reeds van oude dagteekening is, leert ons *R.* II, waar de vss. 3451—3460, en de vertaling, waar de vss. 1784—1788 met de door ons verworpen Comb. lezing overeenstemmen.

Vs. **3162**. In het hs. staat „bi sinen sculde"; G., W., J. en M. lezen „bi sinen scul*den*". Voor het onnoodige eener verandering van het eerste vgl. men echter § 276 mijner *Mnl. Sprk.*

Vs. **3174**. Fyrapeel's raad, boven in 3128—3139 gegeven, bestaat uit twee deelen men moet primo vrede sluiten met den wolf en den beer en die dieren vergoeding verschaffen voor het door hen geleden onrecht, en secundo den misdadigen vos in zijn kasteel opzoeken en zonder vorm van proces te recht stellen. Voor het ten uitvoer leggen van het eerste plan wordt gezorgd blijkens 3146—3173; doch van de verwezenlijking of een poging ter verwezenlijking van het andere vernemen we in onzen Comb. tekst niet het minste. Zou Willem hier dan dermate slordig zijn geweest, dat hij eerst een zoo gewichtige aangelegenheid door het luipaard heeft ter sprake laten brengen, om ze bijna onmiddellijk daarna geheel te vergeten en er verder niet het geringste gewag van te maken? Dat ware kwalijk te denken; dat is kortweg onmogelijk. Welnu wat blijft er dan over dan aan te nemen, dat aan ons gedicht, naar de Comb. lezing, het oorspronkelijke slot ontbreekt, 'twelk op zijn minst het verhaal moet hebben bevat van een tocht naar Maupertuus, waar Nobel den galgebrok gemeend had te kunnen vinden?

Een krachtige bevestiging van de juistheid dezer meening verkrijgen we bij een vergelijking met de Lat. vertaling. Daar eindigt de geschiedenis niet met de verzoening tusschen den koning en de beide gewezen gevangenen, maar vernemen we nog verder:

α hoe Belijn uit angst voor den wolf en den beer bij de menschen zijn heil zoekt en van dezen tegen jaarlijkschen afstand van zijn vel bescherming erlangt (zie 1798—1807);

β hoe aan den kater, die de galg verlaten heeft en naar 't hof is teruggekeerd, ter vergoeding van het verlies van zijn oog de muizen tot voedsel en de huizen der menschen tot woning worden aangewezen (zie 1820—1825) [1]);

γ hoe Nobel met zijn dieren naar „Malepertusium" trekt, den aldaar niet aangetroffen vos vogelvrij verklaart en voor eeuwig verbant, en diens kasteel met den grond gelijkmaakt (zie 1826—1834);

δ hoe het hof uiteengaat (z. 1834).

Nu mogen van deze episoden zonder voorbehoud α en β het karakter van een emblema verraden, datzelfde is met γ en δ zeker niet het geval. Voor een twijfel aan de oorspronkelijkheid dezer elementen ware geen enkele redelijke grond aan te wijzen. Veeleer sluit zich het eene voortreffelijk aan bij den tweeden voorslag van Fyrapeel, terwijl het andere uitnemend op zijn plaats is als slot van een geschiedenis, die met het bijeenkomen van 't hof aanvangt. (Vandaar de groote waarschijnlijkheid der aanwezigheid ook van dit bestanddeel in het Mnl. gedicht).

Dat zoowel de tocht naar Maupertuus als de ontbinding der hofzitting in *R.* II ontbreken, is in verband met het vervolg dezer historie volkomen begrijpelijk.

---

[1]) De vss. 1808—1819 behelzen één der vele moralisatiën, waarmede Balduinus zijn vertaling doorspekt heeft.

LIBRARY OF THE UNIVERSITY OF CALIFORNIA

14 DAY USE
RETURN TO DESK FROM WHICH BORROWED

LOAN DEPT.

This book is due on the last date stamped below, or
on the date to which renewed.
Renewed books are subject to immediate recall.

15Mar'63DG	
RECD LD	
APR 15 1963	

LD 21A–50*m*-11,'62
(D3279s10)476B

General Library
University of California
Berkeley
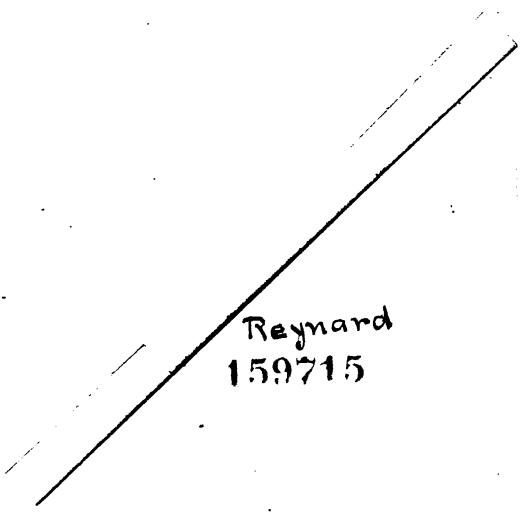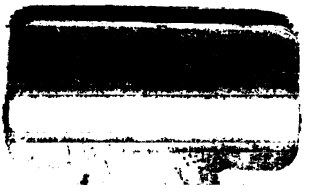
YC 01174